

PUNCTUL CRITIC

**Trimestrial de diagnoză
socială, politică și culturală**

nr. 1 (27) 2019

„PRESA ROMÂNEASCĂ POSTDECEMBRISTĂ – VECTOR AL DEMOCRAȚIEI SAU INSTRUMENT DE MANIPULARE?”

Editor: Fundația Culturală „Ideea Europeană”
Co-editor: Fundația „Platon Pardău”

Punctul critic – Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală

Fondator: Eugen Uricaru

Consiliul științific:

Bernard Castelli, Institutul de Cercetare pentru Dezvoltare (IRD) din Paris

William J. Connell, Seton Hall University, New Jersey

Ding Chao, Universitatea de Studii Externe din Beijing

Cristian Dumitrescu, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

Raffaella Gherardi, Universitatea din Bologna

Manuel Herrera Gomez, Universitatea UNED din Madrid

Oleg Kudryavtsev, Universitatea MGIMO din Moscova

Marco Lucchesi, Universitatea Federală din Rio de Janeiro

Andrei Marga, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Irina Moroianu-Zlătescu, membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat (AIDC Haga/Paris);
SNSPA București

Giacomo Marramao, Universitatea Roma III

Vasile Pușcaș, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Gheorghe Lencan Stoica, Universitatea din București

Colegiul redacțional:

Director: Mihai Milca

Redactor-șef: Iacob Florea

Redactor-șef adjunct: Sebastian Simion

Redactor-șef adjunct: Mihai-Bogdan Marian

Redactor de rubrică: Adrian Pop

Redactor principal: Bogdan Ionuț Berceanu

Redactor principal: Luminița Iordache

Tehnoredactare: Carmen Dumitrescu

Corectură: Alina Preda, Nicoleta Arsenie

Distribuție: Adrian Ionuț Preda

Adresa poștală:

OP-22, CP-113, Sector 1, București

Tel/Fax: 021/212.56.92

ISSN print 2068-8989

PUNCTUL CRITIC se distribuie în librării.

e-mail: office@punctulcritic.ro

www.punctulcritic.ro

Expedierea se face prin poștă.

Tipărit în România

Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Nicio parte a acestui volum nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea scrisă a Editurii Ideea Europeană. Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

SUMAR

EDITORIAL

- ◆ Presa în era post-adevărului (*Dr. Mihai-Bogdan Marian*) 5

„PRESA ROMÂNEASCĂ POSTDECEMBRISTĂ – VECTOR AL DEMOCRAȚIEI SAU INSTRUMENT DE MANIPULARE?”

- ◆ Presa tranziției și tranziția presei (*Dr. Octavian Știreanu*) 21
- ◆ Presa nu este în criză, ci în reînnoire (*Corneliu Vlad*)..... 33
- ◆ Regatul meu pe o știre! (*Neagu Udroi*)..... 41
- ◆ Amurgul presei ca presă (*Octavian Andronic*)..... 59
- ◆ Tele-Poiana lui locan (*Gelu Negrea*)..... 61
- ◆ De la... „scânteia” Adevărului la „fake news-urile”.
..tembelizoarelor (*Constantin Amariței*)..... 67
- ◆ Când la deal, când la câmpie, cu creionul pe hârtie
(*Ovidiu Marian*)..... 76
- ◆ Cum stă presa, ce mai facem noi, ziariștii?...
(*Șerban Cionoff*)..... 90
- ◆ A patra putere? (*Gheorghe Schwartz*) 96
- ◆ Trei decenii de libertate și diversitate (*Emil Stanciu*)..... 103
- ◆ Evoluția presei economice după 1989 (*Valentin Negoită*)112
- ◆ Scurtă analiză-diagnostic a evoluției presei postdecembriste
– din punctul de vedere al unui consumator media –
(*Dacian Vasincu*)114

UNIUNEA ZIARIȘTILOR PROFESIONIȘTI DIN ROMÂNIA (UZPR) – JURNALISMUL PROFESIONIST LA CENTENAR

- ◆ De la Legea presei din 1862 la crearea Uniunii Ziariștilor Profesioniști din București (1919) (*Dr. Vasile Pasailă*) 123
- ◆ Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România – câteva repere cronologice interbelice (*Mihai Milca*)..... 143
- ◆ Cenzura presei și libertatea de exprimare în spațiul public românesc după Marea Unire (*Enache Tușa*)..... 150

ÎN APĂRAREA ROMÂNIEI MARI

- ◆ România Mare și provocările anilor 1918-1919
(*Gabriel Dolinschi*)..... 169
- ◆ Relațiile diplomatice româno-polone între anii 1918-1939
(*Dr. Ion Constantin*)..... 179
- ◆ Presa maghiară din actualele județe Covasna și Harghita despre Marea Unire (*Ioan Lăcătușu*)..... 203

- ◆ Atitudini și reacții ale minorităților naționale față de Unirea Basarabiei cu România: bulgarii și găgăuzii
(*Nicolae Țibrigan*)..... 225

FONDUL ȘI FORMA

- ◆ „Caietele negre” ale lui Heidegger (*Andrei Marga*)..... 241
- ◆ Armonizarea neunitară a legislației românești privind drepturile de autor cu directivele europene în materie
(*Mircea Felix Ionescu Melinești, Rodica Guiu*)..... 262
- ◆ Limba română în Israel. Aspecte istorice și bibliografice
(*Lucian-Zeev Herșcovic*) 268

PANTEONUL DIPLOMAȚIEI ROMÂNEȘTI

- ◆ Valentin Lipatti sau negociatorul prin excelență
(*George Apostoiu*) 279
- ◆ Ion Brad – scriitor, cărturar și diplomat (*Nicolae Mareș*)..... 284

LUMEA CĂRȚILOR

- ◆ Calitatea vieții. Un proiect pentru România
(Coordonatori: Elena ZAMFIR și Iuliana PRECUPETU,
Editura Academiei Române, București, 2018, 415 p.)
(*Dan Banciu*)..... 291
- ◆ „Aurora Martin, Reprezentare identitară feminină în cultura română”, ediția a II-a revizuită, Editura Pro Universitaria,
București, 2018 (*Florin Grecu*) 300

EVENIMENT

- ◆ Pactul Mondial privind Dreptul la Mediu – Cadrul juridic global unic pentru protejarea mediului (*Irina Moroianu Zlătescu*).....311
- ◆ Cea de-a doua Conferință mondială consacrată jurnalismului constructiv (*Irina Moroianu Zlătescu*)..... 313

Presă în era post-adevărului

Dr. Mihai-Bogdan MARIAN

Cuvinte cheie: presă, post-adevăr, mass-media, new media, social media, fake news, false narrative, postmodernitate, post-politică.

Rezumat: Post-adevărul vine să relativizeze adevărul până la lipsirea acestuia din urmă de orice valoare, și să-l înlocuiască în postura de premisă pe care se generează, edifică și dezvoltă opinia publică și, mai departe, sub influența acesteia, „realități sociale” de acum extrem de fluide și emergente. Pe acest fond de detronare și marginalizare a importanței adevărului, post-adevărul creează un teren fertil în câmpul informațional pentru denaturarea și/sau deformarea realităților sociale și/sau distorsionarea câmpului perceptiv al indivizilor, punct în care ajunge să se interrelaționeze puternic cu alte concepte-cheie din vocabularul prezentului, precum „știrile false” (fake news sau junk news), „poveștile false” (fake stories), sau construcțiile narrative mai ample, care recurg la mistificări, specifice propagandei (false narrative). Toate acestea, capătă o forță extraordinară de impact social în cadrul climatului cultural de comunicare publică generat de apariția new media. În acest context, era post-adevărului constituie o provocare, am putea spune, de ordin existențial pentru presa de tradiție și profesia de jurnalist, care se văd nevoite să recurgă atât la un amplu proces de reinventare în ceea ce le privește, cât și la o atitudine proactivă, militantă, de recalibrare a climatului cultural de comunicare publică.

1. INTRODUCERE

În urmă cu mai bine de un deceniu, pe când eram masterand la Studii de Securitate în cadrul Facultății de Sociologie din cadrul Universității din București, o colegă care lucra într-o reputată redacție de știri a unui post de radio mi-a povestit, într-un cadru de socializare informal, colegial, câte ceva despre politica redacțională a postului și despre „manualul standard” al jurnaliștilor din orice redacție de știri referitor la alcătuirea și prezentarea buletinelor de știri. În acest sens, respectiva colegă susținea cu o convingere de nezdruccinat că un „fapt social”, gen „o explozie sau un accident”, va intra întotdeauna cu prioritate în buletinul de știri, înaintea oricăror alte evenimente, indiferent de importanța acestora din urmă pentru comunitate ori societatea de ansamblu, acest lucru constituind o regulă pe care o cunoaște și o aplică cu strictețe orice jurnalist. Respectiva conversație avea loc la un moment la care tehnologia smartphone și fenomenul social media abia mijeau, gigantul în domeniul gadgeturilor în telecomunicații Nokia încă nu fusese detronat de către Samsung și Iphone, iar în mijloacele de transport în comun sau cafenele încă puteai vedea oameni răsfoind tacticos și relaxat presă scrisă pe hârtie sau câte o carte, și nu navigând obsesiv-compulsiv, ori cel puțin precipitat, pe internet, cum

se întâmplă astăzi mai pretutindeni în peisajul cotidian.

Deși mă intriga teribil pledoaria colegei mele de la cursurile de master pentru politica redacțională de priorizare a „faptului social” cu un impact strict de ordin emoțional asupra, până la urmă, a indivizilor de pretutindeni (deoarece nu mai conta prea mult dacă aceștia erau din România sau din alt colț al lumii, pentru că sângele și fatalitatea au darul de a impresiona pe oricine, indiferent dacă au legătură directă sau nu cu el) în fața unor evenimente de importanță reală pentru societate și impact direct în viața indivizilor, cum ar fi decizii politice, măsuri fiscale, poziționarea țării în raport cu anumite evenimente internaționale de natură a modifica profilul și/sau nivelul de trai al societății etc., expozeul ei venea pentru mine ca o explicație pentru un fenomen pe care îl sesizasem de ceva timp ca luând amploare în țara noastră în perioada post-decembristă, acela de tabloidizare a mass-media și de suprasaturație de știri negative, binecunoscutele buletine de știri de la ora 17.00, cunoscute în folclorul popular și sub denumirea de „crimele de la ora cinci”.

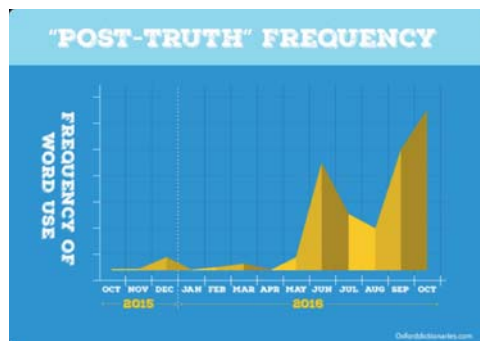
Câțiva ani mai târziu, mai aproape de zilele noastre, aveam să aflu că respectivul fenomen pe care îl sesizasem și îl simțisem pe propria piele în țara noastră, de supra-stimulare emoțională a indivizilor până la intoxicarea lor cu informație-șoc de că-

tre mass-media, informație care însă nu le era de nicio utilitate concretă în viața de zi cu zi, ci doar îi împovăra psihic inutil, făcându-i mai vulnerabili și predispuși la manipulări, nu făcea altceva decât să trâmbițeze zorii unei noi ere informaționale în care pășea nu numai România, ci întreaga umanitate, era post-adevărului¹.

2. POST-ADEVĂRUL

În anul 2016, Dicționarul Oxford avea să desemneze drept cuvânt al anului *post-adevărul*, consemnând intensă utilizare a acestui termen pe parcursul aceluși an, în special în relație directă cu campaniile politice din Marea Britanie și SUA aferente referendumului pentru Brexit și, respectiv, alegerilor prezidențiale câștigate de Donald Trump. Potrivit aceluiași dicționar, noțiunea de „post-adevăr se referă la sau este folosit în circumstanțe în care fapte obiective au mai puțină influență pentru a mo-

dela opinia publică decât apelurile la emoție și la opiniile personale”².

Cu alte cuvinte, desemnarea post-adevărului drept cuvântul anului 2016 venea să sublinieze faptul că în spațiul de informare și dezbateră publică apelul la emoție a reușit să surclaseze mai mult ca niciodată recursul la rațiune, iar realitatea construită s-a impus în fața realității obiective, detronând-o în ceea ce privește puterea de formare a convingerilor, opiniilor și atitudinilor indivizilor, precum și de influențare a acțiunilor acestora. Prin urmare, deși în mod explicit noțiunea de post-adevăr nu se referă neapărat la falsificarea realității obiective, în mod implicit post-adevărul poartă cu sine germele mistificării realităților obiective, favorizând o anu-

¹ Termenul de post-adevăr a fost utilizat pentru prima dată în anul 1992, într-un eseu publicat de către dramaturgul Steve Tesich în revista *The Nation*, și a fost consacrat în vocabularul de specialitate odată cu volumul „The Post-truth Era”, al lui Ralph Keyes, apud A. Crăciun, *Lumea informației digitale. Post-adevărul, paradigme contemporane în construcția informației* (2017) în revista *Studii de biblioteconomie și știința informării* nr. 21/2017, disponibil online la <http://www.lisr.ro/21-craciun.pdf>, accesat la 11.01.2019.

² Pentru detalii referitoare la post-adevăr (en. post-truth), a se vedea <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth> sau <https://www1.agerpres.ro/cultura/2016/11/16/-post-adevar-declarat-cuvantul-anului-2016-de-oxford-dictionaries-18-07-29> ori <https://www.hotnews.ro/stiri-international-21419011-post-truth-fost-desemnat-cuvantul-anului-prestigosul-dictionar-oxford.htm>, accesate la 08.01.2019.

mită predispoziție pentru denaturarea acestora. În acest sens, Timothy Williamson, profesor la Oxford, conchide că post-adevărul „este merit să denumească un anumit climat cultural și politic în care există mai puțin respect pentru adevăr, în care oamenilor – mai ales politicienilor – le pasă mai puțin de ceea ce spun și dacă ceea ce spun este adevărat. De asemenea, celor care îi ascultă le pasă mai puțin dacă ce spun ei este adevărat sau nu”³.

În lumina celor de mai sus, este evident că în goana sa după senzațional timp de decenii la rând, mass-media, prin prioritizarea apelului la emoție, a rătăcit într-o oarecare măsură calea de la menirea sa inițială, aceea de a informa corect, obiectiv și oportun cetățeanul. Iar această rătăcire a produs mutații semnificative în mentalul colectiv și conștiința publică, mutații care au lovit ca un bumerang însăși în imaginea, prestigiul și poziția pe care presa le are în societatea prezentului⁴.

Așadar, post-adevărul vine să relativizeze adevărul până la lipsirea

acestuia din urmă de orice valoare, și să-l înlocuiască în postura de premisă pe care se generează, edifică și dezvoltă opinia publică și, mai de parte, sub influența acesteia, „realități sociale” de acum extrem de fluide și emergente, ca să nu spunem efemere. Pe acest fond de detronare și marginalizare a importanței adevărului, post-adevărul creează un teren fertil în câmpul informațional pentru denaturarea și/sau deformarea realităților sociale și/sau distorsionarea câmpului perceptiv al indivizilor, punct în care ajunge să se interrelaționeze puternic cu alte concepte-cheie din vocabularul prezentului, precum „știrile false” (fake news sau junk news), „poveștile false” (fake stories), sau construcțiile narrative mai ample, care recurg la mistificări ale realității, specifice propagandei (false narrative). Dintre acestea, cel mai în vogă s-a dovedit a fi conceptul de știri false sau fake news, care în limbajul cotidian, printr-o extensie a înțelesului său, practic a ajuns să le încorporeze și pe celelalte⁵.

³ A se vedea în acest sens Timothy Williamson (2017) *Despre adevăr și post-adevăr*, disponibil online la <https://pressone.ro/timothy-williamson-profesor-la-oxford-post-adevarul-este-lipsa-de-respect-fata-de-adevar/>, accesat la 08.01.2019.

⁴ Cele mai elocvente exemple în acest sens sunt chiar rezultatul referendumului pentru Brexit și alegerea lui Donald Trump ca președinte al SUA, în contra campaniilor susținute de principalele canale mass-media.

⁵ A se vedea în acest sens V. Dâncu (2017) *Fake news sau fake concept?*, în revista *Sinteza* din 24.04.2017, disponibil online la <http://revistasinteza.ro/fake-news-sau-fake-concept/>, accesat la 12.01.2019. În articolul citat, autorul subliniază faptul că noțiunea de „fake news” nu se referă pur și simplu la informații sau știri false, ci mai degrabă este asimilată conceptului englezesc de „hoax” (farsă) care se referă la „un fel de înșelăciune complexă, o montură mincinoasă de mare difuziune publică, cu scopul de a induce în eroare, de a

3. FAKE NEWS, FAKE STORY, FALSE NARRATIVE

Ca o coincidență mai mult sau mai puțin stranie, și conceptul de fake news a fost resuscitat pentru a căpăta o largă popularitate cotidiană, la fel ca și cel de post-adevăr, în același context al evenimentelor politice de anvergură globală ale anului 2016, fiind asociat în special cu discursurile lui Donald Trump, care l-a utilizat în mod excesiv pentru a denigra și stigmatiza informațiile și știrile negative furnizate de presa de mainstream în legătură cu persoana sa.

Specie a *jurnalismului galben*⁶, fake news sau știrile false sunt la fel

păcăli oamenii în legătură cu acțiuni, intenții sau programe politice”.

⁶ Jurnalismul galben (the yellow journalism), cunoscut și sub denumirea de presă galbenă sau presă tabloidă ori de scandal, este un tip de jurnalism care a luat naștere pe parcursul secolului al XIX-lea în presa americană, avându-și originea în competiția pentru audiență dintre cotidianul New York World, condus de Joseph Pulitzer, și cotidianul New York Journal, condus de William Randolph Hearst, și care se caracterizează prin aceea că urmărește cu prioritate senzaționalul dincolo de faptele obiective, reale, punând în circulație publică zvonuri, bârfe, exagerări și informații neverificate, încălcând principiile deontologiei profesiei de jurnalist, care prioritizează adevărul. În ceea ce privește stilul redacțional specific jurnalismului galben, acesta abundă în titluri scrise cu font foarte mare, comparativ cu textul articolelor (în cazul presei audio-vizuale distincția rezidă în spațiul/timpul alocat titlurilor/promo-ului, care este excesiv de larg comparativ cu timpul alocat prezentării efective a informației și, totodată, nu se justifică prin importanța reală a informației furnizate,

de specifice și în cazul propagandei și dau consistență unei manipulari a opiniei publice ce constă în răspândirea de informații false, difuzate prin mass-media tradițională scrisă și/sau audio-vizuală sau, mai nou, prin intermediul rețelelor internet ori al platformele de socializare online. Astfel, știrile false sunt publicate întotdeauna cu scopul de a dezinforma un anumit public. De cele mai multe ori ele sunt puse în circulație cu intenția de a periclita imaginea și reputația unei persoane sau a unei entități, ori de a obține un anumit profit sau avantaj financiar – economic (prin câștigarea de audiență, publicitate etc.), politic sau de altă natură⁷.

de cele mai multe ori expunerea din titlul/promo neavând o acoperire reală în conținutul informației), fotografii și alte imagini în detrimentul textului, culori puternice, și furnizarea de informații din surse neprecizate. Pentru detalii a se vedea <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/yellow-journalism>, <https://publicdomainreview.org/collections/yellow-journalism-the-fake-news-of-the-19th-century/> sau www.newworldencyclopedia.org/entry/Yellow_journalism, accesate la 12.01.2019.

⁷ Având în vedere trei criterii de bază, respectiv a) tipul conținuturilor informaționale care sunt create și difuzate, b) motivația celor care creează conținuturile informaționale respective și c) modul în care acele conținuturi informaționale sunt diseminate, Claire Wardle identifică șapte tipuri de știri false, după cum urmează: „1) satiră sau parodie (nicio intenție de a provoca daune, dar are potențialul de a păcăli); 2) conexiuni false (când titluri, efecte vizuale sau legende ale unor poze sau grafice nu susțin conținutul); 3) conținut înșelător (utilizarea înșelătoare de informații pentru a afecta o persoană); 4) context fals (când conținutul

	Satiră sau parodie	Conexiuni false	Conținut înșelător	Context fals	Conținut impostor	Conținut manipulat	Conținut fabricat
Jurnalism neprofesionist		✓	✓	✓			
Parodie	✓				✓		✓
Provocare sau incitare					✓	✓	✓
Pasiune				✓			
Părtinire/subiectivism			✓	✓			
Profit		✓			✓		✓
Influență politică			✓	✓		✓	✓
Propagandă			✓	✓	✓	✓	✓

Matricea dezinformării *apud* Claire Wardle (2017)
*Fake news. It's complicated*⁸.

Mai multe știri false, înlănțuite oarecum coerent într-un context ce pare plauzibil, și care sunt diseminate în spațiul public în mod consecvent, pe mai multe canale de comunicare, în funcție de o agendă strictă, care simte pulsul publicului țintă, sunt de natură a distorsiona segmente mai ample din realitatea obiectivă, generând

așa-numitele povești false sau fake stories.

La un nivel superior de complexitate celui specific fake news ori fake story regăsim narațiunile false (false narrative)⁹. Acestea sunt produse informaționale mult mai elaborate decât fake news ori fake story, pe care de altfel le încorporează ca specie într-o matrice mult mai amplă,

autentic este îmbinat cu informații contextuale false); 5) conținut *impostor* (când sursele autentice sunt înlocuite cu sursele false); 6) conținut manipulat (când informații sau imagini autentice sunt manipulate pentru a induce în eroare, de exemplu, fotografie falsificată); 7) conținut fabricat (conținutul nou este 100% fals, conceput pentru a înșela și a face rău)". În acest sens a se vedea <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>, accesat la 12.01.2019.

⁸Disponibil online la <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>, accesat la 12.01.2019.

⁹Pentru detalii a se vedea Occam's Razor (2017) *False narrative*. Gatekeeper Press, SUA. În același sens a se vedea și Kirkpatrick K.T.(2017) *Fake news and False narratives. Changing the false narrative that conflates gun violence and mental illness*. În „Stanford social innovation review”, disponibil online la https://ssir.org/articles/entry/changing_the_false_narrative_that_conflates_gun_violence_and_mental_illness, accesat la 12.01.2019.

atât sub aspectul conținutului, al modalităților de diseminare, al duratei de timp în care se desfășoară, al efectelor generate în societate, cât și al întregii logistici puse în slujba producerii efectelor scontate. În acord cu gradul lor sporit de complexitate, narațiunile false au capacitatea de a distorsiona grav și pe termen lung câmpul perceptiv al indivizilor, acționând preponderent în zona universurilor simbolice în funcție de care se generează și se subordonează realitățile sociale. Narațiunile false în forma lor cea mai evoluată, care îmbracă hainele unei metanarațiuni, pot genera, manipula, distorsiona sau distruge universurile simbol, sau cel puțin părți însemnate ale acestora, care asigură cadrele de stabilitate ale societăților. Datorită acestor caracteristici ele sunt specifice în primul rând propagandei, de la cea de război sau politico-ideologică (a se vedea, spre exemplu, propaganda nazistă, comunistă, neoliberală etc.) și până la cea religioasă (a se vedea în acest sens misionarismul religios sau anii de apogeu ai Inchiziției spaniole ori, mai recent, degenerările extremist-islamiste interconexate cu fenomenul terorist).

Dar, fie că vorbim de post-adevăr sau doar de relativizarea adevărului, de fake-news și fake stories sau doar de știri false, minciuni, baliverne, zvonuri, bârfe și povestioare investite cu putere de adevăr de către cei care le diseminează în public ori de false narrative sau pur și simplu de propagandă, realitățile pe care le exprimă aceste concepte atât de în vogă astăzi sunt prezente în societatea umană nu de azi sau de ieri, ci din cele mai vechi timpuri. Mărturie în acest sens stau, spre exemplu, școlile filosofice ale Antichității grecești care chestionau permanent adevărul acceptat public, punându-l constant la încercare și, deci, relativizându-l, sau legende care au răzbătut în timp până astăzi, precum cea a căderii cetății Troia datorită înșelăciunii puse la cale cu ajutorul Calului troian, ori mitologia religioasă a Egiptului Antic condus de faraoni-zei, iar istoria abundă în asemenea exemple care, potrivit rigorilor terminologice de astăzi, ar fi catalogate drept fake news, fake story sau false narrative, având puterea de a relativiza și chiar răsturna adevărul social de la un moment dat¹⁰. Atunci,

¹⁰ A se vedea în acest sens V. Dâncu (2017) *Fake news sau fake concept?*, în revista Sinteza din 24.04.2017, disponibil online la <http://revistasinteza.ro/fake-news-sau-fake-concept/>, accesat la 12.01.2019, precum și I.M. Ioniță (2017) *Despre fake news, numai de rău*. în revista Historia, disponibil online la <https://www.historia.ro/sectiune/actualitate/articol/despre-fake-news-numai-de-rau>, accesat la 12.01.2019.

ce anume le face pe acestea să fie atât de intens utilizate astăzi, până într-acolo încât să se vorbească de o eră a post-adevărului? Răspunsul la această întrebare este relativ simplu: ceea ce face ca lucrurile să stea altfel astăzi și să se vorbească de chiar o eră a post-adevărului este tehnologia în domeniul telecomunicațiilor. Iar aici întâlnim un alt concept care vine să întregească, alături de fake news, fake story și false narrative, constelația terminologică prin care se dă consistență erei post-adevărului. Acest concept este cel de *new media*.

4. NEW MEDIA

În linii mari, new media se referă la noile mijloace de comunicare în masă prin intermediul tehnologiei digitale, exemplul cel mai elocvent fiind internetul. Prin urmare, new media ar fi de neconceput fără computere, telefoane mobile, tablete digitale și tehnologie de tip smartphone, ori, mai simplu spus, fără computerizarea societății în sistem rețea și inflația de gadgeturi digitale în societate.

Prin definiție, new media se distinge de ceea ce ar putea fi definit drept *old media* sau presa tradițională, unde regăsim presa scrisă pe hârtie și pe cea audio-vizuală de antenă. Deosebirea de fond care face distincția între new media și old media rezidă într-o schimbare de natură paradigmatică a întregului proces de comunicare publică, având implicații atât de profunde încât încă este prea devreme pentru a se putea spune că ele au fost identificate și înțelese pe deplin. Astfel, dacă, spre exemplu, la momentul apariției sale presa tipărită avea implicații doar asupra unuia dintre stagiile procesului de comunicare publică, acela referitor la distribuția conținutului informațional, new media vine să revoluționeze întregul proces, de la momentul producerii/realizării conținutului informațional, trecând prin cel al manipulării și stocării acestuia, până la cel al distribuției sale, această revoluție fiind de natură să afecteze toate tipurile de conținut informațional, indiferent de fondul lor ori că este vorba despre text scris, imagine, film, sunet sau construcții spațiale cum ar fi schițele, desenele sau caricaturile¹¹.

¹¹ În acest sens a se vedea mai pe larg L. Manovich, *What is new media?*, disponibil online la <https://www.mheducation.co.uk/openup/chapters/0335217109.pdf>, precum și L. Manovich, *New media: a user's guide*, disponibil online la <http://manovich.net/content/04-projects/026-new-me>

Totodată, în aceste condiții, monopolul producerii și diseminării în masă de conținut informațional, deținut altă dată de instituțiile de presă acreditate, acum a fost spart, practic oricine având posibilitatea astăzi de a produce și distribui informație, veridică sau nu, la scară largă¹². De aici mai departe se deschide un teren fertil pentru orice fel de manipulare cu posibilități de instrumentare în masă. Iar în acest punct ni se dezvăluie în ce constă de fapt era post-adevărului. Dacă în acest tablou mai adăugăm și faptul că utilizatorii de internet se expun activităților de profiling, care mai departe presupun conceperea și/sau selectarea conținuturilor informaționale și furnizarea acestora în funcție de profilul individului țintă, precum și dacă luăm în considerare că deja există numeroase organisme specializate în acest gen de activități, care acționează mai mult sau mai puțin la vedere, realizăm că relativizarea adevărului nu a mai atins niciodată asemenea culmi în istoria umanității.

Astfel, cum deja am menționat în cele ce precedă, aceste trans-

formări profunde ale procesului comunicațional sunt deocamdată imposibil de cuantificat în întregime, iar aceasta devine cu atât mai evident dacă avem în vedere că însuși contextul comunicării și mediul de comunicare suferă mutații majore, precum și faptul că actorii procesului de comunicare se metamorfozează de-a dreptul, am putea spune fără a ne hazarda prea mult, chiar într-un tip de om nou, *digitalizat*. Prin intermediul gadgeturilor digitale, indivizii prezentului primesc (sau mai bine spus sunt bombardati), în mod constant și în ritm alert, un volum foarte mare de informație, de multe ori preselectată de distribuitori conform profilului personal, fără a mai avea timp să o verifice. În acest fel, omul de astăzi este predispus la a deveni prizonierul unor bule informaționale în cadrul cărora este alimentat constant cu un anumit tip de conținut informațional în funcție de care își formează opiniile și atitudinile și își desfășoară acțiunile în plan social.

Această concentrare a atenției indivizilor din realitatea concretă în cea virtuală și formarea opiniilor și convingerilor lor nu prin contactul direct cu realitatea obiectivă, ci preponderent prin accesarea realităților virtuale, construite și ambalate, deschide calea către un veritabil război al realităților construite și subordonate de multe ori unor scopuri și obiective obscure, în cadrul căruia știrile false

dia-a-user-s-guide/23_article_1999.pdf, accesate la 12.01.2019.

¹² Umberto Eco sintetiza acest fapt în stilul său caracteristic, cu sarcasm, umor și inteligență, spunând că astăzi „prostul satului a căpătat voce și mai este și ascultat”. (U. Eco, *apud* I.M. Ioniță (2017) *Despre fake news, numai de rău*. în revista *Historia*, disponibil online la <https://www.historia.ro/sectiune/actualitate/articol/despre-fake-news-numai-de-rau>, accesat la 12.01.2019.

și tot arsenalul conex pot reprezenta o armă fatală.

De asemenea, diminuarea, până chiar la anularea completă în unele situații, a timpului de reflecție de care dispune omul prezentului vine să pună în discuție viabilitatea în contemporaneitate a tezei actorului rațional, care a constituit un reper de funcționare pentru societate în perioada modernă, și să edifice teza actorului emoțional ca nouă premisă-reper pentru explicarea acțiunii sociale¹³ în ceea ce obișnuim a defini ca fiind postmodernitatea, epocă care mai nou se poate caracteriza ca fiind și o eră a post-adevărului. Într-o asemenea perspectivă, dată de relația modernitate – postmodernitate și, respectiv, de cea adevăr – post-adevăr, am putea conchide că post-adevărul vine să marcheze relativizarea și destructurarea adevărilor fundamentale cu valoare-reper pentru epoca modernă, la fel cum postmodernitatea însăși, prin toate tezele și opțiunile sale, a constituit cadrul de referință în interiorul căruia s-a procedat la diluarea și destructurarea fondurilor și formelor epocii moderne.

¹³ Pentru detalii în acest sens a se vedea Max Weber, teoria acțiunii cu sens și tema actorului rațional în Borlandi, M., Boudon, R., Cherkaoui, M. și Valade, B. (2009) *Dicționar al gândirii sociologice*. Iași, Ed. Polirom, pp. 20-23; Boudon, R., Besnard, P., Cherkaoui, M. și Lecuyer, B.P. (2009) *Dicționar de Sociologie*. București, Ed. Univers Enciclopedic Gold, pp. 245-246; Marshall, G. (2003). *Dicționar de Sociologie Oxford*. București, Ed. Univers Enciclopedic, pp. 621, 633, 675-677.

Conceptele de familie, națiune, individ etc. și realitățile sociale reper pentru societățile moderne pe care le exprimau acestea odinioară au resimțit din plin acțiunea trendurilor destructurante ale postmodernității ambalate și promovate prin teoriile gender, cele privind parteneriatul civil și căsătoriile homosexuale sau multiculturalismul migraționist potențat de naturalizarea prin acordarea cetățeniei. Iar presa de mainstream a preluat aceste teme postmoderne și s-a făcut o adevărată portavoce publică a lor, subordonându-se trendurilor post-politice¹⁴ ale globalizării și prin aceasta intrând într-o contradicție, la început latentă, disimulată, iar mai apoi flagrantă, cu toți aceia care încă își mai iau ca reper adevărurile sociale asumate de modernitate. În ochii acestora, presa mainstream a pierdut un capital de imagine care cu greu va mai putea fi recuperat, mai ales în contextul

¹⁴ Conceptul de post-politică s-a dezvoltat oarecum în continuarea tezei lui F. Fukuyama privind sfârșitul istoriei, și vine să sublinieze inaugurarea unei politici globale a consensului în perioada post-Război Rece, care până la urmă a ajuns să anuleze distincțiile dintre familiile politice de tradiție și să relativizeze factorul politic și politica în sine ca meserie vocațională, marcând o degradare vizibilă a clasei politice. Evoluțiile ulterioare și noile realități sociale au generat noi realități politice, sau mai bine-zis post-politice, care în principiu au simplificat scena politică până într-acolo încât principalele opțiuni contrapun curente care susțin și promovează globalizarea celor care se opun ei.

comunicațional determinat de apariția new media.

Conchizând, relativizarea adevărului prin inaugurarea post-adevărului poate apărea și drept o consecință directă a coliziunii dintre opțiunile și „adevărurile” modernității, pe care totuși deocamdată continuă să se fundamenteze cele mai multe dintre societățile prezentului, ele dominând încă subconștientul indivizilor, pe de o parte, și trendurile promovate de postmodernitate, pe de altă parte, din a căror erodare reciprocă ia naștere o relativizare absolută a spațiului social și a adevărului social de referință. În aceeași cheie, așa-numitele old media, care aveau ca reper de fond actorul rațional, ajung astăzi să reprezinte vestigiile ale modernității aflate sub asaltul new media, al căror reper îl constituie actorul emoțional. Cu acest context ce dovedește un grad de complexitate aparte au de-a face în contemporaneitate toți aceia care aleg să profeseze ca jurnaliști, ei trebuind să fie în măsură să dezlege această cacealma generată de interferențele realităților specifice unor epoci istorice distincte, astfel încât să nu își trădeze nici profesia, nici publicul și, până la urmă, nici pe ei înșiși.

5. PRESA ȘI PROVOCĂRILE POST-ADEVĂRULUI

În lumina celor ce precedă, era post-adevărului constituie o provocare, am putea spune, de ordin

existențial pentru presa de tradiție și profesia de jurnalist. Desigur că majoritatea canalelor media au făcut și încă fac eforturi de adaptare la noile realități sociale configurate prin intermediul new media. S-au reinventat, și-au configurat profiluri și pagini de internet fiind prezente în tot ceea ce înseamnă spațiul virtual, prin site-uri proprii de informare publică, dar și prin activitățile și interferențele pe care le au pe diferitele platforme social media. Cu toate acestea, în ciuda acestui travaliu extrem de metamorfozare și adaptare, cel puțin câteva probleme majore rămân fără răspuns deocamdată.

Dintre acestea, poate cea mai importantă este aceea reprezentată de spargerea monopolului mediatic pe care organismele de presă îl dețineau până nu demult în societate și ducerea în derizoriu a profesiei de jurnalist, prin faptul că astăzi oricine poate rostogoli un conținut informațional în spațiul public, indiferent dacă este adevărat sau fals, devenind un influencer/formator de opinie. Apoi, volumul mare de informație și fluxul rapid prin care se succed acestea în spațiul de comunicare publică constituie o provocare nu numai pentru indivizii consumatori de informație, ci chiar și pentru jurnaliștii profesioniști, care, pe de o parte, se văd supuși rigorilor profesiei, care impun o verificare și confirmare a conținutului informațional mai înainte de a fi diseminat publicului, iar pe

de altă parte, trebuie să se mențină pe piața informațională printr-o audiență semnificativă în rândul publicului țintă, aspecte care cu greu pot fi puse în acord în condițiile unui ritm informațional foarte alert. De asemenea, schimbarea profilului consumatorului de informație din actor rațional în actor emoțional constituie o altă dilemă, deoarece produsul informațional trebuie adaptat profilului consumatorului pentru ca acesta din urmă să îl accepte și să-l caute, iar activitatea jurnalistică să aibă o finalitate socială.

În plus, toate cele de mai sus vin să releve faptul că și jurnalistul de profesie, la fel ca orice alt individ din societate, este în aceeași măsură expus, dacă nu chiar mai mult, în fața știrilor false, a poveștilor și narațiunilor false.

Prin raportare la cele de mai sus, ironia sorții față de aceste neajunsuri cu care presa și profesia de jurnalist se confruntă astăzi rezidă în faptul că însăși presa a lucrat și pregătit cu minuțiozitate terenul pentru afirmarea deplină a erei post-adevărului în toți acei ani în care a alunecat în mirajul senzaționalului, făcând compromisul tabloidizării și al căutării audienței cu orice preț, în multe cazuri chiar cu prețul sacrificării adevărului și principiilor deontologiei profesionale, alienându-și publicul în mod progresiv și expunându-l la a deveni un consumator irațional de fakenews¹⁵.

¹⁵ Așa cum remarcă J. Habermas și K. Bucher „de îndată ce presa de informare a

Din acest punct de vedere, jurnaliștii de profesie cărora le mai pasă, pentru a încerca să își salveze meseria, mai întâi ar trebui să își facă o *mea culpa* în numele întregii bresle și să strângă rândurile pentru a iniția prin intermediul asociațiilor profesionale un amplu proces de reeducare a publicului, revenind la ceea ce ar trebui să fie menirea unei profesii subordonate interesului public. În același sens, ar trebui dezvoltate instrumente de verificare a autenticității informației (de tipul *fact check reality*)¹⁶. Din păcate, acest lucru reprezintă o provocare mult mai mare decât pare la prima vedere, în condițiile în care mass-media prezentului este reprezentată în principal de presa comercială, care, pe de

evoluat în sensul unei prese de opinie, iar jurnalismul literar a devenit pentru scriitura de avize o concurență, acestui moment economic i s-a adăugat unul nou, de natură politică în sens mai larg. Bucher desemnează printr-o frază trăsăturile mari ale acestei evoluții: «Din simple publicații de știri, ziarele s-au transformat în purtătoarele și călăuzitoarele opiniei publice. Acest lucru a avut pentru organizarea întreprinderii de presă consecința că între culegerea știrilor și publicarea lor s-a mai insinuat un element: redacția. Pentru editorul de ziar însă acest lucru a însemnat transformarea lui dintr-un vânzător de știri într-un comerciant de opinie publică.» Habermas, J. (2005) *Sfera publică și transformarea ei structurală*. Ed. comunicare.ro, București, p. 232.

¹⁶ A se vedea în acest sens interviul realizat de Cristina Beligăr cu dr. Charles N. Davis (2017) *America argumentelor și a faptelor în era post-adevăr*. În revista Sinteza, disponibil online la <http://revistasinteza.ro/america-argumentelor-si-faptelor-era-post-adevar/>, accesat la 12.01.2019.

o parte, trăiește din publicitate, iar pe de altă parte, este subordonată unor interese comerciale care, la rândul lor, au conexiuni politice. Astfel, ceea ce ar trebui să fie presă liberă, obiectivă și subordonată interesului public, în cele mai multe cazuri se dovedește a fi de fapt o presă militantă, subordonată unor interese economice și politice¹⁷. Prin urmare, marja de acțiune în direcția unui rebranding al jurnalismului este destul de îngustă, iar „pojghița de gheață” pe care trebuie realizat acest lucru este, de asemenea, destul de subțire. Din această cauză, inclusiv acele instrumente de verificare a autenticității informației, încăpute pe mâini nepotrivite, se pot transforma în veritabile instrumente ale unei cenzuri subordonate unei corectitudini poli-

¹⁷ Așa cum bine remarcă Manuel Castells: „Media, de regulă, nu este neutră, după cum afirmă ideologia jurnalismului profesional; și nici nu este instrumentul direct al puterii de stat, cu excepția evidentă a mass-media sub regimurile autoritare. Actorii media construiesc platforme de comunicare și se angajează în producția de mesaje care se potrivesc cu interesele lor organizaționale și profesionale. (...) Dată fiind *diversitatea actorilor media*, aceste interese sunt diversificate. (...) corporațiile media sunt în primul rând afaceri, și majoritatea afacerilor sunt axate pe divertisment, inclusiv știrile. Dar au și interese politice mai largi, deoarece sunt investite direct în dinamica statului, parte-cheie a mediului lor de afaceri. Astfel, regulile angajării în politică a media vor depinde de modelul specific de afaceri și de relația cu actorii politici și publici.” M. Castells (2015) *Comunicare și putere*. Ed. Comunicare.ro, București, p. 197. Pentru detalii pe larg în acest sens a se vedea *ibidem*, pp. 197 și urm.

tice care să nu aibă nimic de-a face cu interesul public, ci mai degrabă cu înființarea unui minister orwellian al adevărului¹⁸.

Având în vedere toate acestea, este evident că provocările erei post-adevărului au rădăcini și implicații extrem de profunde care nu vizează doar jurnalismul profesional, ci privesc până la urmă întreaga societate, vulnerabilizând-o în ansamblu. Din această cauză răspunsurile la aceste provocări nici nu pot fi găsite în exclusivitate în interiorul profesiei de jurnalist, presa nefiind decât o zonă critică, mai expusă, a spațiului social unde intensitatea acestor provocări atinge un anumit vârf, făcându-le extrem de vizibile. Prin urmare, pentru a diminua marja de acțiune a știrilor false, poveștilor și narațiunilor false, până într-acolo încât să se încadreze între niște parametri acceptabili și inofensivi, este nevoie de realizarea unui consens social care să-i reunească în acest scop deopotrivă pe jurnaliști, politicieni și pe consumatorii cotidiani de informație. Este nevoie de o șlefuire a întregului climat cultural al

¹⁸ În acest sens a se vedea Orwell G. (2002) *O mie nouă sute optzeci și patru*. Ed. Polirom, Iași.

comunicării publice, care să implice în egală măsură atât o creștere a calității produselor informaționale diseminate publicului, cât și o atitudine mai selectivă a publicului în alegerea produselor informaționale și, bineînțeles, o legiferare politică în sensul susținerii unui asemenea demers. Ce poate face însă presa profesionistă în acest sens este de a renunța în primul rând la rostogolirea în spațiul public

a știrilor false, pe de o parte, iar pe de altă parte, ca și zonă profesională de prim contact cu aceste provocări, să semnaleze în mod constant și să militeze pentru necesitatea unor demersuri susținute de remediere a climatului comunicațional, încercând să constituie masa critică de presiune socială care să susțină și să promoveze schimbările ce se impun în acest sens.

SURSE IMAGINI:

- <http://blogs.lse.ac.uk/government/event/post-truth-politics-being-a-savvy-news-consumer/>
- <https://tiffanyabrown.wordpress.com/2016/11/22/ruminations-on-the-post-truth-era-and-its-implications-for-marketing/>
- https://medium.com/@Miko_Janos/beware-the-false-narrative-83a497a7a914
- <https://www.techfunnel.com/martech/traditional-media-vs-new-media-beneficial/>
- <https://en.idi.org.il/articles/20512>

**„Presa
românească
postdecembristă
– vector al
democrației sau
instrument de
manipulare?”**

Presă tranziției și tranziția presei

Dr. Octavian ȘTIREANU

„Ziaristii n-au făcut decât să inverseze, simbolic, semnele, dar au continuat, în mare, același discurs.”

(„Dilema”, 1993)

Schimbarea de regim politic și reconfigurarea democratică a acestuia în România anilor 1989-1990 au antrenat o serie de schimbări la toate nivelurile de organizare și funcționare ale societății românești, reverberându-se cu putere asupra releului celui mai sensibil al acesteia – sistemul instituțiilor de presă.

Starea mass-media nu poate fi desprinsă de starea societății, în ansamblu.

Schimbarea de regim politic a produs democratizarea și „deschiderea” societății; reflexul în mass-media a fost transparența și lupta lor pentru continua deschidere și transparență a instituțiilor statului; tranziția a favorizat derapaje de la lege, de la morală, de la norme; reflexul în media au fost

semnalarea curenților, a abuzurilor, a fraudelor; societatea tranziției n-a găsit resurse de timp și spațiu public pentru a propulsa dezbateri de fond pe tema economiei, a industriei, a noilor tehnologii; reflexul în presă al acestei a fost receptivitatea prioritară la modelele intelectuale de speță joasă.

Dezbaterile din forurile științifice românești ori legătura acestora cu lumea au fost, practic, inexistente pentru presa românească; lumea ideilor și a marilor teme de reflecție, care, vrând-nevrând, ne vizează și pe noi, sub presiunea globalizării, a rămas la periferia atenției publice.

Pe toate planurile, oferta mass-media n-a depășit „oferta” societății. Avem politică de calitate proastă, avem relatări de calitate proastă; sunt scandaluri „sus”, sunt scandaluri și „jos”.

Presă n-a putut să învingă polarizarea și conflictualizarea instituțiilor; ba, dimpotrivă, a preluat zarva și a

extins-o, devenind un instrument amplificator al vrajbei interne.

Fragmentarea societății și faliile create, mai întâi după criteriile politice, apoi, treptat, și după cele economice, n-au constituit pentru media subiecte de reflecție asupra cauzelor, ci doar motive de exploatare a efectelor.

Cultivarea noilor mitologii contemporane (UE, NATO) a intrat rapid în deprinderile unui jurnalism „cu semn schimbat”, în care elementul critic este îndreptat exclusiv spre ceea ce era pozitiv înainte de decembrie '89 – și invers, ce atunci era proscris, acum devine aproape un cult.

Presă a fost deopotrivă subiect și obiect al procesului de transformare politică a societății, începând prin a fi chiar vehiculul de imagine și comunicare pentru ceea ce s-a numit „revoluția în direct”.

Aureolată cu statutul de combatantă în prima linie a schimbărilor de natură politică, presa a continuat să se manifeste ca principală oglindă și cutie de rezonanță a ansamblului transformărilor petrecute în tranziție. Amploarea schimbărilor produse în societate în această perioadă – și la care presa a fost martor și participant –, ca și elementele care o diferențiază atât de presa regimului anterior, cât și de aceea a societăților democratice îndreptățesc să se vorbească de *presa tranziției*.

În celălalt sens, presa ca atare a cunoscut un continuu proces de

transformare, devenind obiect al tranziției și fiind supusă ea însăși aceluiași tip de schimbări din societate care constituiau, de altfel, subiectul predilect și tematica principală ale mass-mediei. Prin urmare, simultan cu transformările din celelalte domenii sociale, mass-media a cunoscut propriile transformări și „mediamorfoze” în cadrul unui proces specific, care s-ar putea numi *tranziția presei*.

Transformările produse în ambele sensuri au fost radicale, punând probleme cu totul noi pentru ansamblul mass-media, pe fondul în care desființarea cenzurii și a oricărei forme de control impus de stat au fost înlocuite, treptat, cu „*forme mai subtile de presiune și influență din partea politicului și a elitelor comerciale*”¹. Abolirea legilor ce restricționau conținutul mediatic, reglementarea legislativă a domeniului presei audio-vizuale private și transformarea radioului și a televiziunii de stat în servicii audio-vizuale publice au adus în mass-media libertăți noi, posibilități noi, dar și incertitudini

¹ Sarah Buchanan, Luitgard Hammerer, Oliver Money-Kyrle, „*Libertate și responsabilitate: protejarea libertății de exprimare prin autoreglementarea presei*”, Asociația ARTICOLUL 19 și Federația Internațională a Jurnaliștilor (Ed.), martie 2005, raport în cadrul proiectului „*Către o presă liberă și independentă prin reformă legislativă și autoreglementare*”, inițiat de Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Citat din versiunea românească postată pe www.cji.ro/userfiles/file/documente/Autoreglementarea%20presei.pdf. Citat mai departe Raport ART. 19.

noi și constrângeri noi, specifice noilor condiții. În cadrul de față, enunț doar două exemple relative la aceste aspecte.

Un prim exemplu se referă la *profesia* de jurnalist ca atare. Dispărând orice restricție relativă la cine putea sau nu să practice meseria de ziarist sau să înființeze o publicație ori un post de radio, mulți au crezut că această meserie e „la liber”, disponibilă pentru oricine. Această iluzie a făcut ca, într-o perioadă foarte scurtă de după revoluție, mii de oameni „să devină” sau să se considere jurnaliști, odată cu explozia de titluri și tiraje din acea perioadă. Lipsa oricărei pregătiri în domeniu n-a creat niciun fel de complexe, nimănui. Libertatea totală de expresie, venită ca din cer, era considerată arhisuficientă pentru a te apuca de presă. Plutind pe valul entuziasmului, nimeni nu mai era dispus să se întrebe, în prealabil, dacă este pregătit, cât de cât, să facă față rigorilor de cultură și profesionalism pe care jurnalismul, ca orice altă profesie, le are prin natura sa intrinsecă.

Consecința acestei stări de lucruri, prelungită până în zilele noastre, a fost că standardele profesionale ale noii presei libere au coborât tot mai mult, nivelul intelectual al presei s-a diluat vertiginos. Au devenit dominante senzaționalismul ieftin și teribilismul fără suport, aroganța fără cultură și boschetarismul revanșard, fonfleurile de presă și justițiarismul

de mahala. Nici astăzi și cu atât mai puțin în acei ani n-a existat vreo preocupare de conștiință pentru a înțelege că libertatea de expresie incumbă și obligații dintre cele mai sensibile, cerând pregătire, cultură, cărți citite și, vorba lui nenera lăncu, cinste și gramatică. Sub instinctul irepresibil al dorinței de „*atotputernicie a presei*”², noile mass-media au deprins foarte rapid partea de drepturi și mai puțin pe aceea de obligații din statutul social și profesional al acestei profesii.

Un alt exemplu se referă la *proprietate* și decurge din schimbarea mediului de lucru și a statutului presei în societate. Odată cu tranziția, jurnaliștii, scăpați de presiunea ideologică a slujirii intereselor partidului unic, a trebuit să se acomodeze și cu perspectiva că „*se pot trezi servind interesele proprietarului instituției de presă pentru care lucrează*”³. Proliferarea unui anume tip de investitori în media, care manifestă un interes mai mic pentru presă ca profesie sau ca instrument al democrației, dar mult mai mare pentru funcțiile acesteia de influențare a opiniei publice sau de protejare și promovare a unor interese de grup, a fost de natură să imprime mediului jurnalistic abateri de la orientarea proclamată a susținerii interesului public general, ca și de la rolul său fundamental în

² Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Mass-media și societatea*, Ed. comunicare.ro, București, 2003, pp.131-133.

³ Raportul ART.19, p. 7.

societate. Constatând că, aproape dintotdeauna, ziaristii au fost „*încorsetați într-un sistem de constrângeri*” și că, în secolul trecut, „*libertatea presei aparținea celor care deja mai aveau una*”, Serge Halimi avertizează că ziaristul „*este prins ca într-o menghină între interesul proprietarului și cel al informației*”, întrucât ar fi nefiresc ca jurnalistul contemporan să-și imagineze „*că un industriaș va cumpăra un mijloc de influență interzicându-și, în același timp, să-i influențeze orientarea*”⁴.

Tabloul unui jurnalism cu „semn schimbat”. Profunzimea schimbărilor care au marcat tabloul mass-media în perioada tranziției a fost amplificată de unele particularități ale presei ante-decembriste – între care asprimea controlului și constrângerilor libertății de expresie, ca și inexistența unor antecedente semnificative în domeniul unei presei libere.

Încă din primele zile ale schimbării de regim politic, după (re)aparitia pluripartitismului și până la a fi (re)învățată metoda persuasiunii ideologice (neînsușită nici până astăzi), presa a traversat etapa empirică a confruntărilor deschise, de sorginte maniheistă, care au produs o primă fractură a societății românești. Falia ideologică post-revoluționară, care a străpuns toate structurile comunităților, de la nivelul familiilor la cel al societății, în ansamblul ei, a fost, în esență, ope-

rată cu instrumentele libertății totale de opinie, manevrate fără nicio opreliște de o presă explozivă și aflată în plin „delir mediatic”. În absența oricărei forme credibile și eficiente de autoreglementare, cu alergii mărturisite la orice idee de regulă sau normă, cu o privire seniorală, de sus, în creștetul tuturor autorităților statale, situația mass-media acelor ani arăta că, pentru ca libertatea dobândită a cuvântului să fie însușită și utilizată în consonanță cu preceptele societăților democratice, mai trebuia destul de mult timp („20 de ani”, prevestea un comentator al vremii).

Așa se face că primele luni de după decembrie 1989 au fost dominate în întreaga mass-media fie de „demascarea” personajelor din fosta nomenclatură („*Ce ai făcut în ultimii cinci ani?*” era un slogan la modă), fie de un discurs lozincard al unor noi comandamente. Rețeta era relativ simplă – aceea a unei răsturnări cu 180° a mesajului jurnalistic ante-decembrist: ceea ce mai înainte era socotit pozitiv acum era catalogat, automat, demn de dispreț, ba chiar de condamnat, și invers – faptele incompatibile cu etica socialistă și combătute sistematic de propaganda comunistă erau acum prezentate drept pilde demne de urmat.

Supralicitarea confruntărilor politice a dus, de fapt, la reaparitia clișeelelor din vechea conduită jurnalistică, dar practică acum în sens opus sau

⁴ Serge Halimi, *op.cit.*, pp. 38-41.

cu semn schimbat. În loc de chiaburul și capitalistul care sugeau sângele poporului prin jurnalele din anii '50, acum apărea imaginea foștilor lideri politici, arătați mai ales în zeghe și cu cătușe la mâini; în locul proceselor din tribunalele populare, cu sabotori burghezo-moșierești ai puterii populare, acum au apărut cele cu vinovații „epocii de aur”; în locul demascărilor „deviaționiștilor de la linia justă a partidului”, ce abundau în presa deceniului 6, acum, la sfârșit de secol XX, noua presă democratică era înțesată cu materiale despre activitatea colaboraționistă cu fostul PCR a unor personaje de pe coridoarele noii puteri.

Asemănarea dintre presa de tranziție și vechea presă de partid constă, în primul rând, în aceea că acum, ca și atunci, avem „o presă de autoritate”, în sensul că „presa nu află, ci știe. Ea nu iscodește, ci decide. Diferența este că *izvorul autorității presei comuniste se situa în afara acesteia (...)*, în vreme ce *presa anilor '90 s-a autoinvestit cu o autoritate imanentă*, pe care o justifică în baza prezumției potrivit căreia ea este singura oglindă fidelă și permanentă a opiniei publice”⁵.

Jurnaliștii vechi foloseau aceleași stereotipuri verbale ca și până atunci, dar cu semn schimbat. „*Ziariștii nu au făcut altceva decât să inverseze, simbolic, semnele, dar au continuat,*

în mare, același discurs”⁶. Nou-veniții învățau meseria direct din stradă, încercând să-și transforme numele în renume prin demascări, anchete, incriminări – adică prin arsenalul unor unelte gazetărești primitive și intuitive, care au dat naștere la ceea ce avea să se cheme „tabloidizarea presei” sau „gazetăria bulevardieră”.

În primele luni ale „perioadei iacobine” astfel de practici au fost folosite discreționar și pe scară largă. Odată cu coagularea partidelor și a limpezirii taberelor angajate în lupta pentru putere, a început o perioadă când atacurile la fel de dure au devenit, însă, mai clare și mai selective, fiind îndreptate, cu timpul, mai ales împotriva adversarilor politici de moment. Tocmai asemenea materiale de presă au contribuit la *conflictualizarea societății*, au pregătit răfuielele de stradă și au deschis poarta de intrare a violenței în societate, culminând cu mineriadele.

În tabloul mozaicat al presei acestor ani se pot identifica elemente amestecate din mai multe abordări teoretice⁷ posibile despre rolul mass-media în societate, ponderea uneia sau alteia dintre aceste viziuni modificându-se împreună cu nestăvilita mișcare a credințelor.

Conceptul **revoluționar** consideră că mass-media se compun din „*persoane care cred cu tărie că guverna-*

⁵ Daniel Barbu, *Curentul* nr. 163, 1999, apud. M. Petcu, *op.cit.*, p. 46.

⁶ Mihai Coman, *Dilema*, nr.25, 1993, apud M.Petcu, *op.cit.*, p. 45.

⁷ Peter Gross, *op.cit.*, p. 49.

rea sub care trăiesc nu le servește interesele și că trebuie răsturnată⁸”; conceptul **dezvoltaționist** consideră că „mass-media trebuie să îndeplinească o funcție de mobilizare în slujba construirii națiunii”, dar în acest model nu se încadrează nici mass-media independente (comerciale, private) și nici cele publice (deoarece „este posibil ca fiecare dintre aceste tipuri să nu poată sau să nu vrea să ducă la bun sfârșit construcția națiunii”). În cazul celui de-al treilea concept, cel **autoritarist**, „mass-media comerciale sau private sunt permise, însă ele trebuie să susțină statul sau puterea, cenzura și autocenzura fiind astfel la ordinea zilei”. În sfârșit, cea de-a patra teorie, cea a **responsabilității sociale**, „susține un sistem mediatic aflat în afara sferei de influență a controlului de stat și guvernamental”, situație în care mass-media devin responsabile pentru „diseminarea de informații importante și credibile”, precum și de diferite unghiuri de abordare, „alimentând astfel «piața ideilor», care susține o societate democratică”⁹.

De la plumb la internet. A vorbi despre tranziția spre democrație și tranziția în presa românească înseamnă a vorbi despre un drum parcurs de mass-media, cu multe obstacole și particularități care și-au pus pecetea asupra evoluției acestora.

Într-un seminar organizat în 2001 de Institutul Goethe, sub titlul „**Democrația și mass-media în țările în tranziție**”, consideram acest drum ca fiind „**de la plumb la internet – distanța dintre două moduri de a face presă**”¹⁰.

Poate fi vorba de un *sens propriu* al acestui drum, de un traseu parcurs în sens tehnologic – de la tipografiile în plumb și zinc, ce compuneau industria poligrafică românească până în 1989, la sofisticatele tehnologii tipografice de astăzi, în care computerele și internetul reprezintă, cu adevărat, instrumentele de bază ale mass-media.

Mai poate fi vorba și de un drum parcurs în *sens figurat*, în sensul că distanța dintre plumb și internet reprezintă și distanța dintre două mentalități, dintre două abordări, dintre două moduri de a face presă: cel închistat, rigid, cu funcție eminentemente propagandistică, pe de o parte, și cel creativ, dezinhibat de orice constrângeri ideologice, cu o funcție de expresie și informare liberă, în sensul larg al cuvântului, pe de altă parte.

Cred că putem vorbi și de o a treia semnificație a acestui drum – și anume aceea care rezultă din *reperele* pe care presa românească le-a cunoscut și a trebuit să le parcurgă în perioada post-decembristă. Pentru că, într-ade-

⁸ Peter Gross, *op.cit.*, pp. 47-48.

⁹ Peter Gross, *op.cit.*, p. 49.

¹⁰ Octavian Știreanu, Șase provocări pentru presa română, „Ziua” nr. 2221 din 3 octombrie 2001.

văr, drumul în discuție a fost presărat cu destule provocări și constrângeri, cărora presa românească a trebuit să le facă față și pe care le-am structurat în 6 grupe mai importante.

(1) Provocarea organizațională a apărut spontan, din momentul în care presa s-a aflat în situația de a trece de la modul de organizare etatist și sever controlat, specific fostului regim, la forme noi, adecvate unor tendințe destul de greu de descifrat în primele zile și luni ale anului 1990. Ruptura a fost brutală – de la entități și structuri rigide și perfect coordonate, la altceva, un „altceva” care a depins, până la urmă, de imaginația și inspirația fiecărui lider redacțional autoimpus sau ales pe diferite criterii și în diferite împrejurări. Redacțiile și instituțiile de presă erau obligate de realitate să funcționeze permanent, la foc continuu, sub presiunea evenimentelor și a unei formidabile și generalizate cereri de informație. În paralel, însă, în interior, ele trebuia să-și caute și să-și găsească din mers noi forme de organizare, mai ales că redacțiile mai vechi erau răvășite de valul schimbărilor, iar cele noi, apărute în avalanșă și într-un vid legislativ, nu dispuneau de un suport intern organizațional prea clar. Această provocare trebuia să răspundă la întrebarea: **în ce forme de organizare să faci presă?**

(2) Provocarea profesională a fost generată de explozia informațională prin care apăreau continuu, cu o viteză

și o frecvență nemaiîntâlnită, noi titluri de publicații – cotidiene, săptămânale, tematice ș.a.m.d. – ca și numeroase posturi de radio și televiziune¹¹. Fiecare titlu nou însemna, practic, o redacție nouă. Cererea de ziarști pe piața presei a atins cote nemaivăzute, depășind cu mult oferta profesională și instruită existentă în acea perioadă. La o cerere atât de mare, redacțiile s-au constituit, care cum au putut, alături de vechiul corp de ziarști, intrând în presă foarte mulți oameni noi, îndeosebi tineri, cărora, poate, nici prin cap nu le trecea că vor deveni vreodată ziarști. „Au apărut, ca din pământ, sute și sute de ziarști tineri pripiți care au încă stupori gramaticale și bătrâni frustrați care vor să sfârșească în forță. Te miri cine te încondeiază drastic, te ia de sus, dă

¹¹ Între anii 1989-1999, numărul publicațiilor cotidiene a crescut de la 11 la 72 titluri, cu un ritm mediu anual de apariție de opt titluri, cu maximum în anul 1991 (11 titluri noi fondate) și două minime (trei titluri) în anii 1995 și 1998. La nivelul ofertei globale (național + local) pe total perioadă, cotidienele au fost fondate cu un ritm mediu anual de 22 titluri.

Una dintre cele mai spectaculoase evoluții s-a înregistrat în cazul publicațiilor săptămânale, al căror număr a crescut de la 21, câte existau în anul 1989, la 343 câte au apărut în primul deceniu al tranziției, rezultând un ritm mediu anual de 38 titluri (presă săptămânală cu difuzare națională), respectiv 102 titluri/an la nivelul ofertei globale, fiind create nu mai puțin de 918 titluri de săptămânale.

În termenii „exploziei informaționale”, evoluția presei (după periodicitate) la nivelul țării noastre s-a caracterizat în multiplicarea tuturor tipurilor de publicații: față de 1989, la cotidiene s-a înregistrat un spor de 61 titluri, 322 la săptămânale, 467 la lunare, 202 la trimestriale, numai la nivelul celor cu vocație națională.

cu tine de caldarâm, te muștră, te clusează, te desființează sau te iartă”¹². Această realitate a nevoii cantitative, în primă instanță, de ziariști a pus în-trebare inevitabilă: **cu cine să faci presă?**

Întrebarea era deosebit de necesară și este deosebit de actuală și acum, dacă avem în vedere că mass-media pot avea un rol în realizarea schimbărilor din societate numai dacă „*jurnaliștii sunt independenți, profesioniști și au cultură generală*”¹³.

(3) Provocarea instituțională. A treia provocare a presei române post-decembriste a fost de natură instituțională. Noile realități politice din țară au poziționat cu totul altfel raportul dintre instituțiile existente în societate, impunând un efort novator pentru crearea unei alte configurații în structura instituțional-democratică a statului. În această complet înnoită arhitectură a instituțiilor politice și statale ale noii democrații, întrebarea pe care jurnaliștii au început să și-o pună tot mai frecvent a fost: **care să fie identitatea instituțională a presei ca atare, în noua configurație social-politică și democratică a țării?**

Semnificativă pentru efortul de căutare a acestei identități este faptul că, în primii ani ai tranziției, s-au constituit nu mai puțin de 14 uniuni

și asociații profesionale naționale de presă¹⁴, niciuna dintre ele neavând, însă, o activitate constantă și eficientă. Apariția lor a fost posibilă odată cu liberalizarea și revigorarea democratică a dreptului cetățenilor la liberă asociere și cu scoaterea de la naftalină a unei legi privind asociațiile și fundațiile, care data din 1924 și care nu fusese nici abrogată, dar nici aplicată în regimul comunist.

(4) Provocarea tehnologică. Fără a intra în detalii, trebuie amintit că, la vremea respectivă, industria poligrafică românească avea un handicap tehnologic de 4-5 decenii față de dotările medii ale oricărei țări civilizate în materie de presă scrisă. Casele de editură, redacțiile, societățile de presă au trebuit să-și pună neîncetat o întrebare, la care răspunsul niciodată nu poate fi definitiv: **pe ce anume să faci presă? cu ce mijloace tehnice?** Această constrângere este intim legată de o alta, și anume:

(5) Provocarea economică. A cincea provocare – la fel de valabilă și astăzi – a fost una de natură economică. În primele luni ale anului 1990, în condițiile unei creșteri exponențiale a cererii de informație – și, îndeosebi, pentru un tip de informație ce fusese prohibit timp de atâtea decenii – principala și singura sursă de venit a ziarelor o reprezenta chiar vânzarea lor. Tirajele, chiar și la publicațiile

¹² Andrei Pleșu, *Dilema* nr. 21, 1993, apud M. Petcu, *op.cit.*, p. 21.

¹³ Peter Gross, „Aderăm la UE cu schimbări doar în hârtii”, în *Cultura* nr. 13/2004, p. 24.

¹⁴ Marian Petcu, *Tipologia presei românești*, Ed. Institutul European, Iași, 2000, p. 25.

noi, aveau cote amestecate, degajând resurse financiare mai mult decât satisfacătoare ori convenabile, nu numai pentru reluarea ciclului productiv, dar și pentru a da o nebanuită satisfacție materială oamenilor din presă. Cu timpul, însă, această situație s-a modificat radical, în sensul că tirajele au scăzut treptat, curba vânzărilor de asemenea, ajungându-se, în cele din urmă, la o întrebare preocupantă mai ales pentru redacțiile ce încă nu erau integrate în marile trusturi de presă și nici n-aveau printre patroni investitori puternici: **cu ce resurse materiale să faci presă?**

Claude-Jean Bertrand admite că „mijloacele de comunicare pot să-și deservească publicul cu atât mai bine cu cât dispun de posibilități financiare mai importante”, dar avertizează, în același loc, că interesul public este pus în pericol atunci „când mijloacele de comunicare fac parte din concerene, (iar) o vastă putere politică se află la dispoziția câtorva personaje care nu au ca preocupare majoră informarea publicului”¹⁵.

Prețul libertății de exprimare, savurată în perioada tranziției, a fost nu o dată austeritatea resurselor economice ale mass-media, iar când aceste resurse au atins pragul critic, a urmat fie închiderea, fie „livrarea” în brațele celor puternici. Cu un preț care a inclus, desigur, și o „cotă” din libertatea de exprimare. De aceea, n-a fost de-

loc surprinzătoare apariția întrebărilor, nu tocmai retorice, despre care dintre cele două mari rele este, totuși, mai mică: presiunea exercitată de stat prin politică și dominație ideologică sau presiunea puterii private, exercitată prin forța intereselor și a banilor?

Conflictul dintre libertatea întreprinderii (dreptul la proprietate și inițiativă privată) și libertatea expresiei (dreptul la opinie și la informare) este unul dintre cele mai vechi în societățile moderne. El a fost soluționat, timp de mai multe decenii și în mai mult de jumătate din națiunile lumii, prin „eliminarea uneia dintre cele două libertăți antagonice: dictaturile de tip fascist suprimă libertatea de expresie fără a se atinge de obicei de proprietatea asupra mijloacelor de comunicare, iar regimurile comuniste suprimă libertatea inițiativei private pretinzând că mențin libertatea de exprimare”¹⁶.

(6) Provocarea politică. În sfârșit, o a șasea provocare – de asemenea, la fel de valabilă și astăzi – a fost și este de natură politică. Această provocare se exprimă cel mai bine în căutarea unor răspunsuri la întrebarea: **este sau nu presa obiectivă? Care este granița dintre fapt și opinie și cum se stabilește această distincție?**

Momentul politic din 1989 a provocat o diversificare a fațetelor lumii politice, a clasei politice și a vieții politice românești. Această diversificare s-a regăsit și s-a exprimat aproape

¹⁵ Claude-Jean Bertrand, *op.cit.*, p. 50.

¹⁶ Claude-Jean Bertrand, *op.cit.*, pp. 19-20.

izomorf în și prin mass-media din acea perioadă, care și-au obținut identitate și legitimitate printr-o puternică angajare în lupta politică și chiar personală, ce a dominat perioada tranziției, inclusiv până astăzi. „*Imediat după '89, presa s-a polarizat, de unde sentimentul fiecăruia că servește o cauză (...)* O presă polarizată politic servește o cauză exterioară ei”¹⁷.

În acești ani, multe dintre partide și-au creat organe de presă proprii, dar există și o situație inversă, în cazul, cu totul special, al „României Mari”: această revistă este cea care a dat naștere unui partid cu același nume, formațiune construită pe ideologiile și personalitățile directorului publicației și a redactorului ei șef. Exemplul acesta a rămas, însă, tot mai izolat, prin aceea că oficioasele de presă ale noilor partide („Azi” pentru Partidul Democrat, „Dimineața” pentru Partidul Democrației Sociale din România sau „România Liberă” pentru Convenția Democratică) ori cele cu apartenență asumată („Dreptatea” pentru PNȚ-CD, „Viitorul” pentru PNL), selectându-și ținut cititorii, au pierdut tot mai mult din audiență, au dispărut sau și-au schimbat profilul. Odată cu potolirea vâlvătailor politice post-decembriste, populația a devenit tot mai puțin interesată de sloganuri și mult mai curioasă să afle informații și comentarii care să-i confirme pro-

priile convingeri și nu pe cele ale unui eșantion înregimentat.

La fel ca și în țările cu democrații avansate, nici în România presa de partid nu s-a dovedit prea profitabilă. Sigur că și în Occident, marile cotidiene își au eșantioane „specializate” de cititori, o orientare mai mult sau mai puțin explicită de la stânga spre dreapta existând: cei ce-și procură în mod regulat „Le Figaro” nu sunt neapărat și abonații lui „Le Monde” sau „Libération”. Însă discursul nu este copiat după documentele unui partid anume, exceptând, poate, doar tipăriturile extremiste, care se rezumă la un mesaj doctrinar, reproducând și ilustrând cât mai fidel cuvintele șefilor (cum se petrecea și în România antedecembristă).

Mesajul politic s-a dovedit a fi mai vandabil doar sub forma sa implicită. Comunicarea în mass-media de partid a devenit tot mai mult o comunicare prin persuasiune, mesajul îmbrăcând forme mai discrete.

Toate aceste constatări privind odiseea presei de partid în perioada tranziției îndreptățesc observația potrivit căreia „*mass-media ar trebui să joace rolul de «paznic» (gatekeeper) profesionist al informației, și nu de partizan și activist, propagandist și polemist sociopolitic și cultural*”¹⁸.

¹⁷ Mihai Coman, *Dilema* nr. 25, 1993, apud. M. Petcu, *op.cit.*, p. 45.

¹⁸ Peter Gross, *Mass-media și democrația în țările Europei de Est*, Polirom, Iași, 2004, p. 224.

În limbajul unei analize tranzacționale privind forța și vulnerabilitatea mass-media, cele 6 tipuri de constrângeri pe care tranziția le-a pus în fața presei românești au avut un rol împărțit atât în favoarea forței, cât și în crearea vulnerabilității mass-media în câmpul social-politic al tranziției. Provocările de natură *organizațională*, *instituțională* și *politică* au fost de natură să mărească forța presei, după cum cele de natură *profesională*, *tehnologică* și *economică* i-au sporit *vulnerabilitatea*, îndeosebi în prima perioadă a tranziției.

Noile provocări. Schimbările din peisajul mediatic au pus destul de frontal problema raporturilor dintre *presa privată* și aceea *publică* (îndeosebi sub aspectul diferențierilor privind accesul la resursele bugetare și la fondurile pentru publicitate). Co-existența, în prima parte a tranziției, a acestor două forme de proprietate din presa românească a constituit terenul unor îndelungi dezbateri, care se pot grupa în trei abordări teoretice mai principale: „(1) *teoria materialistă*, care susținea că privatizarea și comercializarea mass-media sunt singurul mijloc de a grăbi democratizarea și de a da putere societății civile; (2) *teoria idealistă*, care susținea că atât mass-media private, cât și celor de serviciu public trebuie să li se dea puterea de a institui și susține societatea civilă; (3) *teoria standard*, conform căreia mass-media trebuie privatiza-

te, iar cele de serviciu public trebuie controlate de elita politică”¹⁹.

Fundamental pentru cei preocupați sincer de deontologia acestei profesii a fost și este un alt raport – cel dintre *presă* și *sine însăși*, viziunea instituțională pe care mass-media o au despre propriul lor statut social. Claude-Jean Bertrand constata că, în general, jurnaliștii europeni acordă tot mai multă atenție problemelor deontologiei profesiei lor și, căutând o explicație acestui fapt, a realizat personal chiar un sondaj de opinie pe această temă²⁰. Rezultatele sondajului indică o varietate destul de mare de motive pentru care jurnaliștii consideră că deontologiei trebuie să i se acorde o atenție tot mai mare, cum ar fi: efectul progreselor tehnologice; concentrarea proprietății; creșterea comercializării mijloacelor de comunicare; amestecul dintre partea editorială și publicitate; proliferarea informațiilor inexacte; gravele atentate ale unor jurnaliști la adresa moralității profesionale (violarea vieții private, în special în presa bulevardieră); o scădere a credibilității și a prestigiului profesiei; rolul abuziv al mass-media în diferite crize politice; legături inacceptabile între mijloacele de comunicare și autoritățile statului; amenințarea cu diverse forme de restricții legale la adresa presei; revigorarea organizațiilor de jurnaliști; nevoia de reacție

¹⁹ Peter Gross, *op.cit.*, p. 172.

²⁰ Claude-Jean Bertrand, *op.cit.*, pp. 23-24.

la *laissez-faire*-ul anilor '80; violența și *reality-shows*-ul în expansiune pe televiziuni.

În sfârșit, deloc neglijabil – și nicidecum prescriptibil – este raportul, predominant în perioada tranziției, dintre **presă** și **starea societății**, dintre presă și eternul prezent, dar și dintre aceasta și sensurile evoluției sociale.

Chiar dacă unele sau altele dintre aceste subiectele enunțate mai sus n-au fost epuizate, cel mai important este faptul că, în mentalitățile jurnalisticii românești actuale și în maniera de abordare a problematicii presei, la figurat vorbind, zgura de plumb este pe cale de dispariție, lăsând locul biților atotcopleșitori ai internetului.

Acest lucru generează noi provocări dintre care cea mai importantă este **pulverizarea granițelor unei profesii** care, prin însăși natura ei, conferă identitate de stil și opinie. În prezent, însă, s-a creat iluzia că această profesie este și mai accesibilă pentru oricine, prin ceea ce se cheamă *social media*; oricine-și poa-

te face un blog și oricine are un blog se cheamă ziarist. După cum oricine scrie pe Facebook ori pe Twitter aspiră la titlul de gazetar...

Libertatea de asociere, consacrată constituțional, s-a manifestat și în spațiul presei. Dar efectul a fost paradoxal: cu cât jurnaliștii s-au asociat în tot felul de organizații și asociații, cu atât breasla a devenit mai dezbinată și atomizată. De aceea cred că **refacerea spiritului asociativ** al breslei este o altă provocare majoră, întrucât ar contrabalansa ofensiva și iluziile social media, contribuind, totodată, la recăpătarea dreptului presei – ca subsistem social esențial al democrației, o adevărată *putere dinafara puterilor* – la un dialog coerent și instituționalizat cu autoritățile statului, indiferent care ar fi acestea.

(Articolul de mai sus reia unele capitole din lucrarea de doctorat a autorului, „*Puterea dinafara puterilor. Forța și vulnerabilitatea mass-media*”, realizată sub coordonarea Acad. Mircea Malița.)

Presă nu este în criză, ci în reînnoire

Corneliu VLAD

Un confrate de profesie spunea că în îndelungata lui carieră de gazetar a făcut de fapt nu una, ci câteva meserii, ca ziarist, atât de mult s-a schimbat totul în câteva decenii. Dar presa nu este în criză, presă este în reînnoire, ne dă vestea bună un expert european în mass-media. Oglindă, cel puțin programatică, a actualității, presa nu se poate extrage din realitatea pe care are menirea asumată să o prezinte și să o comenteze, nu poate fi imună la condiționările momentului. Este de fapt ea însăși și parte, și reflex ale vremii sale.

Mass-media românească din cele trei decenii ale democrației de azi are de aceea o traiectorie asemănătoare celorlalte sectoare ale societății: frământată, tumultuoasă, mereu dornică de – sau obligată la – schimbare, la înnoire, în continuă confruntare cu obstacole de tot felul, cu succese, dar mai mult cu eșecuri și neîmpliniri, mereu aspirând la mai bine sau resemnându-se împinsă într-o stare ingrată. Iar pariul presei cu libertatea de expresie

nu este doar lupta zilnică cu adversități dintre cele mai diverse, ci și lupta cu propriile vulnerabilități. Unele dintre ele ale presei de pretutindeni în lume, altele comune tuturor sectoarelor vieții publice din țară, altele specifice domeniului. Niciodată în istoria ei de câteva secole presă românească nu a avut de întâmpinat atâtea probleme, niciodată nu a avut de gestionat și dezlegat atâtea situații de neocolit.

SIMULTAN, DOUĂ REVOLUȚII

Mass-media din România, ca întreagă presă a lumii, este astăzi antrenată într-o revoluție informațională cu impact direct și existențial asupra ei. Explozia de informații, difuzarea lor instantanee la costuri tot mai mici, noile tehnologii, complet diferite de cele de până mai ieri, implică un efort considerabil pentru toți cei ce contribuie într-un fel sau altul la producția de presă.

Revoluția informațională a coincis în fosta Europa Răsăriteană cu marile răsturnări și reșezări geopolitice și la

nivelul fiecăreia dintre statele regiunii care au instituit democrația, inclusiv libertatea de exprimare și de opinie.

Dacă evenimentele din România anului 1989 sunt sau nu revoluție se mai discută și azi înfocat, dar nimeni nu poate contesta că presa românească a cunoscut atunci o revoluție. Dintr-un instrument al puterii și propagandei oficiale, presa a devenit, printr-o transformare radicală, vector al democrației și valorilor sale, a fost de fapt, din primele clipe, unul dintre promotorii schimbării.

Începând din anii 1990 s-au transformat radical și conținutul și forma, noul context în care se face presă, condițiile de exprimare, posibilitățile și limitele exercitării profesiei de ziarist, tehnologiile aplicate, factorii exogeni cu impact asupra mass-media, capacitățile materiale de tipărire și difuzare a presei. Toate acestea și multe altele sunt complet altele decât cele de până în 1989.

Aceste două mari solicitări – revoluția informațională și schimbarea democratică – au pus mass-media și ziaristii în fața unor probleme cu totul noi, de o amploare, profunzime și complexitate fără precedent. Asumarea noii sale meniri este fapt cert, chiar dacă procesul nu a fost – și nu este încă nici astăzi – încheiat.

OBIECTIVITATE ȘI MILITANTISM

Am participat, la începutul anilor 1990, la un seminar internațional pe

tema „Presa în țările postcomuniste din Europa Răsăriteană” organizat de o fundație din Elveția, unde s-a dezbătut raportul dintre obiectivitate și nonpartizanat, pe de o parte, și militantism, pe de altă parte. Raportul a fost, după opinia cvasigenerală, în favoarea presei de atitudine, combativă, tranșant fixată pe o poziție partizană, fapt care o îndepărtează, nu o dată, de realitate și adevăr. Situația a apărut odată cu nașterea presei libere de cenzură, în primele săptămâni și luni după 1989, lucru într-un totul explicabil și chiar necesar atunci, în plină bătălie pentru putere, dar – fapt regretabil – continuă și astăzi, când cu greu ar putea fi găsit un organ de presă care să nu fie afiliat mai mult sau mai puțin explicit la o tendință politică, la un partid, la un grup de interese sau altul ori sub influența și controlul unui patronat care o folosește în propriile lui scopuri.

Am dezvoltat această idee într-un studiu întocmit în cadrul unei burse NATO și am relatat atunci un episod din primele câteva săptămâni ale lui 1990, când cotidianul „România liberă”, unde eram unul dintre editori, a titrat într-o zi „Ziarul România liberă cere demisia lui X, vicepreședinte al Frontului Salvării Naționale”. A urmat o campanie susținută a ziarului pentru înlăturarea din funcție (a doua în stat, atunci), ceea ce s-a întâmplat în cele din urmă. Dar, am comentat în analiza mea, ar fi posibil un asemenea demers într-unul dintre marile ziare euro-

pene sau americane, adică în state cu o democrație stabilă, așezată, unde presă tratează astfel de probleme cu o atitudine nepasională, nepătimașă? Este cât se poate de clar că un climat politic și social furtunos și pasional imprimă un tonus ridicat și discursului jurnalistic. (În treacăt fie spus, dar fapt deloc nesemnificativ, campania – inclusiv gazetărească – dezlănțuită în acest moment împotriva președintelui Trump arată că și în statele democratice cu o respectabilă tradiție democratică, normele deontologice sunt suspendate în situații critice, de criză politică acută.)

DISPAR ZIARELE?

Ziarul și gazetarii de ziar nu vor dispărea, ne asigură „Washington Post”, despre care se spune că este cel mai serios ziar din lume. Cu niște ani în urmă (în aprilie 2011), cotidianul american spulbera într-un articol câteva dintre cele mai încăpățânate mituri ce se tot croșetează pe seama viitorului presei scrise. Un mit devenit banalitate repetă la nesfârșit că ziarele ar fi în declin peste tot în lume. Numai că statisticile arată că, în ultimii câțiva ani, difuzarea ziarelor, la scară mondială, a crescut cu câteva procente, iar numărul titlurilor a sporit. Că ziarele sunt în ascensiune în țările emergente și pierd teren în țările dezvoltate, e altă poveste.

Alt mit ar fi că presă tradițională pierde în fața Internetului. Nu e ade-

vărat, susține Tom Rosenstiel, directorul seriosului Pew Research Center’s Project for Excellence în Journalism. Consumatorii de informație de pe Internet își încep goana electronică după știri tot pe site-urile ziarelor „pe suport hârtie”.

Nici televiziunea nu este un dușman fatal al presei, cum cred mulți. Telespectatorul este în general un om care caută la TV mai ales divertisment, socializare, decât informații riguroase, analize și comentarii.

Iar radioul este, de cele mai multe ori, o sursă complementară de mobilare a timpului, când ai o altă îndeletnicire principală și, printre picături sau în paralel, te mai pui la curent cu ce se întâmplă în țară sau în lume.

În sfârșit, mijloacele electronice de socializare de tipul Facebook, Twitter etc., au și partea lor informativă, nu întotdeauna credibilă, dar găzduiesc și opinii dintre cele mai năstrușnice, de cele mai multe ori nedezmințite sau combătute în numele adevărului.

Despre multe scrie un „zilier” la ziar, dar dincolo de feluritele efemeri-de sau permanente ale anului „dintre milenii”, este de semnalat fișa clinică a unei preșe bolnave într-o societate bolnavă. Un simptom deja cronicizat, care subminează credibilitatea mass-media, căci îi alungă publicul, este mistificarea realității. Prin răstălmăcire, prin omisiune, prin fel și fel de tertipuri moștenite parcă de la presa bolșevică. Ce e incomod pentru Pu-

tere, ce deranjează, nu există. Ca, de pildă, marile manifestații antimondialiste și anti-FMI sau ale „revoltaților” din diferite state occidentale, care sunt de obicei ignorate sau au parte de o tratare succintă și superficială. Și astfel, asupra unor evenimente semnificative, amplu mediatizate de presa mondială, mass-media din România păstrează o vinovată tăcere.

Boală grea a mass-media e și diversivitatea, devenită din soluție operativă și punctuală, strategie savant ticluită. Peste cititori se revarsă valuri de drame din lumea mondenă sau interlopă, cu tot ce pot însemna ele: scandaluri, violuri, crime, rețele de prostituție, batalioane de pedofili. Subiecte cu infinit mai mult palpit decât, bunăoară, privatizarea frauduloasă a unui Combinat industrial sau cutare declarație insolentă a cutărui personaj politic. Toată această manipulare urmărind abateră atenției opiniei publice de la problemele reale, grave, cu care aceasta se confruntă, prin exacerbară infracționalității de drept comun.

Și din interior mai este atacată presa, de viruși periculoși, constituiți într-o adevărată mafie, a așa-zișilor directori de opinie și agenți de influență. O structură nefastă „având legături subterane cu tot ce înseamnă sfera de influență, de la lumea interlopă, internă și internațională, până la vârful structurilor cele mai oculte, ghidonate de puternicii zilei, ce vor să-și subordoneze întreaga lume”.

Ce tratament ar fi de prescris diagnosticului atât de complicat al presei democratice românești aflată, vai, în floarea tinereții? De pildă, obligarea, prin lege, a editorilor, a patronilor din presă să-și publice proveniența capitalului. Sau, până una-alta, măcar obligația de a se publica dreptul la replică atunci când un material incriminator pe nedrept forțează adevărul. Ia să ne gândim: de când n-am mai văzut un drept la replică prin ziare?

BINOMUL DEMOCRAȚIE-PRESĂ

Orice atingere adusă libertății presei și a ziarisților înseamnă și o lezare a democrației. Într-un mod de-a dreptul straniu, în clipa de față, când se spune că Războiul Rece s-a încheiat, lumea nu e mai detensionată și, la fel de straniu, în loc ca democrația să câștige teren, devine tot mai clară, în multe părți ale lumii, tendința de a ignora democrația liberală, de a o deturna (într-una iliberală), de a-i altera credibilitatea (prin fake news) sau de a o încălca în modul cel mai brutal.

Binomul organic democrație-presă nu este și nu ar putea fi contestat, dar în clipa de față, când „trebile merg la vale” în lume, este și el tot mai solicitat. „Climatul de ură față de ziarisți, care se dezvoltă mai ales în Europa și în Statele Unite, amenință democrațiile – aprecia raportul anual din 2018 al organizației nonguvernamentale Reporters sans frontiers. Iar discursurile urii și atacurile împotriva

presei nu mai sunt astăzi doar apana-jul statelor autoritare”.

Parcă prea dure asemenea aprecieri, mai ales că nu vin de la vreun autor sau ong oarecare, ci de la o instituție de notorietate a societății civile (e drept, și ea cu minusurile ei). Dar raportul menționat are argumente concrete. „Patru dintre cele mai puternice recu-luri s-au produs în Europa”. În Cehia, președintele Milos Zeman a apărut la o conferință de presă cu un Kalașnikov – machetă cu inscripția „Pentru ziariști”. În Slovacia, fostul premier Robert Fico i-a făcut pe ziariști „prostituante murda-re antislovaçe” și „hiene idioate ordina-re”. Ungaria a coborât în clasamentul libertății presei (întocmit de aceeași organizație) cu două locuri, după ata-curile și măsurile la adresa presei ale premierului Viktor Orban. În țări euro-pene (Slovacia și Malta) au fost uciși doi ziariști, iar amenințările cu moartea din partea grupărilor mafiote împotriva ziariștilor sunt frecvente în Bulgaria (pe ultimul loc, dintre statele din UE, în clasamentul citat), Polonia, Italia, Muntenegru. În Serbia, presa a căzut cu zece locuri în clasamentul libertății presei.

„Există o neliniște foarte puternică în ce privește democrațiile europene, declara Christophe Deloire, secre-tar general al Reporters sans front-eres, căci Europa e „departe de a fi continentul în care libertatea presei este cel mai bine garantată”. Acest model slăbește, căci indicele cu cea mai mare degradare este Europa”.

Cea mai puternică lovitură aplicată libertății presei s-a dat, așadar, potri-vit raportului, în state europene (pe locurile următoare în acest clasament se situează țări din America Centrală, Africa, Asia-Pacific, spațiul post-so-vietic și Asia Centrală – acestea din urmă „la concurență” cu Orientul Mij-lociu și Africa de Nord).

Deteriorarea condiției presei se datorează, potrivit autorilor raportului, „amenințărilor și insultelor liderilor po-litici, ingerințelor puterii și agresiunii organizațiilor criminale care operează în Europa”.

Din documentul organizației civi-ce – care, să nu uităm, este instituția unei bresle – sunt de reținut în primul rând gravitatea stării de fapt în presa lumii, dar și o serie de accente (iarăși) cel puțin insolite.

1. Într-un context internațional cu mai puține și mai puțin grave conflicte militare ca în trecutul apropiat, situația presei se înrăutățește.

2. Nesocotirea – sau atentatele asupra – libertății mass-media este mai accentuată în Europa, unul dintre leagănele istorice ale democrației mo-derne.

3. Este de-a dreptul stupefiant că atacurile cele mai dure ce vizează presă se produc în state din Europa Centrală, care și-au dorit decenii în șir, în perioada postbelică, libertatea și democrația, ba, mai mult, chiar după ce aceste idealuri au fost – sau părea a fi – atinse.

4. Sfidările evidente cu care se confruntă media și gazetarii – susține organizația lor profesională – vin în primul rând din partea clasei politice de la putere (dar, trebuie adăugat, și alți factori – cercurile de afaceri, imixtiunea altor state, propriile vulnerabilități ale presei etc.).

Publicația „Vox Europ” constată „eroziunea modelului european”, dar remarcă și faptul că „niciun responsabil al UE nu a condamnat aceste atacuri” (după cum declara, poate prea tranșant, un responsabil al Reporteurilor fără Frontiere). Iar UE „ar putea face mult mai mult pentru împotriva degradării libertății presei în Europa, începând cu condamnarea hărțuirilor judiciare, adică a proceselor intentate de către responsabilii politici împotriva ziariștilor și în mod deosebit a celor de investigații sau independenți.

Ciudățeniile din lumea „celei de a patra puteri” și din relațiile sale cu celelalte trei puteri în stat (dar și cu altele) sunt mai multe, însă, cel puțin pentru noi, bizară este poziția oficială a unor state vest-europene și a liderilor de la Bruxelles atunci când evaluează condiția presei în România. Raportul aici prezentat (și publicat în primăvara anului trecut) clasează România pe locul 44 din 180 de țări în ce privește libertatea presei și așază țara în rândul acelorora cu o situație în presă „mai degrabă bună”. Dar după numai câteva luni, România avea să fie obiectul unor critici, reproșuri, discursuri și documente aspre sau dojenitoare re-

lative la presă și la relația presă-putere din țară. Subiect devenit acut în ajunul preluării de către România a președinției rotative a Consiliului European, când s-a indus în discursul politic și mediatic vest-european o adevărată campanie defavorabilă României – și la modul general, dar cu referire specială și la adresa tratamentului aplicat presei (cu mențiune mai ales la momentul demonstrației de protest din august 2018).

Situații greu explicabile, dar asupra cărora este de reflectat. Mai ales că în alte state europene (inclusiv Franța) s-au produs încălcări grave la adresa libertății de exprimare, iar UE și alte foruri și personalități europene n-au reacționat atât de dezlănțuit cum au făcut-o față de România.

MALADIILE INFANTILE ALE PRESEI DEMOCRATICE

Presa liberă a apărut și se dezvoltă într-o societate democratică, chiar dacă independența absolută nu există sau, cum zicea cinic-eufemist Engels cândva, „libertatea este necesitatea înțeleasă”. În acest sens, presa din România a cunoscut după 1989 o tranziție și o metamorfoză pentru care cercetătorii în materie propun variante de periodizare. Cea mai apropiată de realitate pare a fi structurarea schițată de Liviu Antonesei, care definește trei etape de evoluție, numite de el eroică, comercială și a tabloidizării-isterizării. Prima etapă este acum de

domeniul istoriei recente, iar celelalte două coexistă de fapt și configurază presa românească a momentului. Ca un corolar al disfuncționalităților democrației și libertății de exprimare trebuie menționat procesul de radicalizare și polarizare a mass-media. Dintr-o a patra putere în stat sau chiar prima contraputere, cum îndrăznesc unii să o numească, presa scrisă și TV (mai puțin cea audio) riscă să devină o portavoce politică, fie a Puterii, fie a Opoziției.

Libertatea de exprimare, inclusiv prin presă, nu poate fi pusă sub semnul întrebării și din acest punct de vedere presa românească se află pe un loc onorabil (44) între cele aproape 200 de state cuprinse în clasamentul cel mai recent, deja sus-menționat, al libertății presei în lume întocmit de organizația Reporters sans Frontières. Dar presa din România, asemenea presei de pretutindeni, are de făcut față unor importante sfidări: tehnologică și profesională, politică și legislativă, dar nu în cele din urmă și de natură economică.

Calitatea materialului de presă depinde de calitatea gazetarului, o profesie care continuă să se practice la noi oarecum „haiducește” și într-o ambiguitate și un relativism mai rar întâlnite în alte profesii (cu excepția carierei politice, la fel de dezinvolt (ne)reglementată legislativ și profesional). Agent veterinar nu poți să fii dacă nu ai patalama la mână că ești pregătit să o practici, dar ziarist poți

să fii dacă știi să citești, să scrii sau să dictezi. Ziarist poate fi oricine, nu este obligatorie la angajare dovada unei pregătiri profesionale la o instituție de învățământ abilitată, deși în vremea noastră abundă și sunt în trend facultățile de jurnalism și comunicare. Legislația specifică presei (nu în sensul introducerii de restricții care ar atenta la libertatea de exprimare) este insuficientă și precară. În orice îndeletnicire cu impact public există reglementări clare în privința exercitării sale, nu și în domeniul mass-media.

Mari hiatusuri sunt și în ce privește conținutul produsului presei scrise. Au dispărut genuri gazetărești importante și cu tradiție precum investigația proprie, reportajul. Sectoare importante ale realității sunt ignorate sau tratate doar prin grilă politică, iar exemplul cel mai evident este realitatea din provincie, din țara profundă, viața județelor, a unor zone și localități cu problemele lor specifice care-și găsesc rar loc în presa națională. Comentariul politic derapează frecvent în pamflet, actualitatea internațională se rezumă adesea la mondenități și senzaționalism, iar evenimente și procese de peste hotare, începând cu cele din vecinătatea imediată a României sunt prezentate deficitar, deformat, ori pur și simplu ignorate. Anchetele de opinie sunt adesea tendențioase, cuvântul cititorului nu-și află locul și ponderea cuvenite, dezbaterile publice pro și contra sunt mai degrabă evitate, chiar cele pe teme acute ale zilei. Credibi-

litatea presei este prejudiciată și de prezentarea unor materiale cu caracter publicitar sau propagandistice ca produs redacțional. Toate aceste neajunsuri îndepărtează cititorul de presă și au efect direct și asupra audienței și eficienței presei.

VULNERABILITĂȚI ȘI SPERANȚE

Într-o analiză a sa, Reporters sans Frontieres denunța, deși nu întotdeauna într-o manieră obiectivă, provocările și neîmplinirile cu care are de-a face gazetăria noastră, dar și autoritățile statului: „politizarea excesivă a presei, mecanisme de finanțare coruptă, aservirea politicii editoriale intereselor proprietarilor media, false informații”. Politica față de mass-media a guvernelor succesive ale României din ultimele trei decenii a fost, de regulă, de dezinteres sau de tratare ca problema subalternă, iar sprijinul, inclusiv legislativ și financiar, al statului față de presă și ziariști, mult sub situația în materie din statele democratice. Pauline Ades-Mevel, responsabil al zonei UE-Balcani a Reporters sans Frontieres, remarcă: „La 12 ani după intrarea sa în UE, într-un moment în care România preia președinția instituțiilor europene, RsF cheamă autoritățile române să dea dovadă de responsabilitate pentru a evita o nouă degradare a libertății presei în țară. Bucureștiul trebuie să facă totul pentru a garanta independența editorială

a presei, a împiedica instrumentarea ziariștilor de către oligarhi și interesele lor și a lupta împotriva dezinformării, pentru a permite românilor să accedă la o informare fiabilă, necesară bunei funcționări a democrației”. Făcând abstracție de viziunea alarmistă a acestei percepții, ea conține totuși un sâmbure de adevăr și este oportună în contextul încercărilor și intențiilor unor oameni politici de a impune restricții libertății de exprimare prin calificarea calomniei și insultei ca fapte penale. Presa românească a fost vulnerabilizată și prin traducerea în justiție și condamnarea, pe drept sau pe nedrept, a unor patroni de presă pentru corupție, ceea ce a făcut ca astăzi mass-media din România să devină, cu câteva excepții, cvasimonopol al unor trusturi străine de presă.

În concluzie, se poate spune că presa din România, aflată încă în plin proces de democratizare (ca întreaga societate) nu este nici mai bună, nici excesiv de rea față de presa din alte state democratice și se confruntă cu același gen de greutăți și piedici ca pretutindeni, mai ales ca în statele cu democrație emergentă din partea noastră de lume. Presa românească trebuie să-și continue misiunea salutară de informare și formare civică a publicului în spiritul adevărului și democrației, în paralel cu lupta pentru asigurarea libertății de exprimare și a libertății de opinie.

Regatul meu pe o știre!

Neagu UDROIU

ANGROȘIȚI ÎN PIAȚA INFORMAȚIEI

Agenția de știri ca instituție s-a ivit în lumea presei la îndemnul catalizator al tehnologiei. Ca și procesul comunicațional al informației publice în ansamblu. Secolul al XIX-lea a receptat intens și benefic. Noutățile intervenite în biografia tiparului și zodiile adiacente au provocat o greu de urmărit explozie în viața mijloacelor de comunicare de masă.

Momentul apariției celor dintâi publicații de luat în seamă a rămas mult în urmă. Cel mai vechi exemplar de ziar păstrat și pipăit de istoricii presei a fost realizat în anul 1609. Nu se știe nici orașul publicării și nici numele proprietarului ori al editorului. Analizele aplicate hârtiei, tiparului, conținutului îi determină pe experți să creadă că evenimentul trebuie să se fi produs în nordul Germaniei. Ar putea fi localitatea Bremen. Aceleași cercetări ambițioase evidențiază experiențe gazetărești ținând de începuturi la Strasbourg (1609), Cologne (1610). Oricum, este acceptată ca o realitate apariția de gazete în 1620 la Frankfurt, Berlin, Hamburg, Basel,

Viena, Amsterdam, Anvers. Tipografiile din Amsterdam editau gazete în franceză și engleză, dar primele publicații la Londra vor fi în 1621, iar în Franța în 1631. Și pentru că veni vorba de Franța, tatăl gazetăriei pe Sena este considerat a fi medicul Theophraste Renaudot, care scoate la 30 mai 1631, sub patronajul și supravegherea lui Richelieu, săptămânalul *La Gazette*. Ulterior, se va numi *La Gazette de France*. Avea opt pagini, era trasă în 1200 de exemplare și edita săptămânal suplimentare lunare.

Se întâmplă, spuneam, noutăți numeroase pe tărâmul tehnologic ocupat de informația publică în lungul veacului. Indiferent că ele se cheamă litografie, presa cu cilindri, heliografură, apoi fotografie, telegraful electric sau electromagnetic, rotativa de mare randament, teleimprimatorul, telefonul, cablul transoceanic, mașina de scris, transmisia fără fir, fotografia în culori, transmisiile radiotelegrafice, înregistrarea magnetică a sunetului, transmisia vocii umane prin telegraful fără fir – toate acestea și fiecare la un loc vor participa pe măsura intrării în

scenă la accelerarea mersului spre viitor al jurnalisticii.

Asistăm la prefaceri spectaculoase în existența presei de pretutindeni. Aș apela doar la exemplul nord-american. Poligonul de încercare inițial îl reprezintă Noua Anglie și are drept actor un britanic fugit de ai săi. Ca librar și editor pe Tamisa, Harris nu respecta-se rigorile legii în materie de gazetărie și a ajuns la pârnaie. Se vede stimulat să încerce din nou și scoate, în 1690, *Publick Occurrences*, considerat primul ziar american. Avea patru pagini. Îl continuă un poștaș de meserie, John Campbell, care scoate în 1704 *The Boston News-Letter*, piesă de referință în presa americană. Un alt epicentru jurnalistic se dovedește Philadelphia, unde excelează nimeni altul decât Benjamin Franklin, cu merite recunoscute în materie. O constelație întregă de titluri face din New York paradisul presei americane din secolul la care ne referim – al XIX-lea. Când James Watson Webb fondează în 1835 *Ney York Morning Herald*, redacția se găsea într-un subsol de pe Wall Street și dispunea de un birou confortabil: o scândură sprijinită pe două cutii goale, un scaun second-hand și o etajeră pentru hârtii. Personalul redacțional se reducea la fondator. După șapte săptămâni trăgea șapte mii de exemplare. În anul următor tirajul urcase la 20 de mii... *New York Tribune* este legat de numele lui Horace Greeley. Este considerat de unii cel mai supradotat

ziarist din istoria Americii. Când ajunge în Manhattan (1831) are o avere de zece dolari. El a fondat *New Yorker*, periodic literar care apare și astăzi. *Tribune* avea corespondent la Londra, preț de un deceniu, pe Karl Marx... A lansat la apă un eveniment de presă fabulos: *ziarul de un penny*. Ucenicii lui sunt obuze de greutate: Charles A. Dana, Henry J. Raymond. Primul cumpără *Sun*, pe care îl aduce în doi ani la 130 de mii de exemplare. Cel de-al doilea scoate împreună cu un asociat – suntem în septembrie 1851 – *New York Daily Times*. Ziarul are patru pagini. Vede lumina zilei într-o încăpere din Manhattan, fără ferestre și cu lămpi pe masă. Adolph S. Ochs l-a cumpărat în 1896, având tirajul de nouă mii de exemplare. Tirajul actual, comunicat mie la ultima vizită în redacție: 1.150.000 exemplare în cursul săptămânii și 1.700.000 în weekend. Ziarul are între 64 și 112 pagini.

Sunt tentat să evoc alte nume repper: Pulitzer și Hearst. Fiecare din motive diferite.

„Fenomenul Pulitzer” are ca punct de plecare o localitate de pe malul râului Missouri, acolo unde a apărut la un moment dat un emigrant cu buzunarele goale care va pune piatra de fundație a *noului jurnalism*. Era născut în Ungaria în 1847. Tatăl, evreu maghiar, mama – nemțoaică din Austria. Va ajunge peste Ocean, unde luptă în tranșeele războiului Nord contra Sud (un agent american tocmai recruta

prin Europa voluntari pentru armata lui Lincoln). Ajunge la New York lefter, marcat de handicapul necunoașterii limbii. Deșirat și, evident, slăbănog, cu păr lung și negru, cu capul mare și un nas supradimensionat. Așa ni l-au descris martori oculari. Părăsește Estul și se stabilește în Vestul Mijlociu. Se simte atras de gazetărie. La Saint Louis cumpără un ziar falimentat (de altcineva) – *Dispatch*, fondat în 1864 – pe care îl combină cu *Post*, înființat în 1875. Rezultă un nou-născut – *St. Louis Post-Dispatch*, care trei sferturi de veac va rezista în topul presei americane. Din mai 1883, newyorkezul *World* apare sub conducerea lui Pulitzer. Ziarul iese în 22 de mii de exemplare. În 1887 e scos în 250 de mii/tiraj. Nimeni n-a amenințat să deformeze fenomenul Pulitzer. Nici n-a încercat...

Willie Hearst era băiat de gazetar, seniorul deținea în San Francisco cotidianul *Examiner*. Bogat de fel, ajunge senator de California și se mută la Washington. Veselie mare pe Junior. Înalt, cu ochi albaștri, prezentabil, are doar 24 de ani și pornește pe cărările succesului asigurat. Se instalează la cârma jocului, pune ochii pe performeri din alte redacții, pe care îi aduce alături. Salariile le urcă vertiginos. Cumpără *Morning Journal*, proprietatea lui Pulitzer. Optează pentru *yellow journalism*. Titluri întinse pe toată pagina strigă subiectele de senzație ale zilei. *Journal* ajunge la 380 de mii de

exemplare. Războiul din Cuba îi dă aripi nebănuite. Hearst trimite la Havana un fotoreporter cu datoria de a trimite ce e mai spectaculos de publicat. De Crăciun, respectivul îl imploră: – *Boss, pe aici nu se întâmplă absolut nimic demn de interes. Fii de acord și lasă-mă să vin acasă!* Răspunsul este devastator: – *Știi ce? Tu trimite-ne poze, de război mă ocup eu!* Și s-a ținut de cuvânt. N-a iertat nimic din ce putea răscoli pe americani. *World* acorda crizei cubaneze primele trei pagini. *Evening Journal* acoperă opt pagini. Știrile și fotografiile de front veneau cu barca până la Key West pentru a fi trimise la New York. Cât a durat războiul cu spaniolii, soldat cu adjudecarea Cubei – patru luni – Hearst a cheltuit jumătate de milion de dolari pentru a-și plăti corespondenții de război, închirierea vaselor, transmisiile costisitoare. În 1923 cotidienele din proprietatea sa – 22 la număr – însumau un tiraj de 3.400.000 de exemplare. În 1935 avea 26 de cotidiene cu tiraj de peste cinci milioane de exemplare. Edițiile de weekend apăreau în 19 orașe. Mai acumulasese două agenții de știri, una de foto, 19 reviste magazin, opt stații de radio, două companii cinematografice. Am dat aceste amănunte pentru cei care au văzut „Cetățeanul Kane” și vor să priceapă mai multe despre aristocratul Hearst, trecut la cele veșnice la vârsta de 88 de ani.

În spațiul carpato-danubiano-pon-tic secolul al XIX-lea marchează intrarea noastră în rândul lumii la acest capitol: apar primele publicații în românește. Merituoșii fondatori îi cunoaștem și-i venerăm fără înceta-re: Ion Heliade-Rădulescu – „Curierul românesc”, Gheorghe Asachi – „Albi-na românească”, Gheorghe Barițiu – „Gazeta de Transilvania”, August Tre-boniu Laurian – „România”, cel dintâi cotidian. Patronate de idealuri înalte, decenii la rând vor defila pe sub ochii cititorului român coloanele scoase de sub teascuri de personalități cuce-ritoare: Bolintineanu și Kogălnicea-nu, Bălcescu și Bolliac, Alecsandri și Hasdeu, Ion și Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, Eminescu, Slavici și Caragia-le. Participanți la cruciada românismu-lui, slujită cu devotament și patriotism, la necesara campanie de cultivare a limbii române, comoară de neegalat, de cunoaștere a istoriei naționale, a culturii noastre, a obiceiurilor ce le cultivau pe la vatra lor țărâni. Secolul următor venea astfel pe tăpșanul fer-tilizat în folosul recunoașterii identității naționale, chemând în arenă alte nume mari precum Iorga, Șt. O. Io-sif, Sadoveanu, Arghezi, I. Gh. Duca, Constantin Mille, N. D. Cocea, Pamfil Șeicaru, Cezar Petrescu, Liviu Re-breanu, Camil Petrescu.

Secolul al XIX-lea a adus sub fe-reastră redacțiilor inovații ce vor ge-nera apariția agențiilor de știri, acești angroșiști pregătiți să năvălească în

Piața Informației, întru satisfacerea unei clientele tot mai convinse că a avea informație de interes înseamnă, precum s-a zis, a avea putere. De aici și tentația mea de a-l aduce aproa-pe pe însuși Shakespeare, cerându-i voie să-i adaptez o strigare la terenul nostru de joc. Am botezat unul dintre volumele mele consacrat agențiilor de știri de la noi sub faldurile acestui strigăt de ajutor nobiliar: *Regatul meu pe-o știre!*

Nu, nu noi am deschis balul, pre-cum la editarea de gazete a trebuit să treacă ceva apă pe Dâmbovița între „La Gazette” a lui Renaudot și „Curi-erul” zburător al lui Eliade. Așadar, să spunem exact cât trebuie știut. Ne-au luat-o cu câteva decenii înainte alții.

În Franța, a apărut instituția creată în 1835 de Charles Havas, negustor parizian de origine portugheză, pro-venit de fapt dintr-o familie ungureas-că. Este primul care pune în mișcare un mecanism de colectare, procesare și difuzare a informațiilor. Răspân-direa știrilor era încredințată poștei, curierilor speciali ori telegrafului in-ventat de Chappe. Ni-l amintim pe acesta, în apropierea lui Napoleon, care transmitea prin dispozitivul creat de el vești de pe front adresate fran-cezilor rămași acasă în timp ce el cu-treiera Europa în căutare de dușmani fabricați peste noapte. În 1840 Havas introduce porumbeii călători pentru a crește viteza de ajungere la destina-tari a informației de interes.

Paul Julius Reuter este fondatorul agenției de informații ce-i va prelua numele (astăzi agenția britanică se numește Reuters). Julius Reuter deschide în 1851 un birou de informații comerciale la „Royal Exchange”. Cui, el va obține autorizația de realizare a legăturilor prin cablu între Germania și Anglia. Va izbuti apoi să folosească legătura prin cablu dintre Europa și America. Sediul agenției a rămas nemișcat în Londra pe celebrul Fleet Street, la nr. 85, aglomerat într-o vreme prin tot ce însemna atunci cohorta publicațiilor britanice. De aceea a și căpătat respectiva denumire: Boulevardul Cernelii.

Alte agenții de știri pornite de timpuriu pe continentul nostru: Bernhard Wolff (Prusia), Stefani (Italia).

În Statele Unite ale Americii au funcționat trei agenții de presă importante. *Associated Press* a fost creată și ea la mijlocul secolului al XIX-lea și a rămas o organizație de tip cooperatist. În 1907 va lua ființă *United Press Associations*, fondată de Edward Wyllis Scripps. În 1909 începe să funcționeze *International News Service*, fondat de William Randolph Hearst, despre care abia vorbirăm. Ultimele două se vor unifica mai aproape de noi, în 1958, generând marea agenție *United Press International*. Care la mijlocul anilor '80 ai veacului trecut își încetează activitatea.

Să nu uităm două mari agenții de știri de mare gabarit: cele cu sediul

la Moscova – numită la un moment dat Tass, și cea de la Beijing – China Nouă.

IARBA VERDE DE ACASĂ

Eminescu-jurnalista folosea telegramele *Havas* sosite în România. Dovada cea mai bună că agenția pariziană își croise drum spre noi și își făcuse culcuș în zonă. La 13 ianuarie 1877 este semnat documentul prin care începe să funcționeze filiala bucureșteană a Agenției *Havas*. Se va numi *Agencia Havas a României*. Sâmbătă 15/27 ianuarie în Românul, identificat la Biblioteca Academiei, găsesc prima telegramă furnizată de Serviciul *Havas*. Și de aici, tot înainte... E drept, prin misiunea noastră de la Istanbul, Agenția Reuter cam încearcă să ne ademenească, având, desigur, interese să pătrundă în această parte de Europă. Dar guvernul român precizează că acordul cu *Havas* nu-i permite alte aranjamente de profil. La început de ianuarie 1889 înțelegerea cu *Havas* încetează.

Capitolul următor marchează existența celei dintâi agenții de presă românești: *Agencia Română*. Ia ființă prin înțelegere cu *K. Tegrphen-Correspondenz Bureau*, agenția din Viena, oficială austriacă. Directorul dintâi se numește M. Brăneanu. Este cel care cere piesele de inventar trebuincioase: două birouri, un dulap cu opt cutii, un paravan, o masă mare, șase scaune, o etajeră, un lavabou,

furnituri de birou, diferite cărți. La dispoziția agenției se punea o odaie în localul de atunci al Direcției Generale a Telegrafelor și Poștelor. Pot fi înșirate diverse nume ale celor cu răspunderi în funcționarea Agenției Române, cu marcă înregistrată și Romagence. Prefer un singur nume: Henry Stahl, regele încoronat al stenografiei din România. Coordona grupul de stenografi de la Parlament. A editat revista „Stenografia”, ținută de mine în mâini la Biblioteca Academiei. Nu știm cum și-a încheiat drumul prinastă lume Agenția Română. Mutată la Iași la vreme de război eu i-am pierdut urma.

La 16 iunie 1921 ia ființă Agenția Orient-Rador RADOR, cu sediul în București. Acționari, unul și unul, între ei doctorul I. Cantacuzino, profesorul Dimitrie Leonida, avocatul Sebastian Șerbescu și, mai întâi de toate, Grigore Gafencu, avocat și el, dar știut ca pilot strălucit în anii războiului, dar și proprietar de gazete cu profil comercial. Va deveni ministru de externe și ambasador. Adresa societății anonime „Orient Radio” care conduce agenția de știri era peste drum de unde stau eu acum: Strada Berthelot nr. 1, la plecarea străzii în cauză din Calea Victoriei, cam pe unde prinsese cheag teatrul de început la noi – Cișmeaua Roșie. Funcționase cândva aproape de Poștă, pe strada Doamnei 9. Va veni o vreme când agenția Rador își va construi propriul

sediu, un bloc respectabil în apropiere de Palatul Telefoanelor, ce poate fi privit și azi. Ea încheie un contract cu statul român reprezentat de Take Ionescu, ministru de externe, pentru a defini termenii de colaborare. Rador este construită pe trei paliere: știri de presă, publicitate, difuzarea filmelor. Banii, de oriunde vin, prind bine... O lege cu statutele societății Rador este promulgată de Regele Ferdinand în martie 1924, pe vremea când ministru de externe devenise I. G. Duca. Precizări importante: acțiunile Rador sunt în totalitate proprietatea Ministerului de Externe, autorizat să numească președintele Consiliului de Administrație. Va funcționa și un Comisar al Guvernului cu atribuții de a participa la ședințele Consiliului de Administrație cu vot consultativ. În perioada războiului agenția lucrează cu Ministerul Propagandei și se pliază pe formele de relief ale momentului. Ajungem în decembrie 1944: Consiliul de Miniștri aprobă Decretul-lege prin care sunt modificate Legea și statutul Rador. Semnează „lume bună”: N. Rădescu, prim-ministru, Const. Vișoianu, Șt. Voitec, Lottar Rădăceanu, Lucrețiu Pătrășcanu, Gheorghiu-Dej.

Din 24 mai 1949 își începe activitatea Agenția Română de Presă Agerpres. Prin desființarea Ministerului Artelor și Informațiilor, agenția trece pe lângă Consiliul de Miniștri. Agerpres preia *in integrum* Rador, cu avere cu

tot, dar și atribuțiile fostei Direcții a Presei din ministerul amintit, precum și serviciul de reportaj și fotoreportaj asupra manifestărilor oficiale. Am fost salariatul agenției timp de zece ani, încadrat ca secretar responsabil de Agenție, având în răspundere reflectarea manifestărilor oficiale din țară și, după caz, din străinătate.

SUB ROTILE CARULUI MARE

La sfârșitul lunii decembrie 1989 sunt convocat la sediul Guvernului, împreună cu domnul Alexandru Ionescu, care de câțiva ani preluase postul de director general la Agerpres. Predecesorul său, Ion Cumpănașu, trecuse redactor-șef la Scânteia, iar acum ocupa funcția de șef al Departamentului Cultelor. Al. Ionescu parcursese o carieră de relief în presa acelor ani. Lucrase la revista Contemporanul, încă student fiind, într-un grup de colegi considerați a fi făcuți pentru presă: Dumitru Popescu – a condus o vreme Scânteia tineretului, Scânteia, apoi presa română în întregul său; Ion Cârje lua locul lui George Ivașcu la conducerea revistei Lumea, preluând apoi funcția de director general adjunct al Agerpres; N. Popescu-Bogdănești, și el numit director general adjunct al Agerpres. Membru al aceluși establishment, Al. Ionescu este mai întâi redactor-șef la proaspăt înființata revistă Viața studentescă, apoi este trecut adjunct la ziarul de tineret, va prelua

Scânteia ca redactor-șef și, după un timp, ajunge director general al Radioteleviziunii.

Pătrundem greu în clădirea din Piața Victoriei, unde se instalaseră autoritățile vremii: Frontul Salvării Naționale, Guvernul, încă funcționând acolo o vreme și Ministerul de Externe. Cozi imense la parter, unde era instalat Biroul de Informații, ușile erau păzite de tineri și tinere în uniformă de gărzi patriotice cu eșarfă pe mâna dreaptă, precum căpitani de echipe pe stadioane. Nu se intră decât însoțit și pe bază de bilet de intrare. Pentru noi coboară Ion Besoiu, la acea oră încastrat în structura *ad-hoc* desemnată să țină legătura cu presa română și străină. Urcăm la nu știu ce etaj și suntem depuși la cabinetul prim-ministrului. Un șef de cabinet nu fusese instalat, la telefoane răspundea cine se nimerea, spunea la inspirație ce credea de cuviință. A apărut în ușă prim-ministrul Petre Roman, pe care șeful meu în exercițiu îl salută, precizând că a fost convocat, împreună cu mine. Acesta a rotit privirea, întrebând de mine. Ne cunoscusem cândva, într-o împrejurare anume, în fața blocului nostru din Calea Victoriei. În aglomerația și hărmălaia care dominau întreg cabinetul era și greu să te orientezi rapid. Biroul era asaltat de grupuri și grupulețe de interese numeroase, unii echipați adecvat evenimentului, purtând cocarde tricolore, alții chiar costume populare specifice

zonei de unde proveneau. Nu trecuse o săptămână de la plecarea elicopterului și toți voiau să se rezolve pe loc de către autorități, încă uluite de schimbările spectaculoase intervenite, felurite cereri. Petițiile erau pregătite și gata să fie depuse unei registraturi care încă nu exista. Premierul ne-a invitat să luăm loc pe fotoliile din dreapta intrării. Parcă îl aud: – Domnule Ionescu, nu se mai poate! Trebuie să vă schimbăm de la conducerea Agerpres. Noi am hotărât să numim în această funcție pe domnul Neagu Udroi. Ce zici, domnule Udroi? Am rămas mască. Numai la asta nu ajunseseam cu gândul. Cu voce abia șoptită cer un timp de reflecție. El: – Ce, mie mi-a dat cineva acest timp? Treceți la treabă! Îmi spune să fiu atent ce decid în legătură cu viitorul domnului Ionescu, la adresa căruia rostește cuvinte de apreciere pentru felul cum gestionase lucrurile în săptămâna din urmă. (Ajunși în biroul de la agenție părăsit de el și preluat de mine îi voi propune să facem schimb de locuri, ceea ce acceptă, în așteptarea pensionării.) Întâlnirea cu prim-ministrul din cabinetul de la Palatul Victoria s-a desfășurat în vacarmul provocat de agitația numeroșilor pretendenți la timpul său decizional. În tot acest timp, o doctoriță a dorit să-i administreze un medicament căruia îi venise ceasul. Imposibil... La întrebarea pusă de Al. Ionescu: – Cine vine să asigure instalarea noului director ge-

neral? s-a răspuns pe loc: – Nimeni! Va anunța dânsul!

Am trecut la treabă. Erau de poptolit feluriți curenți care se cristalizaseră în zilele de dinainte. Majoritatea salariaților și-a văzut de treabă. Erau de luat în seamă acele individualități, parțial constituite de bună voie în identități de ioni liberi, care alimentau nervozitate și indecizie. Dar, înainte de orice, se cuvenea supravegheat cadrul legal de organizare și funcționare a instituției. Am început prin a-i schimba numele. Nu ne displăcea numele moștenit, numai că el era asociat cu termenii în care era definită prin lege: organism de partid și de stat care trebuie să facă știută politica partidului și statului nostru socialist. Nu ne doream asemenea corelaționări într-un viitor imediat pe care îl puteam bănuși tulburare. În plus, oficiul pentru ziariștii străini fusese sub patronajul agenției, lăsând loc trimiterilor de tot felul în cultivarea relațiilor cu presa din afară. Porneam la drum cu alte gânduri. Propunerea a venit „de jos”, cineva avusese grijă să gândească în aceeași logică. Optasem, eu unul, pentru „România pres”, pornind, mărturisesc, de la denumirea agenției din Paris. Cineva „de sus” care pregătea Decretul-lege pentru legalizarea agenției m-a contractat, preferându-l pe cel adoptat oficial.

Era de lămurit ce avem de făcut în privința fluxurilor de informații, implicit fotografic. Am decis, noi, ce trebuie de urgență eliminat, ce trebuie păstrat

cu strășnicie. Poate fi acum privită ca desuetă decizia mea ca orice știre despre România să fie difuzată doar după ce conducerea Agenției va lua act de ea și îi va certifica difuzarea. Am fost confirmat peste ani de ce auzeam că fac și casele mari. La o reuniune a liderilor de agenții europene de știri, aveam ca invitat special pe vicepreședintele CNN. El explica grija postului celebru de a asigura un echilibru sub toate aspectele: pozitiv/negativ, geografic, în interiorul continentelor etc. Din audiență s-a auzit o voce: – Dar asta presupune să măsoare cineva tot timpul ce se difuzează pentru a fi în măsură să rectifice debalansări posibile. Asta înseamnă control. Or, în democrație, știți cum este privit controlul de orice fel. Răspunsul a fost rostit cu fermitate: – La noi nu se trimite în eter nici un cuvânt fără a fi în prealabil examinat! În această ordine de idei am revăzut schema fiecărui compartiment al agenției, stabilindu-le și structura de conducere. Nu doream să ne îngreunăm existența prin supraîncărcări greoaie, dar nici să perseverăm în menținerea acelor măsuri simplificatoare în sectoare de mare solicitare.

Peisajul mass-media, cum se știe, a devenit de nerecunoscut după 1989. Cam toată lumea a rămas pe loc, cu preocuparea de a răspunde temeinic și convingător la comandamentele epocii. Cuvinte care ne lipsiseră din fondul principal în amonte au devenit

vorbe la ordinea zilei până la obsesie. Democrația, statul de drept, pluripartidismul sunt evocate la orice cotitură. Dar, mai presus de orice, libertatea și derivatele sale ne-au încorsetat ca un balsam celest. Drept care cel dintâi cotidian post-revoluționar s-a numit, cum altfel decât, „Libertatea”. Noi cei din Casa Scânteii am aflat că lucrăm acum în Casa Presei Libere. Televiziunea Națională a devenit Televiziunea Română Liberă. De fapt rebotezarea adreselor de presă a ocupat prim-planul în febra înnoirilor. Multe, dacă nu cele mai multe dintre organele de presă au dorit, ne numărăm printre ei, să se delimiteze de „trecutul odios” începând cu renunțarea la vechile haine și, pe cât posibil, să se înfățișeze în straie noi. Modificarea titlului n-a fost o problemă. Era de la sine înțeles că vor dispărea cuvinte din titlu precum: socialism, socialist, scânteie, flacără, orizont (venind din trecut) și chiar liber/liberă acolo unde acest calificativ venea dinspre anii '50. România liberă a făcut excepție, spre lauda ei, neincomodată de titlul primit moștenire de la alții. S-a apelat insistent și inspirat la denumiri de publicații istorice. De reținut că un ziar din Brașov numit cândva Drum nou a devenit peste noapte Gazeta de Transilvania. În Capitală, Scânteia, inițial rebotezată Scânteia poporului, a adoptat un titlu demn de respect oricum, dar și prin tradiție: Adevărul. Revendicându-se inițial din publicația ridicată pe culme

de Constantin Mille și „moștenitorii” săi – dinastia Graur, Sadoveanu, cel mai important ziar românesc din epocă a preferat să facă mișcări de natură s-l poziționeze în adresele presei de dreapta de la noi. România liberă, preluată de gazetari inimoși și ofensivi, a preferat *ab initio* dreapta veritabilă. Tineretul liber s-a detașat de ce fusese Scânteia tineretului, încercând, declarat, să devină ziarul celor fără mașină și cont în bancă. A reușit sau nu, e treaba altora, nu a noastră, să constate. La chioșcuri se vor ivi, între grămezile de Sandra Brown, publicații cu nemiluita. Unele încercând să se vadă prin informație de interes general. Vezi Dimineața, Azi, Curierul național, Cronica Română, Jurnalul național, Meridian. Altele au dorit să epateze din start, vezi Baricada, Expres, Expres magazin, Zig-zag. Pe unde or mai fi? Prin Evenimentul zilei, și el titlu de arhivă, apare la noi ziarul: „Ești cu noi? Citește ce îți dăm!”

De aici și numeroasele probleme de stabilire a profilului relațiilor noastre cu abonații. Eram singuri pe eșchier, aveam trecere. După ce o vreme, gata-gata să nu mai fim băgați în seamă. Nu te abonai la știrile Rompres? Și ce dacă? Le preluai de la alții dacă le considerai de folos. Și asta pentru că Radioul public, având o încredere declarată în noi, ca agenție națională de știri, ne promova cu osârdie. Pozele? Pe cine mai interesa o fotografie oficială? Da, s-a practicat procedeul

negocierii directe cu autorii de imagine. Fără rețineră și fără dezlegare! Unii dintre abonații tradiționali, curțați din belșug cu oferte externe, ignorau posibilitatea de a continua colaborarea cu noi. Trebuia să ne plătească. De acolo, deocamdată, primeau gratis. Dar am supraviețuit.

Am intuit dificultatea de a numi cadrele de conducere de unul singur. Subiectivismul la acest capitol era în floare și m-ar fi împiedicat să mă concentrez pe adevăratele priorități ale clipei. La nivelul direcției generale lucrurile s-au rezolvat ușor. Mi-a fost propus „de sus”, ca director general adjunct, Adrian Dohotaru, pe care l-am primit cu bucurie, lucrând excelent în echipă. A doua propunere, nu spun care, am refuzat-o, considerând-o impopulară. Mi s-a dat câștig de cauză când l-am propus eu însumi pe Ion Cârje, pensionar acum, salutat de toată lumea. Restul funcțiilor, toate, am stabilit să fie hotărâte de fiecare colectiv în parte. Așa s-a și procedat. Mă puteți întreba: – A fost o reușită? Poate că da, poate că nu, cum răspundea cineva pe timpuri. În mod sigur, cele mai multe situații au avut soluții dorite, convenabile. În cazul altora au primat, evident, relațiile personale dintre ales și electorat. Dar timpul le-a așezat pe toate la locul lor. Nu uit a spune că am trecut prin fiecare compartiment al agenției, redacțional, tehnic, economic și, în fața plenumului, am desărcinat oficial pe fiecare dintre

cei de dinainte, mulțumindu-le pentru munca lor de până atunci și înscăunând oficial pe cei votați chiar de ei, urându-le succes. Într-un asemenea cadru am fost apostrofat: – Le mai și mulțumiți!? a sunat un reproș. M-am explicat: – Și ei, ca și noi ceilalți, au îndeplinit misiunile primite. În altă parte, la eliberarea din funcție a cuiva important, sala a aplaudat. Am intervenit: – Există între noi o linie elementară de decență sub care, ca oameni, nu este normal să coborâm. Îmi așteptam rându-l. Și a venit. În cadrul unei asemenea reuniuni festive, cineva a făcut pasul înainte. Pe un ton decent, mi-a amintit ce făceam eu înainte de '89: relatam despre evenimentul oficial la zi. Voi face și de acum încolo la fel? Am încercat să explic situația în care am ajuns: nu am așteptat această avansare, nu am făcut nimic pentru a o provoca. Cred că am fost ales deoarece e nevoie de ceva timp pentru a aduce în față feți-frumoși ca lacrima. Până atunci trebuie făcută treabă. Experiența mea de până acum a creat probabil impresia că așa putea fi util în această tranziție. Nici eu, de mă veți întreba, nu știu dacă sunt în stare să fac ce mi se cere. Lăsați-mă să încerc. Respectivul a replicat: – Răspunsul dumneavoastră îmi place, drept urmare vă stăm alături și vă judecăm mai târziu. Peste câteva săptămâni aveam să constat că mai sunt și alte păreri. A ajuns și la mine un memoriu adresat „oamenilor de bine”

prin care se solicita amânarea instalării mele la pupitrul de conducere. Nu că ar avea ceva cu mine ca persoană cineva, dar „purismul” trebuia să aibă câștig de cauză. Între ideile promovate în respectivul document mai erau măsuri de interes, între care și recomandarea de a fi scoși din agenție toți absolvenții școlii de ziaristică de la Ștefan Gheorghiu. Cerea să ne dăm pe mâna Grupului de dialog social. Am și fost căutați pentru a fi luați în primire de GDS...

Aveam nevoie de credibilitate și la noi acasă și la ei acasă. Pe plan intern a trebuit să avem permanent în vedere o cât mai bună legătură cu instituțiile statului, cu personalitățile instalate la putere. Ceea ce cred că am reușit, mai ales prin calitatea redactorilor desemnați să acopere zonele de interes în cauză. A fost un cert avantaj pentru noi menținerea rețelei de corespondenți în teritoriu. Agenția avea înainte de 1989 un corespondent pentru trei județe. Un sistem greu și dificil de acționat operativ, în timp real, imparțial. Am decis încadrarea câte unui corespondent local în fiecare județ. Ceea ce s-a dovedit un câștig.

Sursele umane au reprezentat mereu un capitol cu asperități. Eram, mai toți, parașutați pe scara de serviciu. Nu am propus nimănui să ne părăsească. Dimpotrivă, mi-am păstrat obiceiul – deplorabil – de a-mi strica relațiile cu oricine părăsea instituția

noastră. Îi taxam drept ireverențios gestul său. Aveam, într-un târziu, să mă domolesc. Dar n-am revenit la sentimentele de altădată. Nici măcar asupra deciziei ca odată plecat de la noi nimeni să nu fie reprimit. Ținea de prestigiul instituției.

Din fragedă tinerețe am cunoscut, prin șansă, efectele mersului peste graniță. Am avut parte de șefi ce mi-au împărtășit punctul de vedere. Să nu mire pe nimeni osârdia cu care am considerat binevenită orice deplasare peste graniță, pentru mine și pentru alții. Erau necesarele deplasări la evenimente, pe la adrese cunoscute, ONU în primul rând. Erau evenimente care justificau prezența unui om de-al nostru ici-colo. Pe mulți i-am făcut fericiți prin deplasarea, unică în viața lor, punându-i să alerge la New York, la Geneva, la Strasbourg ori cine știe pe unde. Nu înseamnă că n-am și dezamăgit. Pe careva îl trimiteam la Moscova, dar el își dorea, să zicem, Canada. De înțeles, dar nu totdeauna și posibil. Seniorii, cândva răsfățați în fel și chip, își doreau păstrarea pe orbită. La vremea respectivă, explicabil. Acum, nu. Mirări și de altă natură: propun pe cineva să plece pentru a relata despre un eveniment londonez, surpriză: – Vreau la Geneva! (eveniment efectiv mai redus ca însemnătate planetară). Îmi și explică: – Diurna este mai mare! N-aș fi crezut că un cronicar sportiv trimis pe Santiago Bernabeu să relateze despre întâlni-

rea Real Madrid – F.C. Barcelona mă roagă să-l trimit la Istanbul, unde se joacă Beşiktaş – Dinamo Kiev, deoarece acolo este și Marele Bazar. Nici măcar Top Kapî...

Menționez câteva demersuri. La Reuters am reușit, prin acțiuni proprii, școlarizarea pe diverse durate a unor elevi „de-ai mei”. Unul chiar înainte de plecare, apropo de ambiția mea de a școlariza pentru agenție prospătură, își avertizase colegii: – Vedeți, când mă întorc eu mă duc acolo! Cu subiect și predicat. Mi-a ieșit și nu prea experimentul Brambach. Foarte activul atașat de presă vest-german la București a propus la un moment dat un curs de inițiere în limba germană a unor tineri ziariști români complet ignoranți în materie. Cursuri la București, în afara programului de lucru. Dar ca recompensă pentru meritușii sadea apărea o deplasare de mai multe săptămâni pe malurile Rinului. Cu un ochi am râs – Ce șansă! – cu cel rămas am lăcrimat: – Ce mă fac dacă mă trezesc peste mine cu o sută de imberbi care doresc să exploateze generoasa ofertă? M-am liniștit repede: n-am avut decât două cereri, unul dintre doritori fiind telexist, deci în afară de subiect. I-am înscris plin de speranțe: vom avea printre noi peste câteva săptămâni doi „nemți” sadea! Timpul trece și mă trezesc întrebând: – În Germania care merge dintre voi? Răspuns: – Niciunul! Mă agit, îl caut la telefon pe

domnul B. Îl abordez: – Păi bine Herr, chiar de la noi nimic? Mă refeream, firește, la stagiul pe bază de grass root, acolo peste Alpi. Mă taxează rapid: – Dom'le, oamenii dumneavoastră nici n-au dat examenul! Mă înfurii, îi chem la mine pe cei doi, spăl pe jos cu ei. Se arată mirați că îl invoc pe Herr B. – Domnul Brambach nici nu știe ce vorbește! Vă arătăm hârtia! Mi-o vor aduce, încă un lung prilej de vorbe și de ipoteze. Sun pe Herr. – Hai să ne înțelegem: acești domni au cerut o dovadă că au fost înscriși la curs, nu că l-ar fi și urmat. N-are nicio valoare din punctul nostru de vedere. Mă agăț cu disperare de o posibilă schimbare: – Nu mai e nicio șansă? – Pentru dumneavoastră pot suplimenta durata cursului (notă: precum la restanțierii noștri, chemați în toamnă...). Dacă vin acum la curs, vedem ce facem. Îi rechem pe cei doi. Unul a abandonat. Al doilea se arată dispus să continue. Finalmente, domnul B., înțelegând cam ce vreau, îl trece pe lista celor ce vor ajunge la Hamburg, sediul agenției vest-germane de presă. Vine vremea plecării. Mă trezesc cu o hârtie semnată de redactorul său șef să-i aprob drepturi pe durata deplasării: scutit de prezență la serviciu, dar și diurnă pe perioada deplasării în RFG! Problematic: cu banii ăia puteam asigura deplasarea în Occident a încă trei oameni. Solicit explicații. – Nu e sigur dacă are acolo tot ce îi trebuie. Sun pe Herr: – Ce obligații

am eu față de domnul... pe durata călătoriei? Îmi răspunde pe loc și hotărât: – Nimic! Absolut nimic! Dânsul beneficiază de transport internațional gratuit, de cazare și masă, are plătite toate deplasările de colo-colo. În plus, ceva bani de buzunar. Nu ca să-și cumpere Mercedes, dar cât e nevoie de un ziar, de o țigară, la nevoie de o bere, asta da. Discut cu împetricinatul. Mă ia la refec: – Ai domne', crezusem că mi-o treceți și mie ca deplasare de serviciu! Nu mă întrebase pe mine, dar acționase de unul singur, uitând de la ce am plecat.

Mi-a ieșit, zic eu, cu șefii. Primesc în vizită protocolară un fost director al Agenției ateniene de presă – ATA. Discuția mă încântă. Vine vorba despre informatizarea agenției. Recunosc realitatea: suntem sub nivelul Mării Baltice. Nu avem nici un computer. Mă completează: – Mi-am dat seama, câtă vreme dumneavoastră înșivă nu îl aveți pe birou. Și dacă aveam, îi răspund, l-aș fi trimis în redacții. – Nu, îmi spune oaspetele, primul ar fi trebuit instalat aici. Ca toată lumea să înțeleagă un lucru: fără asta nu se mai poate.

Venirea computerelor mai durează, dar sunt câștigat de idee: – Totul începe de la șefi! Drept care gândesc să trimit la scurte documentări peste graniță un grup lărgit de colaboratori, toți șefi. Scriu de urgență directorilor de agenție din mai multe capitale europene – Roma, Viena, Budapesta,

Bruxelles, Amsterdam, Praga, Ankara, Atena, Varșovia. Le solicit concursul. Desigur, întâi să accepte ca ai mei colegi să-i inoportuneze cu impulsuri documentare. Dar nu ezit să-i întreb dacă nu pot prelua câte ceva și din cheltuielile afacerii – cazare, masă. De cheltuielile de drum avem noi grijă. Corespondențele duc la un final fericit. Toți se duc, toți se întorc. Rămân cu speranța că de la cap va porni de acum încolo înnoirea limbajului autohton.

Mi se anunță în vizită un fost președinte-director general al agenției France Presse. O încântare. A fost în Rezistență. Când trupele lui Leclerc au pătruns pe Champs Elysee, el, împreună cu alți câțiva camarazi, a ajuns la sediul central al Agenției Havas. Acolo lucrase. Îmi povestește: și-au pus pistoalele pe masă, nu le mai trebuiau, și au început să gândească viitorul agenției. Mai întâi cum să se numească: France Presse. Havas, numele de până atunci, va fi preluat de agenția de publicitate conexă. Au stabilit conducerea. La un moment dat va fi chiar el, cel din fotoliul cel mai înalt. Atoateziditorul se va dovedi a fi Jean Marin, ales și reales în mod repetat, cel ce va asigura ascensiunea agenției din Place de la Bourse. Va veni nu după mult timp din Paris o misiune transectorială. Cuprinde un funcționar din MAE francez, un lucrător de la UNESCO. Mă întrebă câte în Lună și în stele. Solicit, ca și

în cazul anterior, sprijin pentru dezvoltarea agenției. Mă trezesc invitat la Paris pentru a semna acordul de cooperare cu AFP. Voi semna cu domnul Moisy, președintele în exercițiu al instituției, respectivul document. Parcă mă văd cu paharul de șampanie – franțuzească – în mână întrebând: – Și acum, că suntem parteneri – vorba vine, el era negustorul care vindea ceva, eu clientul care cheltuia cât i se cere pentru a dobândi produse consumabile – cum ne-ați putea veni în sprijin să devenim europeni? Îl văd și acum: își încheie brusc nasturele de la haină, arborează o mină de om urcat la tribună și zice: – Domnule, eu pot face multe pentru dumneavoastră. Dar nu am bani pentru asta. Dar de voi putea să vă ajut, asta doar în cadrul unui acord bilateral între guvernele noastre. Vom pleca de aici. Întors la București, reușesc introducerea respectivului subiect în proiectul acordului guvernamental româno-francez. Cu domnul Moisy mă voi revedea. Obțin de la Domnia Sa promisiunea deplasării unei echipe de doi experți, pentru a efectua un studiu preliminar. Vor veni cei doi la București, ne întorc pe dos cu întrebări sfredelitoare și ne comunică într-o întâlnire rezumativă concluziile. Dezastru! Cum, domnule, ca o știre să ajungă de la redactorul de serviciu la necesara viză trebuie ca acesta, redactorul, să iasă mai întâi pe culoar, să parcurgă oarece distanță și abia după aceea să bată

protocolar la ușă pentru a-l consulta pe șef? Păi n-ai văzut cum e la noi? Redacția este pe un singur etaj, cu șef cu tot. Aici, el, redactorul, un metru mai încolo vizorul. Pierdere de timp. Cum să meargă totul strună?

Am convenit cu AFP, MAE francez și reprezentantul UNESCO elaborarea unui plan de bătaie pentru fluxul de știri. Am mers pe varianta de mijloc din cele trei formule anvizajate. Adică 63 de posturi de lucru la computere. Să nu uit: nu aveam la momentul respectiv nici un calculator! Unul singur, achiziționat înainte de 1989, era folosit, de un coleg priceput, ca mașină de scris. A durat ceva timp, adevărat nu cine știe ce, până la momentul când am inaugurat sistemul informatic așteptat. Două puncte de sprijin au funcționat ireproșabil. MAE francez ne-a impulsionat eficient, atrăgând atenția că proiectul nostru, introdus în planul de asistență francez pentru alte țări, poate suferi pe seama întârzierilor noastre corecturi dezavantajoase. Adică: un alt capitol din plan, de pildă filmul, să preia prin insistență partea respectivă din buget. Ori, și mai rău, altă țară în așteptare, mi s-a dat ca exemplu Vietnamul, să aibă câștig de cauză. Am mers de câteva ori la UNESCO, unde proiectul nostru fusese înglobat într-un program internațional mai larg destinat dezvoltării comunicațiilor. A trebuit să pledez cauza în plenul acestui comitet de specialitate. Cu banii am stat

așa: UNESCO a achitat jumătate din valoarea proiectului, guvernul francez un sfert, iar guvernul român ce a rămas. Am inaugurat în prezența ambasadorului Franței la București, a președintelui-director general al AFP, a reprezentantului MAE francez și a celui al UNESCO produsul complex al acestei colaborări. Pe unul dintre holurile agenției noastre am dezvelit chiar o plăcuță care să amintească de eveniment. De ce a dispărut de acolo în anii de după n-aș putea să vă spun. Notă: la mine în birou nu a ajuns niciunul dintre computerele achiziționate atunci. Am considerat că este mai util altora. Vom ajunge să instalăm pe acoperișul clădirii satelitul prin care să comunicăm cu alții la mare distanță.

La 8 ianuarie 1990 a apărut Decretul-lege privind funcționarea Rompres și numirea mea în fruntea agenției naționale de presă. Am avut ideea să transformăm această dată drept sărbătoarea noastră. Cea mai spectaculoasă manifestare a avut loc la demararea lucrurilor, în 1992. Până atunci nu ne trecuse prin cap. A durat o zi întreagă și am avut parte de oficialități din belșug: Ion Iliescu, Corneliu Coposu, Ioan Rațiu, Radu Câmpeanu, Adrian Năstase, I. V. Săndulescu, Ludovic Spies, Nicolae Spiroiu, Dan Marțian, Victor Surdu, Alexandru Bârlădeanu, Marcian Bleahu. Ne-au onorat ambasadori străini, oameni de afaceri, dar mai ales colegi de presă risipiți pe diverse azimuturi.

La una dintre aceste reuniuni de familie spuneam, pornind de la un text descoperit prin gazete. Și anume: un tată în discuție cu fiul său la vârsta pionieratului îl întreabă: – De ce, fiule, vrei tu neapărat să ajungi milionar? Răspunsul vine degrabă: – Dar, tată, eu nu vreau să devin milionar, ce îmi doresc din tot sufletul este să ajung redactor la Rompres! Scurt pe doi.

Notez cu satisfacție la capitolul reușite Dosarul colaborării cu nou creată agenție de știri de la Chișinău. M-am trezit în biroul meu cu o delegație a conducerii agenției Moldova Press, cum se numea ea.

A luat ființă prin dislocarea filialei din Republica Moldova a agenției Tass. Director a fost instalat un ziarist din provincie, Ion Vatamanu. Convorbim pe îndelete și stabilim câteva repere ale colaborării noastre. Cel mai important: lunar vom face schimb de delegații de câte trei persoane. Ei vor sosi prin rotație, indiferent de locul ocupat în redacție. Au ocazia să învețe a vorbi și scrie românește. Chiar și telexul folosea la ceva în varianta noastră: avea pe clape nu alfabetul rusesc, ca la ei, ci pe al nostru. Noi, am promis, vom avea grijă să includem cât mai multe ocupații profesionale – redactori, corespondenți județeni, fotoreporteri, telexiști. Conducerea grupurilor va fi de fiecare dată un cadru de conducere la nivel de redacție ori agenție. Am decis să facem demersuri pentru instalarea unei

linii telex cap/cap București-Chișinău. A durat foarte puțin până când ministrul comunicațiilor a reacționat pozitiv și constructiv la adresa mea. A fost cea dintâi legătură directă dintre cele două orașe. Un pod de flori important, care a facilitat apariția în cele două agenții a fluxului de știri venind de dincolo.

Ca să mă laud, voi spune că am creat Fundația Rompres, secțiune editorială de mare succes. Am inaugurat-o prin republicarea volumului de istorie a presei românești scrisă de N. Iorga la cererea sindicatului ziariștilor condus de C. Bacalbașa și tipărită în anul 1923. Avusesem intenția de a o reedita înainte de 1989, la Editura Enciclopedică. Directorul editurii îmi stabilise drept redactor de carte pe doamna Geta Dimisianu, cu care trecusem la acțiune. Lucrurile au avansat neconvenabil de lent din cauza timpului meu prea aglomerat. Erau și numeroase croșete de executat...

Și ca să dau satisfacție și peluzei, unde orice balon trimis peste poartă stârnește satisfacții în tabăra adversă. N-am reușit acel ciclu constant de activități de tip academic în domeniul publicisticii de agenție pentru ca astfel să-i configurăm cu succes profilul, cuprinderea, altitudinea. Cum a fost seminarul româno-francez cu ocazia inaugurării sistemului informațional, unde s-a aflat în mijlocul nostru președintele-director general al AFP, Lionel Fleury.

Iată alte inițiative ratate:

1. Scoaterea unei publicații proprii de chioșc, în stare să valorifice imensul depozit material informativ care se acumulează pe nesimțite în agenție. Eu îl vedeam sub formă de tabloid cu patru ore de apariție și titlu adecvat: Bună dimineața! (ora de apariție 6:00), scos în drumul celor care pleacă la serviciu; Bună ziua! (apariție ora 12:00), pentru cei din schimbul doi în drumul spre serviciu; Bună seara! (ora de apariție 18:00), pentru cei aflați în drum spre casă, venind de la serviciu ori aflați cu treburi în oraș; Noapte bună! (ora de difuzare 24:00), mai ales pentru cei plecați la drum, de distribuit în gări ori în tren. Cele patru pagini urmau să fie acoperite cu: știri interne, pag. 2; știri externe, pag. 3; știri sportive, pag. 4; fotografiile zilei, pag. 1. Știrile, indiferent de profil, urmau să fie restrânse la una-două fraze suculente. Precizez că un demaraj a avut loc prin cumpărarea săptămânalului lansat de un om din redacție. Câteva numere au și apărut, dar am renunțat din lipsă de fonduri. Un alt proiect ratat a fost colaborarea propusă nouă de domnul Voiculescu: să facem împreună „Jurnalul național”. Discuțiile preliminare au avut loc în prezența viitorilor manageri – D. Diaconescu, M. Tucă.

2. Editarea unei publicații cu fotografii la zi, realizate de noi ori recepțate prin abonament de la alții, încercând o realitate ilustrată. Titlul avut în vedere: Mondoclipa.

3. Punerea la punct a unui ziar luminos pe frontispiciul unei clădiri din centrul capitalei. Demersurile s-au blocat, deși inconvenientul legat de cedarea spațiului avut în vedere de noi – Casa Centrală a Armatei – folosit cândva în acest scop fusese depășit. Ministrul Agriculturii acceptase să utilizăm ca suport clădirea istorică a ministerului.

4. Crearea unui serviciu de știri prin telefon. Văzusem la Paris acest sistem și ne credeam în stare să-l punem la punct. Ministerul Comunicațiilor, solicitat de noi, ne-a adus la cunoștință că acel aparat care dă ora exactă nu îl vom găsi în țară.

5. Visam să avem postul propriu de radio, unde redactori să informeze publicul cu știri de la lume adunate, abia venite în agenție, traduse direct, la liber, de pe telegramele primite.

Agenția Națională de Presă, revenită la denumirea avută la mijlocul veacului trecut prin insistența unor nostalgici mai puțin atenți la nuanțe, nu mai e singură pe lume. S-a ivit pe culme Mediafax, agenție competitivă, cu evidentă căutare. Funcționează cu rezultate notabile Amos, o agenție imaginativă datorită liderului său, tumultuosul editorialist, comentator și grafician Octavian Andronic. Pe Piața Informației sclipește un far de rezonanță al cărui paznic este poetul și publicistul Lucian Avramescu: A. M. PRES. Nu mai știu nimic despre A. R. Pres, localizată în vecinătatea și sub

autoritatea României libere. Grație lui Eugen Preda, a luat ființă agenția de monitorizare Rador, cu nume împrumutat fără să ni se ceară voie, de la noi. Nu e nicio supărare.... A devenit un punct de reper în lumea știrilor.

Nu am elemente pentru a glosa pe marginea felului în care Agerpres se războiește astăzi cu adversari de diferite calibre pentru a se vizibiliza și a demonstra performanță. Aici s-ar putea pronunța cei în cunoștință de cauză la timpul prezent.

DAR MÂINE?

Lupta dintre tipar și audiovizual a fost anturată în ultimele decenii de intervenția, sub diferite stări alotropice, de virtual-extensia acestuia din urmă, care poate tăia din respirația

agenției de știri în forma sa clasică. Tehnologia de ultimă oră poate pune lucrurile în cauză până la anihilare, parțială sau, de ce nu, totală. Cine mai știe în ce direcție mergem?

Din lucrările autorului Neagu Udriu privind istoria, teoria și practica presei:

- *Gutenberg sau Marconi?*, Ed. Albatros;
- *Eu comunic, tu comunic, el comunică*, Ed. Politică;
- *Tehnologia în tranșeele informației*, Ed. Economică;
- *Pelerin la Infopolis*, Ed. Niculescu;
- *Angroșiști în Piața Informației*, Ed. Niculescu;
- *Regatul meu pe-o știre*, Ed. Niculescu;
- *Cavaleri ai Ordinului Gutenberg*, Ed. Semne;
- *Piloții de Formula Unu*, Ed. Radio Reșița;
- *Sub roțile Carului Mare*, Ed. Tehnică.

Amurgul presei ca presă

Octavian ANDRONIC

De-a lungul celor aproape trei decenii care au trecut de la Revoluție, în evoluția presei s-au manifestat câteva etape distincte.

Prima a fost puternic influențată de neașteptata libertate care a erupt odată cu răsturnarea dictaturii. Apariția aproape instantanee a câtorva publicații noi, edificate din „cenușa” celor vechi de câțiva jurnaliști care și-au transferat propria personalitate asupra noilor tribune de afirmare a unei voințe populare, a erupt pur și simplu pe fondul fragilității noilor structuri statale. A fost etapa star system-ului, în care jurnaliștii de primă mărime se confundau cu jurnalele pe care le reprezentau și, de regulă, le conduceau. S-a constituit un fel de elită a „directorilor de conștiință”, cum cu generozitate califica Iosif Sava această categorie. Presa scrisă a avut atunci o remarcabilă prevalență asupra unui audiovizual care încerca să se adapteze noilor condiții și care a contribuit, în absența unor resurse proprii, la popularizarea și autorizarea vedetelor în spe ale presei scrise.

Odată cu succesul comercial al gazetăriei, sectorul a intrat în vizo-

rul mediilor de afaceri care au văzut în el două oportunități: una – de a-și promova afacerile și a doua – de a-și asigura imunitatea prin presiuni și amenințări. În presă au pătruns masiv indivizi fără talent gazetăresc, dar cu remarcabile abilități în materie de abuz și șantaj, transformând unele publicații în veritabile tarabe unde se negocia cu tupeu protecția sau susținerea. Pe acest trend de alterare a prestigiului jurnalistic s-a produs intervenția activă a afaceriștilor cu interese politice.

Aceștia au stat, la început, în culise, dirijând campaniile și retailierile, făcând o concurență acerbă marilor trusturi internaționale de presă care au fost interesate de piața românească. Dintre multele care și-au încercat norocul, n-a mai rămas până astăzi doar una, mai puțin preocupată de presa cotidiană de calitate și mai mult de mult de megaziaristica de nișă. Pe acest fond au început să se afirme personalități de tipul Vântu, Patriciu, Voiculescu, care și-au pus trusturile nou create în slujba demersurilor lor politice.

Treptat, societatea a fost dominată de acest tip de „oameni de presă”,

identificați sub denumirea de „moguli” (paternitatea termenului îi aparține, se pare, lui Băsescu), iar bătăliile politice au început să se poarte între aceste forțe, în spatele cărora se grupau politicieni și medii interesate. Reacția autorităților față de fenomen a fost promptă: profitând de aproximațiile și artificiile care însoțeau afacerile de presă, instituțiile statului au fost asmuțite asupra intereselor „legitime” ale mogulilor care începuseră deja să scapete, pe fondul crizei economice care a redus drastic cifra de afaceri a presei. Rând pe rând, Vântu, Patriciu și Voiculescu, urmați de Sârbu, au intrat în malaxorul unei justiții aservite puterilor vremelnice. Am asistat atunci la un veritabil „amurg al mogulilor”, în care aceștia au ieșit din peisaj și lăsând locul unor complexe de interese pur economice. Un exemplu în acest sens a fost Cristian Burci, care a preluat fără zgomote inutile moștenirea păguboasă a lui Patriciu, în timp „imperiul media” creat de Vântu a alunecat pe panta destrămării totale.

Amurgul mogulilor a dat și semnalul amurgului presei tipărite. Concurența publicațiilor online, care nu se mai loveau de dificultățile clasice ale tiparului și difuzării, s-a făcut simțită tot mai puternic odată cu recalificarea gazetărească pe principiul „copy-paste”, ajungându-se ca titluri altădată atotputernice să pălească sau să iasă definitiv din peisaj. Spre mijlocul celui de al doilea deceniu tirajul cumulat al cotidianelor rămase abia dacă mai

egala pe cel al unui singur titlu de succes din precedentul. Odată cu scăderea rentabilității, trusturile străine care se bătuseră pentru a intra pe piața românească (WAZ, Bertelsmann) au renunțat să mai bage banii în găurile negre produse de migrația masivă a publicității spre audiovizual. Drapelul media a fost preluat de televiziunile care au prosperat pe seama intereselor politice, iar peisajul a fost invadat de un număr nefiresc de mare de televiziuni așa-zise de știri, obligate să își umple programele cu ceva.

Fenomenul „fake news” a debutat cu mult înainte de a fi pus popularizat de TRUMP și s-a transformat într-un veritabil mod de existență al comunicării media, la concurență cu rețelele de socializare, intens utilizate pentru manipulare prin metode științifice promovate de instituții precum Cambridge Analytica.

Ce se întâmplă acum, în preajma unei noue cicluri electorale? Se ascut cuțitele media pentru o nouă bătălie politică ce va ambala, în primul rând, artileria online și capacitatea diviziilor de „fete cu microfoane” de a smulge de la actorii politici declarații care să poată fi utilizate sub toate formele posibile de extragere din context. Pe măsură ce numărul jurnaliștilor pensionari îngroașă rândurile Uniunii de specialitate, meseria se deprofesionalizează prin tot mai acuta inutilitate a culturii și abilităților jurnalistice propriu-zise.

Tele-Poiana lui Iocan

Gelu NEGREA

Mărturisesc că atunci când mi-am asumat – de bună voie și nesilit de nimeni, de altfel – misiunea de a izvedi un text consacrat gazetăriei românești din ultimele decenii, subconștientul meu frivol s-a bazat, în primul rând, pe îndelungata experiență personală acumulată, cu mai mult sau mai puțin succes, în presa ante și post-decembristă. Mă consideram, carevasăzică, posesorul unei expertize consistente și multilaterale în materie.

În al doilea rând, contam pe împrejurarea că sunt și eu, ca orice român, ca orice fiu al țării sale, un consumator viguros de producție media scrise, dar, mai cu seamă, audio-vizuale ce se revarsă cu generozitate cotidiană pe meleagurile carpato-danubiano-pontice.

Din păcate, cele două atu-uri s-au dovedit absolut necesare, dar nu și suficiente pentru a rezolva satisfăcător problemele pe care le ridică elaborarea unui text cu pretenții academice minimale.

SEMANTICA, BAT-O VINA!

Pentru ca o sintagmă de genul „presa post-decembristă” să dobândească oarece noimă (sens, rațiune, semnificație, tâlc...), este musai ca ea să fie privită simultan din punctul de vedere istoric și din punctul de vedere de drept. Caragialește, cum ar veni, la fel ca tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul – respectiv, ca tot ce poartă pecetea nemiloasă a geniului literar hai-manalegesc.

Ca să ne putem înțelege, așadar, asupra celor ce vor urma, trebuie să admitem în unanimitate că discuția nu poate avea loc în lipsa următoarelor elemente: o presă ante-decembristă (fără de care presa post-decembristă este logic imposibilă), precum și o societate post-decembristă care, la rândul său, presupune în chip irefutabile existența uneia ante-decembriste. Se subînțelege că primele două realități cronologice – în speță, aceea socială și aceea publicistică – și-au trăit traiul și și-au îngurgitat cozonacul, lăsând loc dialectic celor următoare, care se delimitează firesc de dânsese din motive de caducitate istorică și își încep

(ele – noutățile, carevasăzică)glorioasa existență pământescă.

Numai că semantica uzuală nu prea funcționează întotdeauna și pretutindeni în parametri naturali. De exemplu, la noi, în halimaua produsă de controversa nici până acum încheiată, dacă în 1989 am avut de-a face cu o revoluție autentică, cu o măiastră lovitură de stat, cu o lovituție tipic românească ori cu misiunea unor servicii străine superlativ dusă la îndeplinire, s-au pierdut din vedere mulțimi de lucruri cu adevărat importante care au lăsat loc pe agenda actualității altor mulțimi de chestii mai degrabă urgente sau doar spectaculoase. Reamintim câteva doar așa, ca să nu se uite, fiindcă și amnezia e scrisă-n legile-omenești: furtul ca-n codru, industrie, agricultură, transporturi, bănci ș.a., scoaterea la înaintare a unei legislații menite să acopere întru eternitate stratagemele cu iz de alba-neagra de mai sus (*restitutio in integrum* a sute de hectare de păduri, alte forme de pseudo-retrocedări, vânzări de uzine și combinate pe un leu sau chiar mai puțin...), desființarea economiei naționale sub pretextul că ea oricum nu mai funcționează (premierul de la ora respectivă dixit!), subtilizarea puterii politice reale, disipată formal în zgomotul unei retorici echivalente cu speranța murgului de a paște iarbă verde pe pajiștea edificării democrației mioritice, eşalonată pe un termen oscilând între douăzeci de ani

și calendele grecești (oracolul din Dămăroaia dixit!) ș.a.m.d.

Toate acestea și numeroase altele asemenea au pus viguros sub semnul întrebării existența unor diferențe sociale esențiale între epoca ante și epoca post-decembristă. Cel puțin din punctul de vedere a ceea ce a reprezentat revoluția pentru inocenții care au ieșit în stradă în iarna lui '89 și cărorora le-a fost greu (și încă le mai e!) să priceapă deosebirea dintre spolierea lor abstractă, numită etatizare multilateral dezvoltată, și jecmăneala concretă, numită privatizare gen Becali et comp.

În atare condiții, gazetăria de ambele clase taxonomice – scrisă și audio-vizuală – a făcut și ea ce-a putut. Uneori chiar ceva mai mult...

EPOPEEA CUMINTE A UNEI MORȚI ANUNȚATE

Imediat după revoluție, în România, timp de doi ani și mai bine presa scrisă a fost minunată, a fost sublimă, putem zice, dar a lipsit cu desăvârșire. Și asta în pofida cantității enorme de hârtie care a devalizat pădurile patriei, alimentând numeroasele tipografii menite să facă față ziarelor răsărite ca ciupercile după potop pe unde te așteptai și pe unde cu gândul nu gândeai. Se citea cu nesaț și în devălmășie orice se tipărea. Și, să am pardon de expresie, oricum se tipărea.

Așijderea, în numele dreptului la liberă exprimare, se scria mult și de către oricine credea că are ceva de spus, indiferent că lucrul se dovedea adevărat sau dimpotrivă. Din păcate, iureșul de propoziții și fraze care circulau alandala prin spațiul public erau doar rareori prietene cu logica și cu gramatica. Și mai rar cu regulile elementare de elaborare ale unui text jurnalistic. Ele nu se puteau numi cu nici un preț gazetărie și au sfârșit prin a se pierde treptat în neant. Foarte puține voci din acea perioadă de entuziasm necontrolat, mai curând agresive decât expresive, s-au dovedit veritabile talente publicistice și au rezistat în timp chiar și atunci când au primit sprijinul unor facultăți de profil încropite cu celeritate în spațiul învățământului universitar privat. Cu celeritate, dar nu mai mult decât atât.

În atare condiții, temelia presei scrise post-decembriste românești a rămas, în bună parte, platforma instituțională preexistentă și vechiul personal al breslei, vag reciclat ideologic peste noapte. Sub aspect onomastic, atunci când nu au preluat, pur și simplu, titluri din presa interbelică necompromisă, publicațiile de după și-au schimbat numai vag titulatura, adăugând la vechile denumiri câte un/o „liber(ă)” care părea că rezolvă, nu foarte inspirat, dar cât de cât mulțumitor, problema pășitului într-o altă eră.

Ca și în politică, unde liniile a doua și a treia ale nomenclaturii comuniste au promovat firesc, prin executarea unui pas înainte, șefii de mâna a doua și următoarele din presă le-au luat locul, de cele mai multe ori mecanic, liderilor profesionali de până atunci și cu asta basta. În gazetăria, obligată să se confrunte mai mult cu problemele de producție ale fabricii de hârtie de la Letea decât cu exigențele profesionale propriu-zise, revoluția s-a limitat la asemenea formale mișcări de trupe, la simularea unui limbaj ce se voia nou-nouț, având în realitate singurul merit al desprinderii parțiale din stereotipii lemnoase și al scrierii cu literă mică a numelui lui Nicolae Ceaușescu. În special în presa din provincie, care alcătua majoritatea simplă a jurnalisticii naționale, n-am prea avut de-a face decât cu o comună redistribuire a aceluiași personal în alte redacții menite să acopere nu atât setea de informație a publicului, cât, mai cu seamă, nevoia lui de retorică anticomunistă. Cam primitivă, cam lipsită de argumentație și de subtilitate formală, dar conformă cu așteptările momentului și, prin urmare, achiziționată fără discernământ și consumată *en gros*.

MOMENTUL BULINA ROȘIE

Ne place sau nu, faptul care a salvat presa noastră scrisă de la ovasi-imență moarte timpurie a fost apariția, prin vara anului 1992, a unui

cotidian fondat de Mihai Cârciog, Cornel Nistorescu și Ion Cristoiu și finanțat de Bobby Păunescu: *Evenimentul zilei*, cunoscut și sub numele *Bulina roșie*. Deși redactor-șef figura o anume Simona Ionescu, toată lumea considera ziarul drept creația și opera lui Ion Cristoiu, cel care susținea editorialul politic, orientat declarat împotriva puterii. Dar nu asta a schimbat cu adevărat conceptul de ziar românesc și a făcut în curând din *Evenimentul zilei* o publicație cu un tiraj de sute de mii de exemplare. Gestul inspirat a fost tabloidizarea sa, începând cu grafica aerisită, schimbarea literei (de la puchinoasele corp 7 și 8, practicate de majoritatea cotidianelor, la corpul 10 atrăgător și ușor de citit) și terminând cu știrile de tip senzationalist, preluate, ca formulă, din presa interbelică de profil. Celebra găină care născuse pui vii și alte aberații *ejusdem farinae* au provocat ilaritate în rândul cititorilor cât de cât educați, dar au stârnit interes la nivelul publicului mediu, care a acceptat să digere bazaconiile aiuristice și stupide livrate zilnic pe post de informații comestibile. Tirajele incredibile ale *Bulinei roșii* au modificat rapid fizionomia presei românești ai căror patroni voiau să câștige cu orice preț. În felul acesta, ziarul lui Cristoiu i-a făcut acesteia mult bine prin trezirea și, ulterior, întreținerea interesului publicului față de lectura ziarelor într-un moment dificil al existenței lor pământești

și i-a făcut cel puțin la fel de mult rău prin prețul în zona spiritului pe care l-a obligat pe cititorul român al anilor următori să îl plătească. Rămâne în sarcina viitorului să evalueze ce și cât a avut de câștigat și de pierdut societatea românească din tabloidizarea presei naționale – tendință din care nu și-a revenit complet nici în zilele și nopțile noastre furtunoase. Pentru că atunci când cititorul se plictisește de narațiuni cu galinacee strămutate subit în clasa vertebratelor superioare este firesc ca elanul publicisticii scrise (jurnale și reviste de toate soiurile, orientările și calibrele intelectuale) să se stingă încetul cu încetul. Mai mult: să atingă alarmante niveluri de criză și să nu dea prea repede semne de revigorare. Iar împrejurarea că lucrurile se petrec întocmai și pe alte meridiane și paralele ale mapamondului nu este deloc de natură să consoleze pe cineva.

DESPRE RADIO NUMAI DE BINE

Apariția FM-urilor reprezintă fenomenul cel mai proeminent din lumea audio a anilor post-decembrști. Multe, nu și foarte diverse ca formule, posturile FM au marșat în corpore pe atractivitatea a două elemente-standard: muzica și entertainmentul. Cum zona de divertisment s-a stabilizat repede, valorificând tronsonul de știri comentate cu mai mult sau mai puțin umor, șansa dediferențiere a unui canal de altul s-a dovedit a fi, în timp, genul

predilect de muzică difuzată 24 de ore din 24. Propuneri interesante, calitate apreciabilă a sunetului, marfă pentru toate gusturile, de la romanță la rock and roll. Pe scurt, o treabă cool...

Cu ce au răspuns undele lungi și medii acestei oferte? Întrebarea s-a dovedit de importanță națională pentru că aici intrau posturi de maxim interes ca România actualități, România cultural, România muzical, România tineret etc. (Unele și-au schimbat titlurile între ele fără pierderi esențiale – nici măcar de identitate!) Ele au contraatacat strategic, oferind publicului de casă o cât mai largă acoperire cu informații autentice din realitatea internă și externă, în primul rând. În al doilea rând, realizând că șansa lor o reprezintă echilibrul, au abandonat tentația oricărui parti-pris politic, așezându-se departe de orice partizanat circumstanțial. În fine, dar nu în ultimul rând, au știut să conserve personalul profesionalizat în timp și să-i adauge plutoane de tineri redactori dornici de a ajunge să presteze la nivelul de excelență al unui Paul Grigoriu, de exemplu. Ceea ce, nu o dată, le-a izbutit.

BINEMERITATA REVANȘĂ

Între primele legi ceaușiste abrogate pe 25 decembrie 1989, în chiar ziua executării cuplului dictatorial, s-a numărat celebrul Decret 770/1966 privitor la interzicerea avortului. La fel de rapid a dispărut din realitatea

românească post-revoluționară actul normativ sau poate doar executoria indicație de partid prin care emisia singurului canal TV din țară era limitată la maximum trei ore zilnic. Și acelea...

Ceea ce s-a întâmplat ulterior, a semănat destul de mult cu o virulentă, dar binemeritată revanșă pentru anii de indigență în materie de emisiuni TV la care populația a fost obligată decenii întregi. Se transmiteau 24 de ore și se recepționau 25, vorba uneia din puținele glume cât de cât reușite care circulau pe atunci. Extraordinarul potențial de comunicare, de persuasiune și de influențare al televiziunii n-a fost ignorat prea multă vreme. Oamenii de afaceri și politicienii momentului, uniți în cuget și-n simțire patriotică, au valorificat prompt ocazia de a construi o alternativă funcțională la acea TVR devenită Liberă mai mult formal decât efectiv. Așa se explică faptul că în 8 ianuarie 1992, o jună pe ai cărei umeri pletele curgeau râu numită Andreea Esca prezenta cel dintâi teleshow al primului nostru canal independent, SOTI. Câteva încercări de detronare a TVRL de pe soclul unde concurența era, în fond, destul de palidă, nu dau cine știe ce rezultate. Asta până în decembrie 1995, când în peisaj descinde viguros PRO TV – adevărata televiziune fățiș-comercială și occidental-profesionistă de la noi. În fine, al treilea moment important care marchează evoluția fenomenului TV din

România îl reprezintă apariția, în anul 2000, a canalului Oglinda TV, varianta audiovizuală a ziarului Evenimentul zilei. Un post care își alege drept slogan sintagma „Trăiește senzațional!” și care duce tabloidizarea la nivel superlativ. Dan Diaconescu este cinic, fără scrupule, sacrificând orice pe altarul ratingului. Forțează lucrurile fără jenă, afirmând în plină epopee Elodia, că în maximum 10 ani toate televiziunile din România vor arăta întocmai ca OTV-ul. Predicție pe care timpul o confirmă într-un interval de timp chiar mai scurt.

În prezent, ne aflăm în epoca goanei după senzațional, după incendiar, după imagini care ne pot afecta emoțional. Seară de seară, pe fiecare canal se rupe tăcerea și pisica nea-

gră. Foști vizitatori pe varii termene ai unor cunoscute penitenciare țin națiunii lecții de morală. Locul comentatorilor a fost luat de scandalagii și urlători fără idei și fără bun-simț, iar emisiunile veritabile de televiziune au fost substituite de conversații plicticoase despre ceea ce s-ar fi convenit să fie subiectele acelor emisiuni. S-a inventat și s-a bătut în cuie Tele-Poiana lui locan: locul unde niște inși, fără alte calități în afara aceleia de a umple la nesfârșit timpul cu vorbe, vorbe, vorbe, se întâlnesc ori de câte ori au ocazia, citesc ziare și o pun, ca băieții, pe răbdarea și pe nervii noștri, de câte un talk-show intelectual.

...Și serialul continuă!

De la... „scânteia” Adevărului la „fake news-urile” ... tembelizoarelor

Constantin AMARIȚEI

Orice analiză de presă, privind rolul informării în viața concetățenilor, are datoria să țină cont de adevărul conform căruia **o Țară bine și corect informată este mult mai puternică și, în același timp, mult mai stăpână pe prezentul și viitorul ei!** În caz contrar, în lipsa unei informări corecte, întreaga Țară, nație, opinie publică riscă să fie deabusolate, vulnerabile și să-și piardă demnitatea, onoarea și propria imagine!

Mi-au rămas în minte și astăzi, după atâția amar de ani, spusele apreciatului scriitor și respectat om de presă Octavian Paler, mare iubitor de țară, care mărturisea, cu profundă mâhnire, prin anii '90 ai secolului trecut, în emisiunile tv la care era invitat: „*Eu îmi iubesc țara, cât nu mă uit la televizor!*” Și ne aflăm abia la începutul de drum al noii prese românești de după '89!

Peste ani, nu mulți la număr, și acad. Eugen Simion trage un semnal de alarmă: „*Cine stă două zile în fața televizoarelor e pierdut pentru cultură!*”

Ce să se întâmple cu presa românească de generează asemenea reacții dure din partea acestor autoritare voci din cultura națională?!

O primă explicație vine din partea unui alt om de cultură, George Ivașcu, actor și director al teatrului „Metropolis”: „*PersoNULițăile au luat locul personalităților din societatea românească postdecembristă! Parcă a fost un program comandat, distrugerea modelelor. Televiziunile comerciale nu sunt interesate de publicul cultivat, cu un mai înalt nivel de educație, ci de unul cu un nivel foarte scăzut. Nici n-au vreun interes de a educa publicul pentru că e mult mai ușor să manipulezi prostimea!*”

Și mai accentuat apasă pe această acuză Dan Puric, cunoscut și iubit actor-patriot, apreciat om de cultură, regizor, „român creștin-ortodox”, valoros artist român de notorietate internațională: *„Uitați-vă la televizor și în ziare! Peste tot, nonvalori! Valorile noastre, și cele trecute, și cele prezente, sunt ascunse sub pământ, nu le vedem. Suntem orbi! Nu ne vedem sfinții! Îi izolăm, facem cerc în jurul lor!”* Și continuă, în postura sa de consumator de media, cu o mult prea îndreptățită și pe deplin constituțională pretenție de Cetățean (**„Mijloacele de informare în masă, publice și private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice” – art. 31, Dreptul la informație, p. 4, Constituția României**): *„Eu sufăr, ca Cetățean al țării mele, România, că nu știu ce fac, cu ce se ocupă și ce realizări, dătătoare de speranțe pentru națiune, au academicienii, au savanții țării, ce talente de excepție avem în țară – în economie, în artă, în știință, în sport – cu ce au uluit românii lumea, cu ce minți iscoditoare și înțelepte, indiferent de vârstă, ne putem mândri. Cu ce valori naționale ne integrăm în cultura și civilizația Europei. Sigur că pot – și e bine – să știu statistica accidentelor de circulație, a crimelor și a celorlalte orori, efectele unor boli incurabile, la scară națională, și sumedenie de alte TOP-uri, care mai de care mai năstrușnice, mai odioase și mai cutremurătoare, dar nu numai pe acestea! **Accept să aflu că avem în țară conaționali de-ai noștri***

zăpăciți, idioți, răuvoitori, dar resping, cu revoltă, orice încercare a presei de a mă convinge, prin noianul de știri negative, știri de scandal, și alte știri mizerabile, că întreaga țară e plină de idioți și că, de fapt, nu suntem altceva decât un «popor năucit!»”

La acest mesaj de protest al minunatului Dan Puric se asociază și alte voci, din cu totul alte domenii, revoltate de bombardamentul informațional, în marea lui majoritate negativist. Christian Badea, dirijor, constată și el, cu îngrijorare, că trăim într-o *„România plină de negativitate”*, iar celebra noastră jucătoare de tenis, numărul unu în lume, Simona Halep, recunoscând același lucru, îi arată și consecințele nefaste: *„Negativismul domină pozitivul în țara noastră și românii își pierd încrederea în ei înșiși!”*

Mărturii asemănătoare despre drumul greșit pe care a apucat-o presa după 1989 sunt nenumărate și pe multe dintre acestea le-au făcut cunoscute publicului larg chiar mijloacele de informare în masă. Fără să miște pe nimeni din interiorul presei! Nici măcar pe una dintre multele organizații profesionale existente!

Apropo, însă, de „drumul greșit”: o întrebare devenită clasică în sondajele de opinie ale institutelor specializate este *„În ce direcție merge țara?”*, răspunsul majoritar fiind mereu: *„Într-o direcție **greșită!**”*. Oare acest răspuns nu privește și presa țării?! Oare nu și presa se află pe un drum greșit? Și atunci, n-ar fi cazul să apară o voce, un cineva, o organizație dintre cele

profesionale în stare să pună piciorul în prag pe acest drum care nu duce nicăieri? Așa, ar fi putut ajuta presa să se reorienteze pe drumul cel bun al reîntoarcerii la misiunea ei fundamentală de a informa corect și cu bună credință țara, nația, poporul, Cetățeanul, opinia publică, în conformitate cu datoria ei constituțională, și să evite, ceea ce se întâmplă cu ea de ceva timp, de a se înfunda tot mai mult pe ulița numită de ziariști, în termeni englezești – „**fake news**” – rușinați de a o numi neaoș, românește „știri false”!

Presa românească, aflată astăzi în situația de a face față, tot mai greu, asaltului de știri false, manipolatoare, nu s-a născut pentru a fi „**un rău necesar**” și nici ca să „**minciunească**” opinia publică! Rațiunea ei de a fi este, așa cum scrie în Constituție, de „**a informa corect opinia publică**”!

Când a pornit la drum, în 1989, – în noile condiții de libertate și de putere necenzurată de nici o altă forță socială – media românească a făcut primul pas cu... dreptul: a renunțat la „nava-amiral” a presei de până atunci, Scânteia, schimbându-i numele în „Adevărul” – **adevărul** fiind singura rațiune de a fi a mijloacelor de informare în masă și, mai ales, a ziaristului! Un ziarist adevărat nu-și va permite niciodată să îmbrobodească adevărul, fie cu intenția de a înfrumuseța realitatea, fie de a o urăți. Profesia îl obligă pe ziarist să fie împătimit de adevăr, fiind convins, până în străfundurile lui, că în presă **adevărul este ca aerul pentru pasăre**: „Poți să zbori în

siguranță pe aripile adevărului”. Adevărul și numai adevărul îl poate face pe consumatorul de informație, așa cum atrăgea atenția Jerome Aumente, profesor american de jurnalism, să *aibă încredere în mass-media cum are încredere în apa pe care o bea!*

Ziaristul are, așadar, datoria și obligația onestă față de Cetățean de a așeza adevărul mai presus de orice alte interese! Așa cum este scris și în Legea fundamentală „**Nimeni – și, mai ales, Ziaristul – nu este mai presus de adevăr!**” Ce se face însă presa când folosește ziariști (așa-numiți „ziariști”!) comozi în căutarea și descoperirea adevărului, abandonând acest drum drept al adevărului pentru că, după opinia lor, străină de profesie, „*adevărul este plictisitor pentru oameni!*” și chiar dacă au dat un titlu mincinos, pentru a păcăli Cetățeanul și Opinia publică în interesul lor și al patronului, se justifică cinic: „*Titlul articolului meu este, într-adevăr, lipsit de adevăr, dar dacă vinde ziarul, asta nu mai contează!*” La o asemenea mentalitate, nepermisă nici măcar de Codul deontologic al ziaristului, Cetățeanul, beneficiarul direct al informațiilor furnizate de ziarist, i-ar răspunde: „*Nu sunt supărat pentru că m-ai mințit. Sunt supărat pentru că de acum nu te mai pot crede!*”

Iată cât de mult contează adevărul furnizat de presă opiniei publice! Contează pentru profesie și pentru **credibilitatea presei!**

Încrederea publicului în mass-media care-l informează este direct pro-

porțională cu... cantitatea de adevăr care ajunge până la el. Și acest adevăr de care are nevoie Cetățeanul pentru viața lui de fiecare zi depinde direct de ziaristul care este obligat să-l caute, să-l descopere și să-l comunice. Din păcate, ziaristul se derobează ușor de această datorie a lui. „*Am citit știrea pe care ai publicat-o. E adevărată?*”, îl întreabă un cititor pe ziarist. „*Așa am auzit-o și eu...pe surse. Așa am transmis-o. O fi adevărată, n-o fi adevărată, n-am de unde să știu!*” O asemenea mentalitate pentru un „**profesionist al adevărului**”, pentru un „**câine de pază al democrației**” este de condamnat, pentru că, pe măsură ce adevărurile din presă se împuținează tot mai mult, locul lor fiind luat, în mod abuziv, de „minciunile mediatice cu mască de adevăr”, „*rolul crucial al presei pentru democrație*” (Aidan White) riscă să se diminueze într-atât încât să se atingă performanța de nedorit de a aduce presa în situația de a fi „**pericol public numărul unu pentru democrație**”, iar pe ziarist, din poziția lui socială de „**câine de pază al democrației**”, în cea de „**hienă**”, cum, cu mare mâhnire, avertizase, încă din anii '90, regretatul mare ziarist Octavian Paler! **Pericolul**, la care se referea Aidan White, secretarul general al Federației Internaționale a Jurnaliștilor, FIJ, însemnând sacrificarea **informației** care ar putea da **putere** poporului, nației, opiniei publice. Până și copiii știu, astăzi, că **informația înseamnă putere**, că **un om informat face cât doi** și că

numai o informație bună duce la o decizie bună! Lipsind Țara de informarea corectă de care are nevoie ca de aer, nu facem decât s-o vulnerabilizăm, să-i slăbim forțele și să-l dezorientăm pe Cetățean. Oare zicerile populare, care-și au izvorul în această degradingoladă a presei, care „porelesc” televiziunile „tembelizoare” și avertizează consumatorii de informații „**dacă vrei să fii informat, nu deschide televizorul, dar dacă vrei să fii dezinformat, deschide-l!**”, n-ar fi fost de natură să oblige lumea presei sau pe conducătorii acestei lumi să se autosesizeze și să caute soluții pentru a readuce media românească în poziția ei firească de a fi pe drept a patra **Putere în stat**, în loc să vrea să devină, cu forța, „**stat în stat**”?!

Riscul acesta, asumat, cu siguranță, inconștient, de lucrătorii din presă, a adus media românească de la 62,1% încredere în ea, în 2009 (sondaj IMAS, la comanda ziarului Adevărul) – Biserica – 89,3%, Armata – 71,1% etc. – la 43,8%, în 2010, și la 31%, în 2017! Și această tendință spre o adevărată „**criză de credibilitate**” în care se tot adâncește presa românească cere un „**STOP!**” **categoric și rapid.**

Dacă cineva ar avea curiozitatea să caute explicația acestei pierderi de încredere în rândul consumatorilor de informații, ar putea descoperi ușor că, pe lângă multe altele care țin de profesionalismul ziariștilor, de „devotamentul” lor pentru **rating**, de comoditatea unei documentări bazate

pe informații procurate „pe surse” etc., este manifestarea dezinteresului față de „**interesul public**”, mai degrabă, necunoașterea lui exactă și chiar confuzia acestuia la alegerea subiectelor „de interes public” de genul: de ce au apărut lacrimi pe obrazul Andrei Marin, cum s-a îmbrăcat Mihaela Rădulescu cu un costum de baie pe puntea unei nave, presa anunțând acest „eveniment” cu titluri... incendiare „Imagini incendiare cu Mihaela Rădulescu”(!) sau „cu cine s-a sărutat Cornel Galesș”!!! (C.G. fiind un „erou”, o „vedetă” sau un „model” de urmat pentru tinerii patriei!).

O întrebare pe care am putea să ne-o punem ar fi dacă există „**piața presei**” în România și, ca să răspundem, nenea lancu ne-ar putea ajuta cu replica lui, devenită clasică: „*piața presei există, dar... lipsește cu desăvârșire!*” De ce? Pentru că pe această piață falsă, în detrimentul informării corecte a publicului, a opiniei publice, se duce o bătălie pe viață și pe moarte, în cadrul unei concurențe nelocale (nepermisă de lege!) între presa publică, patronată, în totalitate, de lege, atât AGERPRES, cât și RADIODIFUZIUNEA și TELEVIZIUNEA române, media publică, în totalitatea ei, având legi proprii de activitate, pe de o parte, și presa comercială, fără de lege (!), pe de altă parte, care refuză cu înverșunare să aibă o lege a ei, existentă în mai toate țările democratice și numită pretutindeni „**Legea presei!**” Așa se explică de ce, pe această piață originală, neexistentă în nici o altă

țară (!), domină presa de opinie, în detrimentul celei de știri, favorizată de existența „libertății de opinie”, sunt în creștere informațiile procurate din așa-numitele izvoare de informații botezate „pe surse”, neverificabile, favorizată de existența „libertății de informare” și o... limbă a presei, de genul „argou al unui grup social”, favorizată de existența „libertății de expresie”! Pe această piață „artificială” zburdă zvonurile după bunul lor plac, la orice oră de zi și de noapte, oferindu-le „ziariștilor” de după 1989 principale surse de informații, suspecte pentru adevărul lor, în ciuda interzicerii de către „Teoria și practica presei” (!) a folosirii lor fără o documentare riguroasă și responsabilă. Tot pe această „piață”, speculațiile sunt la mare căutare, în lipsa unor surse de informații, cât de cât credibile, folosindu-se soluția „*Hai să ne imaginăm dacă...*” și de aici încolo fiecare își poate da cu părerea și-și poate permite să comenteze. Cu această procedură, mulți dintre ziariștii români în activitate ar putea primi „Premiul Pulitzer” (premiu oferit în SUA ziariștilor și scriitorilor americani cu realizări remarcabile!) pentru „creațiile” lor, retrăgându-li-se ulterior Premiul, după ce s-ar afla că „produsele” lor au fost imaginate și nu se bazează pe adevăr, pe fapte reale. Așa i s-a întâmplat unei ziariste americane care realizase o serie de reportaje fulminante despre un mic drogat, cu mare ecou în opinia publică. După primirea Premiului, s-a aflat că acel „mic drogat” nu a existat în

realitate, el fiind inventat de ziaristă pentru a prezenta prin el realități îngrozitoare despre viața tinerilor americani care se droghează. Justificarea retragerii Premiului s-a bazat pe una din caracteristicile proprii ziaristicii, nerespectată de ziaristă: nimic în presă, în ziaristică, nu poate fi inventat, nimic imaginat, totul faptic, real, adevărat! Și „bomba-bombelor”, în limbajul ziaristic actual, care... „aruncă în aer”, în același limbaj, „piața presei” din România este... inundarea acestei piețe cu... creații bășcălioase și... batjocorirea ei cu un limbaj bășcălios, promovat din comoditate, și nepermis nici de Codul deontologic al ziaristilor, ca... „limbaj pamfletar”.

Există o vorbă românească, potrivită fenomenului analizat, a cărei filosofie nu este greu de descifrat: „**Teoria ca teoria, dar practica ne omoară!**”. De ani buni, media românească a întors spatele teoriei presei, disciplină de bază predată în școlile de ziaristică, și ziariștii fac practică jurnalistică... după ureche! Mi-aduc aminte ce mi-a povestit o studentă, cu ani în urmă, despre cum a fost primită ea în redacție, după absolvire: i s-a pus în vedere, de la început, cu o franchețe specifică unor... pseudoprofioniști, „Uită tot ce-ai învățat în facultate! Aici faci ce ți se spune!” Și a trebuit să uite, mai întâi, întrebarea fundamentală pe care trebuie să și-o pună un ziarist înainte de a aborda un subiect și de a decide publicarea și comunicarea lui publicului larg: **Cui (Quid) prodest? – Cui (la ce) folosește?**

Apoi să uite să se mai documenteze, pentru verificarea informațiilor sale, la surse de informații obiective și neutre (cel puțin trei la număr!) și să recurgă la... „inventția” comodă de a anunța că a cules informațiile „pe surse” (!), să uite că zvonurile sunt riscante pentru informarea corectă a opiniei publice, că ele sunt lansate, de regulă, de persoane sau de grupuri, urmărindu-se anumite interese, iar folosirea lor cere o verificare la... sânge (!), să uite să acorde „prezumția de nevinovăție” celor acuzați (așa cum îi cere Codul deontologic al profesiei) și să nu se grăbească cu blamarea lor etc., etc. Până la urmă, să uite chiar de existența Codului deontologic, al presei și al ziaristului, care îi cere, printre altele, ca „informațiile vădit neadevărate sau cele despre care are motive temeinice să creadă că sunt false să nu le publice!” (Codul deontologic unic pentru mass-media, adoptat la Convenția Organizațiilor de Media la 24 octombrie 2009.)

Teoria presei include și genurile publicistice – știre, declarație de presă, interviu, anchetă etc., fiecare cu specificul lui, cu rigorile lui. Ei bine, astăzi, în presa românească, știrea de presă nu mai e știre dacă nu e „știre-bombă”, interviul nu mai e interviu dacă nu este „**interviu incendiar**”, ancheta de presă (a nu se confunda cu ancheta polițienească sau ancheta de procuror!) nu mai e anchetă dacă nu este „**anchetă explozivă**”, **pamfletul** nu mai e pamflet dacă nu e **batjocură!** Și așa, cad peste Țară, zi de

zi, seară de seară, bombe peste bombe, iar Țara e în pericol să fie cuprinsă de incendii pe care nici o brigadă de pompieri nu va mai fi în stare să le stingă. Mergând pe acest drum, s-a ajuns ușor ca astăzi să se caute știri... „bombă de bombă” pentru a se putea face „emisiuni tv... nucleare”! Unde se va mai ajunge cu... „teoria presei” și cu „genurile ei publicistice”?! Greu de intuit!

Dacă presa românească nu are nevoie de „teoria școlărească” a profesiei, dacă ea neglijează Cetățeanul și interesele lui majore de informare, pentru a fi mai puternic și mai stăpân pe el, dacă își permite să confunde „interesul public” cu interesele mogulului sau cu interesele personale ale ziaristului, mai... treacă-meargă, deși nu e de iertat! Nu e o crimă! Se mai poate discuta cu păreri „pro” și „contra”.

„Crimă” e, însă, să desconsideri limba română în transmiterea mesajelor de presă, să contribui din plin la stâlcirea ei și la derutarea consumatorilor de informații, în special, a tinerilor, în strădania lor de a folosi o limbă română corectă, ascunzându-te în spatele „libertății de expresie”, al „libertății de opinie” și chiar al „libertății de informare”!

Mulțumiți de încasările venite din publicitatea atrasă de emisiunile tv tot mai ratingoase, lucrătorii din presă au ajuns la „performanțe” greu de imaginat în îndeplinirea misiunii lor de a păzi ca pe ochii din cap demnitatea și prestigiul limbii române în țară și

în lume, de a ajuta firava democrație românească să se dezvolte fără opreliști, ca niște adevărați „câini de pază” ai ei, așa cum sunt îndeobște supranumiți ziaristii unei țări democratice, și de a apăra cu „ghearele și cu dinții” demnitatea, onoarea și prestigiul profesiei de ziarist. Aceste „performanțe” sunt puse în lumină de mulți oameni de cultură români, printre care și de cunoscuta scriitoare Ileana Vulpescu, într-o succintă analiză în care presa s-ar putea privi ca într-o oglindă fermecată: *„Avem foarte buni specialiști în toate domeniile, dar la televizor apar doar știri despre români care au furat, au omorât, au escrocat... Degradarea morală e direct proporțională cu cea lingvistică. Mai deunăzi, la tv, am auzit o cititoare de prompter spunând: «În liceu se aflau doisprezece fete». Se învață foarte prost limba română în școli dacă nu reușești să-i înveți pe copiii că «doi» și «doisprezece» au feminin. E singura limbă romanică în care se întâmplă acest lucru. Doisprezece femei, doisprezece ceasuri. E o epidemie, o avalanșă de incultură. Nimeni nu mai zice azi «loc», zice «locație», fără să-i treacă prin cap să se uite într-un dicționar francez sau englez, să vadă ce înseamnă. Dacă nu știi, nu vorbești! ...Tu, ca angajat al unui post de televiziune ai niște obligații... E moda tâmpeniei și a inculturii, așa spune. Situația limbii române este deplorabilă!...Văd un dispreț față de cine mai vorbește corect! O nepăsare de genul «lasă-i pe ăștia să vorbească, ne uităm noi*

În gura lor? Niște babalâci depășiiți, o generație expirată!» Ce modele să mai aibă cei tineri?! Când bordelul e o mănăstire față de politică, când la televizor și prin gazete sunt aproape numai obscenități și când se cultivă doar incultura! Să luăm atitudine față de tot ce este incultură, incorect și antiromânesc!»

Cine să dea curs îndemnelor din inimă făcut de celebra autoare a romanului „Arta conversației” (1980) în articolul ei intitulat „Când bordelul e o mănăstire”? Nu are cine! Presa și ziariștii ei au alte preocupări și mai toate se concentrează pe rating și pe câștig. Nu pe câștigul de imagine, de adevăr, de încredere, ci pe cel bănesc, peșin....

Mai grav, dacă nu cumva mult mai grav, este ceea ce mărturisește și scrie negru pe alb o altă mare personalitate a culturii românești, criticul literar Alex Ștefănescu, despre „vina” românilor de a-și iubi Țara și despre batjocorirea sentimentului de „naționalist” pe care le-a descoperit în presa românească. Amintind de un cosmonaut evreu care ceruse înainte de expediție ca proviziile de mâncare să aibă și mâncare „cușer”, în conformitate cu credința lui, celebrul critic continuă: „...cum s-ar mai fi hlizit ziaristii noștri dacă printre astronauți s-ar fi aflat și un român care ar fi pretins să aibă în cosmos mâncare tradițional românească. Cu hiperexersata lor aptitudine de a persifla, ei ar fi confecționat titluri de genul «Mămăligă și sarmale printre stele», «În cosmos

miroase a mici» etc. ...denigrarea nerușinată a ceea ce e românesc! În fiecare zi, ne batem joc (n.m. – Bășcălia e «genul publicistic» cel mai adulat de ziariștii de tv pentru că e cel mai comod, cel mai la îndemâna oricui are un microfon în față și poate emite păreri și opinii libere, necenzurate de propria conștiință profesională!) de tot ce-i românesc și, mai ales, de propria noastră țară, cu o lipsă de dragoste și de respect despre care credeam în mod greșit că e la modă în Vest, dar care, în realitate, îi consternează pe vestici. Iar cei care ne iubim țara trebuie să avem grijă să nu se afle că o iubim, pentru ca nu cumva să fim stigmatizați».

Aici am ajuns în anul 28 al existenței presei libere din România. Pe ce drum va merge mai departe, numai bunul Dumnezeu poate să știe!

Am început cu mărturia lui Octavian Paler, un super profesionist din interiorul presei, bun cunoscător al fenomenului, și am să închei tot cu o mărturie, dar de data aceasta din exterior, din afara presei, din rândurile celor pe care-i numim „consumatori de informații media” – principalii și adevărații „beneficiari” ai activității ziaristului: prof. univ. Ciprian Mihali, director pentru Europa de Vest al Agenției universitare a Francofoniei la Bruxelles, fost ambasador în Senegal. În România, a fost profesor de filosofie, conf. univ. dr. la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. După o vizită de câteva săptămâni „acasă”, în România, între 2 – 22 august 2018, măr-

turisește într-un text, negru pe alb, ce a observat și a reținut esențial la plecarea din țară.

„La sfârșitul celor câteva săptămâni petrecute în țară, mă întorc în Belgia cu două impresii puternice și cu o constatare reconfirmată. Prima impresie vine din agresivitatea uluitoare a tuturor mediilor românești. Nu am întâlnit nicăieri până acum, nici în Senegal, nici în Belgia sau în Franța emisiuni atât de agresive, conversații atât de violente, voci atât de iritante sau isterice (masculine și feminine), imagini atât de șocante, reclame atât de indecente și peste toate foarte mult zgomot, țipete, urlate, voci ridicate și desperate. Zăpând de pe un canal pe altul, nu ți-e dat să auzi o voce blândă, calmă, liniștitoare. False entuziasme și false disperări, generice brutale, ritmuri muzicale haotice, televiziunea pare mai mult decât un opium al poporului, pare o condiție ineluctabilă a isterizării unei populații fragilizate nervos. Aceasta pare nerăbdătoare și amnezică, obosită de atâtea bombardamente senzoriale și incapabilă să proceseze informații, să deceleze între informație și non-informație, să discearnă critic și să-și utilizeze mintea pentru a gândi ce se întâmplă în jur. Televiziunile românești dopeză și droghează, stârnesc senzații și afecte fără suport cognitiv, impun renunțarea

la autonomia gândirii și creează independențe umorale. Sentimentul de a se afla, zi de zi, în pragul unei catastrofe produce, fără îndoială, oboseală și stres și, mai ales, incapacitatea de a distinge între catastrofele reale și cele simulate în studiourile de televiziune”.

Și toate acestea sunt scrise de un român, care ține la țara lui și care, umblat prin lume, are puterea să compare: să compare presa din alte țări cu presa din România. Diferențele i-au sărit în ochi, l-au izbit neplăcut, pur și simplu, l-au șocat. Și n-a putut să nu ne-o spună de la obraz. Ne-a spus-o ca să punem STOP acestui drum și să ne întoarcem cu fața la Cetățean și la nevoile lui de informare corectă, utilă vieții de fiecare zi, utilă societății românești, în ansamblu.

Și mai este o vorbă din popor pe care ziariștii din presa românească ar trebui s-o știe și să țină cont de ea în activitatea lor profesională. Este vorba de o urare, exprimată sub forma unei dorințe, spusă, de multe ori, la despărțire de cineva: „Să auzim de bine!” sau „Să auzim numai de bine!”. Această dorință poate fi echivalată, uneori, cu „**interesul public**”, obiectiv esențial pentru „servitorii” opiniei publice și ai Cetățeanului român!

Ocroțește-i, Doamne (informațional), pe români!

Când la deal, când la câmpie, cu creionul pe hârtie

Ovidiu MARIAN

După terminarea studiilor superioare la Academia de Studii Economice din Capitală, sunt repartizat la Trustul pentru Mecanizarea Agriculturii din Cluj-Napoca. La 1 septembrie 1971, cu repartiția ministerială în mână, m-am prezentat la locul de muncă. Contabilul-șef din acea vreme, Dumitru Ionescu, m-a primit cu zâmbetul pe buze. Cu multă bunăvoință mi-a vorbit despre meseria de economist și importanța acesteia în departamentele economice ale fiecărei unități sau instituții, iar în final dându-mi chiar un sfat: „Măi băiatule, ești tânăr. Să știi de la mine că în această meserie nu există decât două variante – ori elaborezi o bilanță, un act contabil, financiar sau o dare de seamă pe care să le înțeleagă tot prostul, ori întocmești acte pe care nu le poate desluși nimeni, nici chiar miliția economică! Eu zic să alegi prima variantă”. Știa el ce știa deoarece ajunsese contabil-șef după ce o bună

perioadă de timp a lucrat în miliția economică, având gradul de căpitan. Oricum spusele sale mi-au fost ca o călăuză profesională toată viața. Aici, la Cluj-Napoca, în perioada de stagiatură de aproape un an de zile, am urmărit încadrarea în cheltuielile de producție a unităților subordonate. Am avut șansa să lucrez cu specialiști în domeniul economic, dar și cu cadre tehnice din domeniul mecanizării agriculturii, din cel al cultivării diferitelor culturi de câmp, precum și din domeniul zootehniei. S-a întâmplat ca, după nici șase luni de la sosirea mea, contabilul-șef Dumitru Ionescu să fie transferat la o altă unitate economică de rang superior. Am fost desemnat să-i țin locul până i se va găsi înlocuitorul. Îmi era greu, dar în același timp am putut să învăț circuitul economic al tuturor datelor într-o instituție și să colaborez cu factorii principali în realizarea obiectivelor propuse. Dintre toți, cel mai apropiat colaborator a fost inginerul Vasile Perșa, șeful ate-

lierului mecanic, specialist de seamă în domeniul mecanizării agriculturii, cu care, de atunci, am rămas în relații de prietenie și astăzi. Era omul care cunoștea situația dotării cu mijloace mecanice a tuturor unităților pentru mecanizarea agriculturii din județul Cluj, potențialul de folosință al acestora. Tot în cele câteva luni de stagiu am cunoscut o serie de unități agricole cooperatiste și de stat, beneficiare ale lucrărilor din partea secțiilor de mecanizare de la semănat, întreținut până la strângerea recoltei. Cunoștințele acumulate în domeniul agriculturii aveau să-mi prindă bine ani la rând.

Spun aceasta deoarece, în vara anului 1972, după o stagiatură de circa zece luni, mă prezint la ziarul Scânteia tineretului, recunosc, cu ceva emoții deoarece intrasem într-o nouă școală, școala presei românești de altădată. De cum am pășit în redacție, m-am prezentat la redactorul-șef adjunct pentru probleme economice, nimeni altul decât cunoscutul gazetar Vasile Barac. Cunoscându-mi activitatea profesională, pe loc mă repartizează la secția agrară, secție condusă de inginerul agronom Gheorghe Fecioru. Nu știam că acel moment va fi unul decisiv pentru viitorul meu, nu credeam în ruptul capului că voi îmbrățișa cu toată pasiunea această meserie, pe cât de ispititoare, pe atât de epuizantă și riscantă. Dar mai ales nu m-aș fi gândit că voi lucra în presă peste treizeci de ani. Primele două

săptămâni de presă le-am petrecut la secția documentare, timp în care am citit cu precădere articolele ce vizau activitatea agriculturii. Tematica agrară era bine ilustrată în ziarele centrale de atunci: Scânteia, România liberă, Munca, Agricultura socialistă. Înarmat cât de cât cu o asemenea tematică, îmi întocmesc un plan de muncă pentru luna următoare pe care îl predau șefului de secție. O asemenea practică era obligatorie pentru toți redactorii ziarului. Pe lângă acest proiect de activitate am încropit un program pe termen lung numai de mine știut, numai de mine urmărit. Programul strict personal prevedea abordarea problemelor agrare din toate județele țării. A durat aproape patru ani până am finalizat acest program. Să fim înțeleși: nu a existat județ al țării mele pe care să nu-l străbat de la un capăt la altul. Nu a existat un aeroport din România pe care să nu fi aterizat sau decolat. Nu a existat un hotel al partidului din centrul de județ la care să nu fi dormit măcar o noapte. Nu a existat mijloc de transport neutilizat de mine pe parcursul documentării: birjă, căruță, tractor cu remorcă, combină, autobuz, mașină de ocazie etc. Băteam satele și orașele de la un capăt la altul, poposeam în unități economice, sociale și de învățământ, mă întâlneam cu tot felul de oameni, țărani, mecanizatori, muncitori, specialiști, conducători locali, personalități din diverse domenii ale vieții politice, economice, culturale

și sociale, mulți dintre ei deveniți eroi ai reportajelor și însemnărilor jurnalistice fiindu-mi și astăzi apropiați. Întotdeauna i-am respectat în primul rând ca oameni, le-am respectat opiniile. Nu am îndrăznit nici măcar o dată să scriu despre cineva fără să-l cunosc. Îmi amintesc de o deplasare în județul Timiș, unde unul dintre șefii mei îl întreabă pe Nicolae Doghendorff, directorul Trustului SMA, vicepreședintele al oamenilor de naționalitate germană, membru în diferite organisme locale și centrale: „De unde, tovarășe, prietenia dumneavoastră cu Ovidiu Marian?” La cele auzite, neamțul i-a răspuns la obiect: „Este ziaristul care a scris ceea ce a văzut, ceea ce a constatat, n-a răstălmăcit realitatea”. Printr-un asemenea comportament gazetăresc mi-am apropiat foarte mulți oameni, am rămas în relații amicale cu Domniile Lor. De la Constanța (Bebe Anghelina) la Satu Mare (Horia Radu), de la Botoșani (Mircea Feti) la Olt (Doru Rădulescu) găsesc și astăzi o cunoștință de pe vremea când meseria de reporter îmi purta pașii pe dealurile și câmpiile patriei. Când președintele țării ținea teleconferințe cu șefii județenelor pe linie de partid și cu șefii direcțiilor agricole județene, lucram sub o mare tensiune. Redactorul-șef adjunct pe probleme economice al ziarului de tineret mă încuia în biroul lui punându-mi la dispoziție întreaga logistică (telefoane directe) și spunându-mi ca într-o oră să în-

tocnesc un articol despre dezbaterile din teleconferință. Un asemenea moment era unul de mare încărcătură nervoasă, chiar cunoscându-i pe mai toți directorii județeni îi rugam să-mi furnizeze câteva date legate de tema pusă în discuție. De multe ori ele se refereau la situația însămânțărilor, recoltării și depozitării roadelor câmpului. Din spatele ușii închise, șeful meu mă întreba de stadiul redactării materialului. Când finalizam un asemenea articol, de obicei se intra în noapte, iar șeful pe linie redacțională avea grijă să-mi pună la dispoziție o mașină care să mă lase acasă, în cartierul Berceni. Legat de această relatare, vreau să deschid o paranteză. Soția mea, la începutul anilor șaptezeci, era profesoară de geografie în județul Vrancea. Abonată fiind la ziarul Scântea tineretului, a văzut în ziar că am scris despre agricultura județului Bacău. Nu-și putea închipui cum de nu m-am oprit și în județul Vrancea pentru a-i face o vizită. Nu avea de unde să știe unele trucuri redacționale. Am închis paranteza.

În acea perioadă încă mă mai interesau vizitele în unitățile agricole de stat și cooperatiste, stațiunile de cercetare de profil. Ajunsesem la concluzia că numai cunoscând oamenii cu problemele lor, întreprinderile agricole cu care lucram, puteam să întocmesc materiale de presă care să redea cu fidelitate viața din satul românesc și nu numai. Numai după câțiva ani de

experiență în domeniul jurnalismului, am îndrăznit să mă opresc la unitatea agricolă cooperatistă Petrești din județul Dâmbovița, localitatea de baștină a temutei Elena Ceaușescu. Din capul locului, președintele cooperativei m-a avertizat că până la sosirea mea acolo nu a încercat nimeni să scrie despre unitatea amintită, dar mai ales despre greutățile cu care se confruntă. Cu ceva teamă, conducerea redacției a aprobat publicarea articolului. Nu după mult timp, mă întâlnesc pe holurile Ministerului Agriculturii cu inginerul Nicolae Neacșu, care, văzându-mă, a ținut să-mi mulțumească pentru conținutul articolului apărut în ziarul Scânteia tineretului, în urma căruia unitatea sa a fost ajutată să-și sporească productivitatea terenurilor cultivate. La un an după Revoluție, la marginea comunei Petrești, o bătrână înfopolită, căreia abia i se vedea fața, trăgea de frânghie o vacă. Părea o ființă împovărată de griji. Cobor din mașină și îi ofer ceva de mâncare. Primește bucuroasă și îmi mulțumește. O întreb de inginerul Neacșu. Imediat se luminează la față. „Ce om cumsecade”, spune femeia. „Pe vremea lui aveam tot ce ne trebuie. Cu ce primeam de la CAP și cu ce mai câștigam din munca în gospodăria noastră o duceam bine, maică! Acum din sediul CAP a mai rămas un zid. Totul s-a furat. Nu s-a mai pus nimic în loc”. Rând pe rând, unitățile agricole cooperatiste, dar și cele de stat, au

dispărut una câte una, iar suprafețele de teren au fost fărâmițate, intrând în posesia vechilor proprietari. Nu au rămas nici măcar stațiunile pentru mecanizarea agriculturii care peste puțin timp s-au dovedit a fi deosebit de necesare. Nu s-a vrut sau s-a vrut distrugerea sistemului de organizare a agriculturii românești. Dar despre toate acestea poate într-o altă relatare. Merită...

Revenind la publicația mea de suflet, adică la ziarul Scânteia tineretului, trebuie să mai spun că nu de puține ori, ca să fim cât mai operativi, cât mai eficienți, plecam pe teren în echipă, câte doi redactori și un fotoreporter. Eram destul de des membru al unei asemenea echipe din două motive: în primul rând, pentru că lucram în secția agrară și era musai ca la sfârșit de săptămână să fim în campanie agricolă, iar în al doilea rând, eram singurul din redacție care la acea vreme aveam mașină nemțească – Trabant. Cel mai des făceam echipă cu excelentul gazetar Pavel Perfil, prieten de-o viață și vecin în blocul din Berceni. Stăteam pe aceeași scară. Așa că dis-de-diminează ne urcam în Trabantul 16-B, dădeam o tură pe la Piața Sudului să-l recuperăm și pe Gică Grecu, fotoreporterul echipei, și luam drumul Olteniței, apoi, prin sud, treceam prin localitățile Ulmeni, Sponțov, Chiselet, Mânăstirea, Dorobanțu, Ciocănești, Călărași. Din capitala județului ne îndreptam spre Capitală,

poposind la unitățile agricole din Lehliu Gară, Ileana, Belciugatele. Cu carnețelele pline de date, a doua zi, împreună cu Pavel Perfil, petreceam ceva vreme în biroul destinat corecturii ziarului până când scriam o pagină de ziar. Între timp, Gică Cucu ne inunda masa cu poze care de care mai atractive pentru a ilustra materialul. Desigur că nu foloseam chiar toată documentarea și nici fotografiile. Seara, acolo, în blocul din Berceni, Pavel Perfil îmi bătea sfios la ușă. Îi deschideam și intram direct în bucătărie, unde aveam masa de scris și unde el mai putea trage câte o țigară fără filtru. Ne făceam un scurt inventar al carnețelor de reporter și ne apucam de scris. Împreună am scris atâtea articole și reportaje încât puse cap la cap am fi putut depăși drumul de la Casa Scânteii la Arcul de Triumf. Azi cu greu îmi mai amintesc de ele. În schimb îmi sunt vii în minte toate pățaniile și peripețiile care ne-au zmălțuit peregrinările noastre reportericești. Pe Pavel Perfil nu mă puteam supăra niciodată, chiar dacă uneori șotiile lui depășeau măsura. Prietenia făcuse din noi frați de cruce.

O altă echipă eficientă cu bătaie mai lungă era brigada „Scânteii tineretului”. Am avut fericita ocazie ca, nu o dată, să fac parte din această echipă alături de Vasile Răvescu, Dumitru Constantin, Gheorghe Cucu și Valeriu Tanasoff, precum și de coordonatorul echipei, Ion Andreiță. O lună de zile

în cap băteam unitățile economice din județele Moldovei, respectând întocmai graficul de transmitere a reportajelor stabilit în redacție încă de la plecare. Totul se transmitea prin telefon, iar pozele le puneam într-un plic cu antetul ziarului și prin bunăvoința a câte unui mecanic de locomotivă de pe trenurile cu destinație Capitala țării, ajungeau în Gara de Nord, de unde erau preluate de curiera ziarului nostru. Cu mare emoție îmi amintesc că într-o asemenea brigadă, când am străbătut județele din Transilvania, am poposit mai mult în județul Alba, mai precis în orașul Ocna Mureș, eu având nunta. Se întâmpla pe data de 13 iulie 1974.

Timp de aproape zece ani, cât am fost redactor la Scânteia tineretului, am lucrat doar în secția agrară. Însăși conducerea ziarului era surprinsă de consecvența mea de a nu părăsi această secție, care pentru unii devenise un loc de surghiun. Timp de aproape doi ani rămăsesem singurul ei supraviețuitor. O dată cu înaintarea în vârstă, foștii mei colegi de „miriște” și de „arătură” își luaseră zborul spre alte publicații. Ajunsesem să scriu lunar și 15-20 de articole, să asigur zilnic rubrica de știri din viața satelor. Cu toate că eram unicul mesager care să le aducă cititorilor Scânteii tineretului vești din viața satelor, nu mă simțeam deloc stingher sau mai nou că nu făceam parte din elită. Nici vorbă. În fiecare secție aveam colegi admirabili și

buni prieteni, ca Vasile Răvescu, Ion Andreiță, Octavian Milea, Ștefan Dorgoșan, Alexandru Dobre, Nicolae Coșoveanu, Emanuel Isopescu, Pavel Perfil, Romulus Lal, Nicolae Militaru, Iustin Moraru, Dan Vasilescu, Virgil Simion, Vasile Căbulea, Florin Gheorghiu, Ioan Adam, Miruna Ionescu, Alex Ștefănescu, Cornel Radu Constantinescu, Adrian Vasilescu, Șerban Cionoff, Traian Gânju, Laurențiu Olan, Alexandru Stroe, Lucreția Lustig, Monica Zvirjinski, Alina Popovici, Mioara Vergu, Silvia Zaborgencu, Ovidiu Păun, Sofia Scorțan, Alexandru Iancu, Domnița Văduva, Ioan Timofte, Gheorghe Sprințăroiu, Rodica Țepeș, Doina Iovănel, Cornel Nistorescu, Horia Alexandrescu, George Țârnea, Gheorghe Cucu, Valeriu Tanasoff, Emilian Plecan, Vasile Ranga, Dan Dumitrescu, Socrate Ungureanu, Gabriel Florea, George Eclisărescu, Angela Nacu, Alice Gânju, Lucia Bezdedean și atâția alții. Relații de prietenie am legat și cu Vasile Barac, Nicolae Dan Fruntelată, Nicolae Arsenie, Emil Marinache, Aurel I. Zăinescu, Constantin Stănescu, Dumitru Constantin, Lucian Avramescu, cu alți gazetari de marcă din conducerea ziarului, cei care, de fapt, primeau bobârnacele de la secția de presă a partidului pentru marile noastre greșeli „tinerești”. Tot ce au scris și publicat acești oameni amintiți mai sus a avut o țintă. Orice articol apărut în ziarul Scânteia tineretului, mai ales cele cu tentă critică, deschi-

dea o ușă, primea un răspuns de la unitatea sau instituția incriminată. Au trecut ani buni, aproape 40, de când m-am despărțit de acești oameni admirabili, dar amintirile au rămas, nu se diluează, ci, dimpotrivă, se înobilează ca vinul, odată cu trecerea anilor. Între timp a dispărut ziarul Scânteia tineretului, ceea ce nu îmi vine a crede. Nu pot accepta ca într-o perioadă grea de tranziție, cu multe modificări în programele școlare și universitare, să nu ai tu ca țară un ziar al tineretului, chiar subvenționat de stat. Bine că apar tot felul de publicații susținute de la buget, publicații care nici pe departe nu se ocupă de problemele tineretului de la noi. Azi, toate publicațiile, dar și posturile de radio și televiziune prezintă, mai bine zis rostogolesc aceleași știri din care nu lipsesc omorurile, jafurile, violurile și, mai nou, viața privată a doamnei prim-ministru. Ce presă este asta, fraților? Știți cum se ajunge cu trenul la Botoșani? Înainte de a ajunge la Suceava, cobori în gara Verești, de unde iei trenul spre Botoșani.

Nici prin gând nu-mi trecea să plec de la Scânteia tineretului pe nepusă masă. Eram singur în birou, când deodată îmi deschide ușa Mioara Vergu, o tânără și talentată ziaristă, care mă întreabă: „Nene Ovidiu, nu știți unde se află domnul Andreiță?” Când am auzit-o cum mi se adresează, m-a pălit subit un năduf. Aveam 38 de ani. M-am uitat lung în oglindă,

întrebându-mă în sinea mea: arăt eu a nene? N-am stat mult pe gânduri și l-am sunat pe Gheorghe Sprințaroiu, fostul meu coleg, ajuns de ceva vreme redactor-șef la Agerpres. Fără ocolișuri, l-am întrebat dacă are vreun loc în redacția sa și pentru mine. Răspunsul a fost scurt, dar mai ales liniștitor. Așa se face că, în vara anului 1980, ajung la Agerpres. Din scurtul dialog cu șeful redacției și al Agenției de presă, am înțeles că sarcina mea era să redactez lunar 15 știri, note sau comentarii din domeniul agriculturii și alte 30 de scurte informații pentru radio și televiziune. Nu-mi era chiar așa de greu, întrucât în decurs de un deceniu, cât cutreierasem țara cu carnetul de reporter în mână, ajunsesem să-i cunosc pe mai marii conducători de direcții agricole județene, ca să nu mai vorbesc de miniștrii Agriculturii și de directorii din acest minister. Cu toate acestea, zilnic, mă opream pentru documentare la câte o unitate subordonată ministerului de resort, pentru a redacta un comunicat de presă, o știre. Într-un an de zile, dacă nu mai bine, am reușit să stabilesc contacte cu specialiști din domeniul îmbunătățirilor funciare, asigurării semințelor și materialului săditor, mecanizării agriculturii, chimizării, cercetării agricole și multe altele. Când am făcut primii pași în Agerpres, nu știam mare lucru despre o asemenea instituție, unică în țară, în afara ideilor preconceptuate pe care le căpătasem la Scânteia ti-

neretului, atunci când așteptam până după miezul nopții știri de la Agerpres, pe care trebuia să le publicăm în mod obligatoriu. Nu mă prea simțeam în largul meu. Aici nimeni nu visa metafore, aici totul era o luptă cu spațiul și timpul. Să scrii știrea cât mai repede, chiar înainte de a te așeza la masa de scris (să o redactezi în cap, pe drumul spre redacție) și în cât mai puține cuvinte. Satisfacția pe care o trăisem ani de-a rândul mai în fiecare dimineață, atunci când în pagina ziarului îmi vedeam numele scris sub reportajul sau comentariul la care truisem în ziua precedentă, lipsea la Agerpres cu desăvârșire. Aici, numele fiecărui gazetar era marcat doar cu inițialele sale în capul filei de buletin, ca să se știe în redacție cine este autorul știrii și nicidecum în exterior, de către cititori, care nu intrau în contact direct cu materialele publicistice ale Agerpres. De la reporter la director general, toată lumea era o mare anonimă. Acești anonimi, însă, discutau frecvent cu șefi de state, cu prim-miniștri, miniștri de Externe, cu specialiști de prim rang în domeniul economic, învățământului, științei, cu personalități ale vieții artistice și culturale, probleme de politică externă, dar mai ales internă de mare însemnătate pentru țară. Deși mă socoteam ziarist cu experiență, stăpân oarecum pe mijloacele de investigație și de redactare, curând aveam să constat că trebuie să mă adaptez unui nou stil gazetăresc. Prima mea știre a

fost, după cum era și firesc, periată. Din acea clipă am înțeles că într-o informație de tip Agerpres nu cresc floricelele. „Scurt, cât mai scurt și cuprinzător” era refrenul pe care-l auzeam de la secretarul de redacție și până la directorul general. Iar dacă știrea redactată de tine era destinată radioului sau televiziunii, trebuia musai să alegi cuvinte cât mai melodioase pentru a nu îngreuna dicția prezentatorilor. La Agerpres am deprins nu doar să scriu repede și să mă exprim lapidar, ci și un lucru mult mai important, acela ca fiecare știre să respecte adevărul.

Trebuie să menționez că slujba mea de plugar cu condeii nu se rezuma doar la Ministerul Agriculturii. Cătreieram țara, vizitând direcțiile agricole, județene, unitățile agricole de stat și de cooperatiste, institutele și stațiunile de cercetare din domeniul cerealelor, legumelor, plantelor tehnice, pomiculturii și zootehniei. Deseori mă opream în așezările rurale. La plecare aveam carnețelele pline cu material documentar. Trebuie să mai amintesc că un grup restrâns de gazetari de la Agerpres ne mutam în lunile caniculare la mare, acolo unde se instala cuplul prezidențial, însoțit de activiști cu muncă de răspundere în aparatul central al partidului, din rândul cărora nu lipseau Silviu Curticeanu, jurist eminent, șeful Cancelariei partidului, și Constantin Mitea, scriitor, secretar cu probleme de presă. De asemenea, acolo se mai aflau miniștri, conducă-

tori de instituții centrale, reprezentanți ai Radioteleviziunii. Datorită experienței acumulate la Agerpres, am făcut parte din multe echipe obligate să petreacă vacanțe pompierești pe malul mării. Ne instalam telexul, telefoanele, aparatura foto și alte hangarale la Hotelul Bâlea, nu departe de reședința șefului suprem al țării. Misiunea mea nu era deloc ușoară. Trebuia să-l însoțesc pe șeful statului în dese vizite pe care le făcea în unitățile agricole din Dobrogea și în județele limitrofe privind campania de strângere a păioaselor. Aceste vizite ale șefului stațiunii deveneau tot mai dese pe vremea secerișului, ceea ce constituia un adevărat coșmar pentru conducătorii și specialiștii unităților agricole, dar și pentru mine, care trebuia să reflectez în presă asemenea vizite. Răspunderea pentru cuvântul scris era mare, iar stresul era pe măsură. Am participat la zeci și zeci de vizite ale conducerii țării în agricultură, cu principalele dialoguri avute direct în lanurile de porumb sau de grâu. Dacă se întâmpla să nu pot consemna în carnețel cu fidelitate dialogurile avute de șeful statului cu specialiștii prezenți, trebuia să mai rămân până după încheierea evenimentului și să mai stau de vorbă cu cei din conducerea unității agricole respective, astfel încât reportajul să conțină întreaga dezbatere. Până la urmă, prin tot ce treceai în ziua respectivă, când te așezai la masa de scris realizai ce mare răspundere

te apasă. Dau un singur exemplu în acest sens.

Eram la mare și făceam parte din echipa Agerpres. Cum îmi era obiceiul, mă trezesc înaintea colegilor. Trec pe la telex. Telefonul suna în draci. Răspund. La capătul firului, secretarul cu presa al partidului, scriitorul Constantin Mitea, care-mi spune că am avut ghinion că i-am răspuns. Și continuă: „Dacă mai dormeai, filosof te visai! Vino de urgență la Cancelarie”. Mitea îmi explică în puține cuvinte cum că voi merge cu Emil Bobu în județul Tulcea, într-o localitate, parcă Baia îi spune, unde se constată o mare pierdere de recoltă, de unde să întocmesc un material de presă. În mai puțin de jumătate de oră ajung la aeroportul din Tuzla, unde împreună cu fotoreporterul de la noi și operatorul TV urcăm în elicopter. Până la punctul de aterizare, Emil Bobu încearcă să ne instruiască ce anume avem de făcut. Aterizăm la ferma în cauză, situată în apropierea comunei Baia. Toți locuitorii sunt pe câmp. Emil Bobu este întâmpinat de conducerea județeană de partid, în frunte cu primul secretar. Stau la distanță de ei. Se apropie de mine un tânăr care se prezintă drept inginerul șef al unității agricole, iar cu lacrimi în ochi mă întreabă dacă cumva copilul lui de un an apucă să-l cunoască, pentru că se vorbește că va înfunda pușcăria pe viață. La cele auzite rămân fără grai și îmi dau seama de gravitatea situ-

ției de aici. Totuși, îl încurajez spunându-i că nu s-a discutat despre pedepse. Străbatem miriștea. Sub paie, dâre groase de grâu. Era o pierdere de recoltă vădită. După ce străbatem câmpul, Emil Bobu ajunge la concluzia că aici, la Baia, s-a înregistrat o pierdere masivă de recoltă. Este gata de plecare. Eu i-am cerut să mai rămân măcar pentru o jumătate de oră pentru a-mi completa documentarea. Este de acord, ordonându-i comandantului miliției județene să fie trimis la Neptun sub escortă până la orele 14.00. Aveam nevoie de o documentare la nivelul județului, îndeosebi în privința dotării tehnice din domeniul agriculturii. Primesc datele necesare, după care urc într-o Dacie cu șofer și milițian care mă duce până la Neptun. Pe drum, șoferul se destăinuie. Domnule, să știți că la Baia majoritatea sătenilor sunt oieri. Pe combine lucrează neamurile crescătorilor de oi. Așa că pentru a-și îngrășa animalele, în prag de toamnă, mai lasă și ei grăunțe pe câmp. Acesta este adevărul în privința pierderilor de recoltă. Ajung la Neptun. Intru în cameră și privesc minute în șir într-un punct fix. Îl aveam în fața ochilor pe inginerul șef, care se întreba dacă va mai ajunge să-l cunoască băiețelul. Colegii se mirau de mușenia mea. Mă apuc de scris. Cu textul scris la „literă mare” de colega mea Ana Stamate, ajung la Cancelarie. Cum mă vede, Constantin Mitea mă și încurajează: „Nu îți stătea mai

bine la o revistă săptămânală, scriai reportaje, aveai un program lejer...” și mai adaugă câte ceva. Îmi ia materialul și îl citește cu voce tare, de față fiind și un coleg de-al său. Se uită la mine și îmi spune: „Să știi, Grasule, că merge” și mă cheamă să ne prezentăm la Emil Bobu pentru a-i prezenta textul scris de mine. Ceilalți membri ai Comitetului Politic Executiv, de față fiind, aprobă și ei textul. „Mai avem un hop”, ne zice Mitea.

– Haide la tovarășul Ceaușescu.

– Eu acolo nu intru.

– Ți-e frică? mă întrebă.

– Nu mai rezist, am trecut prin prea multe emoții astăzi.

M-a înțeles. Totuși l-am așteptat în curtea Cancelariei, la cererea sa. A ieșit mulțumit de la Ceaușescu, care a fost de acord cu textul meu și a rugat să fie transmis la ziare, iar la posturile de radio și televiziune să repete textul pentru a trage un semnal de alarmă. După toate cele întâmplate la Baia, nu a fost sancționat decât șeful de fermă cu retrogradarea retribuției cu o clasă timp de șase luni. Inginerul șef și-a crescut copilul în liniște și pace. Iar eu, o bună bucată de vreme, am rămas marcat de suferința inginerului șef pricinuită de incidentul cu pierderea de recoltă. Am avut inspirația să dau vina în totalitate pe mijloacele mecanice, mijloace neînsuflite, iar un lucru la fel de important a fost acela că secretarul de rang înalt al partidului, Constantin Mitea, poet și gazetar, a

avut marea încredere în ceea ce eu așternusem pe hârtie. Trebuie să mai menționez că, pe de altă parte, Mitea era un om de suflet, calitate care întrecea orice rang de partid. Când mă gândesc prin câte am trecut în reflectarea unor asemenea evenimente (să nu uităm de partida de vânătoare de la Giurgiu, cu Ion Gheorghe Maurer în prim-plan) sunt cuprins de emoții și acum. Totuși rămân cu satisfacția că, prin ceea ce am scris, mi-am ajutat semenii.

Ziua de 22 decembrie a anului 1989 m-a prins în Redacția de știri interne a Agenției Române de Presă Agerpres, ca redactor de serviciu. A fost, și în mare parte mai este, redacția care alimenta presa scrisă și audio-vizuală, 24 de ore din 24, cu cele mai importante știri din toate domeniile vieții politice, economice, sociale și culturale. În hala mare de la primul etaj al corpului „C” din Casa Scânteii, se strângea zi de zi o mână de 20-30 de oameni care, pregătiți pe domenii de activitate, alergau pentru a se documenta în vederea întocmirii unor știri calde și de interes pentru beneficiarii lor. Din acea echipă de aur, îmi permit să-i spun, au făcut parte: Goe Iliescu, Iosif Socaciu, Corneliu Vadim Tudor, Mircea Bumbac, Gheorghe Ieva, Stelian Floricel, Anghel Mârșolea, Oprea Fătu, Ion Agapi, Aristotel Bunescu, Anghel Gheorghe, Tiberiu Brăescu, Costică Marinescu, Nicolae Dăscălescu, Gheorghe Călin,

Ion Ivanici, Nicolae Vamvu, Rică Ionescu, Petre Uilăcan, Dumitru Avram, Victor Ghircoiaș, Mircea Datcu, Gheorghe Preda, Sorin Peneș, Adina Pristavu, Coralia Popescu, Maria Schifirneț, Gheorghe Secuiu, Nicolae Cristea, George Boboc, Ana Stamate. Toți beneficiau de o documentare mereu actualizată de colegele Lucreția Văcar, Elena Horvath, Florica Arsenie, Doina Gheorghiu, Ana-Maria Surugiu. A fost o echipă din care făceau parte gazetari cu vocație, cu mare experiență, formând alături de ceilalți colegi o grupare de prieteni cu arma la picior, cum se spune, gata să acționeze prompt la orice eveniment apărut. Trebuie amintit, dacă nu chiar subliniat, că zilnic această mare echipă, mare familie, acționa sub bagheta a doi oameni distinși, cu aptitudini deosebite în domeniul presei de agenție: Gheorghe Sprințăriu, redactor-șef, și Ion Cumpănașu, director general al Agerpres.

Și a venit ziua de 22 decembrie '89, zi care pe majoritatea celor amintiți ne-a prins în redacție. Ne-am adaptat din mers la noile condiții în acele zile de foc ale Revoluției române, făcând față cu mari eforturi transmiterii evenimentelor destul de numeroase din acea perioadă. Redactor de serviciu fiind, în ziua de 22 decembrie l-am vizitat de câteva ori pe directorul general Alexandru Ionescu, prezentându-i niște știri în care erau semnalate unele probleme asupra cărora nu puteam

să-mi asum răspunderea. În jurul prânzului, agenția își schimbă complet politica editorială, începând să relateze pe larg despre revoluția română. Vizibil marcat de evenimente, la una dintre întâlniri, directorul general îmi propune să-i succed în funcție, venind cu o serie de argumente. L-am refuzat politicos, știind că pentru un asemenea post trebuie să ai acceptul noului sistem de organizare și conducere la nivel guvernamental. Totuși, după câteva zile, la îndemnul colegilor mi-am depus candidatura pentru funcția de redactor-șef al Redacției de știri interne. Am fost acceptat. A fost prima și ultima dată când m-a lovit democrația! Ca adjuncți, au fost aleși Stelian Floricel și Ion Ivanici. A urmat perioada de început de ani '90, plină de evenimente care se succedau într-un ritm alert căruia cu greu îi făceam față cu forțele existente în redacție. A fost cea mai zbuciumată și încărcată perioadă din toată cariera mea de jurnalist. Cea mai mare parte a timpului o petreceam în redacție. Circulam spre casă, în Berceni, și reveneam la redacție doar în timpul zilei. Seara camuflam lumina din redacție prin lăsarea jaluzelelor. Pentru a face față cerințelor tot mai numeroase, am primenit redacția cu noi forțe. Așa se face că am devenit coleg de redacție cu mai tinerii: Sonia Rusu, Claudiu Lucaci, Anatol Albu, Cristian Savu, Melania Mihăiescu, Tiberiu Sandu, Vlad Papu, Horia Pop. Toți au fost aruncați din prima în mij-

locul evenimentelor, transmițând știri de interes pentru abonații noștri. Atât eu, cât și colegii mai cu experiență, am avut răbdare cu fiecare în parte ajutându-i să-și perfecționeze studiile, să-și asigure un viitor în meseria aleasă. După perioada de stagiatură la Agerpres (Rompres), toți acești tineri au ocupat și încă mai ocupă funcții de răspundere în instituții publice centrale. A trecut mai bine de un sfert de veac de atunci și foarte rar mi-a fost dat să-i mai aud pe vreunul dintre ei, iar de văzut nici atât. Doar cu ultimul am rămas în relații de amiciție. „Este o însușire regească să faci bine!”, spune filosoful.

Perioada 13-15 iunie a fost groaznică. Adrian Dohotaru, scriitor, directorul general adjunct al agenției de presă, coordonatorul nostru pe linie redacțională, a fost alături de mine, de redactori, zi și noapte. Mișcările de stradă erau de o violență rar întâlnită. Aveam redactorii noștri în mijlocul evenimentelor. Prin metode numai de noi știute, reușeau să transmită informații de la fața locului din oră în oră. Târziu, în noapte, îl rog pe Adrian Dohotaru să contacteze niște comandanți de unități militare pentru a trimite măcar o grupă de ostași care să apere instituția. Nu de alta, dar aici avem vechea fototecă, ce conține o întreagă istorie a vieții poporului nostru, filme cu personalități de marcă din cele mai diverse domenii. În aceeași noapte, în fața agenției au poposit

două TAB-uri, iar fototeca a fost păzită cu strășnicie. Redactorii veneau din mijlocul evenimentelor speriați de violențele participanților și cu greu îi convingeam să participe a doua zi la asemenea mișcări de stradă.

Nu puteai sta liniștit nici un sfert de oră că alte evenimente dădeau buzna peste tine. Spre sfârșitul lunii septembrie a anului 1991, bunăoară, minerii din Valea Jiului au venit din nou în Capitală. De data aceasta, sprijiniți de mii de bucureșteni, au asaltat sediile Guvernului, Televiziunii și Președinției, ajungând să ocupe pentru câteva ore chiar Palatul Adunării Deputaților. În acele momente greu de stăpânit, prim-ministrul Petre Roman și-a depus mandatul. Colegii mei din redacție au fost prezenți în toate punctele în care se aflau minerii. Păstram permanent legătura cu ei, iar colega mea, renumita stenografă Ana Stamate, prelua știrile ce urmau a fi date beneficiarilor. Plecarea minerilor din Gara Basarab a fost relatată de neobositul gazetar Mircea Bumbac printr-o știre scurtă și concisă, în finalul căreia ne asigură că a scăpat cu bine. Fac această precizare deoarece într-o altă vizită a minerilor în Capitală a căzut victimă colegul nostru Anghel Mârșolea. Ne-a trebuit ceva vreme până ce l-am scos din arestul poliției.

Într-o bună zi, Adrian Dohotaru ne-a părăsit. Fusese numit ministru adjunct la Ministerul de Externe. A insistat să-l urmez, dar nu am aban-

donat Agerpresul (Rompresul). Am continuat să mă implic în relatarea evenimentelor destul de numeroase atât în Capitală, cât și pe cuprinsul țării. Într-o dimineață porneam îngândurat de acasă spre Agerpres. Ca de obicei, ajung printre primii în redacție. Sunt apelat telefonic de Alexandru Bălgrădean, corespondent Agerpres (Rompres) pentru județele Hunedoara și Alba. Vechi coleg și prieten încă din anii de debut de la ziarul Scântea tineretului, fără ocolișuri, îmi spune direct: „Nu ți-am spus că te mănâncă «miticii» și n-ai să rezști ca redactor-șef?” N-am înțeles din prima ce vrea să-mi transmită. Apoi se explică. Primește un text prin telex, prin care era anunțat că a luat ființă o nouă redacție, cea a corespondenților locali, care nu mai aparținea de Redacția de știri interne pe care o conduceam la acea dată. Nu știam nimic despre înființarea acestei noi redacții și despre statutul ei. Nu știam cine sunt inițiatorii. Nu am fost surprins peste măsură. Știam de când colegii m-au ales să-i reprezint ca redactor-șef că nu fac parte din structura lor, a Guvernului, bănuiesc eu! În acele zile de haos și de răzvrătire fără sfârșit te puteai aștepta la situații greu de imaginat. Și iată cum, după mai bine de doi ani de muncă istovitoare, în care împreună cu colegii de redacție am făcut față cu brio numeroaselor evenimente ale anilor '90 – '93, în loc să urc măcar o treaptă profesională, mă

trezesc ca o trestie în vânt, așteptând să văd în ce direcție mă va urma destinul. Drept urmare, demisionez din funcția deținută, cea de redactor-șef. Locul meu a fost ocupat în momentul imediat următor, dacă nu chiar înainte de a-mi prezenta demisia. Zilnic mă frământă mult grijile la ce voi face în viitor. Îmi vine în minte oferta făcută de Adrian Dohotaru. Însă cuvântul dat rămâne dat. După o săptămână de așteptare, primesc decizia de numire în funcția de director de marketing și strategii de dezvoltare din cadrul Agerpres (Rompres). Am avut bucuria să lucrez în noua direcție cu Oltea Ghirdă și cu Bebe Răsădeanu ca adjuncți ai acestei noi structuri, având drept sarcină principală încheierea a cât mai multor contracte pe piața presei, în baza cărora să oferim beneficiarilor produsele Agerpres (Rompres): știri interne, știri externe, știri sportive, buletine de reportaje și comentarii de pe toate continentele, fotografiile interne și externe și alte asemenea produse. Treaba nu era deloc ușoară. Beneficiarii de altă dată, care se abonau la buletinele noastre fără a scoate o vorbă, acum puteau să opteze pentru varianta pe care o socoteau cea mai atractivă. De asemenea, ziarele (mult mai multe ca în trecut) și posturile de radio și televiziune, până mai ieri clienții noștri fideli, erau acum în măsură să decidă dacă mai recurg ori ba la serviciile Agerpres (Rompres). Ca să ne batem cu concurența într-o eco-

nomie de piață am reușit să punem pe picioare Departamentul de marketing. Chiar dacă mă ocupam de o parte economică a instituției de presă, nu era zi în care să nu vorbesc cu foști colegi de la Redacția de știri interne, unii dintre ei, cei mai tineri, solicitându-mi ajutorul în rezolvarea diferitelor probleme cu care se confruntau. În scurt timp, o parte a redactorilor a părăsit agenția de presă. Nici pe mine nu m-a prins anul ca director de marketing. Diferența este că eu am plătit cu vârf și îndesat perioada celor trei ani, '90-'93, în care mi-am desfășurat activitatea într-o stare de stres prelungită și, drept urmare, tensiunea arterială a luat-o razna, ajungând să o țin sub control, de peste 25 de ani, cu câte șase hapuri pe zi. Închei transcriind o strofă dintr-o poezie dragă mie (Ce bine-a fost...) și semnată de poetul basarabean Nicolae Dabija: „Azi nu mă sting de dorul tău/ Și sunt bătrân ca Dumnezeu/ Gân-

dind l-acele vremi divine.../Ce bine a fost când n-a fost bine!”.

Nu am cuvinte să le mulțumesc șefilor mei din presă și în special domnilor Nicolae Dan Fruntețată, redactorul-șef al ziarului Scânteia tineretului și al revistei Luceafărul, și omului cu calitate morale deosebite, Ion Cumpănașu, directorul general Agerpres și redactorul-șef al ziarului Scânteia. Doi olteni deosebit de cumsecade, care, vorba cântecului, își dădeau și haina de pe ei pentru binele altuia, de la care am primit curaj și încredere în mine la început de carieră.

Desigur că în relatarea de față nu am cuprins și perioadele în care am ocupat și funcția de purtător de cuvânt la o instituție centrală de prim rang, precum și aceea în care am predat, ca lector asociat, la o universitate particulară. Sper ca editorul acestei importante reviste să-și propună pentru viitor și abordarea unor asemenea teme.

Cum stă presa, ce mai facem noi, ziariștii?...

Șerban CIONOFF

Incitantă și binevenită inițiativa revistei „Punctul Critic” de a pune în dezbatere starea presei și, de ce nu?, de a afla, în direct, ce credem noi, ziariștii, că am făcut, facem și ar trebui să mai facem pentru a ne onora mandatul civic pe care ni l-am asumat. Dezbatere care, în opinia mea, are două categorice puncte de reper: pe de o parte, ne aflăm în anul la începutul căruia am sărbătorit un veac de la constituirea Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, prima organizație profesională a ziariștilor, la scurtă vreme de la înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Împrejurare care, prin ea însăși, simbolizează permanenta relație între ideea de unitate a românilor din cele trei provincii istorice și ideea de unitate a jurnaliștilor din întreaga Românie. Totodată, la sfârșitul acestui an, se vor împlini trei decenii de la evenimentele din Decembrie 1989, care au marcat căderea regimului politic al partidului unic și au creat premisele trecerii la o democrație modernă, pluripartită, la economia de piață. Marcând, în

acest fel, premisele unor noi condiții ale afirmării drepturilor și libertăților fundamentale ale fiecărui cetățean al regimului democrat. Proces de o extraordinară complexitate în care presa, scrisă și audiovizuală, are un loc aparte, bine determinat, inconfundabil.

Firesc este, așadar, să punem o (dublă) întrebare: cum stă, astăzi, presa și, implicit, ce mai facem noi, ziariștii? Întrebare la care răspunsul cel mai simplu și cel mai sincer ar fi următorul: presa stă exact așa cum stă societatea românească în ansamblul său, iar noi ziariștii stăm exact așa cum stă majoritatea covârșitoare a cetățenilor scumpei noastre patrii. Și pentru că sunt convins că afirmația mea va provoca și unele reacții – recunosc, nu chiar de unanimă adeziune! – încerc să argumentez.

PRESA A DEVENIT LIBERĂ. CE FACEM CU ACEASTĂ LIBERTATE?

Întâia constatare pe care aș dori să o menționez ar fi aceea că, fără

doar și poate, după Decembrie 1989, presa românească a ales să fie o presă liberă! Vreau să spun liberă, în mod efectiv, de constrângerile politico-ideologice ale monopartitismului. Am scris, deloc întâmplător, „liberă, în mod efectiv” pentru că, formal, se putea spune că presa din România era una liberă, adică o presă a liberei exprimări a opiniilor, după ce, în anul 1976, Nicolae Ceaușescu a desființat instituția cenzurii, recte Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri. În schimb, și-a intrat în drepturi instituția autocenzurii! Iar cei care, la fel ca și mine și ca o bună parte a cititorilor revistei, au lucrat în sistemul presei, știu foarte bine ce însemna și cum funcționa autocenzura.

Sunt de înțeles entuziasmul și determinarea cu care, încă din primele zile ce au urmat căderii regimului partidului unic, presa scrisă și audiovizuală, de la nivel central și de la cel local, a făcut pasul decisiv, asumându-și, cu bună credință și cu sinceritate, rolul de a fi nu doar un martor fidel al evenimentelor, ci și pe cel de a fi un catalizator al voinței colective, naționale. A fost o schimbare radicală, de esență, pentru că publicațiile sau posturile de radio și tv nu și-au schimbat doar numele, titulatura, ci însăși viziunea despre rolul și funcțiile presei într-o societate cu adevărat democratică, modernă. Prin aceasta se explică eferescența creatoare care

a generat entități media, cu oameni entuziaști, mulți dintre ei debutând în presa scrisă și audiovizuală și care au devenit, astăzi, nume de referință ale mass-media.

Din cele scrise mai înainte, derivă și o întrebare căreia cei 29 de ani de exercițiu al libertății presei i-au dat și îi dau, cu sau fără voia noastră, răspuns. Așadar, ce anume suntem liberi să facem și ce trebuie să încercăm, pe cât ne stă în putere, să nu facem? Răspunsul este foarte simplu: să ne facem datoria de a informa corect și de a nu profita de buna credință a beneficiarilor/utilizatorilor serviciilor noastre pentru a-i dezinforma și a-i manipula. De bună seamă, orice adevărat ziarist pledează pentru anumite idei și idealuri, dar asta trebuie să o facem numai jucând corect, adică lăsându-le cititorilor sau, după caz, ascultătorilor și telespectatorilor, posibilitatea de a alege în cunoștință de cauză. Este, aceasta, una dintre exigențele categorice pentru care, indiferent de pozițiile de pe care combatem, trebuie să respingem, în mod categoric, fenomenul fake news, chiar și numai pentru că el poate, când nici nu te aștepți, să aibă efect de bumerang. Efect pe care, înaintea oricărui tratat de deontologie jurnalistică, înțelepciunea românească l-a exprimat prin zicala: „Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face!”

ESTE MASS-MEDIA INDEPENDENTĂ?

FAȚĂ DE CINE ANUME?

S-a vorbit și cu siguranță că se va mai vorbi despre ceea ce înseamnă, de fapt, independența presei. Și asta în condițiile în care termenul „independență” este corelat cu cel de „libertate a presei”. Pe bună dreptate se pune întrebarea: independent față de ce anume? La care răspunsul cel mai des întâlnit este acela de independență față de factorul politic, prin care, în marea majoritate a cazurilor, se înțelege puterea în exercițiu. Partid sau coaliție la guvernare, guvern, instituții publice etc. și, bineînțeles, față de ideologia dominantă, de doctrina politică a guvernanților. Cu riscul de a contraria spirite ultra-exigente și poate și pe anumiți partizani ai neutralității absolute, cred că mai corect ar fi ca, în cazul în care împărtășește o anumită orientare politică – de stânga, de dreapta sau, eventual, de centru – gazetarul care își respectă condiția să își asume această apartenență doctrinară. Fără însă a face din ea un fel de pat al lui Procust. Adică fără a manifesta, din start, o viscerală intoleranță de calibrul lui „cine nu este cu noi este împotriva noastră!”

Îmi aduc aminte, dacă tot am deschis discuția, despre o extrem de sugestivă zicere a regretatului Octavian Paler, în care autorul „Vieții pe un peron” a replicat unor puritani ad hoc. „Nu pot – spunea Octavian Pa-

ler – să fiu «independent» față de o anumită educație, față de tradițiile culturale, față de credința în care am fost crescut și educat”. Cugetare care ar putea fi și o replică, indirectă, dată pretenției unor așa-zisi ziaristi super-independenți care se pretind deasupra jocului politic, erijându-se în arbitri supremi a tot și a toate, deținători și executanți în numele unui pretins Adevăr absolut!

De aici mai departe am putea discuta și despre un alt fenomen semnificativ înregistrat în acești 29 de ani de presă liberă, și anume despre dispariția, treptată, dar ireversibilă, a gazetelor de partid. Apărute pe piață imediat după reconfigurarea scenei politice post-decembriste. Fiind bine știut că ziare de partid precum „Liberalul” (PNL), „Dreptatea” (PNȚCD), „Dimineața” (PDSR) și-au încetat apariția după un ciclu editorial mai scurt sau ceva mai îndelungat, unul dintre motivele des invocate fiind pronunțata reticență a publicului față de însăși ideea revenirii la presa de partid. În schimb, pe acest culoar lăsat liber au apărut gazete sau posturi de radio și tv care, subliminal, fac o anumită propagandă politică și practică o manifestă tendință de a respinge sau, măcar, decredibiliza mesajele unor entități media situate pe alte baricade. De semnificativ de multe ori, asemenea entități media făcând jocurile (iertat să îmi fie termenul ne-academic!) unor cercuri de interese

care le finanțează subzistența, iar prin aceasta, le influențează și le dirijează mesajul. Afirmație, recunosc, de natură să inflameze anumite spirite, dar pe care, din păcate, chestiunea „acoperiților din presă” mă obligă să nu o trec așa de repede cu vederea...

PERSONALITĂȚI ALE MASS-MEDIA ȘI PERSONALITATEA ENTITĂȚILOR MEDIA

Un alt fenomen caracteristic al presei românești postdecembriste ar putea fi cel instituțiilor de presă conduse de personalități ale lumii culturale și jurnalistice. Marcante prezențe fiind, în acest sens, publicații precum „România Mare” (Corneliu Vadim Tudor), „Vremea” și „Totuși iubirea” (Adrian Păunescu), „Timpul. 7 zile în România și în lume” (Adrian Riza), a căror pondere și audiență a fost decisiv susținută de personalitatea fiecăruia dintre editori. Din fericire, avem și în zilele noastre câteva asemenea prezențe dintre care menționez „Azi” (Octavian Știreanu), ca și paginile media „Amos News” (Octavian Andronic) sau „A M Press” (Lucian Avramescu). Nu aș vrea să se înțeleagă prin aceasta că, odată plecați de la conducerea publicațiilor respective, întemeietorii și mentorii, acestea își încetează apariția. Dimpotrivă, este de salutat continuitatea unora dintre ele asigurată prin predarea ștafetei unor noi generații de profesioniști. Primele exemple care îmi vin în minte fiind „Flacăra lui Adrian Păunescu”, „Jur-

nalul Național” și „Evenimentul zilei”, care își păstrează ținuta, credibilitatea și audiența, în pofida schimbărilor succesive ale echipelor manageriale.

Mi s-ar putea reproșa că am limitat discuția doar la presa format print, fără a mă referi și la mediul audiovizual. Imputație pe care mi-o asum și o motivez prin apartenența mea la acest segment al presei. Despre care, în fața ofensivei presei audiovizuale – și, mai nou, a social media – unii profesesc cum că și-ar fi trăit traiul. Ceea ce refuz să cred și sunt convins că nu se va întâmpla, cel puțin într-un orizont de timp foarte apropiat.

UNITATEA NU ÎNSEAMNĂ UNANIMITATE, NICI DIVERSITATEA – DIVERGENȚE INSURMONTABILE

Un alt subiect pe care aș dori să îl aduc în discuție este cel al raportului dintre unitatea, omogenitatea lumii presei și fenomenul diversificării – dacă nu chiar al exploziei! – canalelor media. Indiscutabil, nu mai putem vorbi, acum, despre acea (și așa fantomatică!) unitate de monolit a frontului presei „în jurul etc. etc. etc.”. După cum, în egală măsură, nu putem să ne asumăm nici condiția pulverizării lumii presei și pe cea a unui ireconciliabil conflict între extreme. Dimpotrivă, deși la ora actuală societatea românească este în mod acut – și, deseori, chiar în mod artificial! – polarizată dacă nu chiar antagonizată, cred că presa, scrisă, audiovizuală și, mai

nou, social media au suficiente resurse de înțelepciune și de competențe așa încât să propună, să susțină și să valorifice proiecte de dialog constructiv și de liberă confruntare a ideilor. Condiția esențială fiind și rămânând aceea a profesionalismului și a respectului reciproc din partea fiecărui actor de pe scena media.

Fac această afirmație, cu care, sunt convins, toată lumea va fi în principiu de acord, luând în calcul și o încercare foarte severă cu care, cu aproape doi ani în urmă, lumea noastră, a presei românești, a fost nevoită să se confrunte. Mă refer la tentativa unui grup (să le spun așa) de „confracți” de a debarca din funcții pe cei aleși în mod legal și statutar la conducerea Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România. Au fost, să o recunoaștem, câteva luni de acute încercări destabilizatoare, la capătul cărora valoarea profesională, adevărul faptelor și dreptatea și-au spus cuvântul. Condiția esențială, determinantă a reușitei fiind aceea că breasla noastră a știut și a putut să depășească orice departajări doctrinare și a pus mai presus de orice demnitatea și cinstea, calitățile definițiilor ale profesiei de ziarist.

Din această perspectivă, salut, cu respect și cu încredere, acest dialog pe care revista „Punctul Critic” l-a lansat invitându-ne să ne spunem părerea despre starea, la zi, a presei românești, în acest an cu o dublă semnificație pentru profesia noastră

și pentru destinele României democratice, moderne. Iar concluzia pe care aș dori să o consemnez în finalul modestelor mele considerații, nu poate fi decât una singură. Și anume că presa românească poate și trebuie să fie competitivă. Atât la nivelul tradiției sale și, deopotrivă, la nivel european, la standardele presei moderne.

Motiv pentru care am ales să închei rememorând o întâmplare de acum mai bine de cincizeci de ani. Întâmplare care, după cum se va înțelege, își păstrează neatinsă actualitatea. Așadar, prin 1967, atunci când, student fiind, îmi încercam norocul ba la „Luceafărul”, ba la „Contemporanul”, ba la „Viața Românească” sau, după caz, la „Amfiteatru” și la „Viața Studentească”, la restaurantul Casei Scriitorilor, unul dintre noi, tinerii aspiranți la meseria de publicist, dacă nu mă înșel Victor Ivanovici, l-a invitat la masa noastră pe marele gazetar N. Carandino. Revenit și el în presă și în viața publică în acea perioadă de relativ, dar real dezgheț politic și cultural. Din vorbă în vorbă, „domnul Nicu” (după cum ne-a permis Domnia Sa să îi spunem) ne povestea felurite întâmplări din lumea presei interbelice, numele cele mai frecvente fiind – după F. Brunea Fox, bineînțeles – cele ale lui Al. Sahia, Ion Pas, Teodorescu Braniște, Eugen Jebeleanu și Geo Bogza. Cum avusem curiozitatea să consult la Biblioteca Academiei câteva dintre gazete-

le vremii, nu mi-am mai putut stăpâni întrebarea: „Domnule Carandino, dar toți cei despre care îmi vorbiți atât de frumos și de emoționant vă erau adversari ideologici. Adică erau de stânga, pe când Domnia Voastră erați gazetar de dreapta. Cum vine treaba asta?” Răspunsul lui N. Carandino a fost magistral: „Domnul meu, noi, cu aștia din presa de stânga, din Sărin-

dar, dimineața, în gazete, ne înjuram de ne săreau capacele, dar seara, la Capșa, schimbam idei”.

Altceva mai bun nici nu cred că aș putea să vă propun ca încheiere la aceste rânduri și, cu atât mai puțin, nu cred că ar mai fi nevoie de alte comentarii...

A patra putere?

Gheorghe SCHWARTZ

Într-o carte din anul 2001¹, căutam să deslușesc care este relația dintre politică și mass-media, relația care să-i permită presei să-și ocupe cu adevărat locul de a patra putere în stat și am conchis că, în perioada când așterneam acele gânduri, mass-media din România nu putea să considere că și-a câștigat acest statut. Drept argument, specificam condițiile pe care trebuie să le îndeplinească: „pentru a-și putea asuma rolul de a patra putere în stat, mass-media are nevoie de un climat democratic (pluripartitism, separare a puterilor în stat, libertate de expresie). Aceasta impune reguli proprii, începând cu gestionarea resurselor, până la stricta monitorizare și evaluare a performanțelor celorlalte puteri în contactele lor cu societatea civilă. Fiecare dintre cele patru puteri își structurează propriile ierarhii și se păstrează în competențe distincte. În același timp, între cele patru puteri comunicarea trebuie să fie liberă, lipsită de interferențe. Echilibrul între

autonomia puterilor și transparența lor, precum și disponibilitatea lor la dialog, constituie o măsură importantă a gradului de maturitate a democrației în societatea respectivă”².

S-a schimbat ceva în această privință între situația mass-mediei din România anului 2001 și cea a anului 2019? Este astăzi presa din România a patra putere în stat sau se complace doar cu rolul de apendice al unor interese politice și/sau economice? Deosebiri, desigur, există la nivelul celor două perioade în discuție, deosebiri ce se văd cu ochiul liber, dar au influențat ele statutul mass-mediei?

În anul 2001, distanța față de evenimentele din 1989 era mai mică, iar noile relații dintre jurnaliști și puterea politică, oamenii cu bani, respectiv cu publicul, abia se stabileau. Internetul abia pătrundea în viața românilor, diversificând nesperat de mult și într-un ritm extrem de rapid informațiile. Și canalele de televiziune s-au înmulțit semnificativ, intrând în mai fiecare gospodărie atât numeroase programe românești, cât și străine. (În Româ-

¹ Gheorghe Schwartz, *Politica și presa, Reprezintă mass-media a patra putere în stat?* Ed. Institutul european, 2001.

² Op. cit. p. 289.

nia, diversitatea programelor de televiziune furnizează o ofertă mai mare ca în multe alte locuri³, iar internetul este socotit la noi, ca viteză de lucru, printre cele mai performante rețele din Europa.) Aceste elemente noi au diminuat rolul presei scrise, multe ziare și reviste trebuind să se mulțumească doar cu formatul electronic, iar alte multe ziare și reviste au dispărut cu totul. Tirajele uriașe din anii de după 1989 s-au restrâns semnificativ și se restrâng în continuare. Tot mai mulți oameni preferă noile mijloace de informare în locul presei scrise: statisticele succesive prezintă situația tot mai îngrijorătoare în legătură cu faptul că numărul celor ce nu-și mai cumpără nici un ziar/revistă este în continuă creștere. (Totuși, presa pe suport de hârtie nu va dispărea, dar va trebui să găsească mereu noi mijloace de

³ Lucru explicabil prin aceea că televizorul de acasă compensează penuria banilor, economisind mersul la spectacole, la localuri, la alte locuri de divertisment unde trebuie plătit. Dar mai este ceva: „televizorul și alte mijloace de comunicare aparțin căminului – idealizării și realității sale. Acea dimensiune a căminului care implică sentimente pozitive de siguranță și apartenență este stimulată și întărită de un mijloc de comunicare care aduce lumea exterioară în interior. Noile mijloace de comunicare sau imaginile inacceptabile reprezintă o amenințare, iar televizorul este ceva ce trebuie controlat, cel puțin în interesul copiilor. Totuși, «cutia din colț» este, prin faptul că depindem de ea, o legătură crucială cu lumea pe care o împărtășim cu comunitatea și națiunea.” (Anderson, 1983, cf. Roger Silverstone, *Televiziunea în viața cotidiană*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 40.

supraviețuire. Nici sălile de concert n-au dispărut odată cu invazia discurilor, nici pictura n-a dispărut odată cu apariția aparatului de fotografiat...) Și interesul publicului – al marelui public – a trecut prin mai multe etape, după lunga perioadă a cenzurii severe și deseori absurde a vechiului regim. Tot ce era interzis înainte – de la pornografie, sex, la criticarea stărilor de fapt – a devenit în mod firesc atractiv, asemenea senzației de sete intensă după o lungă imposibilitate de acces la lichide. Dar după ce această sete a fost satisfăcută, a trebuit să fie căutate alte subiecte. Notam atunci, în 2001, că „libertatea de expresie constituie o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru un exercițiu democratic al mijloacelor de informare în masă. Un demers coerent și eficient al celei de a patra puteri nu se poate câștiga «arzând etapele», ci se învață asemenea democrației înseși”.

Odată cu dispariția cenzurii în practicile de dinainte de 1989, au apărut alte forme ale cenzurii, întrucât cenzura n-a fost nicicum o invenție a regimurilor totalitare din epoca așa-zis comunistă. „Atribut al Puterii, fie ea religioasă, politică ori militară, cenzura pare să fi apărut chiar înainte de a fi primit un nume, odată cu primele forme de exprimare scrisă, după cum o atestă chiar textele biblice. O primă mărturie în acest sens o aduce Noul Testament (Faptele Apostolilor – cap. 19/19), potrivit căruia apostolul Pavel,

aflat în localitatea Efes, vestită pentru practica magiei, a determinat prin predicile sale distrugerea publică a inscripțiilor exorciztilor: «Și mulți dintre cei care făcură lucruri de nici un folos aducând cărțile le ardea înaintea tuturor; și socotiră prețurile lor împreună și găsiră în argint cinzeci de mii de drahme. Așa de puternic sporea și se întărea cuvântul Domnului»⁴.

Dar cenzura a fost și este prezentă chiar și în democrațiile consolidate! Și nu numai în mass-media, ci și în toate expresiile publice. În lucrarea lor despre cărțile interzise⁵, autorii descriu avatarurile prin care au trecut 100 de titluri (ajunse azi de maximă notorietate) „din motive politice”, „din motive religioase”, „din motive sexuale” ori „din motive sociale”. Lista titlurilor incriminate este lungă și extrem de diversă, printre ele, de la „Coran” la „Roșu și negru”, de la „Mein Kampf” la „Talmud”, de la „Doamna Bovary” la „Doctor Jivago”, de la „Ferma animalelor” la „O tragedie americană” și la „De veghe în lanul de secară” etc. Da, unele dintre aceste interdicții au avut loc în sânul unor state cu vechi tradiții democratice.

⁴ După Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Ed. Polirom, Iași, 1999; Și e de presupus că au existat cuvinte și expresii tabu, interzise încă de credințele primitive de dinainte de folosirea scrisului. (N. M., Gh. Sch.)

⁵ Nicholas J. Karolides; Margaret Bald; Dawn B. Sova, *100 de cărți interzise. Istoria cenzurii în literatura modernă*, TOTAL, Ed. Paralela 45, Pitești, 2009.

Cu atât mai mult a fost, este și probabil va fi și în viitor cenzura vigilentă în orice regim totalitar. În România, după 1948, cenzura a fost atât directă – prin oprirea sau mutilarea unor texte – cât și indirectă, printr-o listă de cuvinte și expresii socotite tabu ori prin interpretări (de multe ori forțate) ale unor expresii sau chiar cuvinte. Dar același lucru s-a petrecut și în celelalte țări satelit ale Uniunii Sovietice. De pildă, Ernest Wichner și Herbert Wiesner documentează practicile cenzurii din fosta RDG, practici doar puțin diferite de cele cunoscute la noi⁶.

Dar nu cenzura (în toate formele ei) este singura responsabilă pentru ca mass-media și scriitorii să nu fie ceea ce se exprimă prin formula „câinele de pază al democrației”. A devenit un truism să afirm că în România drastica cenzură politică a fost înlocuită cu o la fel de drastică cenzură economică și de aceea nu-și poate exercita pe deplin (?) funcția de a patra putere în stat⁷. Afirmatia aceasta este valabilă nu numai referitor la costurile editării și difuzării, ci și la relațiile cu oameinii cu bani: jurnalistul nu este liber atâta vreme cât într-o redacție există teritorii ce nu pot fi atinse, de pil-

⁶ Ernest Wichner, Herbert Wiesner, *Ausstellungsbuch, Zensur in de DDR, Geschichte, Praxis und <Ästhetik> der Behinderung von Literatur*, Ed. Literaturhaus Berlin, 1991.

⁷ Doar că o cenzură economică există în toate țările cu o economie de piață, iar în unele dintre aceste țări mass-media reprezintă totuși a patra putere în stat.

dă, despre un personaj influent care sprijină financiar instituția de presă ori despre unul dintre patronii cu care există solide contracte de publicitate. Asemenea personaje nu pot fi puse într-o lumină nefavorabilă, darămite demascate, chiar dacă există temeieri suficiente pentru acest lucru. De aici și până la minciuna prin omisiune și la mercenariatul fățiș nu este decât un pas. Însă pot apărea și numeroase alte condiții pentru ca presa să nu se poată exprima plenar: informațiile pot fi obturate chiar din interiorul redacțiilor. „Există, de asemenea, limite ale jurnalismului de calitate, create chiar de jurnaliști și de cei care controlează sau dețin publicațiile. Una dintre cele mai mari ipocrizii ale jurnalismului convențional este că relatarea evenimentelor este dictată de stilul ziarului și de ceea ce numim «valoarea de informare» (adică jaloanele de care jurnaliștii se folosesc de obicei pentru a decide ce evenimente, realități sunt interesante pentru cititorii lor). Ar fi bine dacă totul ar fi atât de simplu. Însă ceea ce influențează în fapt calitatea și natura jurnalismului practicat de un ziar sau altul se compune dintr-o serie întregă de valori: ale jurnalistului, ale proprietarilor ziarului sau ale celor ce îl controlează, ale factorilor ce țin de cultura jurnalistică și ale factorilor pe care toți cei mai sus menționați le consideră ca fiind valorile cititorilor. Și între toate aceste va-

lori există un conflict constant”⁸. Lucru valabil nu numai pentru presa scrisă, ci pentru toate formele mass-mediei. Așadar, pentru a vorbi despre eficiența reală a actului jurnalistic, va trebui să-l raportăm la calitatea comunicării. Comunicare despre care s-au scris biblioteci întregi. Formula încetățenită: emițător – mesaj transmis printr-un cod comun cunoscut și acceptat – receptor (plus nădăjduita aferență inversă sau feedback) nu acoperă nici pe departe complexitatea procesului. „Dance, după Denis McQuail, a identificat 15 tipuri, fiecare dintre ele punând accentul asupra unui alt aspect sau componentă. (...) Opțiunile de bază sunt mai puțin de 15, dar cu toate acestea uimesc prin natura și diversitatea lor. Există o serie de opțiuni sau dimensiuni care afectează obligatoriu forma oricărei definiții...”⁹. Aceste opțiuni – voluntare sau impuse – determină calitatea actului jurnalistic, deoarece „comunicarea reprezintă un act social, deliberat sau involuntar, conștient sau nu. Este în orice caz unul dintre actele care stau la baza legăturii sociale...”¹⁰.

Înainte de a vedea dacă în cei aproape douăzeci de ani în demo-

⁸ David Randall, *Jurnalistul universal, Ghid practic pentru presa scrisă*, Ed. Polirom, Iași, 1998, pp. 20-21.

⁹ Denis McQual, *Comunicarea*, Ed. Institutul european, Iași, 1999, pp.15-16.

¹⁰ Jean-Claude Abric, *Psihologia comunicării, Teorii și metode*, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 15.

crație (2001 – 2019) mass-media din România a cunoscut suficiente progrese pentru a se putea recunoaște și a putea fi recunoscută drept a patra putere în stat, vom mai aminti și o altă caracteristică obligatorie a unei prese eficiente: aceea de a fi mai credibilă decât zvonurile. Pertinentul studiu al lui Jean-Noël Kapferer, analizând puterea persuasivă a zvonurilor, arată că, după ce zvonurile s-au născut odată cu primele relații între indivizi, nici „existența mediilor de informare, departe de a suprima zvonurile, n-a făcut altceva decât să determine o specializare a lor: astfel, fiecare dispune acum de propria arie de răspândire”¹¹. De unde, una dintre problemele care se pun este dacă mass-media este în stare să-și impună propriul punct de vedere în fața avalanșei de zvonuri, cu alte cuvinte, dacă este resimțită drept o sursă mai credibilă, dacă nu chiar un garant al adevărului.

Astăzi, România beneficiază de Constituția care stipulează pluripartitism, separarea puterilor în stat și libertatea de expresie. Dacă pluripartitismul este real, separarea puterilor este mereu amenințată de ingerințele unor puteri aparținând de ceea ce a fost numit drept „statul paralel”. Proprietarii instituțiilor media, majoritatea aflați în slujba unor forțe politice, care de multe ori se află, la rândul lor, sub presiunile unor oligarhi, dictează

¹¹ Jean-Noël Kapferer, *Zvonurile*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 26.

orientarea ziarului și/sau a posturilor de radio și televiziune. Lucrurile merg atât de departe și sunt atât de tranșante încât receptorul știe de la început dacă va primi informații și comentarii pro sau contra în legătură cu persoana sau subiectul în discuție. Da, „fiecare dintre cele patru puteri își structurează propriile ierarhii și se păstrează în competențe distincte”, doar că „propriile ierarhii” sunt tributare sistemului aberant general al ierarhiilor din România. (Sistemul aberant al ierarhiilor *prezent în toate domeniile de activitate* – unde competența și calitatea expertizei sunt ultimul lucru luat în considerare în avansarea pe scară – reprezintă, alături de corupție, una dintre principalele racile ale vieții sociale de la noi¹².) Incompetența unor decizionali și gravele abuzuri ale justiției grevează nu numai credibilitatea actului jurnalistic. Prea puține „victorii” reale a obținut presa noastră în confruntarea cu erorile semnalate în activitatea celorlalte puteri, chiar și în urma unor campanii susținute cu cele mai limpezi argumente. Cazuri de mari succese, cum au fost, de pildă, campania în presă pentru dreptatea

¹² Iată cele trei racile principale ale României: ierarhiile aberante, tendința de a începe multe și de a nu le termina și lipsa valorii cuvântului. Aceasta din urmă este cel mai grav vizibilă când unul și același emițător laudă cu patos un om, un grup de oameni sau o situație și același emițător atacă la „fel de convins” același om, aceiași oameni sau aceeași situație după doar o zi sau pe un alt canal.

căpitanului Dreyfus, soldat cu un adevărat tsunami la nivelul de vârf al politicului și al armatei franceze, sau celebrul caz Watergate, care a dus la căderea președintelui Nixon, n-au existat în România, nici măcar păstrând proporțiile dintre combatanți. Presa reprezintă a patra putere în stat doar când este credibilă și puternică. Când poate nu numai demasca erorile, ci când este în stare să și schimbe în bine ceea ce a semnalat. Lucru posibil în unele locuri de pe glob: de pildă, în Statele Unite al Americii, cum cartea lui Larry J. Sabato o demonstrează din plin¹³. De menționat, totuși, că lupta jurnalistului este autentică doar dacă nu vine în urma unui comandament politic. În România Socialistă, un atac punctual în presă constituia avangarda demolării unui personaj, fiind coordonat de o justiție supusă dictatului autorităților. Astăzi, cineva aflat într-o funcție care se dorește a fi eliberată pentru altcineva va fi „tocat mărunț” până ce își va da demisia ori până va fi demis. După care, brusc, aceeași presă agresivă va uita de el.

Presa are un potențial uriaș, de unde și rezistența față de jurnaliștii de investigație, teamă tradusă, în dictaturi, prin îngrădirea până la suprima-

rea fizică a celor ce se opun regimului. Asta unde nu se poate proceda „mai cu mânuși”, cumpărând mass-media.

Acolo unde receptorul are parte de informații și de comentarii vădit partizane versus alte informații și comentarii la fel de partizane referitoare la același subiect, punctele de vedere opuse nu numai că derutează, dar ajung, în cel mai bun caz, să discrediteze cele aflate din presă în favoarea zvonurilor. Iar în cel mai rău caz, lumea ajunge să nu mai citească ziarul, să nu mai asculte știrile și comentariile de la radio și de pe micile ecrane.

În ultimii ani, „facultatea de jurnalism” a devenit „facultatea de științe ale comunicării”. Or, comunicarea este doar una dintre funcțiile limbajului. Mass-media comunică și comentează întâmplările. Informația corectă este principala ei menire. Dar, folosindu-se tot de limbaj, mass-media vehiculează intrinsec și celelalte funcții ale limbajului (funcția ludică, funcția de suport al gândirii, funcția cathartică, funcția de luare în posesie, funcția persuasivă, funcția emoțional – afectivă, funcția de afirmare a personalității și funcția evaluativă (orientativă)¹⁴. Toate aceste funcții generale ale limbajului pot fi exploatate în munca jurnalistică, doar că, în privința informării, cea mai bună șansă de rating ră-

¹³ Larry J. Sabato, *Feeding Frenzy With a new chapter on recent frenzies How Attack Journalism Has Transformed American Politics*, Ed. The Free Press, A Division of Macmillan, Inc. New York, Maxwell Macmillan Canada, Toronto, Maxwell Macmillan International New York Oxford Singapore Sydney.

¹⁴ Pentru mai multe amănunte vezi Gheorghe Schwartz, *Limbajul individului om, liber și sănătos în spiritul psihologiei transversale*, Ed. Emia, Deva, 2005.

mâne catharsisul: receptorul este un om cu convingeri, opțiuni, insatisfacții, iar canalul care-i confirmă aceste convingeri, opțiuni și insatisfacții îl mulțumește, făcându-l să simtă că este confirmat. Fapt care nu face decât să împartă receptorii (societatea) în pro și contra, fără a izbuti o victorie clară în urma materialului difuzat. De unde nici măcar jurnalistul și cu atât mai puțin publicul larg ajung să nu mai dea credit mass-mediei: jurnalistul, pentru că vede că degeaba prezintă un adevăr conținând devoalări indubitabile ale unor fapte reprobabile,

rezultatul unei munci îndelungate și nu lipsită de primejdii: nu se întâmplă nimic, faptele criticate rămân la fel de necorectate, așa că acest ziarist își continuă munca tot mai descurajat, trăind rolul de simplu instrument al păpușarilor din umbră; în același timp, receptorul, văzând lipsa de reacție a celor în drept în urma unor dezvăluiri ale presei, urmărește totul ca pe niște momente de divertisment¹⁵. („Noi seara ne uităm la televizor”.)

În România începutului de an 2019, mass-media rămâne pentru receptori apanajul timpului liber.

¹⁵ Sub pretextul „asta ne cere publicul”, prestația mass-media „educă” derizoriu, iar informația pertinentă trece pe plan secund.

Trei decenii de libertate și diversitate

Emil STANCIU

În decembrie 1989, România ocupa prima pagină a mediei europene. Începând chiar cu 22 decembrie, media românească eliberată, liberă, la rândul ei s-a europeanizat aproape instant. Indiscutabil, 22 decembrie '89 este o zi de referință pentru presa noastră. Firesc, imediat după ce elicopterul ceaușist a decolat din București, mass-media românească, televiziunea, radioul, Agerpres, cotidienele din București și din provincie, de-acum libere și europene, despovărate *ad hoc* de chingile cenzurii comuniste au avut o contribuție covârșitoare la tot ce s-a întâmplat atunci și mai apoi. Vechile publicații, centrale sau locale, cotidiene sau periodice, nu și-au schimbat doar numele, cele mai multe adăugând în denumire exact ceea ce-și doreau cel mai mult ziarștii epocii: să fie liberi. Așa se transformă Informația în Libertatea, Scânteia tineretului în Tineretul liber, Scânteia, în Scânteia poporului și, mai apoi, în numai câteva zile, în Adevărul, Cuget liber, la Constanța etc. „AZI LA ORA

15 S-A CONSTITUIT ÎN CLĂDIRIA PALATULUI «UNIVERSUL», SINDICATUL LIBER AL ZIARIȘTILOR DIN BUCUREȘTI” (viitoarea Societate a ziarștilor din România), titra tot în decembrie 1989 „Libertatea”.

S-au editat numeroase publicații noi, inițiativa privată în acest domeniu manifestându-se fără opreliști. Astfel, în aceste trei decenii au apărut mii de noi ziare, reviste, site-uri, bloguri, vloguri, multe din ele dispărând, reapărând sau stingându-se cu totul. Sigur, în ultimii ani presa electronică suplunește oarecum decăderea presei scrise, dar este regretabil că de la tirajele de sute de mii și chiar peste un milion de exemplare din anii '90, acum vorbim de tiraje sensibil mai mici. Astfel, conform ultimelor statistici BRAT din martie 2018, cele mai mari tiraje difuzate erau: „Click” – 71.000 exemplare, „Sibiu 100%” – 70.000, „Libertatea” vindea, în medie, 39.000 de exemplare, Ziarul „Lumina” 22.400, „Gazeta Sporturilor” 20.900, „Weekend Adevărul” – 13.000, „Jurnal ară-

dean” – 12.000, „Replica” – 12.700, „România liberă” – 11.400, „Bihari naplo” – 10.100, „Evenimentul Zilei” – 10.000, „Tribuna” – 9.000, „Gazeta de Sud” – 8.700, „Monitorul de Suceava” – 6.800 exemplare/ediție.

Pentru media electronică, Topul site-uri-știri-mass-media/săpt al trafic.ro <http://www.trafic.ro/vizitatori/top-situri-stiri-massmedia/saptamana> reflectă, firesc, audiențe mult mai mari decât presa scrisă, în prima decadă a lunii februarie 2019: Astfel, „De Ce News” – un ziar quality, cu știri din politic, economic, social, sănătate, știință, ocupă locul 1 în Clasamentul general, cu 1.492.107 vizitatori, urmat de „Bună ziua, Iași”, 1.052.664 vizitatori, apoi www.antena3.ro, cu 1.293.265, ziarul [evenimentul.ro](http://www.evenimentul.ro) (Ziarul „Evenimentul Regional al Moldovei” – cel mai mare cotidian regional din Romania) – 1.032.273 etc.

Câțiva ziariști români binecunoscuți, colaboratori importanți la prestigioase publicații românești din țară și din străinătate ne-au vorbit despre evoluția presei în aceste ultime trei decenii.

CLEOPATRA LORINȚIU: JURNALIST ÎN TRANZIȚIE

De la început vreau să spun că sintagma „presă de tranziție” nu îmi convine, în fine, e vorba despre presa de după 1990 subiectul „anchetei” din câte înțeleg și nu vreau să îmi epuizez spațiul pe care mi-l acordăți într-o explicație unilaterală fără finalitate.

Nu aș minimaliza entuziasmul, fervoarea îmbătătoare a perioadei de după revoluție, pe care am trăit-o. Acum e ușor să zici: „tranziție”... dar fusesem atâta vreme captivi între dogme și împiedicați în vorbe încât trăiam febra clipei cu multe speranțe. Pentru mine a început cu un telefon de la Palatul Victoria în început de ianuarie, apoi mă văd cu două doamne dactilografe de la IOR și două mașini de scris în brațe, pe stradă, în urma unui domn necunoscut care ne ducea spre strada Roma într-o vilă goală, cu mobilier minimalist și caduc la a cărei funcționalitate înainte de revoluție nici nu vreau să mă gândesc... Cum nu avusesem serviciu de aproape 8 ani, sigur că eram nu doar fericită că pot în fine să scriu și să public, dar în același timp îmi treceau prin minte sumedenie de idei.

A fost primul ziar înființat după revoluție (și nu reluând în altă formă o publicație dinainte), și care relua un titlu vechi, de stânga. Am lucrat acolo un an, timp în care am scris despre cărți, spectacole, oameni, muzică, ba chiar am făcut rost și de un preot ca să scriem despre religie, eram atât de neobișnuiți cu limbajul eliberat încât e firesc să fi făcut stângăcii. Ulterior, ziarul Dimineața a fost prins în febra politicii atât de tare încât am devenit ținta atacurilor și răutăților tuturor. Dar din acea calitate de redactor am întâlnit niște personalități formidabile, oameni din afară (cu unii am rămas în legă-

tură până azi, precum venezueleanul Milos Alcalay, devenit Ambasador la ONU și ulterior dizident de renume, altora le port o amintire caldă precum față de Maria Pian Fanfani, fotografa-soție a fostului președinte italian, sau Luigi Amaduzzi, din păcate între timp stins, Rafael Caldera, sau ambasadorul israelian de atunci Zvi Mazel, sau mari artiști care veneau la noi în valul de simpatie creat de prima revoluție anticomunistă difuzată în direct...

Am notat ceva personal despre mine ca să nu mă hazardez scriind despre alții, iar de analiza *post factum* făcută de cine nu a trăit și simțit acele clipe, sincer, mă tem. Se zice că istoria o scriu învingătorii și zău dacă știu acum cine sunt ei.

CEZAR STRATON, SUCEAVA:

30 FĂRĂ UN SFERT

Cu temerea că nu am priceput corect, complet – dar cine, oare, l-ar putea pricepe, percepe corect pe acest minunat „nebun”, sufletist și cronicar onest al presei românești post-decembriste numit Emil Stanciu? – respect invitația lui amicală de a scrie, depune această mărturie sinceră despre presa autohtonă... văzută din varii unghiuri, poziții. Mă conformez, iată... deși eu nu sunt un ziarist „profesionist” – în sensul că n-am fost niciodată angajat la vreun ziar... Am început „să scriu la gazetă” – în revista Universității brașovene – student fiind, la Silvicultură, în Brașov (în anii 978-981)... O

faceam cu plăcere... și vreau să vă zic că nu simțeam „ghilotina cenzurii”, atât de vehiculată, invocată azi, retrospectiv... Poate pentru că nu abordam subiecte politice, poate pentru că știam „din start” ...instinctiv... care ne era „lungul nasului”... Oricum... și acea presă mică, studentescă, ne oferea satisfacții notabile. De pildă, în urma unei anchete publicată de mine, numită „cultura ca fenomen studentesc” (universitatea brașoveană fiind, atunci, un soi de politehnică, fără „umanioare”... așa că... duceam lipsa fetelor), dl rector Florea Dudită (ulterior ambasador în RFG) m-a chemat la el și mi-a oferit o vacanță la Costinești. Ce bucurie, ce onoare, pentru studentul care eram! Apoi, am început să colaborez la „Viața studentescă”... și la ziarul local brașovean. Pândeam la chioșcul de ziare... să-mi văd articolul publicat. Era și plătit – cam cu 12-15 lei (echivalenți, valoric, să zic, cu leii de azi)... bani cu care cumpăram cărți de la anticariatul de pe străduța ce pleca din Piața Sfaturii... Ori, adesea, „faceam cinste” colegilor la „Mielul alb”... crâșma populară din capul străzii lungi... Ipostaza de „jurnalist student” m-a pus în față și cu oameni deosebiți... cum ar fi Ferenc Vassas, care m-a învățat o mie de lucruri, de tertipuri... și m-a și invitat să scriu... ce vreau eu... la „Romanian News”... o revistă a Agerpres. Cred că de asta am și câștigat, în 1981, locul doi la concursul studentesc de publicistică.... În 1981, absolvent, am plecat în

cercetarea silvică, la Câmpulung-Moldovenesc. Nu am mai publicat nimic până în anul 1990, când – am și uitat momentul, contextul întâlnirii noastre – bucovineanul Laurențiu Olan (Cârstean) m-a invitat să scriu la „Tineretul Liber”... Vă spun cu mâna pe inimă că tot ce am trimis a fost publicat, ca atare (reiterez, cu umilință, ideea „adevării” scrisului tău, ca jurnalist, din start... cu profilul, cu „orientarea” ziarului... fie!). Ei bine... acea perioadă a anilor '90-'92, când eram „corespondent” la TL (eu fiind, repet, mereu, ca și azi, salariat silvic)... mi se pare a fi singura epocă a „presei libere”... Adică... libere cu adevărat... sincere, poate că... oarecum naive... sigur, însă, încă ne-curvite... ne-prostitute, confiscate de partide ori de moguli. O să dau doar câteva exemple. La vizita regelui Mihai – cu greu acceptată de Iliescu – la Putna, am reușit să înregistrez pe reportofon toate întrebările/răspunsurile Regelui (de altfel, banale și previzibile...)... și le-am trimis ziarului TL, prin telefon... de acolo, din pădure... A fost, totuși, atunci... un succes de presă... Apoi, tot prin anii 90/91... silvicultorii suceveni mergeau să ofere moldovenilor niscai puietți de molid... Ei bine... ne-au oprit la Stâncă-Costești ai noștri (că ne lipsea nu-ș ce certificat...). Am scris în TL, atunci, reportajul cu titlul: „Cum am căzut prizonier la ai noștri”... (Că e maximă rușine ca, în război... să fii prizonier la ai tăi)... Și – aveam s-o aflu mai târziu – Petre Roman l-a

sanționat, rapid, atunci... pe acel neinspirat șef de vamă... Vreau să zic că presa primilor ani post-revoluționari era una ce mai păstra (ca și speranțele noastre)... semne de onestitate, de self-respect... de minimă morală. Cam asta vă spun. Acum, eu țin trei rubrici săptămânale, în trei gazete sucevene... Niciuna plătită... Or... asta spune ceva – trist – despre statutul (financiar... și nu numai) al presei tipărite. Nu?

VIOREL MAIER, ISRAEL: SCHIMBAREA DE MACAZ

Prezentul este deosebit de ofertant ca subiecte pentru jurnaliștii din România. Numai ce s-a încheiat 2018, cu chinuita sărbătorire a Centenarului și cu manifestațiile antiguvernamentale, că 2019 a început cu o serie de evenimente: de la sărbătorirea a 100 de ani de la constituirea Uniunii de breaslă a ziariștilor profesioniști din țara noastră, preluarea de către România a Președinției Consiliului Uniunii Europene, până la alegerile europarlamentare și prezidențiale, și încheind cu aniversarea a trei decenii de la evenimentele din 1989. La acestea se vor adăuga, desigur, nenumărate evenimente intuite, sperate sau neașteptate.

Amuzantă a fost schimbarea de macaz a cotidianului P.C.R., „Scân-teia”, care în 23 decembrie 1989 a apărut sub denumirea „Scân-teia Poporului”, ca din ziua următoare să se rebranduiască în „Adevărul”.

Și, practic, s-a produs o adevărată explozie. Sute de publicații au apărut, în special în provincie, care fusese ținută sub obroc doar a câte unui ziar al Județenei de partid. Mii de „ziariști”, mai mult sau mai puțin talentați, și-au încercat condeiele. Evident că majoritatea publicațiilor au dat faliment, mulți oameni au trebuit să renunțe la o meserie la care nu se pricepeau. Dar toate aceste filtre au scos la lumină CREMA. Așa a apărut „A PATRA PUTERE ÎN STAT”, și „CĂINELE DE PAZĂ AL DEMOCRAȚIEI”.

Publicații generaliste, altele specializate (de la politică la pornografie), încă pe hârtie, sau făcând pasul spre ediții electronice, pentru toate buzunarele, ele acoperă tot spectrul de interese, satisfac orice public.

De aproape 17 ani locuiesc în Israel. Aici scriu la „Jurnalul săptămânii” și „Expres MAGAZIN/Revista mea”, publicații de calitate, cele mai importante ale comunității românești. Dar sunt în permanent contact cu realitățile din țara natală, cu presa centrală sau locală. Cred că o problemă generală este obiectivitatea scăzută, în special față de evenimentele politice interne (partizanatul politic) și externe (prelucrare de informații părtinitoare).

Doresc colegilor de breaslă să ajungă la acel nivel al conștiinței profesionale, încât orice cititor să-și poată forma singur opiniile în baza informațiilor din surse diverse.

CRISTINA MATHIAS:

A FOST ODATĂ A PATRA PUTERE ÎN STAT!

Niciodată, în toată istoria ei, presa scrisă nu a suferit o transformare atât de puternică precum cea din ultimii 30 de ani (dacă pot spune așa, 28 de ani de presă am eu).

La începutul anilor '90, doar redactorii de știri externe erau dependenți de agențiile străine de presă, ce transmiteau faxuri zi și noapte. Acestea erau apoi sortate, împărțite pe domenii, din nou sortate pentru a se decide ce va apărea în ziar, apoi redactate.

Ceilalți, reporterii de teren, erau permanent în căutare de știri și evenimente de interes public, cu impact asupra societății. Nu existau nici telefoane mobile și nici jurnalism online, așa că transmiterea informației în timp util nu presa reporterul aflat pe teren, care avea timp să-și detalieze subiectul. În drum spre redacție, în mijloacele de transport în comun, schițau „pe genunchi” subiectul, iar odată ajunși, scriau repede articolul, definitivat ulterior, contra cronometru, în camera dactilografelor, după care textele ajungeau la linotip, în tipografie. Acolo, textele erau din nou culese, de data asta în plumb topit, un întreg proces tehnologic... Era destul de complicat, urmau mai multe etape (ex: linotip, ludlow, paginație – tăiat restul de plumb ca rândul să ajungă la formatul stabilit, pus în ramă, șpalt, corectură, întors la linotip pentru a scoate corectura, adus iar în paginație, în-

locuite greșelile, dat perie etc.) până se dădea „bun de tipar”, după care se dădea drumul la tipărirea în serie.

Ziarele calde, ieșite din tipografie, aveau un miros specific, „a pâine”, pentru jurnaliști. Și aveau și un element pierdut definitiv de presa modernă: unicitatea subiectelor! Majoritatea știrilor din ziare aparțineau reporterilor de teren și puteau fi citite doar în publicația la care lucrau respectivii. Chiar și când era vorba de un subiect de mare impact, cercetat de mai mulți reporteri de la ziare diferite, sursele și informațiile obținute de fiecare în parte îi dădeau elementul de unicitate.

90% dintre articole erau scrise pe baza informațiilor culese în teren și puteau fi citite, conform statisticilor, de cel puțin două milioane de oameni.

Eram uniți și ne ajutam, eram ca o familie și reușeam să nu ne pese de amenințări. Aveam o legătură strânsă între colegii de breaslă, fără orgolii și dușmăanii, aveam șefi care puneau pe primul plan profesionalismul și adevărul, aveam credibilitate și, de ce nu, putere să redăm ce aflam, fără teamă. Credeam în adevăr și o lume mai bună, mai corectă. Nu ne interesa decât știrea adevărată, cu probe (verificată la trei surse, cel puțin). Lucram de plăcere și aveam convingerea că vom putea avea un trai mai bun dacă suntem corecți, că vom schimba lumea și vom putea să fim mândri de realizările noastre.

În nici două decenii, noile tehnologii au schimbat radical fața presei scrise (și nu numai), ca și modul în care se construiește o gazetă. Atunci, o redacție era formată din sute de oameni, care lucrau în schimburi: ziaristi, secretari de redacție, dactilografe, corectori, paginatori, tipografi, graficieni/caricaturisti s.a.m.d. Acum, redacțiile și-au redus substanțial personalul. În ziua de azi, dominată de internet și rețele de presă online, orice informație importantă este preluată, aproape instantaneu, de toată mass-media, iar „copy-paste” este la putere. Să-mi fie cu iertare, nu contează decât să dai cantitate, nu calitate.

Atunci când este o știre legată de circumstanțele imediate ale unui eveniment ce afectează cetățenii, este un procedeu util și eficient de informare publică. Numai că acest procedeu, copy-paste numit generic, s-a extins și asupra subiectelor ce pot fi abordate în maniera clasică a jurnalismului, păstrând unicitatea.

Atunci, „bătrânii” jurnaliști erau respectați și ascultați pentru că aveau de învățat. Acum ei sunt dați deoparte pentru că „știu prea multe” și nu au cum să fie plătiți după experiență, ar lua prea mulți bănuți.

Atunci, eram uniți și ajutam orice coleg de breaslă doar pentru că era jurnalist și munca lui a însemnat sacrificiu. Acum, mulți dintre ei, bolnavi fiind, sunt lăsați să moară în sărăcia lor. Mulți au sfârșit sau se chinuie

cu demnitatea de a nu se vinde, de a avea coloană vertebrală, de a nu accepta copy-paste-ul, de a se numi simplu ZIARIST sau REPORTER.

Atunci, aveam greutate și infractorii se temeau de ziariști. Ei aveau respect față de tot ce însemna mass-media și țineau cont de expresia „presa te ridică, presa te îngroapă”. Acum, ne temem de infractori și de tratamentul care-l primim de la stat (pensii, sănătate etc.) după zeci de ani de muncă în orice condiții, ploaie, viscol, caniculă etc.

Atunci, șefii de ziare erau umani, prieteni, știau să-ți asculte opinia și să lupte alături de tine pentru adevăr. Acum însă, din păcate, mulți conducători de ziare au devenit un fel de administratori de site și ceea ce contează este rapiditatea publicării, ca să fie indexat pe platformele mari de difuzare de știri, chiar dacă își pierde total unicitatea. Mulți dintre ei nu vor profesioniști cu un punct de vedere, ci doar executanți.

Școlim în presa românească generația copy-paste...

Rezultatul este că se renunță la performanța jurnalistică, se renunță la audiență. În prezent, nici canalele tv, nici ziarele nu mai fac audiența de odinioară. Păcat... se pierde o meserie frumoasă....

Ce vremuri au fost, ce vremuri avem...

P.S. Și pentru că tot e la modă copy-paste-ul, cităm sursa, cu link activ, și redăm:

„Moare presa românească, e într-o derivă agonizantă, se transformă, e comercializată în mici trocuri subterane, la mesele bogaților, ale mogulilor, mese pe lângă care nici firimiturile nu mai cad. Asta se vorbește prin redacții, pe bloguri, la televiziuni, iar concluziile celor mai mulți sunt înfricoșător de prăpăstioase. Totuși, «jurnaliștii» continuă să-și pună semnătura deasupra cuvintelor scrise de alți jurnaliști, iar simțul ridicolului nu-i împiedică să copieze nici măcar știri despre plagiat.

Ca mașiniștii, ca papagalii, direcționați de editori seduși de internet, deveniți specialiști în vizualizări și în titluri panicarde. Se întâmplă într-o redacție de ziar: fotoreporterii fac fotografiile televizoarelor, redactorii reproduc cu scrupulozitate declarații date televiziunilor – live text! –, iar editorii accesează nebunește pagina de pornire a site-urilor pentru a promova informația verificată deja de alții. Ei intră în «homepage!»” (<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ce-a-patit-presa-scrisa-in-ultimii-200-de-ani>).

RODICA ȘERBĂNESCU:

PRESA ÎN CONTINUĂ TRANZIȚIE

Au trecut abia 190 de ani de la începuturile presei românești, odată cu apariția Curierului lui Heliade și a Albinei lui Asachi și ceva mai mulți de la primele încercări. Puțin la scara istoriei, mai cu seamă dacă ne comparăm cu alții care ne-o luaseră înainte cu secole.

De atunci, ne grăbim mereu să prindem timpul din urmă.

La această scară a istoriei, cei treizeci de ani de când a început, după 1989, schimbarea la față a presei din România înseamnă o perioadă îndelungată, care ne permite să distingem câteva etape.

Prima, cea a renașterii unei prese averse de libertate, de care a avut întotdeauna nevoie ca de aer. Era epoca de glorie a presei scrise, a gazetelor multiplicat rudimentar sau tipărite pe hârtie proastă, unde și cum se putea, urmată apoi de afirmarea treptată a unor titluri cu notorietate și a unei noi generații de ziariști, care și-au descoperit vocația.

Aceasta, până la intrarea în scenă a pluralismului în zona radio și, mai ales, tv. De aici începe a doua perioadă, cea a domniei media audio-vizuale. Publicul consumator de ziare a migrat mai cu seamă spre micul ecran, mai la îndemână și fără costuri suplimentare.

Ne place sau nu ne place ce vedem, dar ne uităm. Am devenit captivi.

Între timp, odată cu noua revoluție tehnologică, și-a făcut apariția pe piață un nou concurent; unul redutabil, presa on-line, diversă și accesibilă oriunde doar cu telefonul.

Unii dintre noi își mai găsesc refugiul în presa de calitate care, har Domnului, mai există.

Încotro ne îndreptăm se va vedea. Până una-alta observăm că unii dintre noi nu se mai mulțumesc cu rolul pre-

sei de a patra putere în stat și aspiră la cea dintâi sau măcar la cea de a doua, pentru că celei de a treia, cea judecătorească, încearcă de mult să i se substituie.

Așteptăm cu viu interes episodul următor.

De când e lumea și pământul, tinerele generații s-au considerat superioare celor de dinainte. Așa să fie, sau să sperăm că este adevărat. Măcar de data asta.

MARIAN SORIN RĂDULESCU, TIMIȘOARA: GÂNDURI DESPRE PRESA CINEMATOGRAFICĂ DIN ROMÂNIA, DUPĂ 1990

În jumătatea a doua a anilor '80, revista Cinema devenise în totalitate un instrument de propagandă și, prin conformismul excesiv, reflecta degingolada întregii societăți românești. Cu toate acestea, câteva din puțin numeroasele premiere notabile ale acelor ani (Pas în doi, Glissando, Adela, Moromeții, Flăcări pe comori, Cei care plătesc cu viața, Secretul armei secrete, Iacob, Rochia albă de dantelă) au parte de analize critice pe măsura fiecărui demers regizoral în parte. Tot atunci, almanahurile Cinema (care apăruseră și iarna și – sub forma Magazinului Estival – vara) își diminuează vizibil forța critică. În condiții grafice din ce în ce mai precare (asemenea revistei), apar doar iarna. Începând cu 1990, revista – sub o nouă direcțiune – devine Noul Cinema (până în decembrie 1998), iar almanahul își încetează activitatea.

În primele săptămâni ale anului 1990 avea să apară pentru scurtă vreme, în format A4, revista Film.

Momentul 1990 a reprezentat o cotitură semnificativă și în domeniul publicațiilor specializate ale criticii și analizei cinematografice. Așa cum era de așteptat, o serie de filme ținute sub obroc ani de zile (unele zeci de ani) aveau să fie scoase din arhive și difuzate în cinematografe, cinemateci, la televiziuni sau în cadrul unor gale, retrospective și festivaluri: Țărnuțu n-are sfârșit, Meandre, Alerta și varianta necenzurată a Sutei de lei (de Mircea Săucan), Reconstituirea și De ce trag clopotele, Mitică? (de Lucian Pintilie), Faleză de nisip și – în varianta integrală – Pas în doi (de Dan Pița). Critica apărută la începutul „tranziției” s-a arătat extrem de favorabilă mai cu seamă tipului de cinema direct, incomod, contestatar, pe alocuri scandalos, practicat de Lucian Pintilie și Mircea Daneliuc. Treptat au fost reevaluate filmele lui Alexandru Tatos, considerat (la fel ca și Mircea Daneliuc sau Iosif Demian) reprezentantul unui cinema viu, curajos, inovator și puternic ancorat social. Celălalt tip de cinema de autor (apologul, filmul de introspecție sau non-narativ, a cărui poetică presupune, între altele, incorporarea personajului dramatic numit muzică originală scrisă special pentru film – cazul filmelor de Mircea Săucan, Dan Pița, Mircea Veroiu) așteaptă încă să fie descoperit,

reconsiderat și comentat – așa cum ar fi și firesc – în raport cu modul său specific de captare sau transfigurare a realității.

În 1995 apare pentru câțiva ani, editată de trustul Pro, Pro Cinema, revistă în format glossy, cu informații diverse din lumea filmului românesc și universal, cronici, portrete de actori, fotografii de calitate. Între 2002-2004, sub patronajul Centrului Cinematografiei și Ministerului Culturii și Cultelor, revista Cinema reapare într-o nouă formulă. Între 2006-2009, editată de Igloo Media, apare pe piața românească revista Re:publik. Formatul, destinat celor cu o bine dezvoltată cultură vizuală, nu a rezistat crizei financiare – motivul pentru care publicația și-a încetat activitatea. Din noiembrie 2013 apare – trimestrial – revista Film, editată de Uniunea Cineaștilor din România și dedicată exclusiv cinemaului românesc. Biannual și în limba engleză apare o altă revistă de cinema, Close Up, ai cărei editori sunt cadre didactice de la UNATC. FilmMenu este o revistă scrisă în română, de (mai ales) studenți ai aceleiași instituții, sub coordonarea lui Andrei Rus. Domeniul principal de interes: alături de „Noul Cinema Românesc” și creatorii săi (Cristi Puiu, Cristian Mungiu, Radu Jude, Corneliu Porumboiu, Radu Muntean, Călin Netzer, Florin Șerban, Marian Crișan etc.), filmul universal contemporan.

Evoluția presei economice după 1989

Valentin NEGOIȚĂ

Presa economică din România se prezenta la începutul anilor nouăzeci, practic, cu un singur titlu: „Tribuna economică”, o publicație care se adresa, cu precădere, specialiștilor din domeniul financiar-contabil. Odată cu apariția mecanismelor economiei de piață și a noilor realități din societatea românească de după 1990, peisajul presei economice și financiare s-a îmbogățit inițial cu trei noi titluri: „Adevărul Economic”, „Economistul” și „Bursa”, primele două cu profil economic general, ultimul specializat pe piața de capital în curs de formare.

Nevoia de informații cu caracter economico-financiar și de afaceri a determinat lansarea pe piața românească și a altor publicații de profil care au căutat de la început să-și găsească propria nișă de audiență. Astfel, au apărut săptămânalul „Capital” (1992), lunarele „Idei de Afaceri” (1992), „Piața Financiară” (1995), „Succes” (1998), „Banii Noștri” (1999) și „Biz” (2000), precum și cotidianul „Ziarul Financiar” (1998). Ca un element comun, majoritatea publicațiilor

de profil și-au propus abordări editoriale concentrate asupra mersului reformei economice în România, atât la nivel macro, cât și micro-economic. Temele abordate s-au axat asupra noii legislații, privatizării, dezvoltării sectorului privat, a pieței de capital, a sectorului financiar-bancar etc.

Presa economică a avut, de asemenea, un rol important în investigarea și dezvăluirea unor afaceri cu caracter ilicit, fraudulos apărute după 1989: jocuri de întrajutorare, fonduri mutuale, cooperative de credit, societăți comerciale fantomă.

Pe măsura dezvoltării economiei de piață și a sectorului privat, cererea de informații și analize specializate s-a tradus prin creșterea numărului de publicații și a audienței acestora. Conform unui studiu de piață realizat de GFK Romania în 1999, publicul țintă al publicațiilor economice și de afaceri din România se cifra la aproximativ 250.000-300.000 de cititori potențiali. Majoritatea cititorilor de presă economică și de afaceri aparțineau consumatorilor de eveni-

mente, cei care urmăreau derularea evenimentelor economice, sociale, politice privind spre acest tip de presă ca spre o „autoritate explicativă” care să facă ușor accesibilă înțelegerea acestora. În acest sens, pentru clasa medie, cu un background majoritar în domeniul economic sau în cel tehnic, esențial era accesul la informații, analize și prognoze, perceperea corectă a acestora și înțelegerea consecințelor, a implicațiilor pe care le aveau aceste evenimente, schimbări legislative și administrative. Acestora li s-a alăturat și o nouă categorie de cititori, în continuă creștere, cea a întreprinzătorilor, foarte interesați de informații competente, practice privind oportunitățile de a iniția și dezvolta propriile afaceri.

După anul 2000, pe piața presei economice au apărut titluri noi: Săptămâna Financiară, Business Magazin, Business Standard, Money Express, Business Week România, Forbes, Money Magazine, New Money etc., ceea ce a condus la o creștere importantă a audienței. Conform Studiului național de audiență (SNA), pentru perioada octombrie 2006-2007, numărul total al cititorilor de presă economică și financiară era de 714.000 persoane.

Succesul de care s-a bucurat presa economică și de afaceri după 1990 s-a clădit pe un format și concept nou, propus de editori și redactori specializați, care urmăreau prezentarea realităților economice ca experiențe de viață, pe înțelesul tuturor. De altfel, cele mai cunoscute publicații de business, Capital și Ziarul Financiar, au beneficiat încă de la lansare de studii de piață

solide pe baza cărora au fost identificate publicul țintă și tipologia sa, precum și așteptările acestuia în ceea ce privește conținutul editorial.

Criza economică mondială din 2008 a avut, însă, un impact nefast asupra evoluției presei din România, publicațiile de business urmând firesc tendința de scădere dramatică a audienței presei scrise.

În era comunicațiilor mobile, atenția consumatorilor de informații economice și de afaceri s-a îndepărtat de publicațiile clasice, pe suport de hârtie, și s-a îndreptat rapid în ultimii ani spre conținutul oferit de o multitudine de site-uri online.

Astfel, pe lângă edițiile online ale principalelor publicații cu profil de business (Ziarul Financiar, Capital), cititorii accesează acum, în timp real, analize și prognoze privind piața românească și piețele internaționale și pot interacționa pe pagini web cum ar fi: hotnews.ro, profit.ro, business24.ro, wall-street.ro, bankingnews.ro, ziare.com, dailybusiness.ro etc.

Oameni de afaceri, întreprinzători, studenți și alte categorii de consumatori de informații economice au azi acces în timp real la un conținut divers, sintetizat și personalizat, care le permite luarea de decizii rapide pentru investiții financiare sau imobiliare, identificarea de oportunități în dezvoltarea carierei, găsirea de parteneri de business, accesarea de fonduri de finanțare a propriilor afaceri sau opțiuni de dezvoltare personală și divertisment.

Scurtă analiză-diagnostic a evoluției presei postdecembriste – din punctul de vedere al unui consumator media –

Dacian VASINCU

1. SCURTĂ ANALIZĂ A EVOLUȚIEI PRESEI ROMÂNEȘTI (SCRISĂ, AUDIO, VIDEO) DIN 1990 PÂNĂ ÎN PREZENT

La trei decenii după prăbușirea regimului comunist din Europa, societatea deschisă, democrația și mass-media rămân concepte sensibile în România. Fragilizată de o cultură socială, economică și politică încă influențată de stihiiile și mentalitățile etatismului centralizat, aflate permanent în vizorul interesului geo-economic al vecinilor (în special din Est și Vest), dar și mereu pe meniul grupurilor de interese locale și externe care le-au intuit potențialul, **mass-media românească poartă un război hibrid de adaptare la cerințele vieții publice și a interesului factorilor de decizie** (politică, economică, de securitate națională, geostrategică etc.).

Acest scurt studiu este o interogație a unui consumator de media, o analiză schematică a evoluției mass-mediei în general, dar și a calității profesionale a jurnalismului în particular.

Dacă înainte de 1989, programul televiziunii române era doar de trei/patru ore pe zi (relativ mai lung cu o oră-două sâmbăta și duminica), cu emisiuni care tratau marile realizări ale socialismului și Epocii de Aur, românii apelau la surse de informație alternative: televiziunile iugoslavă, bulgară și moldovenească sau postul de radio „Europa liberă”, care avea o audiență considerabilă, fiindcă emitea știri corecte din țară și din „lumea liberă”. În România, presa era total controlată de stat. Cel mai mare editor era chiar Partidul Comunist Român, proprietarul ziarului „Scânteia”, care

se distribuia în peste un milion de exemplare.

După 22 Decembrie 1989, sediul televiziunii a devenit locul cu cea mai mare miză din România, unde ajungeau toate informațiile și de unde se părea că este condusă întreaga țară. În acest sens, a apărut și conceptul „Televiziunea Română Liberă”, prin care se dorea să se precizeze că este prima instituție a statului care respectă libertatea presei. Exemplul a fost urmat și de fostele ziare comuniste: „Scânteia” a redevenit „Adevărul” din perioada interbelică, „Scânteia tinerețului” a devenit „Tineretul liber”, „Informația Bucureștilui” și-a schimbat numele în „Libertatea”. „Casa Scânteii”, sediul presei centrale din România, a devenit „Casa Presei Libere”.

În afara cotidienele de informație, „Adevărul” și „România liberă”, au apărut primele publicații particulare de analiză și opinie, „22”, „Expres”, „Zig-zag”.

Stilul jurnalisticii românești s-a adaptat pieții sociale în 1992, când „Evenimentul zilei” a ales să publice, pe lângă știri politice, economice, sociale, informații de senzație despre lumea interlopă, infractori, vedete, fotografii cu tentă sexuală etc., reușind să aibă un succes în rândul diverselor categorii sociale, atingând un tiraj de peste 600.000 de exemplare. În paralel cu presa independentă s-a remarcat presa de partid: „Dreptatea”, aparținând PNT-CD, „Azi”, proprieta-

tea FSN, „Dimineața” a FDSN, viitorul PDSR. Din 1995, răspunzând cererilor pieței, oferta s-a îmbogățit: au apărut magazinele de divertisment, bogat ilustrate, cu subiecte care merg de la viața științifică la viața mondenă.

Televiziunea rămâne însă mijlocul de informare cu cea mai mare audiență și credibilitate. Dacă în primii ani TVR deținea autoritar monopolul audienței, treptat au apărut posturile comerciale concurente: SOTI, Antena 1, Tele 7abc, ulterior Pro TV și Prima TV, care au câștigat un important număr de telespectatori cu programele lor inedite și emisiunile de știri care au introdus conceptul de „Știrea zilei”. Astfel apar noi forme care au un rol însemnat în comunicarea publică, influențând sau manipulând comportamentul diverselor categorii sociale. Astfel, partidele politice și liderii care au acționat în eșaloanele secunde ale vechiului regim au ales mai ales televiziunea, pentru a-și face cunoscute „produsele media” și a influența opinia publică. Presa, parte din mass-media, tinde să devină și în România „a patra putere în stat”, datorită funcției sale de informare a cetățenilor și capacității sale de a determina atitudini, mentalități și chiar decizii ale factorilor publici, în special actorii politici.

Conform unui studiu apărut recent pe contributors.ro, în formarea noii prese postdecembriste au fost implicate mai multe categorii de ziariști, pe

care voi încerca să le sistematizez în următoarea formă:

1. Cei care practicaseră jurnalismul și înainte, dar în condițiile date, acum puteau să facă și să scrie ce vor. Era revanșa lor de oameni „ai literelor” forțați să colaboreze și să se adapteze cerințelor vechiului sistem politic. Din păcate sau fericire, unii s-au adaptat bine și rapid la libertatea de exprimare, alții au continuat să scrie cam tot ceea ce scriau și sub comunism sau cel puțin în aceeași limbă de lemn. Și unii, și alții au reclamat imediat ceea ce li se părea că le aparține: autoritatea experienței și, implicit, dreptul de a-i învăța pe debutanți. În fine, alți vechi jurnaliști pur și simplu s-au apucat de altceva. De făcut bani, de pildă.

2. Un număr uriaș de oameni, de toate vârstele, care fie că visaseră să facă asta, fie că abia acum au simțit nevoia, au venit din toate profesiile posibile și au devenit jurnaliști peste noapte, prin ceea ce se numea cândva „calificare la locul de muncă” (de exemplu, un sondaj de opinie, din anul 2001, realizat la comanda Comisiei Europene despre etica meseriei de jurnalist, preciza că peste 55% dintre cei care cochetau cu această branșă erau foști ingineri). Unii aveau și chemare, și voință, și dintre ei s-au ridicat nume azi celebre; pentru alții a fost doar un entuziasm de moment și ulterior, mai ales pe măsură ce creștea sectorul privat, s-au orientat spre alte profesii și ocupații; destui,

deși voiau să facă asta au profesat un jurnalism de top, au ajuns, mai devreme sau mai târziu, la dezamăgire, oameni care n-au devenit niciodată vedete ale presei, deși au practicat un profesionalism în anii '90 pentru 5, 10, 15 sau 28 de ani, comparativ cu decăderea de la sfârșitul anilor 2000. Fără ei, jurnalismul românesc n-ar fi fost nici cât negru sub unghie din ceea ce a fost.

3. Datorită școlilor de jurnalism de la BBC, Open Society, CNN, de jurnalism autentic, occidental, a apărut o categorie de jurnaliști români bine pregătiți dar, și o alta cuprinzând pe mulți care aveau diplome de jurnalism (dar au fost superficiali în a respecta această meserie), precum și străini veniți pentru scurt timp, străini rămași aici pe termen lung sau chiar definitiv. Toate acestea au avut o contribuție majoră la formarea jurnalismului din anii 2010 – 2018.

Dacă în anii '90, jurnaliștii – ca și cei de azi – făceau greșeli, mergeau pe piste false, creditau surse dubioase, comiteau gafe etc. – acestea erau greșelile lor, nu unele impuse din afară. Aceasta mi se pare diferența esențială, de ordin moral și profesional, față de presa de azi.

Chestiunea este și alta, mulți jurnaliști aveau filosofia de a se strădui să greșească mai puțin, să învețe din mers, să se corecteze singuri și între ei, să evolueze. Astăzi, în special din 2004 încolo, acest tip de

preocupări nu mai există acum decât dacă se poate obține un efect comic de autosuficiență, de actori ce parcă doresc să se identifice cu poziția de politicieni.

În ultimii ani, avem de a face cu o descreștere a audienței, implicit a tirajelor și, foarte repede, a numărului de titluri, pe ideea că majoritatea românilor au atins o saturație de presă scrisă, iar puterea de cumpărare a omului de rând a condus la a trata ca un lux să citești cel puțin 2 ziare sau 2 reviste pe zi. În schimb are loc o ascensiune a vizualului și social media, care au preluat „puterea”, cum s-ar zice. De exemplu: 1993 – Antena 1, 1995 – Pro TV, 1997 – Prima TV, 2001 – Realitatea TV și apoi celelalte televiziuni „de știri”, în realitate de talk-show-uri și știri în premieră, acestea au crescut la peste 50% din programele posturilor ca și prezență, fiind cunoscute și sub titulatura de „breaking news”.

Supremația vizualului și internetului (*o imagine face cât o mie de cuvinte*, spunea un mogul al presei actuale) s-a consolidat și prin extinderea rețelelor de cablu. Când ai de ales între două ziare și trei televiziuni, e o competiție, dar când ai la dispoziție o sută de canale TV, competiția nu mai există.

Un punct de cotitură a fost apariția și extinderea publicității de stat. Pe pagini întregi din marile cotidiene apăreau reclame la companii de stat, monopoluri fără concurență, care deci

nu aveau nevoie de nicio promovare, s-au cheltuit bani publici în anii '90 și 2000 prin ceea ce s-a chemat cumpărarea subtilă a presei. Cum să faci anchetă la o societate comercială care-ți asigură o bună parte din venituri?

Totuși, după anul 2005, extinderea internetului a creat televiziunilor un fel de concurență neloială, în orice caz defavorabilă, dar pentru presa scrisă putea fi baza relansării. Nu pe hârtie ca altădată, ci virtual.

Numai că pentru un astfel de domeniu era nevoie de capital financiar considerabil.

Analiza evoluției presei din România este complicată, spațiul editorial și subiectul nu pot fi tratate doar într-un articol.

Voi încerca, în schimb, abordarea unei evoluții din perspectiva temelor jurnalismului.

În această ordine de idei, ce este interesant și uitat este și faptul că au dispărut o serie de genuri publicistice. Mai precis, de exemplu:

– interviul nu mai este abordat nici în mediul on-line la nivelul anilor '90. Paradoxal, în ultimii ani, nici măcar cu politicieni care sunt vectori de audiență;

– documentarele **din presa scrisă sau on-line**. Acestea care erau cândva punctuale sau de sinteză, au dispărut ca mod de abordare, fiind marginalizate sau fără interes public marcant și în mediul virtual.

În schimb, ca adaptare media au rezistat sau s-au „rebranduit”, în proporție de 85%-90%, fix trei genuri, toate în variante specific românești:

– **Știrea interpretată și/sau comentată.** Exceptând informațiile me-
teo și accidente, rar auzi sau citești o știre de genul „X a declarat că nu e de acord cu această măsură”, fiind preferate formele de tipul „în mod surprinzător X a declarat că nu e de acord cu această măsură, ceea ce pare să dovedească faptul că...”.

– **Editorialul.** Acesta este studiat în școlile de jurnalism, unde viitorii editorialiști se specializează în unul-două domenii și numai despre acelea scriu, dar pe plaiurile dâmbovițene editorialiștii își dau cu părerea despre orice, de la tenis și ROBOR până la religie și zboruri cosmice.

– **Talk-show-ul.** Prima observație e că orice talk-show este însoțit de un fel de telenovelă a subiectelor abordate, presărat din când în când cu celebrele *breaking-news*. În general invitații la acest gen de emisiune provin, de exemplu, din domeniul financiar și comentează despre inflație și deodată avem BREAKING NEWS cu o crimă oribilă, drept care finanțistul e pus să-și exprime opinia, ca și cum ar fi criminalist. O altă observație analitică este că dezbaterile sunt de fapt abateri de la regulile jurnalismului fericit, aplicându-se principiul latin al luptelor cu gladiatori, „circ și pâine”.

Cu cât mai mult haos, gălăgie, vorbit unii peste alții (inclusiv „moderatorul”, care, departe de-a modera, se comportă ca și invitații săi), acuzații fără probe, injurii, țipete – cu atât mai bine¹.

În schimb, ca element de adaptare, dar pozitiv este **jurnalismul civic sau participarea publică la decizii prin reacții media**, care a transformat fiecare cetățean în posibil furnizor de conținut media: informație, text, imagine foto sau video, înregistrare audio. Conform estimărilor sociologice, circa 50% dintre știrile (reale sau false) care circulă azi nu aparțin ziariștilor sau unei instituții anume de presă. Azi, oricine poate da drept știre oricui trece prin cap, pornind de la niște argumente doar de impact public. Din păcate, din motive de comoditate și financiare „*jurnalismul civic*” e încurajat de diverse televiziuni de știri, care pot interpreta și manipula informația în interese de promovare personală. Dar partea pozitivă este că astfel de informații provenite din rândul opiniei publice pot crea adevărate valuri de reacție la abuzurile instituționale sau politice (genul „*Martor ocular*” de la Realitatea TV sau celebrele *petiții online.ro*).

¹ Tudor Călin Zarojanu, *Cum s-a ales praful de jurnalismul românesc, contributors.ro*.

2. ANALIZA SWOT ASUPRA EVOLUȚIEI/ INVOLUȚIEI PRESEI ROMÂNEȘTI POST-DECEMBRISTE

Pe baza celor prezentare mai sus, voi face o analiză-diagnostic tip SWOT, din perspectiva unui „profan analitic”, al

unui consumator de mass-media, privind situația actuală a presei românești. Toate cauzele măririi și decăderii jurnalismului românesc de după 1989, precizate mai sus, încerc să le sintetizez sub următoarea matrice:

Situația mass-mediei românești actuale – evoluție sau involuție?

Puncte Tari	Puncte Slabe
<ul style="list-style-type: none"> – apariția conceptelor de presă on-line; – multitudinea de mijloace de informare adaptate pieții în schimbare (televiziune, radio, presa scrisă, televiziuni on-line, ziare virtuale, bloguri de presă, diferite concepte jurnalistice din social media (facebook, twitter, linkedin etc.). 	<ul style="list-style-type: none"> – mercenariatul – individual sau colectiv; – scăderea interesului finanțatorilor; – presiunile politice și economice; – lăcomia, lipsa de profesionalism, oportunismul, lipsa conștiinței; – plecările spre slujbe mai bune (salariu și alte drepturi bănești, poziție social-politică, influență, relații, diverse alte avantaje); – vulnerabilitatea penală a unor patroni de presă, afacerile necurate în care s-au băgat;² – tabloidizarea excesivă și generalizată; – perpetuarea tendințelor și mentalităților presei comuniste; – slaba calitate și utilitate a școlilor de jurnalism; – comoditatea și superficialitatea dovedită a unor jurnaliști care cedează compromisului și diferitelor interese sociale, politice sau publice. – prioritatea intereselor materiale față de cele profesionale, mercenariatul, vânzarea conștiinței.
Oportunități	Amenințări
<ul style="list-style-type: none"> – concurența mediului virtual versus media audio-video; – dezvoltarea internetului și social media, ceea ce creează oportunitatea apariției televiziunilor prin rețelele sociale on-line, a jurnalelor, reportajelor virtuale cu rolul de a dezvolta o potențială presă „alternativă” la mijloacele de informare clasice. 	<ul style="list-style-type: none"> – scăderea apetitului pentru presă al publicului; – criza financiară generală și în particular cea din presă; – infiltrarea presei cu agenți acoperiți ai fostelor și actualelor servicii secrete.

² Idem 1.

3. SCURTE CONCLUZII

Prezentul articol evidențiază câteva elemente legate de evoluția presei din 1989 încoace și prin scurta și schematică analiză SWOT de mai sus am încercat identificarea unor elemente privind un potențial profil al jurnalistului/jurnalismului românesc actual.

Evoluția, comparativ cu branșa ziaristilor/jurnaliștilor din perioada interbelică și postbelică, poate fi

nuanțată diferit și criticată, dar trebuie analizat și contextul globalizării actuale. Calitatea, limbajul, deontologia profesională a ziaristilor români actuali pot face obiectul unei analize aprofundate și al unei teze ample de doctorat, dar, pe scurt, se poate spune doar atât: „*jandarmul societății*”, *mass-media românească, se comportă asemenea sistemului politic în care trăim și adaptării mentalității opiniei publice din ultimii 20 de ani.*

BIBLIOGRAFIE

Septimiu Chelcea (2002) *Opinia publică. Gândesc masele despre ce și cum vor elitele?*, București, Ed. Economică.

http://www.contributors.ro/editorial/Tudor_Călin_Zarojanu_-_Cum-s-a-ales-praful-de-jurnalismul-romanesc/.

Luminița Roșca (2009), *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, București, Ed. Tritonic.

**Uniunea
Ziariștilor
Profesioniști din
România (UZPR)
– jurnalismul
profesionist la
Centenar**

De la Legea presei din 1862 la crearea Uniunii Ziariștilor Profesioniști din București (1919)

Dr. Vasile PASAILĂ

Ca peste tot în societățile istorice, mijloacele de comunicare – orale sau scrise – au o îndelungată tradiție, pe care o întâlnim și în spațiul etnogenezei românești, în spațiul politic al națiunii române.

Istoria lor începe în epocile premoderne, iar atunci când s-a intrat în epoca modernă s-au creat condițiile istorice ale apariției presei românești pe parcursul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului al XIX-lea. Acest eveniment notabil al istoriei naționale s-a produs mai târziu decât în Occident, din cauza unor factori speciali, caracteristici în general Europei de Est, între care prezența dominației străine sub diferite forme, element ce a temporizat răspândirea ideilor umaniste și iluministe în spațiul locuit de români.

Așa cum bine s-a apreciat, *Istoria presei române se confundă cu însăși*

*istoria României moderne. Într-un anume sens, modernitatea României de până la Marea Unire este mai degrabă ea însăși o opțiune și o construcție a presei românești, care o premerge și o prefigurează*¹.

La începutul secolului al XIX-lea pe întreg teritoriul românesc interesul pentru cultură a crescut sensibil, odată cu deschiderea spre Occident, influențele franceze și germane spunându-și cuvântul. Națiunea română își contura fizionomia în sens modern atât în Principatele Moldovei și Țării Românești, cât și în provinciile istorice românești ocupate de Imperiile Otoman, Habsburgic și Țarist. *Aveau și românii acum o elită politică și culturală care nu mai era mulțumită*

¹ Alexandru Condeescu, *Un certificat de noblețe pentru o nouă vedetă a timpurilor noastre – presa liberă*, în volumul, Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, Muzeul Literaturii Române, București, 1999, p. 3.

a fi **prizoniera** orientalismului cultural și nici nu mai putea suporta umilința de a fi **tolerată** între națiunile privilegiate din cele trei Imperii hrăpărețe ale epocii. Așa se explică **apetitul** pentru informațiile din ziarele europene și dorința de a avea o presă în limba română, manifestări împărțășite de segmente tot mai largi ale populației².

N. Iorga scria cu mult temei că în Principate soseau și mai departe gazetele din străinătate. Toată lumea grecească din Muntenia – și influența străină era aici mult mai puternică decât în Moldova în forma orientală – grecească a acestei influențe – citea foile care se tipăreau în această limbă la Viena și în 1821, după încetarea tulburărilor provocate de **Eterie** și de mișcarea lui Tudor, episcopul Galaction, de cea mai pură rasă grecească, nu mai putea de nerăbdare să i se trimeată din nou pe jumătate de an amândouă foile³. Conchidea același Iorga: Dar în acest an 1821 viața nouă națională, cu atât de depărtate origini, care în secolul XVIII se dezvoltase aproape pe neștiute, era menită să puie stăpânire pe amândouă principatele, o presă românească era să apară pentru a pregăti prin cultură și momentul, încă foarte depărtat, când, și în ceea ce privește interesele de

altă natură ale țării, va putea să aibă un glas⁴.

Condițiile istorice de la începutul secolului al XIX-lea, care au permis trecerea spre modernitate a societății românești, acumulările și izbânzile din cultura națională, diversificarea mijloacelor de comunicare, experiența jurnalistică a precursorilor, nevoia tot mai stringentă de informații economice, politice și culturale resimțită de categorii sociale largi, au determinat ca la sfârșitul celui de al treilea deceniu din veacul națiunilor să apară **presa românească**, în accepțiunea integrală a noțiunii, să aibă loc adevărata întemeiere a **presei în limba română**. Referindu-se la aceste realități ale timpului, Nicolae Iorga scria: În toată această vreme, eminamente politică, în care boierii noștri s-au zbatut mai mult decât oricând pentru a căpăta un așezământ potrivit și cu amintirile de independență și cu aspirațiile vremii lor, citirea gazetelor, care forma una din principalele distracții la **Clubul Nobilimii din București**, despre care vorbesc mai mulți dintre călători, a devenit încă mai mult o necesitate indispensabilă pentru oricine nu voia să treacă drept total rămas în urmă⁵.

În aceste condiții a apărut în Muntenia **Curierul românesc** în **8 aprilie 1828**, iar **dăătorii gazetelor, Costache Moroiu și I. H. Rădulescu**, au semnat înștiințarea în care se sublinia că zi-

² Prof. dr. Vasile Pasailă, *Presa în istoria modernă a românilor*, Ed. Fundației PRO, București, 2004, p. 44.

³ Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, Muzeul Literaturii Române, București, 1999, p. 31.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 44.

arul este *un organ neapărat trebuincios*, în luminata Europă, care nu apăruse până atunci în limba noastră⁶.

În Moldova, *Gh. Asachi* a scos la rândul o gazetă asemănătoare cu cea din Muntenia, care a apărut în **1 iunie 1829**, la Iași, intitulată *Albina-românească*. Acestora li se adaugă *Gazeta de Transilvania*, apărută din inițiativa lui *George Barițiu* în **12 martie 1838**, la Brașov. Această gazetă avea să fie publicația cu cea mai îndelungată apariție (1838-1948).

Așadar, întemeietorii presei românești moderne rămân în conștiința românilor cei trei cărturari, dascăli, scriitori și jurnaliști de forță, *I. H. Rădulescu*, *Gh. Asachi* și *George Barițiu*, care vor face o adevărată școală de jurnalism, jalonând cu claritate drumul parcurs în cultura românească și calea viitoare a națiunii însăși. În acest context, marcat de începuturi pentru jurnalismul modern românesc, trebuie să amintim și apariția **primului cotidian de limbă română**, intitulat sugestiv *România*. Acest ziar a apărut la 1 ianuarie 1838, la București, scos cu osârdia redactorilor fondatori: Florian Aaron și Gheorghe Hill. Jurnalul a apărut doar în anul 1838. N. Iorga afirma despre primul cotidian românesc că nașterea sa *face onoare epocii în care a apărut*⁷.

⁶ Marian Petcu, *Istoria presei românești. Antologie*, Ed. Tritonic, București, 2002, pp. 16-18.

⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 65.

Presa de toate genurile din perioada 1829-1848 s-a ivit sub semnul modernizării, expresie a străduințelor de aliniere a românilor lângă națiunile mai înaintate ale vremii și a dorinței națiunii române de a-și realiza unitatea politică și suveranitatea.

Revoluția de la 1848-1849, lupta pentru unirea principatelor într-un stat național modernizat, alături de care să vină toți românii, au impulsionat dezvoltarea presei în spațiul românesc, sprijinind toate realizările epocii care au dat România Modernă.

Mobilizarea forțelor națiunii, răspândirea ideilor revoluționare, unioniste au fost obiective importante pentru presa românească în dorința de a schimba fundamental structurile societății românești.

Presa pașoptistă a fost continuată de *presa unionistă*, beneficiind, mai ales în Moldova, de reformele promovate de către domnitorul Grigore Al. Ghica (1849-1856)⁸.

⁸ Dan Berindei, *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, (1821-1878), Ed. Enciclopedică București, 2003, pp. 839-840; Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic. Domnul*

Strădaniile domnitorului Moldovei, deschis spre nou și modern, au cuprins și presa susținătoare a Unirii, din acest punct de vedere anii 1855-1856 fiind un moment cu adevărat de referință, despre care a scris cu realism Mihail Kogălniceanu, jurnalist talentat și om politic, el însuși fondator de jurnale și reviste: *Vântul apusului a început a străbate și la noi – scria omul de cultură din Moldova timpului. Apăsarea străină a încetat cel puțin a ne înnăduși mișcarea intelectuală. Un câmp larg este deschis jurnalismului românesc; pretutindeni răsar organe ale publicității; și libera discuție a driturilor, asupra inrereselor, asupra viitorului românilor, deși încă plin de frică și îndoindu-se dacă poate, și cât poate. Au început a se ivi și în foile noastre, informații și discuții aprinse despre libertățile celor mulți. Acum românul are gazetele lui, în limba românească, și nu mai trebuie a avea recurs la jurnalele Franței și ale Germaniei*⁹.

Astfel, a apărut la Iași în 1855 *România literară*, condusă de **Vasile Alecsandri** și *Steaua Dunării*, tot în 1855, coordonată de **Mihail Kogălniceanu**, gazete periodice unioniste declarate.

Dezvoltarea presei în Moldova l-a determinat pe domnitorul **Grigore Al. Ghica** să ia inițiativa adoptării unei

legi a presei, prima reglementare modernă privitoare la presă în Moldova și care a prefațat adoptarea primei legi a presei din România în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Acest eveniment se întâmpla în 1856, înainte ca Ghica să-și încheie domnia prevăzută pentru șapte ani.

În 1857, Mihail Kogălniceanu evoca **marele dar** pe care fostul domnitor îl făcuse națiunii sale¹⁰, oferind un cadru juridic necesar dezvoltării presei moderne din viitorul stat român, reformă a presei pe care elitele culturale și politice din România anului 1862 au înțeles-o, trecând peste convingerile politico-ideologice privitoare la rolul presei într-o societate modernă.

Pentru România modernă începea, cu anul 1859, o epocă de reforme, de consolidare a dublei alegeri ca domnitor al Moldovei și Munteniei a lui Alexandru Ioan Cuza, proces complex în care presa românească trebuia să aibă o contribuție însemnată. Și presa trecea într-o nouă epocă, urcând spre maturitate. Publicistul **I. Missail** a surprins aceste realități, imediat după 24 ianuarie 1859: În mijlocul acestei prefaceri generale *presa periodică, ziaristica română, nu poate să rămână în urmă. Un nou orizont de lucrare, de acțiune politică, națională, intelectuală, morală se deschide și înaintea ei*¹¹. Reformele care vor veni în tim-

⁹ Grigore Al. Ghica (1849-1856), Iași, 1973; Nicolae Iorga, *op. cit.*, pp. 113-114.

⁹ Marian Petcu, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰ Leonid Boicu, *op. cit.*, p.113.

¹¹ I. Missail, *Ziaristica după Știință, Litere, și Arte*, 1862, p. 42.

pul domniilor lui Alexandru Ioan Cuza, Carol I și Ferdinand I vor confirma cu prisosință importanța misiunii a presei pentru modernizarea României, pentru construcția statului român modern.

Apariția multor publicații în preajma și imediat după Unirea din 1859, rolul lor în victoria istorică a unioniștilor, dezbaterile în jurul reformelor care trebuiau adoptate în noul stat român, conturarea celor două grupări politice – conservatoare și liberală, creșterea rolului intelectualității în viața societății românești, influența culturală a Occidentului asupra României, toate explică necesitatea susținerii unei prese combative, de bună calitate, pe măsura așteptărilor românilor care doreau să participe la viața cetății.

Într-un asemenea cadru social, istoric și politic, dezvoltarea culturii române, a presei, ca o componentă a acesteia, ne relevă particularități de structură din care se desprind noi trăsături ale mesajului publicistic¹².

Perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), și mai cu seamă anii de început și de sfârșit ai mandatului său, nu a fost una liniștită. Dezbaterile politice erau aprinse pentru că se conturaseră deja grupările politice cu lideri bătaioși, cum au fost **C. A. Rosetti** – liberal-radical, care a coordonat gazete incisive de tipul **Românul** sau **C. Brăiloiu**, care dirija presa conservatoare,

între care publicațiile **Conservatorul progresist** (1859-1862), **Unirea** (1861-1861).

Liberalii moderați, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, se numărau printre apropiații lui Alexandru Ioan Cuza, lider politic și publicist care coordona **Steaua Dunării**, la care se adăuga **Ion Ionescu de la Brad**, care conducea gazeta **Țăranul român** (1861-1863), susținătoare a reformei agrare¹³.

Liberalii radicali, ca și conservatorii, nu s-au limitat la critici ce vizau camarila guvernamentală. Presa care-i reprezenta a atacat **Camarila** din jurul lui Alexandru Ioan Cuza, persoana domnitorului, respectiv corupția la nivel înalt și viața privată a domnitorului. Evident, asemenea materiale de presă nu puteau fi trecute cu vederea de către cenzură.

Măsurile împotriva acestor gazete și ziaristi erau posibile și din cauza cadrului legislativ defectuos în care funcționa presa. Prin urmare, era nevoie de o nouă lege a presei, cea veche, de la Grigore Al. Ghica, nu mai răspunea noilor vremuri. Actul normativ a fost adoptat de către o Adunare cu majoritate conservatoare în ziua de 23 martie/4 aprilie 1862, fiind, în fapt, vechea lege a presei de la Grigore Al. Ghica, cu unele modificări restrictive.

Este clar, nu o astfel de lege își doreau **Jurnaliștii** și nici cetățenii, chiar dacă în textul său legea prevedea că

¹² Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*. Ed. Victor, București, 2000, p.70.

¹³ Prof. dr. Vasile Pasailă, *op. cit.*, pp. 78-79.

toate persoanele, gazetarii, aveau *libertatea de a-și exprima ideile prin organ de presă*¹⁴. Legea a fost votată cu 52 bile albe contra 42 bile negre, ceea ce dovedea că mulți parlamentari, oameni politici, mai ales liberali, nu au primit favorabil legea presei în această formă. Unele prevederi ale sale acordau autorităților drept de control asupra mesajului publicistic, stipulând chiar și sancțiuni, de aceea în anii următori au fost intentate multe procese de presă, o serie de publicații fiind interzise¹⁵.

Totuși, presa s-a răspândit, diversificându-și specializările, iar cultura noastră modernă, ilustrată de scriitorii epocii, a impus jurnaliști cu experiență și influență la publicul cititor, consumator de presă: I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, M. Eminescu, B. Șt. Delavrancea, la care se adăugau jurnaliști de profesie, gazetari care își asumau cu mult curaj responsabilitatea de a dezbate problemele cu care se confrunta societatea, marile teme ale epocii, cum ar fi: promovarea reformelor, civilizației, culturii, propășirii economice. Asemenea teme însemnau pe atunci preocupări de ordin practic și teoretic în viziunea grupărilor liberale și conservatoare, care se conturau ca partide politice principa-

le, fapt realizat la sfârșitul secolului al XIX-lea, în preajma și imediat după dobândirea suveranității naționale de la 1877-1878.

Opiniile liberale și conservatoare erau exprimate de cele două publicații consacrate, cu notorietate, respectiv ziarele **Românul** și **Timpu**. Publicația liberală condusă de C.A. Rosetti până la moartea sa, în 1885, a apărut în 1857, iar **Timpu** s-a înființat la București în 15 martie 1876, tipărindu-se cu unele întreruperi până în 1922. În redacția sa și-au desfășurat activitatea marii noștri scriitori: Eminescu, Caragiale, Slavici. Cele două gazete s-au circumscris unor realități românești din acea vreme, s-au aflat în polemică și au dovedit că și în România **se făcea presă** la nivel european.

Astfel, ziarul **Românul** a protestat față de prevederile Legii presei din 1862, publicând dezbaterile Adunării cu privire la această lege, gazeta lui C.A. Rosetti, apărând cu acest prilej, în chenar negru, îndoliată¹⁶.

¹⁴ Victor Vișinescu, *op. cit.*, p.70.

¹⁵ Dan Berindei, *Constituirea României. Alexandru Ioan Cuza, domnul unirii și al reformelor*, în volumul *Istoria românilor*, vol. VII, tom I (1821-1878), Ed. Enciclopedică București, 2003, p. 504.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Ed. Științifică, București, 1970, pp. 136-137.

Putem aprecia că evoluția regimului politic în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza a influențat statutul și dezvoltarea presei în România, stat nou pe harta Europei, momentul 1864, spre pildă, începutul regimului de autoritate, având consecințe îndosebi asupra presei politice, nu întodeauna favorabile autorităților centrale, domnitorului Unirii.

Proclamarea prințului Carol I de Hohenzollern ca domnitor al României, adoptarea Constituției de la 1866, apariția celor două importante partide politice-liberal și conservator, crearea **Societății Literare Române**, nucleul viitoarei Academii Române, impunerea ortografiei cu caractere latine, dezvoltarea învățământului, afirmarea literaturii naționale, răspândirea tehnologiilor moderne în toate domeniile, legăturile mai strânse cu Europa, reprezintă tot atâtea evenimente, realități și fenomene care au marcat epoca modernă a României, aducând presa, cu adevărat, în poziția de **a partra putere în stat**. Cel mai important barometru al opiniei publice, factorul cel mai sesizant al epocii înnoitoare de după 1859, presa a devenit indispensabilă în societatea românească, o **hrană** cotidiană pentru toți cetățenii întru **potolirea setei** de informații și cultură.

În această atmosferă, așa cum bine s-a apreciat, *un ziarist occidental venit în regatul dunărean se simțea ca acasă. Întreg sistemul național al Oc-*

*cidentului fusese adus și localizat și în vechea Românie. Inteligențe spontane, românii creaseră repede o școală de ziariști, reporteri, admimistratori ș.a. foarte pricepuți, unii adevărate talente*¹⁷.

Dezvoltarea presei a fost stimulată de **Constituția din 1866**, ce acorda libertate de expresie. Libertățile de exprimare erau inspirate de formula lui Thiers, care califica intenția de a aduce atingere libertății presei drept o *crimă* pentru că *civilizația este creația sa*¹⁸.

Prin urmare, o societate modernă era imposibilă fără libertatea cuvântului scris – adică a presei –, acest lucru fiind fundamentat și garanție pentru toate reușitele societății. În articolul 5 al legii fundamentale din 1866 se prevedea că *românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor*¹⁹, iar în articolul 84, modificat în 1884, se stabilea: *Constituțiunea garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile lor prin viu grai prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți,*

¹⁷ Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români*, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 190.

¹⁸ Dimitrie Bolintineanu, *Libertatea presei*, în *Trompeta Carpaților*, anul IV, nr. 550, 11/22 septembrie 1867, p. I.

¹⁹ Dan Berindei, *Constituția de la 1866*, în volumul *Istoria românilor*, vol. VII, tom I (1821-1878), Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 561.

În cazurile determinate prin codicele penal, care în *nici un caz nu va putea răstrânge dreptul în sine*²⁰. Presa nu putea fi împiedicată de autorizații, cauțiuni, avertismente sau suprimări. Ea era abilitată să critice toate ideile, ca și activitatea administrației publice, și chiar să *exercite ura și disprețul cetățenilor față de guvern* pentru că reprezentanții autorității trebuie să aibă curajul de a *înfrunta calomnia și lucrurile inexacte*²¹.

Apreciind binefacerile acordării libertății presei, D. Bolintineanu afirma că *fără libertatea presei nu este nici libertate, nici progres*²². Prevederile Constituției de la 1866, cu modificările din 1884 în materie de presă, se înscriau astfel între cele mai avansate ale vremii, după modelul statelor europene democratice. Deși în aplicarea articolelor Constituției din 1866 privind libertatea de exprimare au fost și derapaje, criticate în gazete, totuși în perioada 1866-1877 s-au înregistrat 250 de titluri de periodice. Au început să fie publicate *foi* în multe orașe ale României, chiar unele de mică însemnătate, în 26 de centre urbane. Au început să fie tipărite de către unele periodice ediții de provincie, cum au fost cele din Galați, Focșani, Iași. Se poate remarca intensitatea dezbaterilor cu caracter politic, ceea ce a dus la

dezvoltarea *presei de informație politică*, reflectată în activitatea celor două ziare de notorietate: *Românul* și *Tim-pul*, paginile celui de al doilea remarcându-se *Mihai Eminescu*, ajuns chiar redactor-șef, între anii 1880-1883²². O mențiune aparte trebuie făcută pentru ziarul *Românul*, care a rămas pe poziții liberal-radicală, fiind veșnic opozant al puterii, fie conservatoare, fie liberal-moderate. Iorga aprecia că *Românul* era cea mai statornică dintre publicațiile românești, care s-a străduit să înfățișeze cititorilor o *foaie foarte variată de o informație solidă, plină de răspundere* și purtând fi plasată *alături cu publicațiile analoge din țările mai puțin dezvoltate măcar ale Apusului, oricare ar fi defectele ce s-ar putea găsi acestei gazete*²³. Trebuie să ne oprim și asupra revistei *Convorbiri literare*, care a exprimat ideologia culturală și politică a societății *Junimea* din Iași, sub conducerea mentorului său *Titu Maiorescu*. Revista a apărut la Iași în *1 martie 1867*, redactor responsabil fiind Iacob Negruzzi, publicația menținându-se pe linia tradițiilor sale până în anul 1944. Activitatea *Junimii* și a revistei *Convorbiri literare* a reprezentat un eveniment notabil în viața culturală a României moderne, în dezvoltarea literaturii române, a limbii române literare.

În evoluția presei românești revista *Convorbiri literare* a continuat tradiția

²⁰ Ioan Mamina, *Monarhia Constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, pp. 16-18.

²¹ *Monitorul Oficial* nr. 127 din 27 martie / 8 aprilie 1884, pp. 1822-1823.

²² Prof. dr. Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 84.

²³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 65.

Daciei literare a generației de la 1840, atât în perioada ieșeană, cât și în cea bucureșteană, de după 1898, cu meritul deosebit de a fi stimulat crearea de valori artistice autentice. Cu revista *Convorbiri literare* putem vorbi de un început real de specializare a presei pe problemele fundamentale ale culturii române – filologia și literatura²⁴.

Marile evenimente ale lumii moderne au prilejuit o vie dezbatere în presă, la toate popoarele, multe publicații editându-se chiar în *focul* acțiunilor, informațiile având un impact important într-o societate sau alta. Nici momentele memorabile ale anilor 1877-1878 din istoria românilor n-au făcut excepție în acest sens. Așa cum a existat o presă *pașoptistă* sau *unionistă*, consemnăm și o presă a independenței, a *războiului de neatâr-nare*, o artă, o literatură a sa, reflectând, toate, importanța evenimentelor în societatea românească, impactul emoțional puternic asupra *românului de rând*, participant la evenimentele războiului din 1877-1878. N. Iorga aprecia că *Războiul din 1877 a trebuit neapărat să creeze publicații speciale pentru dânsul. Se poate zice chiar că marele interes pentru ziar, în afară de nevoile politice și de pasiunile de grupări sau personale, s-a produs în momentul când o societate întrea-gă a fost tulburată în inima ei prin cea dintâi apariție a ostașilor români pe un câmp de luptă, în epoca modernă. Pentru*

²⁴ *Ibidem*, p. 150.

*a hrăni speranțe, pentru a întreține energii, pentru a alina durerea pierderilor prin omagiul celor căzuți, au trebuit deci să întemeieze, aducând în haosul patimilor o suflare de viață mai curată, trecând peste undele vii ale neamului, ziare de informație repede, de literatură vioaie*²⁵.

Evenimentele legate de cucerirea independenței au făcut să apară noi gazete, cu titluri sugestive: *România liberă* (15 mai 1877), sub direcția lui D. August-Laurian; *Steaua României* (22 mai 1877), scoasă la Iași; *Răsboiul* (23 aprilie 1877), redactor-responsabil Gr. H. Granda; *Dorobanțul* (15 noiembrie 1877).

C. Bacalbașa caracteriza ziarul *România liberă* ca fiind un pas înainte în presa română, în care au semnat nume mari ale publicisticii și culturii române: Barbu Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, Duiliu Zamfirescu sau A. Racoviță²⁶.

De asemenea, despre ziarul *Răsboiul* același C. Bacalbașa scria că: *s-a bucurat de o mare răspândire în tot timpul războiului de la 1877, fiind întâiul ziar cotidian care a vea o ilustrație zilnică la pagina 1*²⁷.

Problematica independenței de stat, situația României în anii 1877-1878 au fost reflectate și în ziarul de limbă franceză *L'Independance Roumaine*,

²⁵ *Ibidem*, pp. 158-159.

²⁶ Constantin Bacalbașa, *Ziaristica română din zilele noastre*, în volumul Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 191.

²⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 192.

apărut la 21 septembrie 1877, care a introdus rubrica informațiilor și serviciul reportajului sau *cronicile din lumea mare* semate de Mihail Văcărescu (*Claymoor*), contribuind foarte mult la răspândirea și succesul ziarului, la informarea publicului din afara României despre momentele istorice ale anilor 1877-1878²⁸.

Presa independenței a oferit o cronică vie a acelor zile, mai cu seamă după intrarea României în război. Ziarele au devenit foarte populare, veștile de pe front interesând întreaga populație. Spre pildă, căderea Plevnei a avut un ecou deosebit în rândul opiniei publice românești și străine. Presa a surprins semnificația evenimentului; astfel C. A. Rosetti scria în **Românul: Un aer de mândrie națională se vede pe toate figurile, căci și frunțile încrețite de durerea pierderilor ce vom fi avut se înseninează, ca să salute cu inima deschisă timpul drepțurilor, al ideilor generoase, al unei vitejii din cele mai depline**²⁹. Mihai Eminescu, atent observator, scria la rândul-i despre intrarea armatei noastre în București, victorioasă, și consemna în **Timpu**: *Măine, duminică, e ziua hotărâtă pentru intrarea triumfală a trupelor noastre în București. Într-adevăr dacă este vreun organ al națiunii care-n aceste vremuri triste,*

când totul este amenințat, să prezinte o privescitate mai mândră și mai întări-toare de suflet, e organul puterii fizice a poporului românesc, ostașul...³⁰.

Prin articolele politice și literare, prin telegrame de presă și reportaje la fața locului, prin ecouri din străinătate și editoriale, prin anunțuri și mesaje, prin fotografii și reproduceri de artă, desene, presa românească a câștigat, în acei ani, maturitate și popularitate, a consacrat nume noi de jurnaliști, reporteri curajoși și talentați, iar misiunea presei anilor 1877-1878, de a fi un factor activ în susținerea spirituală a luptei românilor pentru independență, a fost realizată în mod

²⁸ Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, pp. 191-192.

²⁹ C. A. Rosetti, București, 2/14 Undrea, în *Românul* 3 dec. 1877, p. 1.

³⁰ Prof. dr. Vasile Pasală, *op. cit.*, p. 94.

strălucit. **Acest moment a stimulat intrarea presei românești, definitiv, prin toate elementele și caracteristicile, în rândul presei moderne internaționale.**

În anii de după dobândirea suveranității naționale, presa românească din România, dar și din teritoriile românești ocupate atunci, mai ales de Imperiul Austro-Ungar, a cunoscut o perioadă de progres general, modernizare și diversificarea genurilor de presă, situație care s-a datorat, între altele, dezvoltării tipografiilor, consolidării tradiției gazetărești, constituirii unor asociații profesionale în domeniul presei, prevederilor constituționale de la 1866, 1884 și 1917, afirmării unor strălucite condeie de gazetari, contribuind astfel la creșterea numărului de publicații periodice și la creșterea ponderii unor mari cotidiene, ce le asigura o apariție de durată și tiraje de masă³¹. Astfel, în 1877, vedeau lumina tiparului 50 de publicații periodice. Cotidienele erau încă puține, abia zece. În 1887 însă, apăreau peste 200 de periodice, iar numărul cotidienelelor a sporit de zece ori; după 1900, până la Primul Război Mondial, numărul publicațiilor a trecut de 2000. Aproape toată presa românească din acea vreme (1878-1918) era o presă de recunoscută calitate profesională

³¹ Maria Platon, *Dezvoltarea culturală între anii 1878 și 1918*, în vol. *Istoria Românilor*, vol VII, Tom II, Ed. Enciclopedică București, 2003, p. 553.

și morală, adevărate demonstrații ale inteligenței și sensibilității umane, slujite de personalități politice și literare de formație intelectuală riguroasă, cu simțul responsabilității etice, care au știut să introducă, în conștiința publică, valori durabile³². Printre cei care au onorat cu cinste gazetăria românească în epocă se pot aminti: Mihai Eminescu la *Timpu*; C. A. Rosetti la *Românul*; Barbu Ștefănescu Delavrancea și N. Filipescu la *Epoca*; Nicolae Iorga la *Neamul românesc* și mulți alții³³.

Sub aspectul diversității ziarelor și revistelor, în 1908, spre pildă, apăreau publicații cu profil social-politic, cale mai numeroase (219), urmate de cele economice (91), enciclopedice (37), medicale (26), umoristice (20), sportive (15), militare (11), pedagogice (10) ș.a. Cele mai multe apăreau la București, nu mai puțin de 250 de publicații. La acestea se adăugau alte 69 de publicații ale românilor din afara granițelor Regatului României, multe în limbile minorităților naționale sau în limbi de circulație internațională³⁴.

Aproape toate revistele și publicațiile menționate au fost publicații de largă respirație, reviste de direcție, documente expresive ale devenirii culturii și literaturii naționale, ale dezvoltării

³² *Ibidem*; vezi și Constantin Antip, *Contribuții la istoria presei române*, 1967 p.120.

³³ Maria Platon, op. cit., p.553.

³⁴ *Anuarul presei române și al lumii politice*, an III, București, f.a., apud Ioan Scurtu, Ion Bulei, op. cit. pp. 190-191.

presei românești, limpezirile ideologice din programe rodind, bogat, într-o întinsă și variată practică artistică și centralizând câteva din principalele direcții ale spiritului românesc³⁵.

În aproximativ un sfert de secol (1884-1908) în peisajul jurnalistic românesc au apărut marile cotidiane independente antebelice care au reușit să se impună și la români ca forțe reale în societate, capabile să influențeze efectiv viața politică și opinia publică. Gazetele care au înțeles noile exigențe ale timpului s-au impus, introducând rubrici noi, acordând un spațiu larg informației interne și externe, reportajului pe cele mai variate teme, promovând interviul, portretul satiric, articolele polemice, ancheta socială, reclama comercială și nu în ultimul rând introducând noi tehnologii, ieftinind ziarul și distribuindu-l cu mai multă eficacitate. De asemenea, trebuie amintită contribuția unor jurnaliști străini stabiliți în România care au căutat să facă din presă o afacere, aducând cu ei experiența acumulată în țări cu tradiție jurnalistică și managerială în domeniu. În acest sens, Constantin Bacalbașa dădea exemplul italianului **Luigi Cazzavillan**, fondatorul *Universului*, despre care scria: *Lui Luigi Cazzavillan îi datorăm ieftinirea ziarului și, prin urmare, răspândirea lui. De la Luigi Cazzavillan au început marile tiraje ale zia-*

*relor, Luigi Cazzavillan a introdus cea dintâi mașină rotativă pentru mărirea tragerii. Cazzavillan a tras o brazdă și a deschis un drum: a dat marelui public gustul cititului*³⁶.

Temeliile puse acum, spre sfârșitul veacului al XIX-lea, vor fi trainice, de aceea patru dintre marile cotidiane din epocă, **Universul**, **Epoca**, **Adevărul** și **Dimineața**, au continuat să apară și după 1918.

Dintre acestea un loc aparte a ocupat ziarul **Universul**, unul dintre cele mai citite cotidiane de informație din România, fondat în anul 1884, în 20 august, la inițiativa ziaristului italian venit în România în 1877, în calitate de corespondent de război, **Luigi Cazzavillan** (1852-1902). Acest cotidian a ajuns să aibă 80.000 de exemplare, înainte de 1900, același C. Bacalbașa consemnând că: *din punct de vedere cultural, al prefacerilor moravurilor politice, al educației politice a publicului gazeta a însemnat mult*³⁷.

³⁵ I. Hangiu, *Reviste și curente în evoluția literaturii române*, pp. 90-155.

³⁶ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, pp. 287-323.

³⁷ Maria Platon, *op. cit.*, pp. 554-555.

În decurs de aproximativ un deceniu (1884-1894) ziarul s-a schimbat foarte mult, *Universul* căpătând înfățișarea unui mare cotidian de informație și opinie, abordând o tematică variată, de la problemele politice la cele artistice, beneficiind și de colaborarea unor personalități de excepție, jurnaliști și scriitori de literatură: I. Popescu, D. Teleor, Gr. Ventura, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, Șt.O. Iosif și alții. De aceea și apariția sa a fost îndelungată, până după al Doilea Război Mondial, aproape 70 de ani.

Această mare afirmare a presei românești, într-o perioadă de pregătire a realizării statului național unitar, în care au apărut și primele semne ale jurnalismului nostru în diaspora românească (ziarele **Românul**, **America**, **Steaua noastră** din SUA), a demonstrat că presa a fost un factor de primă importanță în împlinirea idealurilor naționale, în modernizarea societății românești. Iorga conchidea în încheierea sintezei sale asupra istoriei presei românești, el însuși martor și actor al evenimentelor, că: *Se poate zice că presa românească, ale cărei servicii pentru deșteptarea conștiinței cetățenești, pentru răspândirea cunoștințelor curente în popor, pentru îndreptarea și înnobilarea graiului curent, cu toate excesele la care s-au dedat unele ziare, nu pot fi îndestul*

*prețuite. A fost factorul de căpetenie*³⁸ în societatea românească.

Presa modernă, în general, și-a datorat evoluția calitativă și cantitativă mai multor factori, care cuprind condițiile istorice de ansamblu – regim politic, nivel de dezvoltare economică, starea culturală a unei națiuni, precum și factorii imediați, care țin de domeniul industriei presei – tehnologie rapidă de tipărire, de multiplicare, logistica distribuirii, obținerea de informații, telecomunicații eficiente, un corp de jurnaliști profesioniști, o legislație a presei cât mai aproape de interesele acestui domeniu. În condițiile României din preajma Primului Război Mondial și a Marii Uniri, trebuie să amintim un alt factor, cu o importanță aparte în cazul nostru, și anume, influențele din exterior, venite din partea unor puteri în presă cum au fost Franța, Italia, Germania, Marea Britanie. Nu trebuie, de asemenea, ignorat faptul că ziariștii străini, unii stabiliți în România, au dat un impuls dezvoltării presei românești, mai cu seamă tehnic-material și în privința organizării și conducerii. C. Bacalbașa, analizând acest din urmă factor, scria că: *Dacă privim presa din celălalt punct de vedere, din acela al creșterii și dezvoltării sale materiale, putem face o constatare importantă, și anume aceea că aproape toate îmbunătățirile de ordin tehnic al ziarului românesc le*

³⁸ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești: 1790-1990*, p. 280.

datorăm ziariștilor străini stabiliți în țară; în schimb, întreg progresul din câmpul vast al ideilor, îl datorăm numai ziariștilor români. Modernizarea ziarului, înmulțirea rubricilor, ieftinirea lui, comercializarea mai dibace, dezvoltarea reportajului, punerea ziarului în mâna celor mulți le datorează presa română ziariștilor străini veniți și statorniciți în România. Toți n-au fost decât niște dibaci profesioniști și oameni care căutau să facă din presă o afacere³⁹.

Pe măsura maturizării jurnalismului românesc, din toate punctele de vedere, de la oameni la organizare și tehnologie, românii în calitate de proprietari și directori de gazete, redactori, jurnaliști, personal tehnic-administrativ, s-au ridicat la nivelul calității materialelor publicate și-i putem caracteriza ca oameni de presă în deplinătatea cuvântului. Între marile figuri ale presei românești la început de secol XX, atât jurnaliști, cât și organizatori și administratori de gazete și trusturi de presă, amintim pe: *Al. Beldiman, Constantin Mile, I. L. Caragiale, Ioan Slavici, N. Filipescu, George Panu, C.A. Rosetti, Anton Bacalbașa, C-tin Dobrescu Argeș* și alții.

O atenție deosebită s-a acordat rapidității informării, de aceea ziarele, pe lângă faptul că și-au creat o rețea mare de corespondenți și trimiși speciali, au apelat la serviciile sucursalelor

din București ale unor agenții de știri străine, care se înființaseră pe baza unor contracte cu guvernul român.

Istoria agențiilor de presă din România a început la 1 august 1854, când, sub autoritatea statului, telegraful a transmis *prima telegramă* de la București la Viena, având ca subiect operațiunile militare de pe frontul din Crimeea⁴⁰.

În preajma Războiului de Independență a fost creată la București o filială a agenției franceze Havas, sub numele de **Agenția Havas a României**.

O altă inovație în organizarea materialelor publicate în ziarele de informație, cu deosebire de către ziarele **Adevărul** și **Universul**, a fost aceea de a crea rubrici permanente pe probleme de larg interes, chestiune aflată în sarcina redacțiilor și rezolvată cu succes. Așa se poate aminti rubrica *Politica externă*, din ziarul **Universul**, înființată în 1899. Un alt element de noutate promovat de ziarele epocii a fost editarea unor numere speciale pentru anumite momente și evenimente, sau, ulterior, crearea unor suplimente care oglindeau zilnic un anumit domeniu – militar, literar, artistic, economic, financiar, juridic, umor, curiozități, modă, creșterea și educarea copiilor – distribuite gratuit, odată cu numărul de ziar respectiv.

³⁹ Constantin Bacalbașa, *Ziaristica română din zilele noastre*, pp. 206-207.

⁴⁰ Carmen Ionescu, *Agențiile de presă din România. 1889-1999*, Editura Tritonic, București, 2001, pp. 27-28.

Un alt domeniu important în sfera presei și informației, care s-a dezvoltat rapid la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost cel al *publicității*, publicitate aducătoare de mari venituri atât pentru ziare, cât și pentru agențiile de publicitate. Prima **agenție de publicitate** din România a fost fondată în anul 1880 de negustorul evreu David Adania și purta numele proprietarului – *Agenția de publicitate David Adania*, din București⁴¹.

O preocupare care relua tradiții valoroase, chiar în mediul cultural românesc, s-a făcut simțită în paralel cu rezultatele de excepție pentru jurnalismul românesc, și anume aceea de a scrie despre **istoria presei în spațiul locuit de români**.

După contribuția lui Kogălniceanu de la 1855, reține atenția studiul lui **Ilarie Chendi** din 1900, intitulat *Începuturile ziaristicii noastre. 1789-1795*⁴². Autorul, un cunoscut ziarist, publicist și critic literar, care a trăit între anii 1873-1919, și-a propus să cerceteze condițiile istorice în care s-au făcut încercările de a scoate publicații în limba română de către românii ardeleni. Scria Chendi că presa era o armă în lupta națională și de aceea trebuie cunoscută istoria presei, care este antrenată în efortul de emancipare națională, culturală și politică. *Pentru*

*noi, românii transilvăneni, chestiunea prezintă interes specific prin faptul că urmele întâielor încercări de a înțelegem ziarele românești se găsesc aici la noi*⁴³.

Tot unui ardelean, **I. Lupaș**, istoric, îi datorăm un al doilea studiu asupra presei românești, intitulat ***Din trecutul ziaristicii românești***, apărut în 1916.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea dezvoltarea presei moderne a adus în peisajul vieții sociale și culturale o nouă profesie, cea de jurnalist, *amatorismul* în presă, nu în sens peiorativ, fiind înlocuit cu *profesionalism*, ziaristii profesioniști câștigându-și existența din veniturile asigurate de activitatea desfășurată la diverse gazete⁴⁴. Referindu-se la profesia de jurnalist în România începutului de secol XX, cu antecedente la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu facem altceva decât să aducem un omagiu oamenilor de presă la cei 100 de ani de la înființarea **Uniunii Ziaristilor Profesioniști din București – 11 ianuarie 1919**.

Statutul jurnalismului punea noi probleme în relația sa cu statul, societatea sau patronul, unde legislația presei avea un cuvânt de spus, dar și în relațiile dintre jurnaliști. Etica profesională, deontologia jurnalismului

⁴¹ Marian Petcu, *O istorie ilustrată a publicității românești*, p. 57.

⁴² Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicii noastre 1789-1795*, Ed. Minerva, Orăștie, 1900.

⁴³ Marian Petcu, *Istoria presei românești. Antologie*, Ed. Tritonic, București, 2002, p. 111.

⁴⁴ Marian Petcu, *Jurnalist în România. Istoria unei profesii*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, pp. 9-22.

și-au definit, treptat, principiile, iar presa a devenit indispensabilă României moderne. **C.A. Rosetti** scria în acest sens: *Presa, folosind caracterizarea de circulație mondială, trebuie să fie a patra putere a unui stat civilizat și liber. Presa însă pentru ca să fie a patra putere a unui stat presupune ca redactorii ei, când iau condeiul, să fie sacerdoți, ziaristii sunt preoții care servesc la altarul acelei zeități ce se numește Naționalitate și Libertate...*⁴⁵.

Animați de asemenea idei generoase, jurnaliștii și-au creat **primele organizații profesionale**. Pe plan european, primele organizații profesionale ale jurnaliștilor au fost create la Berna, 1844; Franța, iar în Marea Britanie a apărut prima *Uniune Națională a Jurnaliștilor* în 1907.

În România, jurnaliștii au decis, la rândul-le, să se organizeze profesional, un prim moment fiind înregistrat în noiembrie 1871, când au avut loc lucrările Întâiului Congres al presei din România.

Programul care a fost adoptat la această primă reuniune a ziaristilor români lua poziție față de marile probleme ale societății, iar conducerea țării trebuie să fie întemeiată pe adevărata libertate națională⁴⁶. A ur-

mat crearea **Societății Ziaristilor**, în 1882, cu președintele ales în persoana lui C. A. Rosetti, până la moartea sa, în 1885, când s-a stins și această organizație. Referindu-se la acest eveniment, Iorga scria că dezvoltarea presei, înmulțirea ziarelor și dovida făcută cum că ziarismul începe să devină o carieră, inspiră câtorva ziaristi hotărârea de a forma o societate a ziaristilor⁴⁷.

După 1885, în România au fost create organizații ale jurnaliștilor, așa cum au fost: **Societatea Presei** – 1888; **Sindicatul ziaristilor din București** – 5 aprilie 1900. Președintă de onoare a SZB a fost chiar *principeasa Maria*. Alături de SZB, începând cu 26 noiembrie 1906, a funcționat și **Cercul PRESA** al ziaristilor din România, urmat în 1913 de **Asociația Generală a presei române**, cu sediul la București. Primul președinte al **Asociației** a fost jurnalistul Constantin Mille⁴⁸.

Formele de asociere a jurnaliștilor au avut obiective generoase cuprinse în statutele lor. Constituite mult înainte de 1919, au fost semnalul clar că în societatea românească din preajma Marelui Război, presa și slijitorii săi își câștigaseră un loc bine definit, de reală importanță pentru modernizarea societății românești. Evenimentele care au marcat decisiv istoria națională, europeană și universală în

⁴⁵ *Banchetul oferit lui C.A. Rosetti cu ocazia a XXV-a aniversării a fondării României* la 27 IX 1881, București, 1881, p. 102.

⁴⁶ G. Călugăru, *Almanahul-dicționar al presei din România și a celei românești de pretutindeni*, București 1926, pp. 6-7.

⁴⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 154.

⁴⁸ Constantin Antip, *op. cit.*, pp. 192-193.

cel de al doilea deceniu al secolului al XX – *Războaiele balcanice, Marele Război și Unirea românilor* în ceea ce s-a numit **România Mare** au adus, în primul rând, societății românești, națiunii române, schimbări de profunzime fără precedent, care s-au reflectat și în presa românească, impunându-i câteva trăsături aparte, date de specificul realităților istorice.

În primul rând, presa a devenit o armă redutabilă de luptă pentru apărarea existenței național-statale și realizarea României Întregite, reînnoind firul valoroaselor tradiții ale *presei unioniste* de la 1859 sau ale *presei războiului de neatârnare* din anii 1877-1878.

Iarăși, avem o **presă a războiului** în perioada 1913-1918, dar, ca un corolar, și o presă a *Unirii românilor* prezentă activ atât în Vechiul Regat al României, cât și în provinciile istorice românești unite cu Patria-Mamă în 1918 – Basarabia, Bucovina și Transilvania. Spre exemplu, ziarul **Dimineața** scria în 1915: *Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale, de veacuri răpite cu nedreptul*⁴⁹.

Momentul intrării noastre în **Războiul de Întregire** a fost salutat de principalele gazete ale țării. *Suntem în război – nota C. Mille în **Adevărul**. De azi înainte avem o singură grijă: a învinge cu orice preț, căci a învinge*

⁴⁹ *Dimineața* din 14 aprilie 1915.

*înseamnă a împlini idealul național. România și românismul sunt de acum lozincă noastră. Nu mai suntem decât o Românie care luptă să fie România Mare și în care persoanele au dispărut pentru a face loc efortărei comune, efortărei care mână în luptă țăranul de la sate și pe orășan, pe simplul muncitor și pe intelectualul ca, împreună, cot la cot să moară pentru țară*⁵⁰. În primul număr al **Gazetei ostașilor**, publicație născută de evenimentele militare în care era implicată România, se remarcă faptul că oricâte jertfe se vor face pe front ele vor fi răscumpărate *de marea dreptate ce se va face prin acest război neamului nostru*⁵¹. Au semnat articole în această gazetă personalități de prestigiu ale culturii române și jurnalismului românesc, între care îi putem remarca pe: *N. Iorga, O. Goga, M. Sadoveanu, O. Ghibu, I. Agârbiceanu, I. Minulescu*. Toți au contribuit, apoi, la apariția ziarului de front, mult mai bine cunoscut, **România**, la 2 februarie 1917, avându-l ca director pe *M. Sadoveanu*, apariția sa fiind consemnată până în 23 martie 1918, la Iași, apoi, până în iunie 1918, în București⁵². *Articolul-program* a fost semnat de *O. Goga*, sub titlul **Spre biruință**, din care reținem aprecierile: *În fiecare clipă, în alergarea minții, în ceasuri de muncă*

⁵⁰ *Adevărul*, an XXIV, nr. 10573 din 16 august 1916, p. 1.

⁵¹ *Gazeta ostașilor*, nr. 1 din 11 septembrie 1916, p. 11.

⁵² Octavian Goga, *Ne învață Mărășeștii*, p. 21.

și nopți de veghe, împreună cu toată suflarea țărânei strămoșești noi vom avea ochii îndreptați spre voi soldați ai neamului, care din tranșee trimiteteți moarte liftelor străine. În *ranițele voastre e biruința de mâine*⁵³.

O altă gazetă apărută în timpul războiului a fost **România Mare**, scoasă de voluntarii români de la Kiev, în 20 iunie 1917, unde O. Goga a semnat articolul de fond din primul număr, intitulat, semnificativ, *Către Soldații României Mari*, în care poetul-gazetar scria: *Voi sunteți soldații României mari în tabăra unde armata română va porni la voi acasă*⁵⁴.

Campania eroică a verii anului 1917 și-a găsit o evocare pe măsură în gazeta **România**, bătălia de la Mărășești fiind evenimentul cel mai important despre care relatează publicația. **Bătălia care a salvat România** a fost sugestiv descrisă de Iorga, în toată plenitudinea semnificației sale: *Mărășeștii strigă deci cu învățătura sângelui vărsat acolo, strigă în conștiința tuturor oamenilor care vor îndreptarea țării noastre nenorocite. Zilele de înaltă pedagogie națională care va îndruma viitorul*⁵⁵.

Evenimentele Unirii au dat la iveală multe organe de presă, unele cu scurtă apariție, în Vechiul Regat sau în Basarabia, Bucovina și Transil-

vania. Austro-Ungaria și Rusia se prăbușiseră, iar presa românilor, ca și a altor etnii putea să se manifeste fără opreliști. De asemenea, după retragerea armatelor de ocupație din România și-au reluat activitatea marile ziare de informație, la fel presa politică.

Între cele mai importante gazete care au susținut Unirea în acele zile menorable ale anului 1819 s-au numărat publicațiile: **Românul**, organ al Partidului Național Român, apărut la Arad, în 1911, **Adevărul**, ziarul Partidului Social Democrat al românilor din Ardeal, și **Drapelul**, scos la Lugoj, în 1901, coordonat de Valeriu Braniște și altele.

Despre Hotărârea istorică de la Alba Iulia s-a scris mult; astfel, deputatul **Ilie Cristea** scria despre măreția zilei de 1 decembrie 1918: *Generațiile care vor veni după noi vor pricepe ele oare agitația înălțătoare ale acestor zile istorice? Oricât de fidel au să vorbească cronicile zilelor noastre, nu vor putea reda niciodată tot entuziasmul de care era cuprinsă toată românilor*⁵⁶, în ziarul **Românul**.

Cotidianul **Universul**, redând entuziasmul românilor de la Alba Iulia, trimitea un salut frățesc tuturor românilor de dincolo de Carpați *ca să cimenteze înfrățirea și unitatea noastră într-o Românie mare*⁵⁷.

⁵³ *Idem*, *Spre biruință*, în *România*, I, nr. 1, 2 februarie 1917.

⁵⁴ *România Mare*, I, nr. 1, din 20 iulie 1917.

⁵⁵ *România*, I, nr. 183 din 8 august 1917.

⁵⁶ *Românul*, an VII, nr. 19 din 18 noiembrie 1918, p. 1.

⁵⁷ *Universul*, an XXXVI, nr. 20 din 2 decembrie 1918, p. 1.

Presa străină a consemnat la rândul-i evenimentele din decembrie 1918. Astfel, *The New York Times*, în reportajul **Proclamarea Unirii tuturor românilor**, aprecia ziua de 1 decembrie ca ziua când *Adunarea Națională a proclamat solemn unirea Transilvaniei cu România ca o sărbătoare a românilor transilvăneni*⁵⁸.

Presa, în consecință, și-a făcut din nou datoria pentru împlinirea idealului național, contribuind într-o măsură mare la deschiderea unei noi epoci în istoria națională, o epocă de profunde schimbări, pe care le va cunoaște și presa românească în anii României interbelice, ani de realizări istorice ale națiunii române.

După Marea Unire din 1918, democratizarea societății, chemarea la viața politică activă a milioane de români au avut ca rezultat creșterea interesului pentru viața publică, dorința de informare a cetățenilor. Românii își puteau găsi cadența firească în evoluția lor spre intergarea deplină în lumea civilizată, de pătrundere în *sferile înalte* ale culturii europene și mondiale. **Liviu Rebreanu** dădea o expresie acestor tendințe când aprecia: *După desăvârșirea unirii neamului românesc, trebuie să urmeze negreșit afirmarea noastră în fața lumii ca factor cultural. Energiile spirituale ale unui popor cu vitalitate extraordinară și cu mari daruri firești va*

⁵⁸ *The New York Times*, din 11 decembrie 1918.

*trebui să producă, în domeniul artelor și culturii, valori încă nebănuite, prin care să ne dobândim locul de cinste în concurența civilizației universale*⁵⁹.

Presa a luat un mare avânt pe întreg cuprinsul României Mari și a evidențiat existența, chiar în localități mai puțin importante, a unei vieți culturale notabile. Cu adevărat **presa** a constituit **o reală putere în stat**, deseori fiind un factor de echilibru, criticând politicianismul și corupția, afacerile veroase, incultura, abuzurile autorităților. De altfel, această atitudine a presei se regăsește în toate statele europene care au avut, în perioada interbelică, aceeași evoluție a regimurilor politice – de la democrație spre dictatură.

Deși pierderile României în război au fost semnificative, presa a luat un avânt fără precedent, după o scurtă perioadă de criză în anii imediat următori postbelici.

Războiul a adus, între altele, și multă sărăcie în casele românilor. Și atunci, ca și astăzi, cărțile valoroase, de literatură ori științifice, erau foarte scumpe, de aceea o mare parte a populației nu-și putea permite luxul unei cărți bune. Pentru informare, cel mai la îndemână se afla presa de informație generală, politică sau de di-

⁵⁹ *Apud*, Dumitru Micu, Ioan Scurtu, Ion Agrigoroaiei, *Cadrul general de evoluție a culturii*, în vol. *Istoria Românilor*, vol VIII, *România întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 640.

vertisment, mult mai ieftină și potolind *setea de noutate*, de *senzațional* a marii mase de cetățeni. De aceea în anii de după război, **Liviu Rebreanu** aprecia, pe bună dreptate, faptul că, în general, *cultura, ca și cartea sunt considerate, azi și ieri, drept lux primejdios*⁶⁰. Or, publicul cititor, publicul obișnuit din Capitală sau din țară, își acorda *luxul primejdios al culturii în felul lui, citind și comentând ce scrie la gazetă: politică, finanțe, calamități naturale, fapt divers, știri externe, anunțuri publicitare*⁶¹.

Dezvoltarea presei în anii de după război a însemnat însă nu numai creșterea numărului de gazete sau tiraje, dar și creșterea numărului de **jurnaliști profesioniști**, având problemele lor specifice în viața de zi cu zi, în relațiile cu patronatele și statul.

În tradiția deja existentă s-a înscris și preocuparea asocierii jurnaliștilor în *societăți și uniuni, syndicate* care să le apere drepturile, să le promoveze interesele. Așa s-a înființat în ziua de **11 ianuarie 1919**, acum un veac, **Uniunea Ziariștilor Profesioniști din București**, organizație ce va avea o influență decisivă asupra evoluției profesiei de jurnalist, mai ales în perioadele de criză din societate⁶². Momentul **11 ianuarie 1919** se înscrie, așadar, ca unul de referință în evoluția presei moderne din România, a profesiei de jurnalist, elemente componente ale civilizației în orice societate civilizată – așa cum se pretindea și societatea românească din prima jumătate a secolului trecut.

⁶⁰ Ioana Pârvulescu, *Întoarcerea în Bucureștiul interbelic*, Ed. Humanitas, București, 2993, p. 236.

⁶¹ *Ibidem*, p. 237.

⁶² Marian Petcu, *Jurnalist în România. Istoria unei profesii*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 33.

Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România – câteva repere cronologice interbelice

Mihai MILCA

Înființarea la 11 ianuarie 1919 la București a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România putea să pară la vremea respectivă, încărcată de evenimente cruciale pentru țară, la puțin timp după înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, un fapt întrucâtva anodin, între atâtea altele, într-o capitală încă bulversată după doi ani de feroce ocupație străină, în care autoritățile legitime, regele și mulți dintre cei refugiați în timpul războiului în Moldova abia se reîntorseseră spre a purcede la reconstrucție și o nouă organizare statală între fruntariile reîntregirii naționale.

Presă românească trecuse, și ea, printr-o perioadă de grele încercări, atât în intervalul neutralității, cât și în anii de coșmar ai bătăliilor pentru apărarea teritoriului țării, invadat din toate direcțiile de armatele Puterilor Centrale adverse, apoi sub călcâiul de fier al ocupantului german și al acoliților

acestuia. Trecuse prin momente de exaltare și deznădejde. Suportase restricții și privațiuni. Se scindase în circumstanțele tragice în care țara însăși era ruptă în două, plindu-se unor exigențe inerente pe timp de război, suportând rigorile cenzurii militare, îngrădirile impuse de protecția secretului operațiilor armate, o parte dintre jurnaliștii rămași în zona ocupată plătind chiar un compromișător tribut pe altarul colaboraționismului cu Puterile Centrale, indiferent de motivațiile lor interioare și bunele lor intenții (vezi cazurile Stere, Slavici, Arghezi, Tzigara-Samurcaș).

Este însă cât se poate de semnificativ faptul că actul constituirii Uniunii Ziariștilor Profesioniști, mai întâi în capitală și apoi în toate provinciile istorice, inclusiv în cele revenite pe parcursul anului 1918 la Țara-mamă, a avut la bază inițiativa entuziastă a unui grup de tineri ziariști, mulți din-

tre ei combatanți abia reveniți din tranșee, consonantă cu multe altele de acest gen, vizând reconfigurarea tuturor structurilor instituționale și asociative în deplină concordanță cu imperativele unității naționale.

Nu era vorba doar de un deziderat ținând de conjunctura istorică. Ci și de nevoia stringentă a unei bresle cu o certă identitate profesională, asumată și recunoscută în plan public, de a-și afirma prezența calificată în viața societății românești, după ani de acumulări și eforturi de modernizare și sincronizare cu presa occidentală.

La 11 ianuarie 1919 a avut loc, așa cum am amintit, adunarea generală de constituire a Uniunii, ocazie cu care a fost adoptat statutul acesteia și s-a procedat la alegerea, în mod democratic, a conducerii UZP. Între membrii fondatori ai Uniunii Ziariștilor Profesioniști se cuvine să amintim o pleoră de personalități culturale și politice, jurnaliști reputați, nume emblematice ale gazetăriei românești interbelice: Victor Iamandi, Eugen Filotti, Ion Minulescu, Ion Pas, Cezar Petrescu, Pamfil Șeicaru, Constantin Papacostea, F. Brunea Fox, Mircea Grigorescu, Ion Felea, Dinu Dumbravă, I. G. Peltz, Samson Abramovici, Nicolae Pora, Jean Vulpescu și mulți alții.

Președintele UZP a fost ales, la propunerea lui Pamfil Șeicaru, publicistul Henric Ștefan Streitman, iar secretar general al Uniunii a fost desemnat Vasile Canarache, licențiat în istorie și redactor al ziarului „Adevărul”.

Chiar dacă peste numele primului președinte al UZP s-a așternut lespedeaua uitării, se impune să precizăm că în epocă Henric Șt. Streitman era o prezență gazetărească notabilă și activă. Născut în 1873 la Piatra Neamț, într-o familie evreiască, Henric Șt. Streitman a studiat în străinătate, obținând licența în filosofie și un doctorat în științe fizico-chimice. A colaborat de timpuriu la publicația „Școala Nouă”, condusă de Garabet Ibrăileanu și începând din 1894 a publicat articole de o remarcabilă ținută intelectuală la „Românul” fondat de C. A. Rosetti, la „Contemporanul”, „Facla” și „Munca”. A înființat și câteva publicații proprii, cu o existență efemeră însă: „Prezentul”, „Cuvinte libere”, „Realitatea”. A îndeplinit funcția de redactor-șef la „Viitorul”, oficiul liberal, având pe frontispiciu numele lui I. G. Duca și Constantin Banu. Cu acesta din urmă mai colaborase la „Flacăra”.

În timpul războiului a figurat în paginile publicației „Renașterea”, bucurându-se de aprecierea lui Alexandru Macedonski, care vedea într-însul „unul dintre jurnaliștii români strălucitori”, „un om de mare cultură, și un scriitor de imens talent”.

Paleta sa de preocupări intelectuale se întindea de la darwinism, lamarckism și socialism la naturalism și realism literar. Imediat după Marele Război s-a arătat ostil comunismului de sorginte bolșevică și s-a implicat în politică alături de Alexandru Averes-

cu, liderul Partidului Poporului, și de poetul naționalist Octavian Goga. A îndeplinit o perioadă funcția de senator de Storogineț din partea Partidului Poporului și a fost consilier în Ministerul Afacerilor Străine, după care a revenit, în 1928, în presă. A continuat să întrețină relații apropiate cu Octavian Goga, I. G. Duca, N. D. Cocea. A publicat câteva volume cu profil literar „Între da și nu”, „Ziua e scurtă” și „Elogiul ipocriziei”.

Anii premergători celui de al Doilea Război Mondial și apoi perioada dictaturii legionare și militare antonesciene ne oferă o imagine controversată a lui Henric Șt. Streitman, care, deși ostracizat de legionari, a colaborat cu Radu Lecca – la Comisia pentru probleme evreiești –, situându-se pe poziții contrare lui A. L. Zissu, membru marcant al mișcării sioniste din România. A supraviețuit războiului și, paradoxal, nu a avut de suferit de pe urma regimului comunist abia înscăunat. A murit în 1949.

Revenind la momentul constitutiv al Uniunii Ziaristilor Profesioniști, va trebui să constatăm că noua asociație profesională a jurnaliștilor apărută la 11 ianuarie 1919 nu venea pe un teren gol.

Există deja un sindicat al ziaristilor din București creat la 18 martie 1900, printr-o lege promovată de ministrul C. G. Dissescu și promulgată de Regele Carol I, care încă înainte de Primul Război Mondial, la 1900, reunea un număr semnificativ de membri ac-

tivi. Între ziaristii afiliați se numărau: C. Alimăneșteanu (dir. „Viitorul”), V. Anestin („Minerva”), Al. Antemireanu („Conservatorul”), Șt. Antim („Ordinea”), V. Arion (dir. „La Patrie”), C. Bacalbașa („Conservatorul”), Al. Bălăceanu („Secolul”), C. Banu („Viitorul”), D. Berardi („La Roumanie”), G. Berand („L'Independence Roumanie”), H. Bernescu („Anuarul Presei”), G. Boldur-Epureanu, G. Brănișteanu („Adevărul”), T. Cămărăscu (dir. „La Roumanie”), D. Casseli („Universul”), Al. Ciurcu, N. Compoteca („Voința Națională”), G. Constantinescu Cascabelo („Acțiunea”), D. Constantinescu („Epoca”), S. Cujbă („Universul”), N. Dascovici („Viitorul”), V. Dărăscu (dir. „Universul”), C. Demetrescu („Minerva”), I. G. Duca (dir. „Viitorul”), N. Dumitrescu-Câmpina (proprietar „Universul”), E. Fagure (Adevărul), M. Ghimpa (dir. „Secolul”), C. Gongopol („Epoca”), Al. Hodoș („Secolul” și „Universul”), V. Ionescu (dir. „Ordinea”), G. Juvara (dir. „Ordinea”), I. Kestler („Rumanische Lloyd”), V. Kogălniceanu, P. Locusteanu, I. Minulescu („Viitorul”), C. Mille (dir. „Adevărul”), I. Nădejde („Adevărul”), G. Panu („Săptămâna”), M. Papamihailopol (dir. „Țara”), S. Pauker („Adevărul”), T. Pisani (dir. „Epoca”), I. Popp (dir. „Bukarester Tageblatt”), I. Procopiu (dir. „L'Independence Roumanie”), G. Ranetti („Epoca”), C. Răuleț („Voința Națională”), I. Rusu-Aburdeanu („Adevărul”), R. Seișeanu („Acțiunea”), I. Slavici (dir. „Minerva”),

H. Șt. Streitman („Viitorul”), G. Ursianu („Generația Nouă”), G. Ventura, Al. Vernescu („Adevărul”).

În peisajul jurnalistic românesc au mai funcționat ulterior Asociația Generală a Presei Române, Sindicatul și Cercul Ziariștilor Profesioniști de la Iași, Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, cărora li s-a adăugat Uniunea Ziariștilor Profesioniști din București.

Diversitatea nu a creat însă și o unitate a societăților/sindicatelor/uniunilor de presă, fenomen ce avea să fie parțial explicat de G. Caliga în „Almanahul dicționar al Presei din România și al celei românești de pretutindeni” (București, Fundația Culturală „Principele Carol”, 1926): „Începând de la Întâiul Congres al Presei din noiembrie 1917 mișcarea s-a scindat, manifestarea fiind considerată mai degrabă o expresie a Presei liberal-democrate, fiindcă ziarele conservatoare – guvernamentale nu au participat”.

Statutul inițial al UZP a suferit ulterior, în urma adunărilor generale consecutive din 1921, anumite modificări. Tot atunci au fost consfințite principiile și regulile organizatorice, inclusiv cea referitoare la accesarea în Uniune doar a ziariștilor cu studii cel puțin liceale și care subzistau din salariul primit de la o publicație de cel puțin trei ani. Între principiile statutare fundamentale se regăseau: sprijinirea intereselor ziariștilor profesioniști, îmbunătățirea stării lor materiale, acordarea de pensii suplimentare la bătrânețe, apă-

rarea prestigiului și demnității membrilor, reglementarea raporturilor de muncă, inclusiv instituirea postului de director sau de redactor-șef în mod obligatoriu, ocupat de un ziarist profesionist, impus patronilor de presă, constituirea de cercuri profesionale și a unui „atelier de creație publicistică”.

Un obiectiv primordial al Uniunii l-a constituit extinderea structurilor sale teritoriale la nivel național și cu precădere în provinciile istorice reunite, unde presa românească fusese în suferință. Totodată, se urmărea atragerea în rândurile UZP a ziariștilor profesioniști din rândul minorităților conlocuitoare loiale statului român. Uniunea și-a mai propus editarea unei reviste consacrate problematicii profesionale și creației jurnalistice, precum și înființarea unei școli de ziaristică.

În 1922 UZP a reușit să convoace primul Congres al presei române în capitală, context în care au fost trecute în revistă succesele obținute de Uniune în intervalul de timp scurs de la constituire. A fost raportată încheierea contractelor de muncă pentru ziariștii profesioniști, dreptul la preaviz plătit la încetarea apariției publicației, acordarea repausului duminical și a concediului de odihnă plătit. Uniunea a întreprins totodată demersuri de recunoaștere pe plan extern. UZP a perfectat afilierea la Federația Internațională a Ziariștilor cu sediul la Paris, a participat cu delegații la congresele și acțiunile acesteia, a in-

stituit o comisie de etică, după model occidental, care avea drept scop supravegherea severă a recrutării personalului în presă. Comisia putea uza de prerogativa declanșării acțiunilor de eliminare din rândurile Uniunii a acelor ziașiști care, prin conduita lor, compromiteau prestigiul breslei.

În anul următor – 1923–, cu prilejul Congresului UZP desfășurat la Cluj, au fost stabilite câteva reguli organizatorice noi: lărgirea cadrului Uniunii prin primirea ca membri a redactorilor din agențiile de presă, a graficienilor și fotoreporterilor, crearea unei case de ajutor, înființarea unui tribunal de onoare pentru rezolvarea litigiilor și incidentelor dintre ziașiști, patroni sau persoane particulare, organizarea unui așezământ care să contribuie la ridicarea gradului de cultură profesională și generală a membrilor, acordarea de premii pentru cele mai bune creații jurnalistice.

În 1931, la București, a avut loc un nou congres care a evidențiat în mod imperativ situația ziașiștilor profesioniști în condițiile accentuării crizei economice și marasmului politic. Cu această ocazie a fost salutată inițiativa înființării Casei de Retrageri și Pensuni a Ziașiștilor, organizată prin lege specială promulgată prin Decretul nr. 2474 din 7 iulie 1930. Casa a funcționat pe lângă Casa Centrală a Asigurărilor Sociale din cadrul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Prin această lege, modificată în 1935, ziașiștii, membri ai casei de

pensii, cât și patronii lor erau obligați să contribuie cu diverse cote la strângerea unui fond suplimentar de alimentare a bugetului general. Scopul instituției astfel create a fost de a acorda ziașiștilor profesioniști, membri ai Casei, pensii de retragere și de invaliditate, precum și pensii pentru văduvele și orfanii minori ai membrilor decedați. Asigurarea era obligatorie pentru ziașiștii care profesau în presa cotidiană și facultativă pentru cei care activau în publicațiile săptămânale sau cu altă periodicitate.

Congresul UZP din anul 1935, desfășurat la Oradea, a celebrat înainte de toate împlinirea unei aspirații nutrite de întreaga breaslă a jurnaliștilor încă din anii de început ai asociației: crearea unei forme de învățământ superior de teoria și practica presei în România. Prima catedră cu acest profil a fost inaugurată atunci la Universitatea din București, embrionul a ceea ce avea să devină peste multe decenii Facultatea de Jurnalism.

Congresul de la Oradea a fost, din cauza circumstanțelor istorice ale țării, într-o conjunctură europeană tensionată și plină de amenințări geopolitice, ultimul, marcând începutul declinului UZP.

La 30 decembrie 1937 regimul dictatorial al regelui Carol al II-lea a suprimat numeroase ziare și reviste, printre care, în primă instanță, cele democratice: „Adevărul”, „Dimineața”, „Lupta”. În 1938 au fost interzise partidele politice și sindicatele, locul acestora fiind

luat de Frontul Renașterii Naționale, o formațiune politică având ca model partidul unic din regimurile totalitare aflate la data respectivă în ascensiune. Organizațiile profesionale și sindicatele ziaristilor au fost transformate în corporații de breaslă. Singurele care s-au menținut au fost UZP și Asociația Generală a Presei Române, care erau afiliate la Federația Internațională a Ziaristilor de la Paris.

În 1943, deși UZP era practic inactivă încă din anul 1938, refuzând să elimine din rândurile sale redactorii ce lucraseră la publicațiile de stânga sau aveau origine evreiască, guvernul antonescian a suspendat organizația ziaristilor profesioniști prin decret, fără însă a o desființa. La începutul anului 1944 Guvernul Antonescu a creat un așa-numit Colegiu (consiliu) al Ziaristilor menit să finalizeze operația de „epurare” a presei de toți jurnaliștii care nu puteau proba prin acte că „sunt de origine română neîndoielnică sau se trag din părinți creștini de origine neiudaică”, cei căsătoriți trebuind să facă dovada similară pentru soț/soție.

După 23 august 1944 și schimbarea regimului politic, în România presa a înregistrat, la indicațiile ocupantului sovietic și din cauza acțiunilor sistematice ale comuniștilor autohtoni de a o aservi, un proces de restricționare a libertății de exprimare și eliminare drastică a ziaristilor suspectați de a se fi aflat în slujba dictaturilor carlistă, legionară și antonesciană.

În februarie 1945 câțiva ziaristi democrați, de stânga sau care activaseră în presa comunistă ilegală, între care George Macovescu, George Ivașcu, Dante Dănciulescu, Ion Felea, Gheorghe Dinu, Mihnea Gheorghiu, Leon Sărățeanu, majoritatea provenind din redacția ziarului „România Liberă” au încercat să reactiveze UZP. Tot ceea ce au reușit a fost doar constituirea unei grupări „Ziaristii Asociați”, care însă nu a obținut aprobarea de a funcționa ca asociație profesională, inițiatorii mulțumindu-se cu statutul de societate comercială. Aceasta a editat două publicații: „Momentul” și „Cotidianul” – cu capital privat, care au apărut până în 1947, când au fost suprimate.

Tot în 1945, la mijlocul anului, a fost organizat un proces politic spectacol, după modelul celor desfășurate în URSS în anii '30 ai secolului trecut, ai căror „protagoniști” pe banca acuzaților au fost ziaristi și conducători de publicații incriminați de a fi desfășurat propagandă fascistă și de a-și fi dat concursul alături de politicieni la aruncarea României în războiul antisovietic, contribuind la dezastrul țării. 64 de persoane s-au regăsit pe această „listă a infamiei”, între care: Nichifor Crainic, Alexandru Hodoș, Ion Dumitrescu, Romulus Seișanu, Pamfil Șeicaru, Ilie Rădulescu, Radu Demetrescu-Gyr, Gabriel Bălănescu, Grigore Manoilescu, Vladimir Cristi. Aceștia li s-au adăugat: Ilie Popes-

cu-Prundeni, Alexandru Bădăuță, Ilarie Dobridor, Iustin Ilieșiu, Nicolae Iliescu, Romulus Dianu, Pantelimon Vizirescu, Aurel Cosma, Stelian Popescu și alții.

Acuzații au primit grele pedepse privative de libertate, unii dintre aceștia în contumacie.

Guvernul Petru Groza a derulat concomitent o operațiune de impunere, în cazul tuturor marilor cotidiene care mai apăreau, a unor comitete de redacție conduse de pontifi comuniști precum Grigore Preoteasa, Ana Pauker („Universul”), Leonte Răutu („Adevărul”). Aceste comitete aveau în secret rolul de a grăbi dispariția ma-

rilor cotidiene de tradiție, acțiuni care a și reușit, „Adevărul” încetându-și apariția în 1951, iar „Universul” în 1953.

Tot acest proces de comunizare a presei românești s-a întins, așa cum se poate remarca, pe parcursul mai multor ani, după 1944 cu intensitate crescândă.

Odată cu sfârșitul Uniunii Ziariștilor Profesioniști se încheie o epocă fastă în dezvoltarea jurnalismului profesionist românesc și începe o alta sub zodia controlului politic total și îngrădirii drastice a libertății de expresie și a presei.

BIBLIOGRAFIE

Anuarul Presei Române și al lumii politice. 1910, dir. Gr. Grigoriu-Rigo. Anul al IV-lea, București 1910.

Marian Nencescu, „Jurnalism, creativitate și onestitate. Scurt excurs istoric al profesiei de jurnalist”, în volumul *Lecturi cu premeditare*, Ed. UZP, București 2018.

Emil Rus, *Delictul de opinie. Procesul ziariștilor 1945*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012.

Inventar Casa de Retrageri și Pensiuni a Ziariștilor 1920-1949, Arhivele Naționale, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale. Biroul Arhive Administrative și Culturale, nr. inventar 3377, ian. 2015 (prelucrarea fondului a fost efectuată de arhivistul Narcis Ispas).

Henric Streitman – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Henric_Streitman.

Henric Streitman (1873-1949), Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România, <https://uzp.org>.

Henric Streitman – wikivisually, https://wikivisually.com/wiki/Henric_Streitman.

Cenzura presei și libertatea de exprimare în spațiul public românesc după Marea Unire

Enache TUȘA

1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

Evoluția politică și culturală a României Mari a inclus decizii și procese de reformă și integrare a teritoriilor care au intrat în cadrul statului român după sfârșitul Primului Război Mondial. În 1919, imediat după încheierea ceremoniilor oficiale care celebrau deciziile Marii Uniri, au fost aplicate măsuri cu caracter general menite să regularizeze viața publică și politică, dar și de prevenire a unor tendințe de dezinformare din partea unor grupuri revizioniste. Sfârșitul Primului Război Mondial a reprezentat un eveniment cu un impact major la nivel mondial datorită implicațiilor pe care le-au avut hotărârile luate în cadrul negocierilor de pace de la Paris-Versailles. Reconfigurările geopolitice pe care le-au impus deciziile post-război au schimbat pentru totdeauna harta politică a lumii. În altă ordine de idei, „rezolvarea” unora dintre problemele politi-

co-teritoriale în cadrul negocierilor de pace amintite au creat ale probleme și nemulțumiri în rândul statelor afectate de aceste decizii ale Puterilor Aliate și Asociate. Dramele războiului trăite de către cei contemporani în cadrul acestui nefericit eveniment, ororile și tragediile colective au fost redată de către gazetarii, redactorii și scriitorii care au surprins evenimentele pe front, în tranșee sau în redacțiile ziarelor. Prin urmare, presa a reprezentat principalul instrument prin care au fost difuzate ideile în spațiul public și a fost cultivat interesul național. În același timp, acțiunile politice ale guvernelor de după război au încercat să limiteze fluxul și impactul informațional prin intermediul presei. Măsuri oficiale cu caracter restrictiv au fost aplicate în cazul libertății de exprimare, în ceea ce privește controlul presei și limitarea drepturilor de autor. Prin urmare, debutul perioadei interbelice a găsit

România într-o stare de provizorat politic și de instabilitate, aspect care va influența profund, așa cum vom putea observa, libera circulație a ideilor și opiniilor, libertatea de asociere, precum și o limitare a unor drepturi în general.

Limitarea temporală a libertății de exprimare și impunerea cenzurii în debutul anilor '20 va influența mentalul colectiv al epocii, un mental dominat de Primul Război și de Marea Unire din 1918. Intervalul de timp de după 1919 a însemnat pentru România o epocă de evoluție sub mai multe forme, însă această evoluție a fost marcată de anumite schimbări la nivel de sistem, atât în plan extern, cât și intern. Toate aceste evenimente au fost consemnate de presa vremii, și de aici rezultă importanța pe care a reprezentat-o libertatea de exprimare pentru societatea românească de la acea vreme. Problematika libertății presei și a libertății de exprimare după unirea din 1918 era dificil de abordat, în primul rând, din cauza diverselor împrejurări sub semnul urgenței apărute după Marea Unire. Elitele politice din epocă erau preocupate de soluționarea problemelor majore cu care se confrunta noul stat rezultat după încheierea negocierilor și implementarea sistemului de tratate de la Paris-Versailles.

Problemele legate de integrarea provinciilor românești, precum și amenințarea venită din partea statelor revizioniste nemulțumite de regle-

mentările și deciziile de la Versailles au motivat guvernele românești de după 1919 să limiteze dreptul de exprimare și să introducă diferite măsuri de control al presei și al opiniilor politice. După 1919, o tendință a vieții politice românești era reprezentată de confruntarea între democrație și autoritarism¹, ceea ce impunea situații deosebite pentru sfera libertăților individului, dar și pentru viața politică, în general pentru libertatea presei. Confruntările de ideologii se regăsesc cel mai bine, în presa vremii, în demersurile întreprinse în sensul limitării îngrădirii mijloacelor de informare.

Prin urmare, transformările și mutațiile de la nivelul politic și social din interbelicul românesc se pot reconstitui având în vedere reglementările, legiferările și în cazul situațiilor excepționale aplicate societății. Limitările impuse după anul 1919 au putut fi aplicate în principal presei, cu precădere presei politice, care a reprezentat în epocă singurul mijloc de informare, propagandă și difuzare a ideilor pe întreg teritoriul României Mari. Prin urmare, analiza temei în cauză nu este deloc întâmplătoare, deoarece pentru a exista o societate democratică era nevoie de reglementări clare cu privire la presă și la modul în care erau asigurate mecanismele de discurs public. În alt registru era nevoie

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, trad. George George Potra și Delia Razdolescu, Ed. Humanitas, București, 1996.

și de o populație capabilă să înțeleagă și să revendice mecanismele de discurs public prin intermediul presei. Lipsa de experiență a noii societăți așezate pe baze electorale compuse din oameni cu o cultură politică minimă, apărută după 1918, a determinat începutul unor reforme importante la nivelul întregii țări și a spațiului public.

Reformele s-au concretizat și în materia drepturilor și libertăților cetățeanului, care s-a transformat în combustibil electoral. Deși introducerea votului universal a reprezentat una dintre deciziile importante în viața politică românească, efectele acestuia s-au diminuat în condițiile lipsei de experiență a masei electorale și a practicilor politice vechi de jumătate de secol circumscrisă lumii țărănești în primul rând².

Libertatea de exprimare a avut, de asemenea, de suferit în urma diminuării efectelor participării la viața politică, întrucât accesul la informație și la circulația ideilor au fost, la rândul lor, limitate. Votul universal legiferat în noiembrie 1918 a lăsat loc participării unui număr mai mare de cetățeni la viața politică și a permis, prin urmare, formarea unei noi mentalități. Acest eveniment a permis creșterea numărului de indivizi care au înțeles importanța de a participa la viața socială și politică a vremii, și odată cu acest

lucru au înțeles importanța pe care o are libertatea de a se face auziți în spațiul public.

În 1919 România era o monarhie constituțională condusă de Regele Ferdinand, în care societatea avea încredere deplină, percependu-l ca un salvator. În altă ordine de idei, introducerea votului universal a creat acel sentiment al apartenenței și implicării individului în spațiul public. Această percepție conducea către un tip de mentalitate care avea nevoie de o dezbatere publică reală, care includea și libertatea de exprimare ca formă de comunicare în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață și a dezvoltării societății. A analiza, prin urmare, libertatea de exprimare și stările excepționale care au rezultat în perioada interbelică română înseamnă a avea în vedere nu numai limitele ce s-au adus acesteia, ci și confruntările și luptele (manifestări, proteste, procese de presă), care au avut ca motiv principal și scop libera circulație a ideilor și informațiilor pe teritoriul românesc.

Tehnicile de represiune, de control, de limitare sau restricționare ale libertății de exprimare sunt circumscrise și rezumate prin conceptul numit *cenzură*. Un cercetător avizat al domeniului presei susține că în fenomenul cenzurii pot exista mai multe tipuri sau forme³. În altă ordine de idei, acele

² Keith Hitchins, „România 1866-1947”, trad. George G. Potra și Delia Razdolescu, Ed. Humanitas, București, 1996

³ Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Ed. Polirom, Iași-București, 1999, p. 8

practici de limitare ale libertății de exprimare presupun existența unor condiții (sau elemente constitutive) pentru a putea fi încadrate în domeniul tehnicilor de cenzură⁴. Este nevoie să delimităm, în primul rând, libertatea de exprimare în calitatea sa de drept al individului în spațiul public și zona publică a cenzuri ca o formă de control al unei puteri sau a mai multora. Putem defini și analiza cenzura ca o limită adusă libertății de exprimare.

Cenzura poate exista în mai multe forme (tipuri): a) cenzura preventivă, aceea care se consumă înaintea acțiunii penale sau pedepsei de orice tip; b) cenzura posteroară, cea care se realizează după ce faptul a fost împlinit și care nu lasă loc de remedieri. În același context, putem vorbi despre o cenzură negativă și o cenzură pozitivă, cea negativă făcând referire la limitarea accesului de orice fel la comunicare și informare, iar cenzura pozitivă se referă în principiu la acordarea de privilegii în anumite cazuri⁵. Am descris, într-o scurtă prezentare, instrumentele și formele prin care se manifestă cenzura deoarece vom regăsi multe dintre acestea în studiul de față, forme care au rezultat în anumite circumstanțe și situații excepționale la care ne vom referi în cele ce urmează.

Este de precizat faptul că, în ceea ce privește limitarea dreptului de exprimare, mai exact la cenzură, avem

în vedere nu numai cenzura presei, care a dominat aproape întreaga perioadă interbelică, ci și cenzura cinematografică, cea militară, a poștei și corespondenței, și cenzura publicațiilor străine. Toate acestea au ca scop cercetarea limitelor și restricțiilor aduse libertății de exprimare în toate formele și domeniile. Pe de altă parte, se vor urmări în încadrarea stărilor excepționale datorate în special limitărilor și restricționărilor aduse libertății de exprimare, în principiu, situații legate de procese de presă sau delict de presă, manifestații, critici datorate libertății de exprimare, crize diverse care au rezultat în urma acesteia sau modificări și schimbări ale legiferării în privința dreptului la libera exprimare. Libertatea de exprimare în perioada interbelică nu a cunoscut însă numai restricționări, de fapt, în comparație cu ceea ce a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, acest interval de timp poate fi caracterizat printr-o creștere a intențiilor opiniei publice în materia dreptului la expresia ideilor.

Prin urmare, după unirea din 1918, în România întregită, în primul rând, peisajul presei interbelice s-a diversificat, atât pe plan instituțional, cât și pe cel cultural. Astfel, sursele de informare s-au dezvoltat odată cu apariția Agenției Telegrafice „Orient Radio”, precum și a agențiilor „Presa” și „Danubian Press”, care au propagat și răspândit mijloacele libertății de exprimare. Anul 1928 a adus o și mai mare răspândire a libertății de exprimare,

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

prin intermediul înființării postului public de radio București⁶.

În altă ordine de idei, presa interbelică a reprezentat cel mai important mijloc de informare și cel mai uzual, cunoscând o dezvoltare fără precedent, situație incomparabilă cu perioadele anterioare. Era debutul unei epoci din istoria societății românești în care informarea publicului și libera circulație a ideilor se puteau realiza prin intermediul ziarelor și revistelor pe toată întinderea teritoriului național. Datorită noilor condiții apărute în urma Unirii, precum și evoluțiilor înregistrate pe plan economic, social și politic, presa se dezvoltă și se diversifică foarte mult, încercând să se adapteze treptat noilor tendințe. Presa politică era cea care domina peisajul public și cel social, fiecare partid politic având cel puțin un ziar care îi reprezenta interesele. Acest aspect a înlesnit calea de informare a electoratului și de educare a societății în ce privește viața politică, exprimarea opiniilor în spațiul public.

Un rol important l-a avut în spațiul editorial românesc și presa aparținând minorităților naționale, care apărea în limbile: maghiară, germană, tătară și bulgară. Acest fapt demonstrează capacitatea sistemului instituțional românesc de a integra minoritățile naționale, cărora le-a acordat drepturi politice, precum și dreptul la opi-

nie exprimare, încurajând dezvoltarea unui mediu politic intercultural. Presa minorităților naționale a făcut posibilă influența ideilor și practicilor politice specifice societăților democratice și funcționale politic. Influența europeană s-a propagat și prin intermediul exemplarelor din presa străină în limbile franceză și engleză, care au difuzat informațiile și ideile politice din spațiul european.

Trebuie amintit faptul că presa interbelică cuprindea un important număr de reviste literare, economice sau de filosofie, iar în acest mod, presa românească interbelică s-a conturat ca o presă modernă de largă circulație. Trecând în alt registru, trebuie amintit faptul că se dezvoltă și mijloacele de comunicare moderne, prin urmare, libertatea de opinie și libertatea de exprimare își găsesc o vastă gamă de resurse aferente exercitării acestora. Societatea română de radiodifuziune ocupă un loc central între aceste mijloace de comunicare. Un fenomen interesant apărut în perioada interbelică este cel legat de publicitatea care apărea în presă; multe dintre zărele și revistele epocii conțineau articole de propagandă sau suplimente pentru diverse categorii sociale. Am analizat tema cenzurii presei în perspectiva unor surse din presa epocii și pe baza unor analize care aparțin autorilor avizați în domeniu. Informațiile pe care le-am analizat oferă o multitudine de aspecte ale fenomenului

⁶ Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*, Ed. Victor, București, 2000, p. 94.

cenzurii și ne-au oferit o perspectivă pertinentă în ce privește impactul social și instituțional al cenzurii. Trebuie remarcat un aspect legat de afinitatea politică a ziariștilor care semnau anumite articole din ziarurile interbelice, iar libertatea de exprimare constituia un subiect sensibil care îi afecta în primul rând pe cei care activau în serviciul presei publice.

Dintre periodicele care au apărut între 1919-1940, am utilizat ca surse primare următoarele publicații: „Epoca”, „Timpul”, „Lupta”, „Cuvântul”, „Dimineața”, „Universul”. Aceste periodice au dus de multe ori lupte pentru ridicarea cenzurii, în special în perioada stării de asediu, iar câteva dintre acestea au fost nu de puține ori suspendate din cauza articolelor publicate care contraveneau măsurilor guvernamentale.

O altă sursă de informații reprezentativă pentru construirea argumentelor privitoare la libertatea de exprimare se referă la cele constituite de textele legislative, decretele-legi, regulamentele și măsurile legale luate de guverne cu privire la aplicarea, suspendarea, modificarea regimului libertății de exprimare.

Aceste texte au fost preluate, pe de o parte, din presa interbelică (multe dintre periodice publicau formatele întregi ale legilor privitoare la libertatea de exprimare), iar pe de altă parte, acestea au putut fi regăsite prin intermediul cataloagelor, almanahurilor

și a colecțiilor de legi, regulamente, decrete-legi, dar și prin intermediul codurilor de legi. Ca principale caracteristici dominante ale perioadei de după Primul Război Mondial rămân cele legate, în primul rând, de noua mentalitate a populației românești și de apariția și diversificarea peisajului partidist. Această mentalitate a rezultat în urma participării populației la război și a căpătat un avânt deosebit prin introducerea votului universal.

Sfera drepturilor și libertăților cetățeanului a suferit la rândul său schimbări majore odată cu Unirea din 1918, tocmai prin intermediul și datorită acestei noi mentalități a maselor și claselor interbelice, care au trecut la a revendica o mai largă participare la viața politică și la a înțelege și face apel la mijloacele de informare și opinie. Prin urmare, libertatea de exprimare se dezvoltă și se concretizează în contextul României întregite, în primul rând, prin intermediul noilor clase apărute după război, precum și al intelectualilor, ce au dominat presa și căile de liberă exprimare. Însă, pentru a vorbi despre libertate de exprimare în anii imediat următori datei de 1 decembrie 1918, este nevoie să vedem dacă exista o opinie publică în stare să recepteze și să asimileze informațiile transmise prin intermediul mijloacelor de comunicare. Această opinie publică a existat și nu a ratat nici o ocazie în a critica și a judeca greșelile comise de partidele politice

aflăte la guvernare, dintre care două au fost principale, și anume Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator.

Transformările realizate pe plan intern, după Unirea din 1918, au avut ca scop redresarea atât socială, cât și economică a țării, și s-au concretizat prin măsuri care au dus la unificarea sistemului administrativ, a celui legislativ și de învățământ⁷, dar și la concretizarea temeiurilor de drept ale statului român care datau din 1866, respectiv din principiile Constituției. Toate aceste schimbări au dus, așa cum am amintit mai sus, la apariția unor noi clase și mentalități, care revendicau, la rândul lor, noi drepturi și libertăți, dar mai ales revendicau condiții de viață mai bune, întrucât perioada de după 1918 a cunoscut grave probleme în ceea ce privește contextul general de viață al populației, agravat mai apoi de criza financiară. Iată de ce libertatea de exprimare devine, în acest context, unul dintre drepturile fundamentale revendicate nu numai de clasa intelectuală, dar și de noua clasă apărută în urma războiului, care își dorea o mai activă participare la viața politică și o informare mai precisă asupra problemelor statului la vremea respectivă.

⁷ Anca Sîrghie, *Din istoria presei românești*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2004, p. 127.

2. ETAPA DE ÎNCEPUT A CENZURII PRESEI ȘI LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE 1919-1923

În chiar anul Marii Uniri, la 29 noiembrie 1918, noul guvern este format și condus de Ion I. C. Brătianu, care va domina perioada de reconstrucție a statului unitar român cu măsuri de ordin liberal. Ion I. C. Brătianu a condus guvernul din noiembrie 1918 și până la data de 27 septembrie 1919. Misiunea guvernului condus de Brătianu era extrem de dificilă, având ca principale obiective gestionarea reformelor electorale și a celor agrare⁸. Deși guvernul prezidat de Brătianu a fost, în esență, preocupat de cele două reforme, în ceea ce privește sfera drepturilor la libera exprimare, în ianuarie 1919, deciziile guvernamentale au permis reapariția presei socialiste. În aceeași intenție, guvernul a decis eliberarea unui număr important de persoane arestate pentru delict de opinie și pentru exercitarea dreptului la liberă exprimare⁹.

Trebuie amintit faptul că, în aceeași perioadă cu regelementările în cauză, se afla încă în vigoare un „decret relativ la cenzura ziarelor, telegramelor și a corespondenței”. Decretul în cauză a fost emis în data de 6 septembrie 1918 și completa legislația cu privire la starea de asediu și de cenzură afe-

⁸ Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți: 1916-1928*, Ed. Silex, București, 1996, pp. 28-29.

⁹ *Ibidem*, p. 30.

rente controlului public. Este explicabilă această stare de lucruri dat fiind faptul că în septembrie 1918 România se afla în stare de război, iar efectele acestui conflict erau vizibile în spațiul public românesc. Revenind la prevederile decretului din septembrie 1918, amintim că articolele acestuia făceau referire și aplicau, în principiu, mecanismele cenzurii preventive¹⁰ și precizau tipurile de publicații sau *formele de manifestare a liberei exprimări* care trebuiau să treacă prin mecanismele oficiale ale cenzurii¹¹.

Acest fapt a condus la proteste din partea ziaristilor epocii, care erau lezați nu numai din perspectiva cenzurării anumitor idei scrise în articolele lor, dar și din perspectiva financiară, așa cum prezenta un articol de fond publicat în ziarul „Țara”.

Camil Petrescu, autorul articolului și directorul ziarului, reproșa guvernului că: „*noi nu ne permitem luxul să prăpădim bani și hârtie ca să ne transforme cenzura în ziar guvernamental...*”¹². Presa epocii a publicat protestele redactorilor cotidianelor vremii, printre care amintim: „Hiena”, „Cuvântul liber”, „Curentul”, „Dimineața”, care

erau îndreptate, în primul rând, spre conducerea guvernului și a celor responsabili de cenzură.

Conducerea guvernului era considerată vinovată de suprimarea dreptului la liberă exprimare și acuzată că ar dori menținerea cenzurii presei pentru a ascunde adevăruri deranjante și incomode pentru opinia publică din România. Prin urmare, intervalul de timp de la începutul anului 1919 și finalul anului 1920 a fost dominat de o suprimare a libertății presei în special, deoarece presa era instrumentul cu cel mai mare impact și principalul mijloc de informare în anii de după Marea Unire din 1918. Regimul anormal în care se regăsea dreptul la opinie și liberă exprimare în anii 1919-1920 se datora faptului că nu exista încă o lege care să reglementeze cadrul public de manifestare a libertății de exprimare, precum și condițiile de manifestare ale acesteia și formele de dezbatere în spațiul public. Acest aspect lăsa un canal de imixtiune și interferență din partea factorului politic, conducând la stări excepționale datorate cenzurii în mod special. Regimul libertății de exprimare era legiferat prin intermediul decretelor regale, care stabileau condițiile stării de asediu, și cenzurii, prin care întreaga presă era supusă autorităților militare și politice ale epocii, limitându-se drastic în acest fel libertatea de exprimare.

Cu toate aceste neajunsuri, deși presa se afla sub controlul autorită-

¹⁰ Adică autorizarea de către comisii aflate sub Președinția Consiliului de Miniștri (în speță departamentele guvernului care exercitau atribuțiile de cenzură) a publicațiilor înaintea aparițiilor lor.

¹¹ Marian Petcu, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 129

¹² *Ibidem*.

ților politice și militare¹³, publicațiile de după război au sporit ca număr de la 1090 în anul 1923 la 1400 în anul 1932; multe dintre aceste publicații au apărut sub un nume într-un interval de timp, iar apoi au reapărut schimbându-și denumirea¹⁴. Ca o reacție a reprezentanților presei față de toate aceste imixțiuni și interferențe ale guvernului în ceea ce privește dreptul la libera exprimare, tendința de asociere a ziariștilor și intelectualiilor de pe întreg cuprinsul României a sporit considerabil. Astfel, în anul 1919 a luat ființă Uniunea Ziariștilor Profesioniști, întâi din București (care ulterior va fi extinsă la nivelul întregii țări), în care nu puteau fi membri decât ziariștii salariați, care militau în principiu pentru drepturile sociale ale muncitorilor din redacțiile ziarelor (întocmirea unui contract de muncă, repaus de o zi pe săptămână, concediu plătit de o lună pe an etc.)¹⁵. În ceea ce privește mecanismele de control și de instituire a cenzurii pe teritoriul României Mari, acesta se realiza prin intermediul birourilor de cenzură, dintre care cele mai active erau cele din București, dar și din celelalte mari orașe ale țării, dintre

care se remarcă cele din Transilvania, unde în anul 1919 existau 22 de birouri de cenzură, având un număr de 553 funcționari¹⁶. Fenomenul cenzurii în Transilvania era mai pronunțat în ce privește presa publicată în această zonă comparativ cu presa din celelalte provincii istorice.

Explicația acestui fapt se datorează în principal reacțiilor minorității maghiare care protesta vehement în legătură cu deciziile Conferinței de Pace de la Paris, dar și pericolului comunist care se conturase la Budapesta prin instaurarea republicii comuniste sub conducerea lui Bela Kun, ce a atras și intervenția Armatei Române care a ocupat capitala ungară în 1919. Completând procesul evolutiv legat de presa română interbelică, din punct de vedere instituțional, peisajul publicistic în presa românească cunoaște o reală potențare prin crearea în 1920 a Agenției telegrafice „Orient Rador”, căreia i s-au alăturat agențiile „Presă” și „Danubian Press”. Principalele scopuri ale acestora se refereau la receptarea de telegrame externe și furnizarea acestora redacțiilor cotidienele interne, înlesnind, prin urmare, o legătură cu mediul extern european¹⁷. În materie legislativă, actele care reglementau libertatea de exprimare în perioada de după 1919 erau cele ce completau starea de asediu.

¹³ Controlul autorităților civile și militare a fost reglementat pe parcursul întregii perioade interbelice prin dispozițiile seriilor de decrete regale din 1919, 1920, 1921, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930, 1933, 1934, 1935, 1936, 1938.

¹⁴ Anca Sîrghie, *Din istoria presei românești*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2004, p. 129.

¹⁵ Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*, Ed. Victor, București, 2000, p. 96.

¹⁶ Marian Petcu, *Puterea și cultura: o istorie a cenzurii*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 130.

¹⁷ *Ibidem*, p. 94.

Prin urmare, decretul-lege din 13 ianuarie 1920 suspenda starea de asediu, cenzura presei și a altor publicații în județele Vechiului Regat, excepând teritoriul Dobrogei¹⁸. Menținerea stării de asediu în Dobrogea era justificată de situația excepțională pe care o avea provincia dat fiind faptul că fusese ocupată în întregime de către trupele germano-bulgare între 1916-1918. Până la intrarea României în război, în Dobrogea au apărut mai multe publicații în limba română printre care amintim „Dobrogea Jună”, „Conservatorul Constanței”, „Liberalul Constanței”, „România Mare”, „Dobrogea Nouă”, „Farul”, „Conservatorul Tulcei”, „Alarma Constanței”, „Ecou Dobrogei”, „Lupta”, „Arhiva Dobrogei”, „Victoria”¹⁹. Toate aceste publicații își încetează apariția pe durata ocupației din Dobrogea (1916-1918) din cauza cenzurii care a interzis apariția în presă a informațiilor venite de pe front.

O parte a acestor publicații își va relua apariția după 1919, înființându-se totodată și altele noi: „Cuvântul Dobrogei”, „Gazeta Dobrogei”, „Săgeata, Secera”, „Strălucitorul”, „Ecoul”,

¹⁸ Decretul-lege din ianuarie 1920 privind suspendarea stării de asediu și a cenzurii presei în Vechiul Regat, cu excepția Dobrogei, a provocat câteva reacții de nemulțumire în rândurile gazetarilor vremii și a dus totodată la anumite situații excepționale.

¹⁹ Traian Brătianu, *Primul Război Mondial în Presa Dobrogeană*, în Cătălin Negoită (coord.) „Mediamorfoze III, Jurnaliști și scriitori în tranșeele Marelui Război”, Ed. Tritonic, București, 2017, p. 76.

„Curierul Sulinei”, „Delta”, „Voința Dobrogei”²⁰.

Revenind la decretul-lege care instituia cenzura informațiilor publice, amintim că, peste doar 6 luni, un alt decret-lege, din 15 iulie 1920, restrângea starea de asediu și cenzura a presei doar la zonele militare de frontieră cu Ungaria și Rusia²¹. Fluctuațiile cauzate de diversele dispoziții ale decretelor-lege ce completau starea de asediu au provocat valuri de nemulțumiri și au condus la proteste vehemente ale ziaristilor, dar și ale altor membri ai societății, privați de dreptul lor la informare. Prin urmare, toate aceste nemulțumiri au condus la declanșarea unei greve generale în octombrie 1920, grevă care l-a determinat pe regele Ferdinand să emită un decret, în data de 21 octombrie 1920, prin care se instituia starea de asediu în București²².

Unul dintre ziaristii care au protestat față de condițiile și împrejurările legate de acest decret, dar și legate de suprimarea libertății de exprimare în general este Constantin Mille, directorul cotidianului „Lupta”. Acesta s-a pronunțat radical împotriva cenzurii de orice tip, pe care o considera inutilă și lipsită de interes chiar și pe timp de război. În articolul publicat în decembrie 1921, Mille prezenta motivele

²⁰ *Ibidem*, p.77.

²¹ Marian Petcu, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 334.

²² *Ibidem*.

pentru care cenzura se dovedea ineficientă și, prin urmare, trebuia suspendată, iar decretul de instituire a cenzurii abrogat. În primul rând, acesta se pronunța pentru înlocuirea cenzurii cu o înțelegere între presă și guvern, care ar fi acoperit știrile ce se dovedeau contra ordinii publice. În altă ordine de idei, menținerea cenzurii nu numai că era inutilă, dar dovedea faptul că guvernul și autoritățile aflate la conducere erau ineficiente și incapabile de a ține sub control aspectele negative legate de regimul politic.

Constantin Mille acuza guvernul de faptul că se folosea de cenzură pentru a acoperi fărâdelegile săvârșite de partidele politice. Efectele negative în plan social datorate stărilor excepționale și cenzurii agravau situația generală a societății, deoarece cei ce nu puteau protesta prin intermediul mijloacelor de comunicare și de informare, protestau prin acte care intrau sub incidența legii penale, precum și împotriva siguranței statului²³. Toate aceste aspecte prezentate de Constantin Mille în articolul său manifestă conduc la opinia conform căreia îndemnul la ridicarea cenzurii atât în *România veche*, cât și în *România nouă* era perceput ca o măsură fără nici o „calitate, anti-democratică și care nu aduce nici un folos practic”²⁴. Presa și reprezentanții săi au protes-

tat de altfel nu numai pentru ridicarea cenzurii, care afecta majoritatea cotidianelor aferente spațiului public, ci mulți dintre aceștia au revendicat cu precădere libertatea presei în raport cu puterea, cu autoritățile aflate la putere. În momentul desfășurării acestor proteste, la conducerea țării se afla guvernul prezidat de Take Ionescu, care deținea funcția de președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Finanțe, iar portofoliul ministerului de Interne aparținea lui Ion Cămărășescu²⁵. Libertatea de exprimare era percepută în acea perioadă, ca o forță aparținând partidelor aflate la conducerea statului. Din guvernul format și condus de Take Ionescu făceau parte și doi ziariști: este vorba despre Stelian Popescu²⁶, care deținea funcția de ministru de Justiție, și Constantin Xenii, însărcinat cu ministerul Muncii și al Protecției Sociale²⁷. Redactorii ziarului „Lupta” au adresat într-unul dintre articolele sale, intitulat „Ziariști miniștri”, un îndemn acestor doi foști gazetari, îndemn care face trimitere la importanța libertății de exprimare în general și la cea a presei în particular. Acest îndemn conține speranțele tuturor colegilor din presă că cei doi noi miniștri vor acționa în vederea aplică-

²³ Constantin Mille, „Jos cenzura”, ziarul *Lupta* din 28 decembrie 1921.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți: 1916-1928*, Ed. Silex, București, 1996, p. 41.

²⁶ Înainte de a fi numit în funcția de ministru al justiției, Stelian Popescu a fost directorul cotidianului „Universul”, Ziariști miniștri în ziarul „Lupta” din 21 decembrie 1921.

²⁷ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.42.

rii libertății presei pe tot cuprinsul țării, și că astfel vor urma și drumul care asigură și consolidează regimul democratic al societății române²⁸.

Relația dintre guvern și presă, și importanța pe care Constantin Mille o acorda libertății presei reies din rândurile unui alt articol al ziarului „Lupta”, care accentuează caracterul profesiei de ziarist. Astfel, presei trebuie să i se asigure condițiile normale de lucru, pentru ca ziaristul pus în slujba informării opiniei publice să poată oferi acele știri precise și acele reportaje în măsură să ajute publicul la o mai bună înțelegere a contextului țării. Pentru ca toate aceste lucruri să poată fi realizate, este nevoie, în primul rând, de libera circulație a ziaristilor, și de eliberarea căilor și a mijloacelor lor de informare, toate aceste fapte dovedindu-se de altfel viabile și ajutoare chiar și elitelor politice aflate la guvernare²⁹.

La data de 19 ianuarie 1922, Ion I. C. Brătianu preia funcția de președinte al Consiliului de Miniștri și Război, avându-i în componența guvernului său pe generalul Arthur Văitoianu ca ministru de Interne, pe Vintilă I. C. Brătianu, care deținea portofoliul de la Finanțe, și pe Ioan Th. Florescu, ca ministru de Justiție.

Prin urmare, după scurta guvernare a unui guvern conservator Take Ionescu, liberalii revin la putere, însă unii critici au afirmat faptul că această revenire a liberalilor în fruntea guvernului s-ar fi realizat prin anumite uneltiri, care ar fi fost îndreptate contra tuturor normelor democratice, referindu-se în principiu la faptul că partidul liberal avea un număr de doar 16 deputați³⁰. În urma protestelor și a criticilor diverse venite din partea reprezentanților presei, legate de suprimarea dreptului la liberă exprimare, se organizează, în anul 1922, primul congres al presei din toată țara, la insistențele unor oameni politici importanți, precum Ion I. C. Brătianu și ministrul Justiției Ioan Th. Florescu.

Întâlnirea a avut loc la București, iar tema care a dominat acest congres s-a concentrat pe respectarea principiilor Constituției de la 1866³¹, privind regimul libertății presei, principii care au fost expuse de către Constantin Bacalbașa, președintele *Sindicatului Ziaristilor*. Deși inițial Consiliul de Miniștri hotărâse suprimarea cenzurilor în București, această decizie nemulțumea reprezentanții presei, deoarece era considerată o măsură inutilă, întrucât, considerau ei, era nevoie de desființarea cenzurii ca metodă prin-

²⁸ „Ziaristi miniștri”, ziarul „Lupta” din 21 decembrie 1921.

²⁹ Constantin A. Bacalbașa, „Libertatea profesiunii de ziarist”, în ziarul „Lupta” din 28 decembrie 1921.

³⁰ Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți: 1916-1928*, Ed. Silex, București, 1996, pp. 43-44.

³¹ Marian Petcu, „Cenzura în spațiul cultural românesc”, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 50.

cipală de monitorizare, pentru ca mai apoi cenzorii să dispară³².

O situație cu precădere excepțională a fost cauzată de decretul-lege din data de 4 ianuarie 1922, pentru ridicarea cenzurii preventive a presei cotidiene și periodice³³. Cele patru articole cuprinse în textul acestui decret-lege suprimau cenzura preventivă asupra presei cotidiene și periodice pe tot cuprinsul regatului, cu excepția zonelor militare aflate sub regimul stării de asediu. Totodată, atacurile contra Coroanei, contra armatei sau atacurile împotriva formei de guvernământ, contra *ordinei legale* sau contra *puterilor amice* erau pedepsite și rămâneau supuse regimului restrictiv. Același decret preciza faptul că tot ceea ce nu făcea parte din presa periodică sau cotidiană era în continuare supus regimului cenzurii³⁴.

Reprezentanții presei din întreaga țară și cu deosebire cei din București au protestat vehement față de dispozițiile decretului-lege în cauză, considerând că prevederile acestuia amplificau efectele nocive ale cenzurii și nu procedau la *suprimarea* acesteia. Ar-

ticolele acestui decret stabileau suprimarea cenzurii pe tot cuprinsul Regatului României, în afara zonelor aflate sub stare de asediu. Erau menținute pedepsele aplicate celor ce redactau sau publicau articole care aduceau atingere Coroanei, armatei, formei de guvernământ sau care instigau la revoltă și astfel contribuiau la *deranjarea ordinei publice legale ale societății*³⁵. Ziariștii și redactorii din București criticau în mod special faptul că acest decret-lege lăsa foarte mult loc interpretărilor, deoarece prin atacuri contra formei de guvernământ, Coroanei sau armatei se putea înțelege orice gând sau idee publicată într-un articol și lăsată la latitudinea subiectivă a unui cenzor care ar fi putut-o vedea ca pe o abatere³⁶. Prin urmare, se puteau săvârși abuzuri ale autorităților publice, aspect reclamat de jurnaliștii epocii, care s-au opus dispozițiilor decretului în cauză, care menținea și agrava cenzura presei.

Forma agravantă a cenzurii se configura datorită faptului că, în absența cenzurii preventive (așa cum exista înaintea acestui decret), gazetarii puteau să revină asupra textelor lor, corectându-le, fără a fi pedepsiți. În reglementările noului decret-lege, care suprima cenzura preventivă, pedepsele erau aplicate după tipărirea

³² Articolul „Suprimarea cenzurii în Capitală” în ziarul „*Lupta*”, Anul II, nr. 15, din 3 ianuarie 1922.

³³ George Alexianu, „*Repertoriul general alfabetic (al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, convențiunii, decrete, regulamente, etc.) 1 ianuarie 1860-1 ianuarie 1940*”, Ed. Monitorul Oficial, București, 1940, p.29

³⁴ „Ridicarea cenzurii (textul decretului)”, ziarul „*Lupta*”, Anul II, nr. 18 din 5 ianuarie 1922.

³⁵ „Ridicarea cenzurii (textul decretului)”, ziarul „*Lupta*”, Anul II, nr. 18 din 5 ianuarie 1922.

³⁶ „Farsa ridicării cenzurii”, ziarul „*Lupta*”, Anul II, nr. 19 din 6 ianuarie 1922.

articolelor, împiedicând astfel revenirea asupra textului unui articol. Prin urmare, această nouă dispoziție înăsprea cu mult regimul cenzurii presei³⁷. Noul decret-lege din data de 30 ianuarie 1922 introducea noi măsuri cu privire la cenzură și starea de asediu, în sensul că regimul cenzurii era abrogat integral, însă erau repuse în vigoare mecanismele civile și penale legate de răspunderea jurnaliștilor în cazul în care aceștia încălcau prevederile respectivului decret-lege³⁸.

Lupta pentru libertatea presei a continuat și în anul următor, 1923, atât în articolele ziarelor centrale, cât și în pamflete, reportaje sau manifeste publicate în revistele literare românești. Unul dintre ziaristii care au criticat violent suprimarea dreptului la liberă exprimare a fost Pandele Stănescu, care, într-un articol publicat în cotidianul „Epoca” și intitulat „Lupta pentru libertatea presei”, făcea o comparație între regimul libertății presei franceze și regimul presei din România Mare. Prin această paralelă, jurnalistul intenționa să evidențieze faptul că, din cauza guvernului aflat la putere, un guvern autocrat, populația țării nu poate beneficia de dreptul său fundamental la liberă exprimare.

În paralel cu lupta dusă de către reprezentanții presei pentru elibera-

rea acesteia de sub regimul cenzurii, s-au dezvoltat noi periodice și un nou tip de presă. Este vorba, în primul rând, de presa aparținând ideologiei de stânga, comuniste, care a recrutat adepți din ce în ce mai mulți în societatea românească. Mulți dintre cei care s-au reliat ideilor de stânga erau nemulțumiți de condițiile de viață grele pe care le aveau. Presa comunistă a contribuit în esență la mobilizarea maselor în vederea angajării în atingerea scopurilor politice pe care comuniștii le aveau.

Printre ziarele de partid apărute în acea epocă putem aminti: „Comunistul” (1919), „Revoluția socială” (1919), „Dreptatea” (1921), „Tineretul socialist” (1921). Cea mai importantă publicație de stânga cu un pronunțat caracter marxist era reprezentată de ziarul „Lupta de clasă”, care avea ca principal scop „unirea tuturor comuniștilor și promovarea principiilor lor politice”³⁹. Multe dintre ideile politice aparținând presei de stânga erau preluate și de publicațiile periodice aparținând minorităților naționale, cu deosebire de cele maghiare, ale căror cotidiene erau supuse unor restricții permanente. Trebuie amintit faptul că, în perioada interbelică, fondarea revistelor și a ziarelor minorităților naționale nu a întâmpinat dificultăți majore, aspect vizibil în numărul mare de publicații aparținând minorităților.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Marian Petcu, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 334.

³⁹ Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*, Ed. Victor, București, 2000, pp. 101-102.

Cu toate acestea, autoritățile civile și militare au făcut tot posibilul pentru dezvoltarea rupturii între maghiarii din Transilvania și restul teritoriului românesc⁴⁰, aspect materializat prin instituirea unui control mai restrictiv și a unor măsuri de cenzură mai severe. Situația periodicelor în Transilvania în anul 1924 era următoarea: 330 de periodice, pe lângă alte 104 organe de presă, nu s-au putut dezvolta sau chiar publica din cauza numeroaselor interdicții. De fapt, printre măsurile restrictive aplicate în Transilvania, care contraveneau dreptului la liberă exprimare, se numărau interzicerea publicării unor texte, concepte care nu conveneau intereselor Puterii⁴¹, situație care a persistat o lungă perioadă de timp.

3. SUPRIMAREA CENZURII PRESEI ȘI INSTITUIREA LIBERTĂȚII DE OPINIE LEGIFERATĂ ÎN CONSTITUȚIA DIN 1923

Un eveniment de o importanță deosebită pentru libertatea de exprimare este legată de adoptarea Constituției din 1923, al doilea document fundamental după Constituția de la 1866. Acest act fundamental a reflectat noile realități politice și sociale de după Marea Unire și încoronarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Alba

lulia în data de 15 octombrie 1922⁴². Cu mari eforturi din partea Partidului Național Liberal, care s-a confruntat cu serioase dificultăți, noua Constituție a fost publicată în Monitorul Oficial în data de 29 martie 1923⁴³. Noul act fundamental al statului român a menținut multe dintre articolele Constituției de la 1866, dar a modificat și introdus prevederi importante. În ceea ce privește sfera libertăților și drepturilor omului, se garanta încă o dată libertatea presei, iar articolul 25 din textul constituției făcea referire la libertatea de exprimare, în felul următor: „Constituțiunea garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor, prin grai, prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți”⁴⁴.

Totodată, se preciza desființarea oricărui tip de cenzură și a oricăror măsuri care ar fi putut reprimă sau restricționa vinderea, publicarea sau apariția periodicelor de orice fel. Constituția stipula că „Presa nu va fi pusă sub regimul avertismentelor”⁴⁵. Prin urmare, Constituția din 1923 era una dintre cele mai democratice și liberale constituții din Europa. Deși noul act constituțional stabilea poartă pentru prima dată libertatea de exprimare

⁴⁰ Marian Petcu, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 311.

⁴¹ *Ibidem*, p. 312.

⁴² Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți: 1916-1928*, Ed. Silex, București, 1996, p. 46.

⁴³ *Ibidem*, p. 47.

⁴⁴ Marian Petcu, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, București, 2005, p. 50.

⁴⁵ *Ibidem*.

ca drept fundamental al cetățeanului ce se poate manifesta prin intermediul regimului liber al presei, această libertate de exprimare nu s-a aplicat pe întreg teritoriul României. Prin urmare, periodicele din Transilvania (cu precădere cele editate de maghiari în mod special), care militau împotriva unirii Transilvaniei cu România. În același timp, publicații precum cele care nu aderau la politica oficială a statului, respectiv cele de stânga⁴⁶, au continuat să fie restricționate și reprimate de către autoritățile guvernamentale.

Astfel, pericolul reprezentat de mișcările socialiste a condus și la limitarea libertății de exprimare, care, în ciuda articolelor Constituției de la 1923, care asigura dreptul la libera circulație a ideilor și opiniilor oricărui tip de publicație, nu a putut fi aplicată conform noii legi fundamentale. O situație excepțională cu privire la libertatea de exprimare în această perioadă a fost reprezentată și de „criza hârtiei”, care a determinat majoritatea cotidienele și revistelor care apăreau în mod curent pe teritoriul României să își diminueze drastic apariția. Această criză a fost considerată de către mulți jurnaliști ca o altă modalitate a autorităților guvernamentale de a cenzura presa și de a „ascunde anumite adevăruri politice”⁴⁷. Această

nouă modalitate a puterii politice de a ține sub control presa se datora și lipsei altor mijloace de control, dat fiind că noul act constituțional din martie 1923 reglementa regimul liber al presei și al libertății de gândire, și informarea membrilor societății. *Criza hârtiei* se referea în principiu la decizia guvernului liberal de a închide fabricile de hârtie „Letea” și „Bușteni”, comunicând ziarelor, și presei în general, să apară „cum vor putea!”⁴⁸. Această măsură, care afecta toate cotidienele publice, reducându-le numărul de apariții la jumătate, era văzut de către jurnaliști, redactori și lucrătorii din presă ca o altă măsură a guvernului liberal de a cenzura presa și de a restrânge regimul liber al presei, garantat prin Constituția din 1923.

Ca urmare a condițiilor rezultate în urma închiderii celor două fabrici amintite mai sus și a creșterii prețului hârtiei de tipar produsă de celelalte fabrici de pe teritoriul României, directorii ziarelor cotidiene din București au organizat o întâlnire în data de 31 iulie 1923⁴⁹, pentru a propune adoptarea unor măsuri în vederea soluționării acestei crize care trena. În cadrul acestei întâlniri la care au participat importanți responsabili din presă au fost adoptate măsuri, printre

⁴⁶ Marian Petcu, *Puterea și cultura: o istorie a cenzurii*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 130.

⁴⁷ „Un nou atentat la libertatea presei”, în ziarul „*Epoca*”, Anul XLII, no. 176 din 3 august 1923.

⁴⁸ „Criza de hârtie – Un nou atentat liberal”, în ziarul „*Epoca*”, Anul XLII, no. 176, din 3 august 1923.

⁴⁹ „Lupta pentru exterminarea presei”, în ziarul „*Epoca*”, Anul XLII, no. 176, din 3 august 1923.

care reducerea imediată a numărului de pagini ale ziarelor, ridicarea prețului cotidienele de la 1 leu la 2 lei pe exemplar, precum și reducerea tirajului actual⁵⁰. Pe lângă aceste măsuri s-a mai decis ca o delegație să se prezinte în fața *ministrului Industriei*, în vederea solicitării scăderii prețului hârtiei de tipar. În cazul în care acest lucru nu se putea realiza, urma să se ceară de către delegația jurnaliștilor ridicarea taxelor prohibitive asupra procurării hârtiei din străinătate.

Totodată, urma să se propună guvernului ca, în cazul în care fabricile de hârtie ar continua să mențină condițiile actuale, să fie, în cele din urmă, etatizate⁵¹. Răspunzători și vinovați pentru împrejurările amintite mai sus erau considerați a fi, în primul rând, membrii guvernului, și cei din familia

Brătianu în mod special. Aceștia erau acuzați că au folosit atât constrângeri morale împotriva presei și a libertății de exprimare, cât și constrângeri de ordin material. Constrângerile morale se refereau la cenzura pe care ar fi putut-o institui, însă acest lucru nu se putea realiza deoarece era blocat de către articolele constituționale care garantau libertatea presei și a opiniei publice. Pe de altă parte, singurul mijloc de a restricționa presa se realiza prin instrumente de ordin material, respectiv închiderea fabricilor de hârtie⁵². Toate aceste acuzații veneau pe fondul protestelor vehemente ale reprezentanților celor mai importante cotidiene din București, în mod special, care au trebuit să reducă simțitor tirajul publicațiilor, iar unele periodice de mai mică importanță au dispărut.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ „Lupta pentru exterminarea presei”, ziarul „*Epoca*”, Anul XLII, no. 176 din 3 august 1923.

⁵² „Bandiții hârtiei”, în ziarul „*Epoca*”, Anul XLII, no. 191 din 20 august 1923.

În apărarea României Mari

România Mare și provocările anilor 1918-1919

Gabriel DOLINSCHI

„Marele Război” a început la 28 iulie 1914, scânteia declanșatoare și pretextul pornirii ostilităților fiind asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand (28 iunie). A urmat declarația de război a autorităților de la Viena împotriva Serbiei (28 iulie) și apoi mobilizarea Rusiei împotriva Austro-Ungariei (29 iulie). Războiul a pus față în față puterile Antantei reprezentate de: Franța, Marea Britanie, Italia (1915-1918), Imperiul Rus (1914-17); Statele Unite ale Americii (1917-18), România (1916-1918), Serbia, Muntenegru, Grecia, Belgia, Portugalia și Japonia, care s-au opus Puterilor Centrale din care făceau parte Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria. Numărul total al combatanților s-a ridicat la aproximativ 70 de milioane militari și civili mobilizați. Numărul total al celor decedați și dispăruți în lupte este de 16 milioane din care 9 milioane combatanți și 7 milioane civili. Conflagrația a durat până la data

de 11 noiembrie 1918 fiind încheiată în baza unui armistițiu, semnat la Compiègne de mareșalul Ferdinand Foch, comandantul forțelor Antantei, și Matthias Erzberger din partea Germaniei.

„Marele Război”, încheiat cu victoria forțelor Antantei asupra Puterilor Centrale, a marcat dispariția prin disoluție a celor trei imperii: German, Austro-Ungar și cel Otoman. Au urmat 6 luni de negocieri desfășurate la Conferința de Pace de la Paris din (1919) și încheierea oficială a Primului Război Mondial, cu semnarea de către părți a Tratatului de la Versailles. Rezultat direct al sfârșitului conflagrației, demobilizarea forțelor combatante, a generat și în întreaga Europă, pe lângă marasmul și haosul inerente, fenomene de exacerbare și perpetuare a violențelor și brutalizarea generală a societății (G. Mosse). Transilvania a cunoscut un anumit tip de organizare a societății urmând

modelul militar, cauzele rezidând din vidul de putere: condiții sociale precare, lipsuri, conflicte etnice, jafuri etc. Această formă de organizare s-a impus, fiind aplicată deopotrivă de unguri și de români, diferența constând în obiective diametral opuse, păstrarea poziției dominante în cazul minoritarilor unguri, iar pentru românii majoritari preluarea administrației și instalarea ordinii pentru constituirea consiliilor și ulterior desfășurarea plebiscitului în vederea alegerii delegaților fiecărei circumscripții. În plan extern, la data de 24 august 1918, la Paris, este înființat Comitetul Național Român, avându-l președinte pe Take Ionescu și membri fiind Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Dr. Constantin Angelescu și Ioan Theodor Florescu. Legitimitatea Comitetului este recunoscută de cele patru puteri ale Antantei, în ordine cronologică: Franța (29 septembrie), Statele Unite ale Americii (23 octombrie), Marea Britanie (29 octombrie) și Italia (9 noiembrie), fiind „*exponentul intereselor națiunii române din Austro-Ungaria*”. Trebuie amintit că de la semnarea armistițiului președintele american Woodrow Wilson a propus părților, învingători și învinși, un program de urmat în paisprezece puncte. Documentul statua posibilitatea națiunilor din fostul imperiu Austro-Ungar de a-și decide singure soarta. Prin urmare, legitimat și recunoscut, Comitetul Național Român își asumă și integrea-

ză acțiunilor sale puncte din programul președintelui american, pilon central fiind democrația și alegerile libere. Au fost organizate consiliile și plebiscitul în urma cărui sunt aleși câte cinci delegați în fiecare circumscripție. Au rezultat 1228 de delegați, câte cinci pentru fiecare circumscripție electorală, reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, clerici, învățători, tinerimea universitară, din rândul corpului profesoral de la școală civilă și gimnaziu, liceu, institut pedagogic și teologic, meseriași, câte doi aleși ai fiecărei societăți culturale, dar și din fiecare secțiune județeană a Gărzilor Naționale reprezentată de câte un ofițer și un soldat. Astfel, între cei 1.228 de delegați se găseau 628 de delegați reprezentați ai burgheziei naționale și ai intelectualității, iar 600 de delegați au fost aleși prin vot universal. Toți cei 1.228 delegați aleși în mod democratic devin posesori de documente oficiale („credenționale”). La 20 noiembrie 1918, prin Actul Convocării, este anunțată Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din data de 1 decembrie 1918. S-a optat pentru organizarea Marii Adunări Naționale la Alba Iulia, numită „*cetatea istorică a neamului nostrum*” cu trimitere clară la Unirea de sub Mihai Viteazu. Întrunită la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia adoptă rezoluția de unire a Transilvaniei cu România. În logica evenimentelor, președintele Academiei

Române, istoricul Ioan-Aurel Pop, rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, evidențiază **câteva aspecte**:

Hotărârea de unire a Transilvaniei cu România, adoptată la 1 decembrie 1918, cuprinde nouă puncte, care au în centrul lor următoarele idei:

I. „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” decretează unirea acestor români și a teritoriilor locuite de dânșii cu România.

II. Se rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie, până la întrunirea adunării constituante.

III. Se emit principiile fundamentale de alcătuire a noului stat român.

IV. Se cere Congresului de pace să asigure dreptatea și libertatea tuturor națiunilor mari și mici și să elimine războiul din raporturile internaționale.

V. Se adresează un salut „fraților din Bucovina”, care se uniseră cu trei zile înainte cu România.

VI. Sunt salutate națiunile eliberate din jugul Austro-Ungar.

VII. Se cinstește memoria eroilor români sacrificați pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Se mulțumește Puterilor Aliate (Antantei) pentru că au scăpat civilizația din „ghearele barbariei”.

IX. Se decide înființarea Marelui Sfat Național Român, ca reprezentant al „națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească”.

Singurul articol dintre cele nouă care are subpuncte (anume șase) este cel de-al treilea. Aceste șase subpuncte concretizează principiile alcătuitoare de stat: libertatea națională a „popoarelor conlocuitoare”; libertatea confesională a tuturor cultelor din stat; vot universal, egal, direct și secret pentru ambele sexe, de la 21 de ani în sus; libertatea presei, de asociere, de întrunire și de gândire; reforma agrară radicală; drepturi pentru muncitorimea industrială echivalente celor din statele cele mai avansate din Apus. Termenul de autonomie este folosit de două ori în textul Rezoluției menționate. Prima utilizare a sa apare la începutul actului, anume la articolul al II-lea: „Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate (Transilvania, Banat și Țara Ungurească) autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal”. După cum se vede, este vorba despre decretarea autonomiei teritoriilor locuite în majoritate de români, unite cu România (circa 100.000 de km pătrați), teritorii privite în întregime lor. În al doilea rând, chiar și acestor teritorii Adunarea le-a propus autonomie provizorie, doar până la întrunirea Adunării, alese prin vot universal, menite să dea Regatului României o nouă Constituție. Toate aceste prevederi au fost respectate în linii mari, iar Transilvania cu Banatul și Părțile vestice s-au încadrat definitiv în România, fără nicio

autonomie, doar după trecerea unui interval de timp. Prima și cea mai importantă decizie a Adunării Naționale nu a fost autonomia provizorie a provinciei (provinciilor), ci „decretarea” unirii lor cu România. Punctul nodal al documentului este tocmai unirea românilor respectivi și a teritoriilor menționate cu România. Iar această unire vizează și Partium sau „Părțile ungurești” (în sensul de regiunile locuite de români situate spre Ungaria), adică este vorba despre Crișana, Sătmăr, Maramureș, Solnoc, Ung, Bereg, Ugocea etc. Unire a fost „decretată” de către cei 1.228 de delegați, aleși în chip democratic și posesori de documente oficiale („credenționale”), reprezentanți ai tuturor românilor în cauză. Este drept că decidenții unirii, spre cinstea lor, se ocupă pe larg de minoritățile naționale și confesionale din Transilvania și de soarta lor din Regatul României, pentru că românii nu au dorit să se transforme din asupriți în asupritori. Între „principiile fundamentale la alcătuirea noului stat român” unificat, Adunarea Națională a stabilit: „deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare” și „egala îndreptățire și deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat”. „Deplina libertate națională” este explicată clar, fără puțință de interpretări paralele, și ea însemna, pentru autorii Rezoluției, dreptul „popoarelor conlocuitoare” de a se „instrui, administra și judeca în

limba proprie”, de „a fi reprezentate în corpurile legiuitoare” ale României, de a fi reprezentate în guvernarea țării”¹.

Victoria Antantei asupra Puterilor centrale a oferit populației românești majoritară în Transilvania oportunitatea afirmării în mod deschis a voinței naționale, pe fondul vidului de putere politică și administrativă datorat dispariției Imperiului Austro-Ungar. Dispariția Imperiului Austro-Ungar a generat în rândul populației maghiare ambiții naționaliste și teritoriale asupra Transilvaniei, având ca finalitate făurirea unei „Ungarii Mari”. Aceste ambiții au dus la înființarea în Ungaria, la Budapesta, a mai multor organizații paramilitare din rândul cărora făceau parte cetățeni unguri, foști combatanți în armata austro-ungară. Imediat după război obiectivele acestor organizații erau păstrarea, conservarea poziției dominante a populației maghiare în Transilvania și, implicit, rămânerea teritoriilor în componența „Ungariei Mari”. În timp aceste organizații au devenit tot mai active și mai puternice în Ardeal după încheierea armistițiului de la 11 noiembrie 1918 la Compiègne. „Toate organizațiile paramilitare constituite în Ungaria aveau în structura lor secții care se ocupau cu activități speciale, în primul rând cu activitatea de spionaj”². Cele mai acti-

¹ Acad. Ioan-Aurel Pop – Rezoluția de Unire de la Alba Iulia (din 1 Decembrie 1918) și autonomia.

² General Aurel I. Rogoian – COTIDIANUL 5 dec. 2015. Organizații paramilitare folosite

ve organizații ungurești din Transilvania în acele împrejurări au fost:

1. „**Uniunea Generală Maghiară de Apărare a Rasei**” („**Országos Magyar Fejvedo Szövetség**”) sau „**Garda zdrențăroșilor**” („**Rongyos Gárda**”), condusă de maiorului Héjjas.

2. „**Uniunea Foștilor Combatanți**” („**Országos Tűzharcos Szövetség**”). Obiectivul central al acestora era reconstituirea „Ungariei Mari” în frontierele ei medievale.

Imediat după semnarea armistițiului aceste organizații întreprind în Transilvania acțiuni violente și subversive menite a descuraja populația majoritar românească vizând destabilizarea, intimidarea, inhibarea, anularea și/sau anihilarea acțiunilor consiliilor românești. În paralel cu acțiunile amintite exercitate direct împotriva populației majoritare românești aceste organizații întreprind tentative de boicot al plebiscitului și ulterior ale primelor alegeri parlamentare organizate și desfășurate în România Mare. Poziționați astfel, etnicii unguri nu își nominalizează reprezentanți și candidați pentru plebiscit și pentru primele alegeri parlamentare. Într-o asemenea paradigmă, etnicii maghiari conduși de cele două organizații preferă boicotul, retrăgându-și toți magistrații pentru a zădărnici organizarea și desfășurarea oricăror acțiuni premergătoare plebiscitului și

alegerilor parlamentare din România Mare, scopul final fiind delegitimarea demersului democratic. „*In corpore*” etnia ungurească își argumentează acțiunile susținând că „*alegerile sunt ilegale*”. În aceeași linie organizațiile amintite au procedat la intimidarea candidaților români în toate demersurile democratice. Mărturie sunt documentele de candidatură ale românilor din Transilvania care au renunțat și revenit asupra candidaturii de mai multe ori motivul invocat fiind „*alegerile sunt ilegale*”. Prin comparație, trebuie menționat că pe întreg teritoriul fostului regat în cazurile renunțării la candidatură erau invocate alte situații: boala, situații familiale etc., dar în nici un caz „ilegalitatea alegerilor”, chiar dacă în spate erau jocurile partidelor politice. În concluzie, aria acțiunilor subversive ale acestor organizații era Transilvania.

Supusă „asaltului” acestor organizații ungurești, populația majoritar românească nu a întârziat în a se organiza pentru a răspunde. Astfel au apărut „Gărzile Naționale” menite a preîntâmpina orice acțiune ce ar fi generat destabilizare și, implicit, împiedicarea atingerii dezideratului final sprijinirea consiliilor în preluarea administrației, menținerea și apărarea ordinii publice alături de susținerea efortului în realizarea unirii cu România. În componența „Gărzilor Naționale” au intrat români foști combatanți ofițeri și soldați constituiți în patrule înarmate

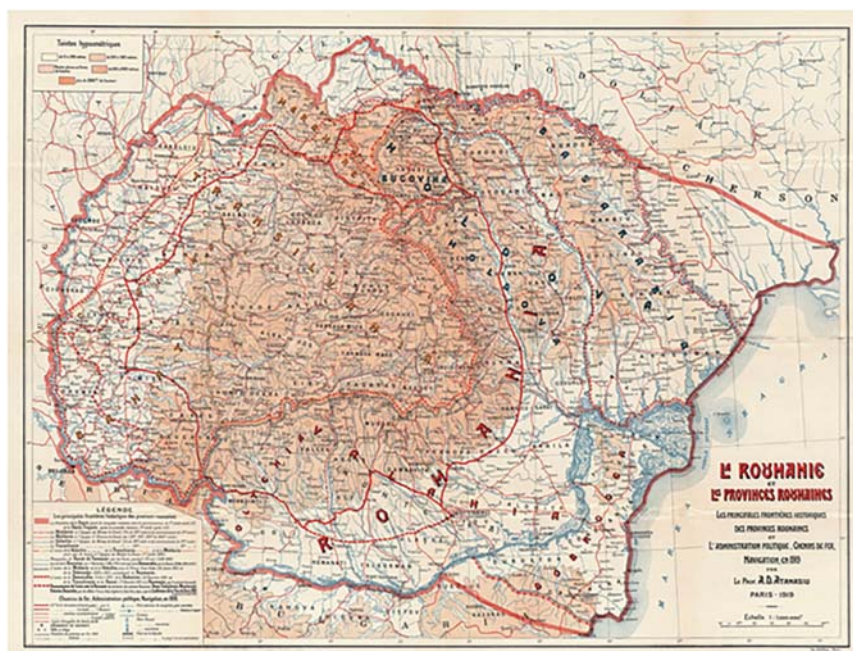
de serviciile de spionaj și contraspionaj ungare în perioada interbelică.

având ca obiectiv imediat susținerea populației majoritar românești cu misiunea preîntâmpinării acțiunilor violente, subversive și destabilizatoare în Transilvania inițiate de organizațiile ungurești ce vizau direct afectarea sprijinului pentru Consiliul Național Român Central în preluarea administrației, menținerea și apărarea ordinii publice, susținerea efortului de unire cu România, în cadrul adunărilor publice cu caracter plebiscitar.

Delegația română la Conferința de pace de la Paris a fost condusă de Ion. I. C. Brătianu, iar din rândurile acesteia făcea parte și Prof. A. D. Athanasiu, autorul primei hărți a României Mari din 1919, hartă ce cuprinde distribuția etnică a românilor. Pe baza acestei hărți delegația română a negociat în vederea organizării și desfășurării primilor alegeri parlamentare pe teritoriul României Mari. Granița cu Ungaria a fost stabilită pe râul Tisa, integrând teritoriului României Mari și județele Sabolcu, Haiducu, Solnoc, Bichiș, Cenad și Timiș-Torontal, în toate acestea trăind comunități mari de români. Ast-

fel, era stabilită granița cu Ungaria pe râul Tisa. Tot la Conferința de Pace s-a convenit a fi organizate alegeri parlamentare pe cuprinsul fostului regat și în Transilvania. Inițiat în baza direcției date de președintele american, demersul democratic în speță alegerilor parlamentare urma să confirme deputații și senatorii legitimați prin vot popular și trimiși să-i reprezinte pe alegători în parlamentul de la București. Autoritățile române au procedat la organizarea alegerilor parlamentare, acestea fiind amânate de mai multe ori cauzele găsindu-se în vidul de putere politică și administrativă și lipsa capacităților de gestionare, organizare și desfășurare a alegerilor. Alegerile au fost anunțate a se desfășura în ianuarie 1919, apoi amânate pentru luna mai, după care au fost amânate succesiv pentru iulie și septembrie, pentru ca în final să se desfășoare în noiembrie 1919, mai exact în zilele de 5, 6, 7 pentru Camera Deputaților și în 10 și 11 pentru Senat.

Harta în baza căreia delegația română la Conferința de pace de la Paris a negociat.

Sursa: Mesagerul de Sibiu / Autorul hărții: Prof. A. D. Athanasiu, expert al delegației române.

Județele în care au fost organizate și s-au desfășurat alegerile, fiind validate prin participare, sunt:

Județul	Deputați	Senatori	Județul	Deputați	Senatori
Argeș	8	3	Bacău	8	3
Bălți	12	5	Botoșani	6	3
Brăila	6	2	Buzău	9	4
Cahul	7	3	Caliacra	5	2
Constanța	7	3	Covurlui	6	2
Cetatea Albă	12	5	Chișinău	12	5
Dolj	14	6	Dorohoi	6	2
Dâmbovița	8	4	Durustor	5	2
Fălciu	3	1	Gorj	7	3
Hotin	10	4	Ialomița	8	3
Iași	7	3	Ilfov	23	10
Ismail	5	2	Mehedinți	10	4

Muscel	4	2	Neamțu	5	2
Olt	6	2	Orhei	11	4
Prahova	13	5	Putna	6	2
Râmnicu Sărat	5	2	Roman	4	2
Romanați	8	3	Soroca	12	5
Suceava	5	2	Tecuci	5	2
Teleorman	10	4	Tighina	9	4
Tulcea	6	2	Tutova	4	2
Vaslui	4	2	Vâlcea	8	3
Vlașca	8	4	Universitatea București	-	1
Universitatea Chișinău	-	1	Universitatea Iași	-	1
Cernăuți oraș	3	1	Cernăuți județ	2	1
Câmpulung	2	1	Coțmani	3	1
Gura Humorului	2	1	Radăuți	3	1
Sirete	2	1	Storjineț	2	1
Suceava	2	1	Vascăuți	2	1
Vijnița	2	-	Zastavna	2	1
Universitatea Cernăuți	-	1	Alba de Jos	8	3
Arad	14	6	Bihor	19	8
Bichiș	2	1	Bistrița-Năsăud	5	2
Brașov	4	2	Caraș-Severin	17	7
Cenad	4	1	Ciuc	4	2
Cojocna	11	4	Făgăraș	4	2
Hunedoara	14	6	Maramureș	9	4
Mureș-Turda	8	3	Odorheiu	4	2
Sălagiu	8	3	Sătmar	14	6
Sibiu	7	3	Solnoc Dobânca	10	4
Târnava Mare	6	2	Târnava Mică	4	2
Timiș-Torontal	18	7	Trei Scaune	4	2
Turda Arieș	7	2	Universitatea Cluj	-	1

Universitățile București, Iași, Cluj, Cernăuți și Chișinău au fost reprezentate de câte un senator de drept.

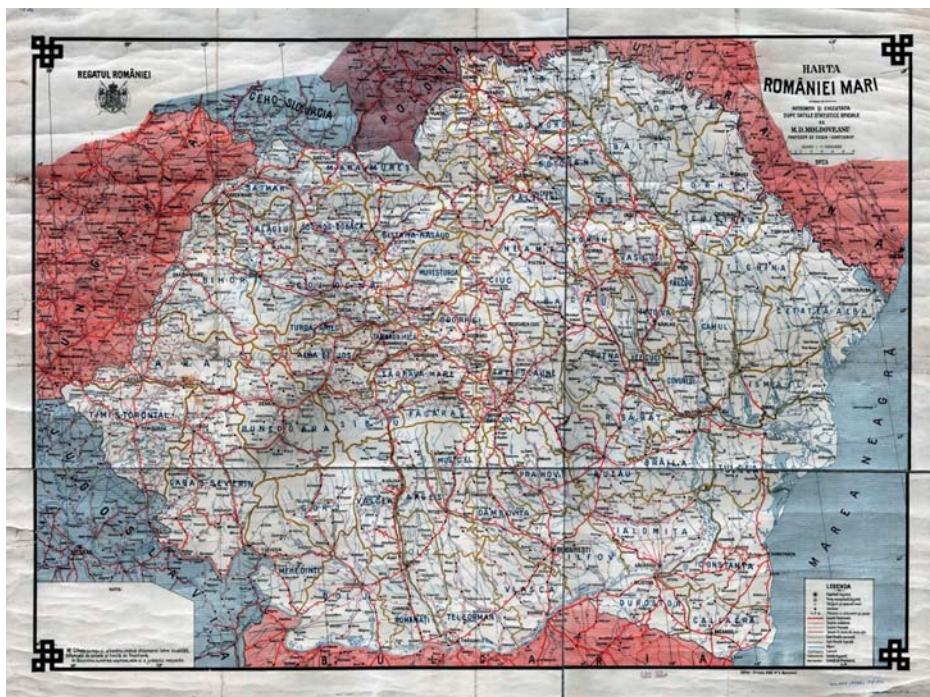
Sursa: ANR Fond 1383/1/1920

Tabelul relevă rezultatul alegerilor, dar este important de subliniat absența din tabel a două județe din Crișana, mai exact Haiducu și Sabolciu, întrucât în aceste două județe nu au putut fi organizate și desfășurate alegerile. Chiar

dacă alegerile au fost organizate și s-au desfășurat cu un rezultat democratic, lipsa de coeziune politică, a maturității și a unor obiective clare a clasei politice și a noului legislativ a generat instabilitate politică încheiată prin alegeri parlamentare anticipate în anul 1920, în două rânduri, în luna mai, respectiv noiembrie. Cele două rânduri de alegeri anticipate din anul 1920 au fost organizate în mai toate județele din tabel, excepție fiind județele situate de-a lungul râului Tisa: Sabolciu, Haiducu, Szolnoc, Bichiș, Cenad și parte din Timiș-Torontal, acestea „revenind” Ungariei. La data

de 4 iunie a fost semnat Tratatul de la Trianon, stabilind apariția noilor state și granițele lor; printre acestea găsim și România Mare, dar lipsită de județele amintite. O privire clară asupra Tratatului de la Trianon ne relevă faptul că Ungaria a avut de câștigat teritorial prin „mutarea graniței”. Cu toate acestea, retorica practică de Ungaria și organizațiile amintite, cât și de altele apărute ulterior a fost și continuă să fie una revizionistă și revanșardă invocând Tratatul de la Trianon ca fiind un act lipsit de legitimitate și o „zi neagră” pentru Ungaria contrar realității istorice.

Harta României Mari, 1925

Sursa: ANR CV /116, autor M.D. Moldoveanu, 1925

BIBLIOGRAFIE

Acad. Ioan-Aurel Pop, *Rezoluția de Unire de la Alba Iulia (din 1 Decembrie 1918) și autonomia. Organizații paramilitare folosite de serviciile de spionaj și contraspionaj ungare în perioada interbelică*. – General Aurel I. Rogoian – COTIDIANUL 5 dec. 2015.

Arhivele Naționale ale României – Ministerul Justiției – Comisia Electorală Centrală Fond 1383/ de la Nr. 1 la Nr. 114/ 1919. Fond 1383/ Nr. 1/1920.

Arhivele Naționale ale României – *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare*. Traian Mager, **Ținutul Hălmagiului – Revoluția din 1918 – Înființarea Consiliilor și a Gărzilor Naționale**.

Ioan Lăcustă, *Zece Alegeri Interbelice, 1919-1937: Cine a câștigat?*

Relațiile diplomatice româno-polone între anii 1918-1939¹

Dr. Ion CONSTANTIN

S-au împlinit de curând o sută de ani de la momente cruciale din istoria popoarelor român și polon. În urma Primului Război Mondial, cele două popoare au știut să valorifice admirabil conjunctura internațională favorabilă creată și a destrămării imperiilor Țarist și Austro-Ungar, pentru împlinirea aproape simultană a idealului național. Statul român și-a desăvârșit unitatea națională, în urma acțiunilor unioniste ale fraților din Basarabia (27 martie 1918), Bucovina (28 noiembrie 1918) și Transilvania (1 decembrie 1918), care s-au exprimat în cadrul unor adunări cu caracter reprezentativ pentru unirea cu Țara-Mamă România. Statul polon – după cele trei dezmembrări din secolul al XVIII-lea și o perseverentă luptă diplomatică și militară – și-a redobândit ființa suverană și independentă (11 noiembrie

1918). România și Polonia redevin astfel state vecine.

Spiritul solidar dintre români și polonezi s-a manifestat în chip grăitor în acele momente hotărâtoare pentru soarta celor două popoare. A rămas celebru prin cuvântarea sa reprezentantul polonezilor în Sfatul Țării de la Chișinău, Felix Dutkiewicz, care, în ședința din 27 martie 1918, când s-a hotărât unirea Basarabiei cu Țara-Mamă, România, cu o majoritate de voturi (86 voturi pentru, 3 împotrivă, 36 abțineri și 13 absenți), a declarat următoarele: „Regret mult că în această zi solemnă pentru Republica Moldovenească eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împilării atât a națiunii moldovenești, cât și a celei poloneze. Limba moldovenească n-o cunosc eu, iar pe cea poloneză nu o vor înțelege moldovenii.

¹ Prezentă comunicare a fost susținută de autor la simpozionul „Mai aproape unii de alții” din cadrul „Zilelor Culturii Polone” (Suceava, 14-16 septembrie 2018).

În această zi măreață, eu salut călduros nefericitul și în același timp fericitul popor moldovenesc înfrățit, care în sfârșit poate să se unească cu poporul românesc legat prin sânge. În numele poporului polonez susțin, în întregime, unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc și moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări”².

Un alt moment remarcabil pentru atitudinea favorabilă a polonezilor față de România și poporul român, în general, s-a înregistrat pe 28 noiembrie 1918, în Sala Sinodală din palatul mitropolitan din Cernăuți, unde s-au desfășurat lucrările Congresului Consiliului Național General Român al Bucovinei, care a hotărât unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României. Luând cuvântul în limba polonă, în numele Consiliului Național Polonez, Dr. Stanisław Kwiatkowski a declarat că „Poporul polon, împlinindu-și misiunea istorică întru apărarea creștinismului și a culturii în Europa răsăriteană, prin secole întregi a umplut cu morminte nenumărate ale ostașilor săi țările situate la sudul Nistrului, în care țări poporul român era stăpân străvechiu. Noi, polonii care trăim azi în Bucovina, legiti-

măm drepturile noastre vechi de a trăi în această țară, prin sângele vărsat în locurile acestea și cu osemintele cavalerilor poloni presărate aici, la care s-au adus morminte nouă ale vitejilor legionari din luptele sângeroase ale războiului prezent. În temeiul acestor drepturi am trăit aici cei 150 de ani din urmă, ca un liniștit element de cultură, în pace și concordie în mijlocul poporului român, care, deși suferind greu sub stăpânirea străină îndelungată, a arătat inimă caldă pentru vecinul popor polon, când martirii libertății noastre au căutat dincoace de Nistru scut în contra călăilor și temnicerilor.

În amintirea neștearsă a poporului polon trăiește anul 1863, când acel cavaleresc popor român a deschis curțile și casele sale primitoare revoluționarilor poloni emigrați cari au sângerat pentru libertatea poporului lor.

Noi, Polonii bucovineni, pază la răsărit a poporului polon, care în momentul acesta își împreună pe umerii biciuiți prin 150 de ani, purpura sfâșiată în trei părți, a unirii politice a tuturor țărilor polone dintre Marea Baltică și Nistru, salutăm călduros ziua sfântă a renașterii României unite.

Recunoaștem pe deplin drepturile imprescriptibile ale poporului român asupra țărilor din sudul Nistrului în general, și în special asupra Bucovinei.

Polonii bucovineni, care aici în țară au dat dovadă de trăinicia lor națională, în momentul acesta isto-

² Apud *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918*, Documente adnotate și studiu introductiv de prof. univ. dr. Viorica Moisuc, Departamentul Informațiilor Publice Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 1996, p. 288.

ric al unirii Bucovinei cu glorioasa țară-mumă, dau expresie încrederii lor neclintite că poporul român, ținând seamă de declarațiile expresie ale guvernului actual, va acorda minorității polone libertatea credinței catolice, libera întrebuițare a limbii polone în biserică și școală, libera așezare și exercitare a profesiunilor, în sfârșit o amăsurată participare constituțională în administrația țării”³. Declarația polonezilor a fost întâmpinată de Congres cu cea mai mare însuflețire.

Destine comune au situat Polonia și România, întregite după Primul Război Mondial, ca o barieră între lumea sovietică, a comunismului bolșevic, și lumea Europei, lumea celui mai civilizată continent⁴. Poziția geopolitică și geostrategică asemănătoare, tradițiile colaborării anterioare, anumite afinități sedimentate de-a lungul secolelor au permis o colaborare fructuoasă în perioada interbelică⁵.

La 11 decembrie 1918, Józef Piłsudski notifica executivului român existența Poloniei independente, suverane și da asigurări că intenționează să stabilească relații de prietenie

cu România⁶. La rândul său, guvernul de la București răspundea, la 4 ianuarie 1919, că „Românii au văzut cu bucurie Europa restabilind Polonia în drepturile sale și independența sa. O nedreptate evidentă a trecutului este reparată”⁷.

La 17 ianuarie 1919, România a recunoscut oficial independența statului polon.

Evoluția ulterioară impune participarea armatei române la eliberarea Pocuției (colțul sud-estic al Galiției), revendicată, în egală măsură, de ucraineni și de polonezi. Colaborarea militară a prefigurat susținerea reciprocă a delegațiilor română și poloneză la lucrările Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920)⁸.

Recunoașterea frontierelor celor două state la Conferința Păcii a fost de natură să le consolideze statutul lor pe plan internațional și să le integreze corespunzător în noua arhitectură geo-politică a lumii contemporane. „Uniunea restaurată a Poloniei va constitui un element primordial al viitorului echilibru european” – declara-

³ Apud *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918*, pp. 492-493.

⁴ Titu Georgescu, *Drama Poloniei, din 1939, și sprijinul prietenesc al României*, în vol. *Polonezi în România după anul 1939. Studii și comunicări*, Muzeul Olteniei, Craiova, 1996, p. 9.

⁵ Petre Otu, *Relațiile româno-polone în anii 1939-1940. Sprijinul acordat de statul și poporul român refugiaților militari polonezi*, în vol. *Polonezi în România...*, p.16.

⁶ Milică Moldoveanu, *Polonia*, în vol. *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821 – 1923*, Ed. Academiei Române, București, 1979, p. 225.

⁷ Michał Keller, *Colaborarea polono-română în anii '20 ai secolului XX*, în «Polonus», 6(96), iunie 2002, p. 19.

⁸ Vezi pe larg Daniel Hrenciuc, *România și Polonia 1918 – 1931. Relații politice, diplomatice și militare*, Ed. Septentrion, Rădăuți, 2003, pp. 23-76.

seră premierii britanic și francez, încă în noiembrie 1916, într-o scrisoare adresată guvernului aliat rus. Câțiva ani mai târziu, în septembrie 1920, prim-ministrul și șeful diplomației franceze ținea să sublinieze – după contribuția decisivă a României la bararea ascensiunii bolșevismului în centrul Europei – că aceasta rămâne „un factor de primă importanță pentru menținerea ordinii și a păcii consacrate prin tratate”⁹.

Relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost stabilite, la nivel de reprezentanță provizorie, la 9 februarie 1919. Polonia dispunea deja, încă din 1918, de un reprezentant în România, apoi, din 1919, de un al doilea, care însă nu aveau un statut oficial foarte clar. Ambiguitatea dublei reprezentări diplomatice a statului polon în România, coroborată cu atitudinea Antantei față de reparația Poloniei independente, a amânat, însă, oficializarea relațiilor diplomatice până la 17 iunie 1919.

La 16 iulie 1919, Consiliul de Miniștri român a hotărât înființarea legației române la Varșovia, condusă de un trimis extraordinar și ministru plenipotențiar (în această funcție fiind numit Alexandru Florescu). Misiunile diplomatice au fost ridicate la rang de ambasadă în mai 1938¹⁰.

În întreaga perioadă interbelică, reprezentanțele diplomatice au fost canale de legătură între cele două state, instrumente care au contribuit la mai buna cunoaștere reciprocă, în măsură să promoveze cu succes interesele României, respectiv ale Poloniei¹¹.

Pe lângă legație, ulterior transformată în ambasadă, România a avut în Polonia și consulate. În urma propunerii părții polone, România a înființat, în septembrie 1921, la Lwów – oraș cu profunde și importante tradiții și oportunități în istoria legăturilor româno-polone –, un consulat general, cu sarcina facilitării călătoriilor peste frontieră, vizând și ameliorarea relațiilor economice. Din cauza dificultăților financiare, acest consulat și-a încetat activitatea în februarie 1922; a fost reînființat în iunie 1927, datorită rolului gării la „strângerea relațiilor cordiale dintre cele două țări pe orice teren”¹².

La 17 decembrie 1929, România și Polonia au semnat o Convenție consulară, în baza căreia, până în anul 1933, au fost înființate consulatele românești de la Varșovia, Lwów, Poznań și Danzig (Gdansk). În iulie 1934 s-a stabilit înființarea consulatelor onorifice ale României la Łódź, Wilno, Katowice și Gdynia. În consecință, în

⁹ Florin Anghel, Dumitru Preda, *Introducere la vol. România – Polonia. Relații diplomatice*, vol. I 1918-1939, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2003, p. XV.

¹⁰ Vezi pe larg Nicolae Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică*

(1919-1939), Ed. Academiei Române, București, 1991, pp. 13-18.

¹¹ *Ibidem*, pp. 18-28.

¹² Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 53, pp. 106-107.

toamna anului 1934 funcționau în Polonia 8 oficii diplomatice românești¹³.

La rândul său, Polonia a înființat, pe lângă consulatul general din București, consulate la Constanța, Brăila, Galați, Chișinău, Cernăuți și Cluj. Acestea au desfășurat activități specifice: soluționarea problemelor cetățenilor polonezi sosiți în zonă, facilitarea legăturilor economice bilaterale și analiza situației politice, economice și sociale din raza de acțiune. O atenție specială a fost acordată cunoașterii și sprijinirii minorității poloneze din România (circa 60.000 persoane). „Varșovia, deși a sprijinit și financiar comunitatea poloneză din România, nu a imprimat în nici un moment acestei acțiuni un caracter negativ, iredentist, pentru simplul și puternic motiv că între cele două țări nu au existat nici un fel de neînțelegeri de natură teritorială”¹⁴. Evident, acest fapt a exercitat o influență benefică asupra evoluției de ansamblu a raporturilor româno-polone.

Începând din 1919, relațiile româno-polone au evoluat constant pozitiv, în toate domeniile: politic, militar, economic, comercial, cultural și al contactelor umane, indiferent de opticile și oscilațiile factorilor decizionali de la Varșovia și București.

Într-o primă fază, relațiile au fost determinate strict de câteva obiective majore și pragmatice: apărarea în fața

Armatei Roșii sovietice, o politică defensivă comună în Răsăritul Europei, recunoașterea reciprocă a întregirii teritoriale. Eforturile diplomaților celor două state au fost consacrate construirii unui „cordon sannitaire”, sistem politic defensiv capabil să facă față amenințărilor venite din partea Rusiei (Uniunii) Sovietice și a Republicii de la Weimar (Reichul german din 1933)¹⁵.

Diplomația celor două țări a desfășurat un amplu program de consultări și negocieri la nivel înalt, coroborat cu sprijin reciproc substanțial, politic și militar (în cazul Galiției Orientale și, respectiv, al Basarabiei și Bucovinei). În timpul crizei polono-sovietice din 1919-1920, România a acceptat și sprijinit tranzitul militar și uman pe teritoriul ei¹⁶.

Personalități de frunte ale vieții publice românești au contribuit, de la bun început, cu generozitate la capacitatea eforturilor diplomaților și militarilor de a construi o relație bilaterală exemplară în Europa Centrală. În acest sens, menționăm în mod deosebit pe ministrul Afacerilor Străine, Take Ionescu, inspiratorul formulei în cinci a Micii Înțelegeri. Printre ceilalți

¹⁵ Vezi Ioan Chiper, *România și Germania nazistă. Relațiile româno-germane, între comandamente politice și interese economice (ianuarie 1933-martie 1938)*, Ed. Elion, 2000, pp. 31-32; Florin Anghel, *Construirea sistemului „Cordon Sanitaire”. Relații româno-polone 1919-1926*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, pp. 90-104.

¹⁶ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVI.

¹³ Nicolae Dascălu, *op. cit.*, pp. 23-24.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 26-27.

arhitecți ai procesului s-au numărat, din partea română, Ion I.C. Brătianu, regele Ferdinand, regina Maria, generalul Al. Averescu, N. Iorga, iar din partea polonă, mareșalul Józef Piłsudski, Ignacy Jan Paderewski, Aleksander Skrzyński, Marian Seyda¹⁷.

În august 1920, Take Ionescu a efectuat o călătorie în capitalele marilor puteri aliate pentru a prezenta obiectivele creării unei „alianțe de Răsărit din cele cinci națiuni noi care să închidă drumul Germaniei: Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia”¹⁸, urmărind ca, în acest fel, să se stabilească un nou echilibru de forțe în Europa Centrală. După etapa occidentală a călătoriei sale, Take Ionescu s-a deplasat la Varșovia în speranța rezolvării pe cale amiabilă a litigiilor polono-cehe. Discuțiile au evidențiat faptul că, din cauza problemelor teritoriale existente cu Cehoslovacia, cercurile conducătoare de la Varșovia nu doreau ca Polonia să intre în Mica Înțelegere, dar erau favorabile unei alianțe cu România în vederea „garantării eventualelor tratate de pace ce s-ar semna cu Sovietele”¹⁹.

Interesată de încheierea alianței România-Polonia, ca o contrapondere la axa Berlin-Moscova, Franța

urmărea cu atenție raporturile dintre cele două state. Astfel, în cursul întrevederilor dintre mareșalul F. Foch și generalul român Alexandru Gorski, din decembrie 1920, care au avut ca temă principală mobilizarea armatei române în cazul unui atac neprovocat, mareșalul a subliniat „necesitatea unei convenții defensive cu Polonia”²⁰.

Pentru stabilirea detaliilor unei colaborări militare, în ianuarie 1921 a sosit la București o comisie militară poloneză condusă de generalul Stanisław Haller. Directivele elaborate de guvernul român cu această ocazie se remarcă prin accentul lor defensiv, ele luând în calcul numai o agresiune neprovocată. În cadrul colaborării se precizau planul de concentrare a trupelor și direcția generală a operațiilor. Negocierile au avansat rapid, astfel că la sfârșitul lunii ianuarie 1921 generalul Dumitru Stratilescu a fost însărcinat cu întocmirea convenției militare²¹.

În ziua de 3 martie 1921, la București, a fost semnată convenția de alianță defensivă între România și Polonia de către cei doi miniștri de Externe, prințul Sapiieha și Take Ionescu. România și Polonia se angajau să se ajute reciproc în cazul unui atac neprovocat la frontierele orientale existente²². Pentru sincronizarea eforturi-

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ C. Xenii, *Take Ionescu, 1858 – 1922*, București, 1932, p. 465; Mihai Retegan, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, Ed. Semne, București, 1997, p.30.

¹⁹ Apud Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1968, p. 52.

²⁰ Apud Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 31.

²¹ *Ibidem*.

²² Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 65, f.48; *România – Polonia...*, vol. I, p. 23; vezi și Ioan Scurtu, *România și Marile Puteri*

lor lor pacifice, cele două guverne se angajau să se consulte în probleme de politică externă de interes comun. Semnarii au stabilit ca modalitățile colaborării în plan militar să facă obiectul unei convenții separate, prin care Statele Majore Generale erau chemate să fixeze condițiile de aplicare a înțelegerii politice²³.

Convenția militară era parte integrantă a Convenției politice, fiind semnată de generalii Constantin Christescu și Tadeusz Rozwadowski, șefii celor două State Majore. Documentul specifica ansamblul de măsuri inițiat în condițiile în care teritoriile celor două state, separat sau concomitent, erau confruntate cu agresiuni în părțile răsăritene. Pentru fiecare țară în parte și în raport cu proporțiile agresiunii, se prevedea cuantumul trupelor operative: 14 divizii de infanterie și două divizii de cavalerie, care trebuiau concentrate în 18-24 zile de la decretarea mobilizării generale. În privința exercitării comandamentului, prevalase punctul de vedere românesc: fiecare armată acționa sub comandament propriu; în cazul în care situația strategică impunea ca unități dintr-o armată să opereze în zona ce-

leilalte, ele erau plasate sub ordinea acestui din urmă comandament²⁴.

Analiza sumară a convenției militare relevă spiritul defensiv în care a fost redactată. Ipoteza era că ambele state semnatare puteau forma „obiectul și nicidecum subiectul vreunei agresiuni”²⁵.

Alianța defensivă româno-polonă a reprezentat axul în jurul căruia s-au dezvoltat relațiile interbelice dintre cele două state. Întemeiată pe rațiuni politico-strategice, convenția de alianță defensivă, încheiată la 3 martie 1921, a fost reînnoită cu noi caracteristici din cinci în cinci ani (1926, 1931 și 1936), apoi transformată în tratat de garanție în 1926 și precedată de Aranjamente tehnice/Convențiile militare, rămânând în vigoare până la împrejurările tragice din toamna anului 1939.

În perioada interbelică principalul pericol la adresa României și Poloniei a fost reprezentat de Uniunea Sovietică. Aceasta, în mod constant, a emis pretenții revizioniste ce vizau Basarabia, pe de o parte, și Galiția Orientală, pe de altă parte.

Pentru România alianța cu Polonia avea o importanță deosebită deoarece reprezenta una din puținele garanții ale frontierei sale pe Nistru. Statul sovietic nu a participat la Conferința Păcii de la Paris (1919-1920) și nu a recunoscut în nici o împrejurare uni-

(1918-1933), Ed. Fundației „România de Măine”, București, 1999, p. 100.

²³ *Ibidem*, pp. 48-49; *România – Polonia...*, vol. I, p. 23 – 24; vezi și Marian Chiriac Popescu, *Relațiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918-1939)*, Ed. Sigma, București, 2001, p. 23.

²⁴ *Apud* Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 32.

²⁵ *Ibidem*, p. 33.

rea Basarabiei cu România. Acest act a primit recunoașterea internațională prin Tratatul de la Paris (28 octombrie 1920), semnat de Franța, Anglia, Italia și Japonia. Dacă primele două au ratificat documentul în perioada imediat următoare, Italia l-a realizat în 1926, iar Japonia niciodată. Așa cum o demonstrează cercetări relativ recente, între Moscova și Tokio a existat un acord prin care guvernul japonez se obliga să nu ratifice Tratatul de la Paris²⁶.

Încheierea alianței cu Polonia a însemnat pentru România nu numai asigurarea frontierei estice, ci și un punct important de sprijin în sistemul de alianțe menit a garanta integritatea teritorială a României Mari.

La rândul său, Polonia avea interese strategice și militare esențiale, urmărind ca prin această alianță să-și asigure frontierele estice, să reducă prestigiul Cehoslovaciei, să combată extinderea sentimentelor filo-ruse în Balcani, să amelioreze relațiile româno-maghiare și să sensibilizeze România în raporturile Poloniei cu marile puteri vecine, mai ales prin blocarea influenței germane²⁷ (38). Potrivit con-

cepției Varșoviei, alianța reprezentată „garanția menținerii legăturilor cu Europa occidentală în cazul blocării litoralului polonez, ca urmare a unui conflict armat lărgit cu Germania”²⁸.

Pe măsură ce cursul alianței devenea ascendent, o atenție deosebită a fost acordată asigurării cu informații despre inamic, analizei pertinente a acestora și punerii rezultatelor la dispoziția factorilor de răspundere politico-militară în vederea adoptării celor mai favorabile soluții²⁹. În acest scop, între serviciile speciale ale României și Poloniei a fost inițiată o colaborare fructuoasă în domeniul schimbului de informații și al documentării, contracarării și neutralizării spionajului sovietic pe teritoriul celor două țări³⁰.

După 1921, odată cu obținerea de către ambele țări a recunoașterii internaționale privind noile cadre statale și încheierea convenției de alianță, raporturile bilaterale politice și militare s-au amplificat, cu rezultate benefice, mai ales în domeniul operațiunilor comerciale și a tranzitului, dinspre și spre Marea Baltică, prin Dunăre și Marea Neagră, spre și dinspre Bal-

²⁶ Petre Otu, *loc. cit.*, p.16.

²⁷ Marek K. Kaminski, Michał J. Zacharis, *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polkiej 1918 – 1939 (Politica externă a Poloniei 1918-1939)*, Wydawnictwo LTW, Varșovia, 1998, p. 64; Władysław Stępnia, *Dyplomacja polska na Bałkanach 1918-1926 (Diplomația poloneză în Balcani 1918-1926)*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Varșovia, 1998, p. 79.

²⁸ Henryk Bulhak, Antoni Zielinski, *Pologne et Roumanie 1918-1939*, în „Acta Poloniae Historica”, 41, 1980, pp. 177-179.

²⁹ Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, p. 29.

³⁰ Vezi Andrzej Peplonski, *Wywiad Polski na ZSRR. 1921-1939 (Spionajul polonez în U.R.S.S. 1921-1939)*, Wydawnictwo Bellona, Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Varșovia, 1996, pp. 187-197.

cani, Orientul Mijlociu și Marea Mediterană³¹.

România și Polonia au fost susținute sistematic de Franța, marea lor aliată, putând depăși, astfel, între 1921 și 1926, crizele interne determinate de insuficiența structurilor economice, politice și sociale și de impactul devastator al războiului mondial.

Încă din această perioadă, cadrul creat de bunele relații stabilite la nivel politic a permis o tot mai mare apropiere între cele două popoare. În doze inițial reduse, pornind de la elitele culturale, au început să circule informații despre fiecare din parteneri. Cele două capitale se descopereau încetul cu încetul, oamenii obișnuiți învățau să perceapă în mod corect și realist opțiunile și evoluțiile celuilalt³². La aceasta o contribuție remarcabilă au avut frecvențele contacte la nivel înalt care au permis, pe lângă informarea reciprocă, și consultarea în regim permanent, optimizarea unor puncte de vedere și acțiuni de interes comun, îndeosebi în probleme vizând securitatea și cooperarea în Centrul și Estul Europei. Mareșalul Józef Piłsudski, principalul arhitect al noii Polonii, a fost un oaspete frecvent și îndrăgit al Curții Regale și al României. El însuși îndrăgostit de meleagurile românești, mareșalul a contribuit hotărâtor la consolidarea raporturilor dintre cele

două țări. Ca șef al statului polonez, el a vizitat de mai multe ori România (1922, 1928, 1931, 1932), înlesnind derularea unor proiecte comune de cooperare militară. La un moment dat s-a invocat și posibilitatea realizării unei uniuni dinastice între Polonia și România³³.

Cu prilejul vizitei în România, la Sinaia, în septembrie 1922, atunci când a fost întrebat cum se vede de la Varșovia relația dintre România și Polonia, mareșalul Józef Piłsudski a declarat că „alianța inimilor este reprezentată, de la Marea Baltică la Marea Neagră, de un singur popor cu două drapele”³⁴. Altădată el arăta că „veriga care leagă Polonia de România constă în faptul că ambele țări au renăscut din același chin: ambele sunt o întruchipare vie a victoriei dreptății și echității. Din similitudinea căilor noastre legate de acest trecut comun rezultă, logic, o cale comună în prezent care va fi continuată, nu mă îndoiesc, și în viitor, pentru că aceasta întruchipează soarta comună a ambelor noastre popoare, legate atât prin nevoile și interesele lor, cât și prin prețuirea identică a libertății, dreptății și păcii”³⁵.

În cursul vizitei din 1932, mareșalului Józef Piłsudski i s-a conferit titlul

³¹ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVI.

³² *Ibidem*.

³³ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 16, f. 398; Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 21.

³⁴ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XV.

³⁵ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 51, f. 83.

onorific de comandant al Regimentului 16 Dorobanți din Fălticeni care a primit cu această ocazie numele său³⁶.

Partizan sincer al apropierei de România, Józef Piłsudski avea totuși rezerve, manifestate îndeosebi după 1927, față de forța combativă a armatei române³⁷.

La rândul lor, Suveranii României au efectuat, din luna iunie 1923, mai multe vizite la Varșovia. Încă de la finele Primului Război Mondial, perechea regală pleda pentru apropierea de Polonia, plecând de la stabilirea unei frontiere comune, continuând cu încheierea alianței politice și militare și dezvoltarea raporturilor economice și culturale.

Pe poziții similare, decurgând din considerente politico-strategice care se raportau, într-o anumită măsură, și la tradiția medievală a relațiilor moldo-polone, s-au plasat oameni politici precum Ionel Brătianu, diplomații Alexandru Florescu și Alexandru Iakovaki (primii reprezentanți diplomatici în Polonia), prințul Eustachy Sapieha, ministrul de Externe al Poloniei, contele Aleksander Skrzyński, reprezentant diplomatic al Poloniei la București, ulterior șef al diplomației poloneze

(1925-1926) și un apropiat al reginei Maria³⁸.

Un rol esențial în revitalizarea relațiilor româno-polone după Primul Război Mondial l-a avut Take Ionescu, care, în calitate de șef al diplomației române, a emis ideea creării unei alianțe defensive, compusă din cinci state (România, Polonia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – Iugoslavia, Cehoslovacia și Grecia). În contextul politico-diplomatic al vremii, a fost posibilă concretizarea proiectului doar cu trei state (România, Cehoslovacia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven), avansat de către diplomatul cehoslovac Eduard Beneš și cunoscut ulterior sub denumirea de Mica Înțelegere.

Între șefii diplomațiilor de la București și Varșovia, între reprezentanții celor două Parlamente, între oamenii de afaceri, personalitățile științifice, culturale și artistice, ca și între tineri de diverse categorii ori profesii s-au legat și dezvoltat în această perioadă relații fructuoase.

Unul dintre cei mai energici și prolifici prieteni ai Poloniei, marele istoric Nicolae Iorga, publica în numărul din 10 iunie 1924 al prestigiosului cotidian varșovian „Rzeczpospolita” un articol în care arăta că alianța româno-polonă este „un zid de apărare pentru tot ce se află după ea și reprezintă unul

³⁶ Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei independente (1914-1935). Contribuții*, Ed. Septentrion, Rădăuți, 2003, pp. 62-63.

³⁷ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 52, f. 165; Daniel Hrenciuc, *România și Polonia 1918-1931...*, p. 21.

³⁸ Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 21.

din factorii mari de civilizație în epoca noastră”³⁹.

În epocă, presa polonă a comentat pozitiv încheierea alianței cu România, apreciată a izvorî din comunitatea de interese a celor două state. Comentarii în acest sens au formulat „Jurnal de Pologne” din 10 iunie 1924, „Dziennik Bydgoszki” din 24 iunie 1924 și „Rzeczpospolita” din 10 iunie 1924⁴⁰. De asemenea, ziarul oficios „Messenger Polonais” din 20 octombrie 1925 considera că „mai presus de destinele lor comune, prin situațiunea lor geografică, România și Polonia sunt chemate a se completa una pe alta. Cu toate că sfera lor de acțiune este deosebită, totuși interesele lor nu sunt niciodată opuse”. Constatând că în luna martie 1926 expiră acordul politic polono-român, încheiat în 1921, baza alianței Poloniei cu România, ziarul recunoaște că dezvoltarea viitoare a acestui acord este de cea mai mare importanță pentru viitorul relațiilor celor două țări. Analizând interesele economice ale ambelor țări, ziarul milita pentru reînnoirea convenției comerciale deoarece documentul aflat în vigoare „nu mai corespunde nevoilor lor actuale”⁴¹.

Interesul pentru dezvoltarea relațiilor economice bilaterale a stat la baza înființării unor asociații de prietenie,

³⁹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 52, f. 124.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 196.

⁴¹ *Ibidem*, f. 196; *România – Polonia...*, vol. I, p. 62.

cum a fost Societatea polono-română din Varșovia, constituită la 22 ianuarie 1926. La inaugurarea ei, ministrul plenipotențiar al Poloniei la București, Józef Wielowieyski, sublinia solidaritatea permanentă de interese care unește cele două țări: „România și Polonia constituie un front unic economic și politic și că apărarea intereselor lor depinde de trănicia legăturilor care le vor uni”. În ceea ce privește aspectele economice, diplomatul polon constata că precum porturile românești la Dunăre și Constanța sunt „debușeul natural al comerțului polon spre Orientul Apropiat, tot astfel Danzig (Gdansk – n.n.) este portul care permite mărfurilor române să ajungă la Baltica”. El a negat faptul că „Rusia ar fi singura piață de desfacere a Poloniei și a constatat, din contra, că industria polonă nu-și desfăcea mărfurile în Rusia propriu-zisă, ci mai ales în Armenia, Georgia și Anadolia. Drumul spre aceste ținuturi nu trece prin Rusia; calea cea mai apropiată trece prin Galați și Trapezunt (Trabzon, port turcesc la Marea Neagră – n.n.), deci Rusia nu este puntea de trecere spre Orient indispensabilă a comerțului polon, ci România”⁴².

Relațiile bilaterale au intrat într-o nouă fază prin semnarea, în ziua de 26 martie 1926, a Tratatului de garanție dintre România și Polonia, de către I.G. Duca, ministrul afacerilor străine al României, și J. Wielowieyski, trimi-

⁴² *Ibidem*, f. 233; *România – Polonia...*, vol. I, p. 67.

sul extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii Polone în România. Potrivit documentului, cele două țări se angajau să se sprijine reciproc față de orice agresiune pentru a-și menține integritatea teritorială. Ca urmare, un angajament bine definit privitor la asistența militară s-a transformat într-un angajament general mult mai vag, pus în legătură cu aplicarea unor articole din Pactul Societății Națiunilor, precum și cu acordurile de la Locarno (1925). În vechea formă (1921) articolul 2 al alianței menționa concursul armat, iar în 1926 doar ajutorul și asistența. Ca urmare, ajutorul eventual al guvernului polon în caz de agresiune împotriva României depindea de interpretarea dată de Varșovia cuvântului asistență⁴³. Faptul că tratatul din 1926 nu făcea nici o distincție geografică privitor la acordarea asistenței lăsa posibilitatea ca ajutorul reciproc să poată fi dat, teoretic, în eventualitatea oricărui atac, la orice graniță.

Din punctul de vedere românesc, tratatul cu Polonia din 1926 reprezenta un regres față de convenția de alianță din 1921, fiind vulnerabil, deoarece declanșarea ajutorului și a asistenței era subordonată prevederilor Pactului Societății Națiunilor, ale cărui carențe erau de notorietate⁴⁴.

În politica externă poloneză, relațiile cu România își mențineau, în continuare, o însemnătate aparte. Sunt relevante în această privință aprecierile făcute de mareșalul Józef Piłsudski la puțin timp după lovitura de stat din mai 1926: „Primul postulat al politicii noastre externe constă în faptul că Polonia trebuie să păstreze cea mai riguroasă neutralitate între Germania și Rusia... Al doilea postulat este reprezentat de menținerea alianțelor cu Franța și România, ca garanție a păcii”⁴⁵.

Presa poloneză consemna favorabil evoluția relațiilor cu România. Astfel într-un articol publicat de ziarul „Warszawianka” din 7 iunie 1927, intitulat *Alianța cu România*, se arăta că „alianța noastră cu România a fost rezultatul natural al consecințelor Marelui Război, ea este un inel necesar consolidării păcii în Răsăritul Europei. Partea ei politică și militară face obiectul unor repetate cercetări ale organelor noastre politice și militare... Ceea ce are însă pentru noi o valoare reală este că această alianță trebuie să dea pe terenul economic cele mai mari foloase pentru ambele țări”⁴⁶.

Tratatul de garanție dintre România și Polonia a fost reînnoit la 15 ianuarie 1931, textul fiind aproape identic cu documentul semnat în 1926.

⁴³ *Ibidem*, dos. 54, f. 13; N. Dascălu, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁴ Vezi Nicolae Dascălu, *op. cit.*, pp. 43-44.

⁴⁵ Marek K. Kaminski, Michał J. Zacharis, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁶ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 53, f.78; *România – Polonia...*, vol. I, p. 98.

În pofida încercării părții române de a include prevederea „*erga omnes*”, aceasta nu și-a găsit materializarea în noul document.

Polonia a început să-și impună, în relațiile cu România, o poziție de superioritate, urmare și a faptului că desfășura o politică externă care-i conferea un statut de putere regională. Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă desemnarea mareșalului Piłsudski ca șef suprem al armatelor româno-polone în eventualitatea angrenării acestora într-un conflict în Est. Această numire s-a făcut cu ocazia vizitei oficiale a mareșalului în România în noiembrie 1931⁴⁷.

La expirarea termenului, fără negocieri, pentru ultima dată, Tratatul de garanție a fost prelungit pentru încă cinci ani, în 1936. Și de această dată, eforturile diplomatice românești de a obține o interpretare „*erga omnes*” a tratatului au rămas fără sorți de izbândă. În opinia Varșoviei, o asistență „*erga omnes*” acordată României ar fi fost de natură să pună Polonia „în conflict cu Ungaria, cu care are o alianță”⁴⁸.

Alături de convențiile politice și militare, România și Polonia au semnat o serie de acorduri, dintre care menționăm tratatul de arbitraj din 24 octombrie 1929, prin care cele două țări se angajau să supună arbitrajului toate

diferențele ce nu puteau fi reglementate pe cale diplomatică. Documentul stabilea procedura de conciliere și cea de arbitraj. În cazul în care una din părți nu accepta propunerile Comisiei de consiliere, diferendul urma să fie supus arbitrajului. La 6 luni de la schimbul instrumentelor de ratificare, urma să fie creată o Comisie permanentă de conciliere, a cărei formă și metodă de lucru, ca și a tribunalului de arbitraj, erau precis stabilite⁴⁹.

Un alt document bilateral a fost Convenția cu privire la ajutorul mutual și protecția judiciară în materie civilă, semnată la București la 19 decembrie 1929, însoțită de un protocol final care garanta protecția legală și judiciară a bunurilor și persoanelor din celălalt stat în aceleași condiții ca pentru conaționali⁵⁰.

În ziua de 26 martie 1930 a fost semnată Convenția pentru extrădarea infractorilor și asistența judiciară în materie penală, iar în mai 1935 au fost adoptate două documente importante legate de delimitarea frontierei comune: Convenția cu privire la protecția, conservarea și reconstituirea bornelor de hotar și Actul final de delimitare a hotarelor româno-polone⁵¹.

Împreună cu acordurile politico-militare, toate aceste documente au constituit fundamentul pe care au

⁴⁷ Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁸ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f.289.

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 64, f. 86; N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 54-55.

⁵⁰ N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 54-55.

⁵¹ *Ibidem*, p. 55.

evoluat concret raporturile politice și militare româno-polone în perioada interbelică.

După 1931, moment ascendent al relațiilor diplomatice dintre România și Polonia, asistăm la o anumită stagnare a raporturilor bilaterale, care au intrat într-un nemeritat „con de umbră”, din cauze multiple⁵². Între acestea, programele diferite de dezvoltare internă desfășurate în cele două țări: insistențele tot mai evidente ale Regelui Carol al II-lea de a modifica sistemul parlamentar tradițional și în Polonia influența tot mai puternică a „grupului coloneilor” regimului sanalist al mareșalului Piłsudski. Apoi orientările diferite la nivelul politicii externe a guvernelor celor două țări. Astfel, noua poziție a Poloniei în regiune, determinată de semnarea Tratatului de neagresiune polono-german, la 26 ianuarie 1934, care o pune la adăpostul unei agresiuni din vest, îi permitea să promoveze

o politică externă de mare putere în regiune. Dar poate cel mai mult a contribuit la răcirea relațiilor româno-polone neagreaarea de către autoritățile de la Varșovia a politicii lui Nicolae Titulescu, orientată spre normalizarea relațiilor României cu U.R.S.S. Aceasta era apreciată ca fiind pronunțat pro-sovietică⁵³, aspect care nu corespundea viziunii cercurilor politice varșoviene, în frunte cu Józef Beck⁵⁴. În pofida manifestărilor pacifiste ale Moscovei, pentru diplomația poloneză Uniunea Sovietică reprezenta un pericol și un factor permanent de neîncredere, având motivații profunde și complexe care își aveau originea în perioada medievală⁵⁵.

Între concepțiile de politică externă ale lui N. Titulescu și Józef Beck – altminteri, doi dintre marii oameni de stat europeni ai timpului – se manifestau deosebiri esențiale. În timp ce Titulescu avea în vedere, prioritar, obiective precum transformarea Micii Înțelegeri într-un organism perfect articulat, de esență comunitară, întemeierea și structurarea Înțelegerii Balcanice, stabilirea de relații diplomatice normale și de bună vecinătate cu U.R.S.S. și,

⁵² Vezi pe larg Adrian Grecu, *De la ideea războiului preventiv la tratatul de neagresiune. Aspecte ale relațiilor polono-germane la începutul anilor '30*, în „Revista istorică”, București, tom VIII, nr. 7-8, 1997, p. 541; Dumitru Preda, *O alianță asimetrică. Relațiile româno-polone (1918-1933)*, în „Magazin istoric”, XXXIV, nr. 1(406), ianuarie 2001, p. 26; Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Ed. Politică, București, 1997, p. 480; Florin Constantiniu, *1941. Hitler, Stalin și România*, Ed. Enciclopedică, București, 1999, p. 49; Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 33; *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)* (coord. Ioan Scurtu), Ed. Enciclopedică, 2003, p. 504-505; Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVII.

⁵³ Marian Leczyk, *Polska i sąsiedni. Stosunki wojskowe, 1921-1939 (Polonia și vecinii. Relații militare, 1921-1939)*, Białystock, 1997, p. 351.

⁵⁴ Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, p. 33.

⁵⁵ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia-1932-1939. Relații politice și diplomatice*, Ed. Universității Suceava, 2005, p. 30.

la fel ca predecesorii săi, respingerea categorică a soluțiilor anti-versaillese propuse și elaborate în unele capitale europene, Józef Beck, la rândul său un mare vizionar, gândea la constituirea unei „a treia Europe”, aceea a statelor mici și mijlocii cuprinse între Baltica și Balcani. La fel, credea că o politică de echilibru între Germania și U.R.S.S. va salva Polonia dintr-o situație geopolitică imposibilă⁵⁶.

Formulele oferite de Beck pentru soluționarea aspectelor litigioase cu statele vecine (Cehoslovacia, Lituania), relațiilor cu Ungaria, Franța și Societatea Națiunilor au fost adesea apreciate ca inadecvate sau incorecte la București⁵⁷.

Răcirea raporturilor bilaterale, în anii 1933-1936, s-a manifestat și prin încetarea colaborării româno-polone la Geneva. În toamna anului 1934 s-a înregistrat chiar un moment de tensiune în contextul dezbaterei chestiunii generalizării tratatului pentru protecția minorităților, semnat simultan cu Tratatul de la Versailles în iunie 1919. Cu acest prilej, Beck a declarat că până în momentul în care vor adera toate statele membre ale Societății Națiuni-

lor, guvernul polon nu va colabora cu organele internaționale însărcinate cu controlul aplicării prevederilor referitoare la egalitatea în drepturi a minorităților. Polonia a repudiat foarte curând tratatul pentru protecția minorităților, această poziție fiind criticată deschis, la unison, de periodicele de toate tendințele din România⁵⁸.

În această perioadă, oficialitățile de la București erau îngrijorate și din cauza legăturilor tot mai strânse polono-ungare. Tendința era evidențiată de o serie de evenimente, precum festivalul polono-maghiar, desfășurat în martie 1936 la Varșovia, și vizita făcută cu mare fast de șeful guvernului polonez în Ungaria, în aprilie același an. Cu acest prilej, în opinia lui Titulescu, s-a ajuns chiar la semnarea unei înțelegeri polono-ungare privind cooperarea împotriva Cehoslovaciei⁵⁹.

Într-un raport din primăvara anului 1936, ministrul român la Varșovia, Constantin Vișoianu, sesiza linia de disociere a politicii externe poloneze față de Mica Înțelegere și Antanta Balcanică, subliniind că „Polonia actuală încearcă să creeze ea însăși piedici materiale celor două înțelegeri și să zdruncine echilibrul stabilit”. Arătând că Varșovia urmărește să instituie restricții asupra politicii externe a altor țări, diplomatul român releva că Polonia „vrea ca România să se deslipeas-

⁵⁶ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVII.

⁵⁷ Referitor la deosebirile dintre concepțiile politice ale lui N. Titulescu și Józef Beck, ca și despre evidenta divergență a personalităților și temperamentelor celor doi lideri, vezi pe larg rapoartele și analizele diplomatice ale miniștrilor români la Varșovia din anii 1931-1936, Victor Cădere și Constantin Vișoianu, în *România – Polonia...*, vol. I, pp. 145-160; 162-172.

⁵⁸ N. Dascălu, *op. cit.*, p. 63.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 66.

că de alianțele ei cu Franța și Mica Înțelegere și, în schimb, ne dă încurajarea revizionismului”⁶⁰ (71). Esența acestor constatări este confirmată, de altfel, și de Beck, care menționa în memoriile sale: „Cu toată obiectivitatea, Polonia era o mare putere care avea un rol de jucat în Europa Centrală și Orientală”⁶¹.

Între România și Polonia au existat și câteva aspecte litigioase nerezolvate sau amânate, cum a fost chestiunea despăgubirii moșiilor poloneze din Basarabia aparținând unui număr de 23 proprietari polonezi, însumând 38.020 ha terenuri expropriate de autoritățile române prin reforma agrară din 1921. În baza unui Protocol confidențial semnat la 25 octombrie 1929 autoritățile române au plătit 130 milioane lei până în aprilie 1930. De asemenea, România a rezolvat relativ târziu situația supușilor polonezi expropriați din Bucovina și Transilvania⁶². Pe de altă parte, chestiunile legate de Fundația Rudkowski și Biserica Ortodoxă din Lwów au primit destul de greu o soluționare corectă din partea autorităților poloneze⁶³.

⁶⁰ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56, f. 10 – 17; *România – Polonia...*, vol. I, pp. 166-167.

⁶¹ J. Beck, *Dernier rapport. Politique polonaise 1926-1939*, Editions de la Baconnier, Neuchâtel, 1951, p. 40; N. Dascălu, *op. cit.*, p. 67.

⁶² N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 85-87; Daniel Hrenciuc, *România și Polonia 1918-1931...*, p. 182.

⁶³ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 55, f. 190; Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 182.

În perioada de referință, ambele state și-au urmărit cu obstinție realizarea propriilor interese, evitând asumarea unor angajamente suplimentare.

În pofida existenței unor aspecte litigioase, acestea nu au afectat, totuși, pe fond, relațiile bilaterale, fapt demonstrat de păstrarea alianței de bază care a fost menținută până la evenimentele tragice din vara anului 1939.

După faza de „răcire” din 1933-1936, relațiile româno-polone au căpătat, din nou, o dinamică ascendentă. Noul suflu de încredere care a început să anime relațiile bilaterale după îndepărtarea lui Nicolae Titulescu din guvern (august 1936) se va concretiza în timp scurt într-o serie de vizite oficiale⁶⁴. În acel moment, România și Polonia erau interesate în strângerea relațiilor bilaterale, norii negri care începeau să se abată asupra Europei prevestind furtuna ce se va declanșa nu peste mult timp.

Vizita noului ministru al Afacerilor Străine, Victor Antonescu, la Varșovia, în noiembrie 1936, a constituit un moment important al reluării relațiilor româno-polone și, totodată, un bun prilej pentru diplomația română de a face o nouă încercare – fără succes și de această dată – pentru extinderea caracterului alianței.

În ajunul plecării sale în capitala polonă, la 24 noiembrie 1936, Victor

⁶⁴ Vezi pe larg N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 56-65.

Antonescu declara că vizita se constituia într-un bun prilej „de afirmare a forței și vitalității alianței polono-române (...) a voinței noastre de a asigura în această parte a Europei o pace întemeiată pe menținerea intangibilă a integrității teritoriale”⁶⁵.

La rândul lor, cercurile conducătoare ale Poloniei considerau că prin acea vizită se consolida nu numai un bastion al păcii de la Marea Baltică la Marea Neagră, ci era și un bun prilej de a determina România să-și micșoreze dependența de Mica Înțelegerere, în contextul neînțelegerilor polono-ceslovasce⁶⁶.

Discuțiile cu oficialitățile poloneze au prilejuit aprecieri pozitive privind reluarea relațiilor bilaterale, fără să se abordeze ideea extinderii caracterului alianței. Cu această ocazie a fost semnată Convenția pentru cooperare intelectuală.

Ca răspuns la vizita ministrului V. Antonescu la Varșovia, ministrul de externe al Poloniei, Józef Beck, a vizitat România în aprilie 1937, când a fost semnată Convenția pentru turism și trafic de călători⁶⁷.

Anul 1937 e cel mai important în istoria întâlnirilor bilaterale la vârf: președintele Ignacy Mościcki a vizitat România, în iunie, iar în aceeași lună, regele Carol al II-lea sosea la rândul-

la Varșovia. În seara de 26 iunie 1937, în Palatul Łazienki, în fața oficialităților poloneze și a corpului diplomatic acreditat la Varșovia, cu scurte cuvântări s-au adresat celor prezenți președintele Poloniei, Ignacy Mościcki, și regele Carol al II-lea. Cei doi conducători de stat au reconfirmat atașamentul lor față de susținerea reciprocă în caz de atac neprovocat venit dinspre Răsărit. Șeful statului polon a ținut să sublinieze că vizita efectuată cu numai câteva săptămâni în urmă în România îl făcuse să înțeleagă că „alianța polono-română a căpătat un caracter valoros de sentiment național, manifestat cu egală intensitate în țările noastre”. La rândul său, regele Carol al II-lea a arătat că întâlnirile cu oficialii țării-gazdă, atât în România, cât și în Polonia, nu pot decât „să pecetluiescă și să întărească o dată în plus prietenia și alianța ce ne unesc (...) Această alianță, în perfectă consonanță cu politica de solidaritate internațională condusă de România, confirmă, cu tărie, scopul nostru comun, anume apărarea și menținerea păcii”. La 28 iunie 1937 regele Carol al II-lea era numit comandant onorific al Regimentului 57 Infanterie, unul dintre cele mai glorioase regimente pe care le avea Polonia. În plus, i s-a înmănat Sabia de Onoare, cu mânerul de aur, lucrată în întregime în atelierele militare polone⁶⁸.

⁶⁵ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56, f. 221.

⁶⁶ Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, pp. 31-32.

⁶⁷ N. Dascălu, *op. cit.*, p. 58.

⁶⁸ Vezi pe larg V. FI. Dobrinescu, Înainte de furtună. Regele Carol al II-lea în Polonia.

Cele două vizite consecutive din 1937 au provocat îngrijorare la Moscova, unde se anticipa consolidarea alianței româno-polone⁶⁹. Așa cum rezultă dintr-o telegramă din 10 iulie 1937 a lui Edmond Ciuntu, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Moscova, către Victor Antonescu, ministrul Afacerilor Străine al României, conducerea de la Kremlin manifesta o vie aprehensiune față de schimbul de vizite polono-român, considerat „unic în felul lui” și căruia îi atribuia „un caracter net anti-sovietic”⁷⁰. Pentru conducerea de la Moscova era clar că „România nu mai are libertatea de acțiune, fiind complet înfeudată la politica domnului Beck, iar acesta nu este, pentru Soviete, decât un agent al lui Hitler”⁷¹. Reprezentantul diplomatic român la Moscova a încercat să-l convingă pe șeful diplomației sovietice, Maksim M. Litvinov, că „toată argumentarea nu stă în picioare, că niciodată nu vom întreprinde sau nu ne vom asocia, direct sau indirect, la o politică anti-sovietică, afară numai dacă Sovietele înseși nu ne obligă la aceasta”⁷². Victor Antonescu i-a răspuns lui Edmund Ciuntu că „vizitele

din urmă nu au schimbat nimic nici în textul acordului nostru cu Polonia, nici în spiritul lui, el rămâne strict defensiv, politica noastră nu are deci nici un caracter antisovietic”⁷³.

Aceste vizite au determinat evoluții spectaculoase în multiple domenii ale relațiilor bilaterale, ceea ce s-a reflectat și în ridicarea gradului de reprezentare diplomatică din cele două capitale la nivel de ambasadă, în anul 1938. În acest moment, cele două popoare, ca și liderii lor, descoperiseră atât de multe trăsături și interese comune încât contactele în diverse domenii deveniseră un fapt obișnuit⁷⁴.

Un capitol aparte al relațiilor bilaterale îl constituie vizitele reprezentanților bisericilor ortodoxe din cele două țări. Astfel, Mitropolitul Dionisie al Varșoviei, șeful Bisericii Ortodoxe Poloneze, a fost primit în ultima decadă a lunii septembrie 1937 de Patriarhul Miron Cristea și a vizitat mănăstirile din Moldova⁷⁵. De asemenea, în mai 1938, Patriarhul Miron Cristea, în acel moment și prim-ministru al României, a făcut o vizită la Varșovia.

În anii 1938-1939, partea polonă a făcut o serie de propuneri de colaborare diplomației române, în sensul re-

Document, în „Buletinul arhivelor militare române”, an I, nr. 2-3/1998, pp. 8-13.

⁶⁹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 56, f. 351.

⁷⁰ *Idem*, fond 71/U.R.S.S., dos. 135, f. 135; *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II 1935 – 1941, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2003, p. 152.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II, p. 152.

⁷⁴ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVIII.

⁷⁵ Vezi A.N.I.C., București, fond Miron Cristea, dos. 11, ff. 17, 24 și 127; „Curentul” din 25.09.1937, „Universul” din 26.09.1937 și 27.09.1937, „Dimineața” din 27.09.1937.

desenării hărții politice a Europei Centrale, primite însă la București cu multe rezerve. La 18 octombrie 1938, la puțin timp după dictatul de la Munchen (30 septembrie 1938), pe fundalul tragic al crizei cehoslovace și al ocupării Ruteniei Subcarpatice și a sudului Slovaciei de către Ungaria, a avut loc vizita colonelului Beck la Galați, unde s-a întâlnit cu regele Carol al II-lea și cu ministrul de Externe N. Petrescu-Comnen. Cu această ocazie, Polonia (care totuși nu va interveni în timpul acțiunii militare a Ungariei din martie 1939) și-a oferit medierea între București și Budapesta pentru realizarea unei înțelegeri care ar fi cuprins, între altele, și intrarea în hotarele românești a comunelor din Maramureșul istoric aflate, până atunci, sub suveranitatea Cehoslovaciei⁷⁶. Argumentul lui Beck era că Polonia are mari dificultăți din cauza minorității ucrainene din interior, așa încât este datoare a urmări toate formulele care puteau agrava această problemă. Crearea unui stat independent ucrainean în Rusia subcarpatică, în apropierea frontierelor poloneze, constituia un mare pericol pentru Polonia deoarece în ultimii ani acțiunea centrifugă a minorității ucrainene poloneze fusese condusă din regiunea amintită. Guvernul polonez credea că o Rusie subcarpatică autonomă în cadrul Cehoslovaciei nu era viabilă. O

soluție ar fi fost atribuirea zonei sudice a Ucrainei subcarpatice Ungariei, dar în acest caz partea nordică a regiunii rămânea izolată. Polonia, declară Beck, nu poate dispune de teritoriile altui stat, dar crede că s-ar putea găsi cu ușurință modalitatea ca și România să-și asigure o rectificare de frontieră care să permită recuperarea românilor care mai locuiau dincolo de Tisa, în Rusia subcarpatică. În acest fel, aprecia Beck, se puteau ameliora și legăturile de cale ferată dintre nordul României și Polonia. Actualmente, pe fondul dezintegrării Cehoslovaciei, declara ministrul de Externe polonez, Rusia subcarpatică era o țară a nimănui. Polonia nu dorea să anexeze acest teritoriu deoarece sporea în acest fel numărul ucrainenilor din interiorul granițelor sale. Dar dacă România dorea să ocupe regiunea în discuție, afirma Beck, Polonia nu ridică obiecțiuni, deși considera că nici guvernul român nu avea interes de a mări procentul minorităților. Ca urmare, Polonia credea mai nimerit ca acest teritoriu să fie atribuit Ungariei. Beck sugera că această soluție ar fi fost și în interesul României, deoarece Ungaria, satisfăcută de realizarea aspirațiilor sale teritoriale, nu va mai formula alte revendicări. Ar fi rezultat deci destindere în bazinul dunărean și s-ar fi creat premise favorabile cooperării reale a popoarelor din zonă⁷⁷.

⁷⁶ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 59, ff. 367 – 379; *România – Polonia...*, vol. I, pp. 203-210; N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 58-62.

⁷⁷ *Ibidem*, ff. 367 – 368; *România – Polonia...*, vol. I, pp. 205 – 206; N. Dascălu, *op.*

Răspunsul guvernului român în chestiunea Rusiei subcarpatice a fost exprimat de ministrul N. Petrescu-Comnen: era adevărat că acolo trăiau câteva zeci de mii de români, dar aceștia erau mulțumiți de existența ce o aveau în cadrul statului cehoslovac și își exprimaseră dorința de a-și menține statutul, susținând că nu pot admite revenirea la Ungaria „deoarece au păstrat despre aceasta o amintire detestabilă”. Românii din Rusia subcarpatică cunoșteau tratamentul aplicat celor 100.000 de români din Ungaria și nu doreau a-l împărtăși. Guvernul român nu putea nesocoti interesele românilor din Rusia subcarpatică, întrucât aceștia menținuseră contacte strânse cu Ardealul; pe de altă parte, pentru România era vitală menținerea frontierei comune cu Cehoslovacia din considerente economice și militare. Dezlipirea Rusiei subcarpatice de Cehoslovacia putea crea acesteia din urmă mari dificultăți agrare, regiunea fiind un adevărat grâнар, iar pierderea frontierei comune româno-cehoslovace ar fi obligat România să apeleze la Ungaria pentru acordarea dreptului de tranzit, ceea ce ar anihila fără îndoială schimbul de mărfuri româno-cehoslovac⁷⁸.

În consecință guvernul român a respins „cadoul otrăvit” și a acordat, în martie 1939, drept de tranzit pentru refugiații cehoslovaci (în jur de 3.500

cit., pp. 58-59.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 370; *România – Polonia...*, vol. I, pp. 205-206; N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 59-60.

persoane) în drumul lor spre Europa (în special în Iugoslavia)⁷⁹. Această atitudine a fost astfel sintetizată de succesorul lui Comnen la Externe: „România a respins, în toamna lui 1938, propunerea Poloniei de a accepta deslipirea Rusiei subcarpatice de Cehoslovacia. România a ținut prin această atitudine să-și dovedească până la capăt loialitatea față de un aliat”⁸⁰.

Conjunctura internațională la sfârșitul anului 1938 și începutul anului 1939 a impus, la București și la Varșovia, o nouă analiză a tratatului bilateral de alianță. Într-un referat din 25 ianuarie 1939 Alexandru Cretzianu, secretar general al M.A.E. al României, sublinia că valoarea tratatului nu a fost diminuată în 1926 prin articularea sa la Pactul Societății Națiunilor. Eclipsa de după 1936 a organizației mondiale nu reducea efectele tratatului, a cărui esență era inserată în articolul prim. Singura chestiune neclară rămânea dacă valoarea „*erga omnes*” exista ca atare. Cum se făcea o referire clară la aplicarea Acordului tehnic, care viza doar situația din est, era clar pentru Cretzianu că aplicabilitatea tratatului era limitată în fapt la situații ivite la frontierele estice⁸¹.

⁷⁹ Florin Anghel, Dumitru Preda, *loc. cit.*, p. XVIII.

⁸⁰ Grigore Gafencu, *Politica externă a României, București*, 1939, p. 25; vezi și N. Dascălu, *op. cit.*, p. 62.

⁸¹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 62, ff. 88 – 94; *România – Polonia...*, vol. I, pp. 218-221; vezi și N. Dascălu, *op. cit.*, p. 75.

Dintre momentele care au marcat eforturile României de a extinde alianța româno-polonă menționăm vizita ministrului de Externe Grigore Gafencu la Varșovia, între 3 și 6 martie 1939. Rezultatele vizitei nu au fost în măsură să satisfacă România, în ceea ce privește extinderea caracterului alianței, Beck reiterând poziția deja cunoscută a Poloniei în problema Ungariei, și anume că prietenia manifestată de Varșovia pentru Budapesta nu va fi niciodată în detrimentul României. Clarificarea problemei garanției frontierei românești a fost diplomatic evitată de Beck, deși, în contextul evenimentelor, România nu avea nici un interes să fie chemată la rândul ei să garanteze frontiera Poloniei cu Germania. În esență, cei doi miniștri de Externe au hotărât să se informeze reciproc și să-și coordoneze eforturile politice ce interesau cele două țări⁸².

La începutul lunii martie 1939 criza cehoslovacă a intrat în faza finală, în acest context conturându-se și modificarea statutului Rusiei subcarpatice. La 14 martie Slovacia s-a proclamat stat independent, iar trupele ungare au intrat imediat în Rusia subcarpatică. Poziția guvernului român era de neacceptare a expansiunii maghiare în zonă.

Cu puțin timp înainte ca Rusia subcarpatică să fi fost ocupată de armata

ungară, Polonia a avansat încă o dată României propunerea de a participa alături de Ungaria la această acțiune, manifestându-și chiar bunele oficii de a media „fixarea liniei de demarcație”. Fidelă prieteniei ce o lega de Ungaria, Polonia a încercat să creeze României impresia că, prin participarea la această acțiune, se făurea începutul unei înțelegeri româno-ungare⁸³.

În seara de 16-17 aprilie 1939, Grigore Gafencu, aflat în drum spre Germania, a avut o ultimă întrevvedere cu Beck în gara Cracovia. Cu acest prilej, Beck, vădit preocupat de agravarea relațiilor polono-germane, a precizat că articolul prim al Tratatului de garanție româno-polon se referea doar la situația din est, precizată și în acordul militar. Orice lărgire a alianței, subliniase șeful diplomației poloneze, necesita o amplă analiză politică și militară bine pregătită⁸⁴. În concepția lui Beck, România nu ar avea nevoie de Polonia pentru a se apăra de un atac ungar, această ipoteză putând fi rezolvată de armata română singură, prin superioritatea trupelor sale sau în alianță cu Iugoslavia. Referitor la sprijinul acordat Poloniei de România în cazul în care aceasta ar fi fost atacată de Germania, Beck îl considera iluzoriu, deoarece România ar fi fost silită să-și păstreze trupele la granițe

⁸³ *Ibidem*, p. 98.

⁸⁴ Grigore Gafencu, *Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939*, Paris, 1946, pp. 35-63; vezi și N. Dascălu, *op. cit.*, pp. 62-63.

⁸² Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, pp. 96-97.

ca să poată face față unor eventuale presiuni ungare și bulgare. Beck adăuga că „o lărgire a tratatului n-ar servi decât să provoace supărarea Germaniei, care putea considera această acțiune de încercuire drept o provocare de nesuferit”⁸⁵. Cei doi miniștri au convenit că trebuia să i se dea tratatului bilateral interpretarea justă, adică un acord general „*erga omnes*”, cu posibilitatea ca la aranjamentele tehnice existente să se poată adăuga oricând noi aranjamente⁸⁶.

În poziția Poloniei cu privire la chestiunea lărgirii alianței cu România s-au manifestat și unele contradicții. La 14 aprilie 1939 primul secretar al ambasadei Franței la București i-a relatat secretarului general al M.A.E., Al. Cretzianu, că Polonia avertizase guvernul francez că România nu a solicitat încă lărgirea tratatului bilateral. Ambasadorul polonez la Paris declara – în numele guvernului său – că Varșovia este gata să acorde României clauza „*erga omnes*” pe bază de reciprocitate⁸⁷. Dar a doua zi, 15 aprilie, oficiosul „*Kurjer Polski*” sublinia că garanția franco-engleză acordată României nu presupunea și noi obligații pentru Polonia⁸⁸.

În iulie 1939, autoritățile de la București au făcut o ultimă încercare de

extindere a alianței, avansând din nou Varșoviei cererea ca Statele Majore Generale ale armatelor celor două țări să studieze ipoteza unui atac ungar împotriva României ce s-ar fi putut desfășura și din direcția fostei granițe cu Cehoslovacia. În răspunsul său, Beck excludea pericolul semnalat, spre a nu trezi susceptibilitatea maghiară, dar „dacă totuși informațiile ar fi de natură să arate iminența unui pericol, va fi gata a reexamina propunerea”⁸⁹.

Pentru introducerea formulei „*erga omnes*” s-a pronunțat și Anglia, aceasta reprezentând o condiție a garanțiilor asigurate; au fost în cele din urmă acordate, la 13 aprilie 1939, fără această condiționare. Ministerul de Externe polonez a răspuns că o asistență „*erga omnes*” acordată României „îl pune în conflict cu Ungaria, cu care are o alianță”⁹⁰.

O succintă analiză a colaborării militare româno-polone în perioada dintre cele două războaie mondiale relevă că aceasta s-a cristalizat în diverse planuri de operații, întocmite, periodic, până în anul 1938, de reprezentanții celor două State Majore Generale. Colaborarea avea în vedere numai apărarea în cazul unei agresiuni neprovocate, neexistând indicii că forurile militare ale celor două state aliate concepuseră și posibilitatea unor acți-

⁸⁵ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 289; Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, pp. 97-98.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 98.

⁸⁷ N. Dascălu, *op. cit.*, p. 78.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, ff. 269, 276.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 289; Petre Otu, *loc. cit.*, p. 17.

uni ofensive cu caracter agresiv. Singurul aranjament militar al alianței româno-polone a rămas cel în varianta de apărare în cazul unei agresiuni împotriva celor două țări, sau, separat, dinspre Est. Acest aspect evidențiază cu prisosință caracterul esențialmente defensiv al alianței româno-polone⁹¹.

În concluzie, se poate afirma că, în perioada interbelică, conținutul propriu-zis al relațiilor politice româno-polone, pornind de la restabilirea legăturilor diplomatice în 1919, s-a aflat sub semnul convenției de alianță din 1921, reînnoită cu noi caracteristici în 1926, 1931 și 1936. Este neîndoielnic faptul că, la terminarea Primului Război Mondial, Polonia a avut un interes mai mare pentru această alianță, în condițiile în care se afla în confruntare directă cu Rusia Sovietică, în timp ce, după 1921-1923, România a fost mai interesată în consolidarea și lărgirea alianței. Interesul crescând al Bucureștilor față de alianța cu Polonia era determinat de confruntarea cu revizionismul maghiar tot mai agresiv amenințând integritatea țării. În această dispută, Polonia s-a situat de partea Ungariei, pe care o folosea și ca un pion în confruntarea polono-ceslovacă. De altfel, Polonia nu a ratificat Tratatul de la Trianon și a refuzat chiar semnarea unei declarații de recunoaștere a prevederilor sale propusă de ministrul român Victor Antonescu

⁹¹ Vezi pe larg Marian Chiriac Popescu, *op. cit.*, pp. 34-99.

în noiembrie 1936⁹². Poziția poloneză poate fi explicată prin relațiile privilegiate între Varșovia și Budapesta, bazate pe raporturile de rudenie dintre cercurile nobiliare din cele două țări, colaborarea din cadrul fostei monarhii austro-ungare, catolicismul care le lega spiritual, dar nu trebuie omis nici interesul de a se obține o graniță comună polono-ungară. Întemeiată pe aceste afinități, relația specială dintre Polonia și Ungaria a constituit unul dintre aspectele delicate ale raporturilor interbelice româno-polone⁹³.

În repetate rânduri, Polonia și-a oferit serviciile pentru a determina o apropiere dintre România și Ungaria⁹⁴, din păcate, fără sorți de izbândă din cauza, în principal, amplificării revizionismului maghiar.

Pe de altă parte, Polonia s-a străduit să cointereneze România la împărțirea Cehoslovaciei, respectiv la ocuparea împreună cu Ungaria a Rusiei subcarpatice, propunere refuzată de guvernul de la București. Mai mult, România a acționat pentru ameliorarea raporturilor dintre Praga și Varșovia, fără însă a obține vreun rezultat pozitiv.

La răcirea relațiilor bilaterale în anii 1932-1936 a contribuit și stabilirea legăturilor diplomatice cu Uniunea

⁹² N. Dascălu, *op. cit.*, p. 99.

⁹³ Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 53.

⁹⁴ Dumitru Preda, *O alianță asimetrică. Relațiile româno-polone (1918 – 1933)*, I, în „Magazin Istoric”, XXXIV, nr. 1(406), ianuarie 2000, p. 50; Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 53.

Sovietică, fără bunele oficii ale diplomației polone. Varșovia a pretextat slăbirea legăturilor cu România prin „orientarea filo-sovietică a lui Titulescu”.

Dincolo de aceste sinuozități, relațiile româno-polone din perioada interbelică au avut, pe ansamblu, o evoluție pozitivă. Între cele două țări nu a existat nici un fel de dispută teritorială, Polonia fiind singurul dintre vecinii României în această situație.

Cursul ascendent al relațiilor politice româno-polone a fost în parte consolidat și prin întreținerea unor le-

gături economice. Acestea nu au cunoscut, totuși, o intensitate deosebită deoarece obiectiv vorbind lipseau industriile complementare și infrastructurile economice erau slab dezvoltate.

În comparație cu raporturile politico-diplomatice și economice, relațiile bilaterale dintre Regatul României Mari și Republica a II-a Polonă au fost, în plan cultural, de o mare profunzime⁹⁵.

Relațiile dintre popoarele român și polon, bazate pe încredere și sprijin reciproc, sunt astăzi unite de valorile europene și transatlantice.

⁹⁵ Mihai Mitu, *Cracovia și relațiile culturale româno-polone*, în vol. *Cracovia. Pagini de cultură europeană*, coordonator Constantin Geambașu, București, 2001, p. 250; Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 191.

Presă maghiară din actualele județe Covasna și Harghita despre Marea Unire

Ioan LĂCĂTUȘU

Rezumat: Articolul își propune să introducă în circuitul public românesc informații din presa de limbă maghiară de acum 100 de ani din fostele comitate Ciuc, Odorhei și Treiscaune, astăzi județele Covasna și Harghita, referitoare la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Este firesc ca materialele prezentate să reflecte starea de spirit și percepția liderilor politici și de opinie maghiari/secui, față de un eveniment de o asemenea amploare. Pentru a surprinde reverberațiile și evaluările actuale ale unor istorici și publiciști maghiari referitoare la Unirea Transilvaniei cu România și la consecințele acestui important eveniment, în partea a doua a articolului sunt prezentate selecțiuni din mass-media maghiară actuală și din câteva lucrări de istorie a „Ținutului Secuiesc”, apărute recent, din inițiativa administrației publice locale din județele Covasna și Harghita, cu sprijinul Academiei Maghiare. Deoarece majoritatea textelor sunt foarte puțin sau deloc cunoscute, atât istoricilor români, cât și publicului larg din România, nu vom stărui asupra punctului de vedere al istoriografiei românești asupra celor afirmate în articolele menționate, deoarece această poziție este foarte bine cunoscută. Precizăm însă că, atât în articolele apărute acum un secol, cât și în cele editate în acești ani, evenimentele la care ne referim sunt prezentate din aceeași perspectivă a istoriografiei maghiare, fără a se putea observa schimbări și actualizări esențiale.

1. SELECȚIUNI DIN PRESA DE LIMBĂ MAGHIARĂ, DIN ANUL 1918, DIN FOSTELE COMITATE CIUC, ODORHEI ȘI TREI SCAUNE, ASTĂZI JUDEȚELE COVASNA ȘI HARGHITA

În prima parte a anului 1918 sunt menținute măsurile stricte de cenzurare a presei centrale și locale. Astfel, prim-ministrul Ungariei dispune, la 18 martie 1918, comitelui comitatului Trei Scaune „să atenționeze redacțiile ziarelor locale despre faptul că este interzis a se scrie despre chestiuni legate de armată, chiar dacă aceste probleme se discută în parlament, de asemenea, despre ceea ce s-a discutat în ședința comisiei de administrație a județului Pesta, despre prizonierii ruși, care, deghizați în muncitori, au evadat, ca și despre înăsprirea măsurilor în acest sens ale autorităților militare și despre eventualele cazuri de spionaj, în derulare sau care vor apărea pe viitor. De asemenea, este interzis a se prelua știrea din 15 martie din ziarul Jurnalul de Pesta, conform căreia Regele României se refugiază din Elveția”¹. La rândul său, în adresa comitelui comitatului Trei Scaune transmisă presei locale, după descifrarea telegramei cifrate trimisă în numele prim-ministrului, sunt atenționate redacțiile ziarelor din comitat asupra faptului „că nu au voie să comunice

nimic referitor la măsura luată de a se judeca imediat anumite infracțiuni militare, din rațiuni de război”². La 26 mai 1918, aceeași instituție atenționează redacțiile ziarelor din comitatul Trei Scaune că „luni, 27 mai, are loc la Tribunalul militar un proces de spionaj și despre acest proces, în afara comunicatului oficial, altceva nu poate fi prezentat, iar comunicatul nu poate fi însoțit de comentarii”³.

În presa locală din fostele scaune secuiești, în luna mai 1918 sunt prezentate informații referitoare la Pacea de la București. Un astfel de articol a apărut în cotidianul „Udvarhely Híradó”, din Odorheiu Secuiesc, în care se menționează: „S-a publicat textul tratatului de pace încheiat cu România și este incontestabilă realitatea că aici, în răsărit, zgomotul războiului s-a domolit. Primul punct al tratatului este întregit de o convenție suplimentară care în viitor va obliga România la înfrânarea agitației iredentiste. În privința dezarmării forțelor armate românești, condițiile oferă pe deplin Puterilor Centrale garanția că pentru ele chestiunea răsăriteană s-a rezolvat. (...) *Articolul 14 din acest capitol detaliază despre rectificarea graniței dintre Ungaria și Austria. Important este capitolul patru al tratatului, care se referă la despăgubirile de război. Părțile tratatului renunță reciproc la compensarea cheltuielilor de război,*

¹ Arhivele Naționale Covasna (în continuare ANCV), Fond Prefectura Treiscaune, Comitele Suprem, inv. 850, dos. 166, doc. 130/1918, f. 161.

² *Ibidem*, doc. 133/1918, f. 163.

³ *Ibidem*, doc. 277/1918, f. 165.

dar vor încheia înțelegeri separate pentru compensarea pagubelor de război. România va fi incapabilă să compenseze pagubele de război produse nouă”⁴.

Evoluția evenimentelor din vara și toamna anului 1918, în desfășurarea lor cronologică, se regăsește în conținutul și mesajul mai multor articole din presa locală din sud-estul Transilvaniei. Iată doar un exemplu: „După terminarea victorioasă a întregului război românesc, cu toate chinurile lui, ne-am convins că siguranța granițelor noastre de sud-est este de neclintit și iată, acum trebuie totuși să auzim că România nu a abandonat realizarea scopului său viclean. Încet, își echipează trupele, în loc să accepte obligațiile stabilite prin pacea de la București. Străduințele mijlocitoare ale Puterilor Centrale au împiedicat ca România să se îndrepte a doua oară spre ruină, pentru că potrivit noilor știri, demobilizarea a fost în ultimele zile în progres mai rapid. Un cunoscător al realităților românești a declarat pentru Neue Freie Press: Czernin și Kühlmann au dorit ca România să nu mai fie un pericol pentru Puterile Centrale și deși acest pericol există, armata română nu are muniție și greu și-ar putea procura”⁵.

⁴ „S-a semnat pacea românească”, în *Udvarhely Híradó*, 2 mai 1918, p. 1.

⁵ „Demobilizarea României”, în *Udvarhely Híradó*, 6 octombrie 1918, p. 1.

Liderii politici și de opinie maghiari nu pot accepta, sub nicio formă, unirea Transilvaniei cu România, presa locală publicând, în acest sens, mai multe articole, din care am reținut câteva: „13 milioane de maghiari și germani așteaptă înfrigurați să vină pacea armelor. Acest teritoriu care este închis din trei părți, nu va putea niciodată să fie împărțit în mai multe părți. Este nevoie de a se menține acest teritoriu în întregime, din punct de vedere economic și al căilor de comunicații. Dacă s-ar putea discuta despre dezlipirea Slovaciei, în cazul Ardealului nu poate fi vorba de așa ceva. Nu este posibil ca această stare culturală superioară să fie asimilată de una inferioară. Liniștea necesară dezvoltării capitalului nu poate fi asigurată decât prin integritatea Ungariei”⁶. În favoarea menținerii Transilvaniei și a celorlalte regiuni istorice românești din spațiul ardelean în componența Ungariei sunt invocate, așadar, argumentele referitoare la integritatea mediului economic, configurația unitară a căilor de comunicații și „stare culturală superioară” a maghiarilor etc. „Având în vedere faptul că 45% din populația Ardealului este de origine etnică «neromână», se propune înființarea unei „republici a Ardealului, autonomă, în cadrul Ungariei”. „Domnii români

⁶ „După atâta vărsare de sânge”, „Szekely Nep”, în Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (în continuare ACEDMNC), *Colecția de Documente*, dos. 923/A, f. 20 și 21.

Își doresc Ardealul, însă aici locuiesc naționalități diferite, astfel: total 2.698.000 locuitori, din care: români – 1.471.000; maghiari – 940.000; sași – 234.000; alții – 53.000. Vor să asuprească 45% din populația neromână ceea ce este un lucru imposibil, căci aceasta nici nu vrea să audă de așa ceva. Se fac diferite calcule cu privire de cum ar arăta o republică ardeleană. Aceasta dacă nu este o soluție favorabilă de a păstra Ardealul la Ungaria. Consiliul național [secuiesc] să ia măsurile necesare de urgență căci deja suntem în întârziere față de români, care s-au organizat și deja au preluat teritorii”⁷.

În aceeași ordine de idei, este invocată „superioritatea numerică și calitativă” a principalelor categorii de intelectuali maghiari din Transilvania, „*intelectualii care nu sunt dispuși să se supună jugului românesc*”. „În Ardeal sunt în orașe 205.728 locuitori maghiari, 56.347 sași, 81.929 români și 6.224 alți. În întreprinderile industriale 76,8% sunt maghiari. În comerț 59,7% sunt maghiari, 22,0% sași, 15,88% români. În instituții de stat nu sunt admiși cei de altă limbă decât maghiară. Avocații sunt 65,0% maghiari și 26,0% români. Învățători: 52% maghiari, 34,8% români. Medici: 61,5% maghiari, 25% germani și 12,8% români. De aici se deduce că intelectualii nu sunt dispuși să se supună jugului românesc. Știutori de

carte 70,9% maghiari și 32,8% români. În concluzie este absurd ca cei cu nivel de cultură mai scăzut să se suprapună peste cei mai civilizați. Acești intelectuali sunt îndreptățiți la iredentism”⁸.

Din panoplia argumentelor formulate în favoarea menținerii Transilvaniei în cuprinsul statului maghiar nu lipsesc cunoscutele teorii potrivit cărora „*românii sunt un popor nomad care au intrat în statul maghiar în secolul XVI-II*”, precum și comparațiile între școlile de care beneficiază românii ardeleni și cei din vechiul Regat. „*Românii din Ungaria sunt minoritari și nu sunt îndreptățiți să primească teritorii. Este eroare că românii din răsăritul Ungariei se trag de la împăratul Traian. Românii sunt un popor nomad care au intrat în statul maghiar în secolul XVIII. Românii au emigrat din voievodatele românești în Ungaria datorită comportării despotice a conducătorilor români. La cei trei milioane de români din Ungaria, în 1912 au existat 2.655 școli, pe când în România, la șapte milioane de locuitori, sunt doar 4.645, față de 6.200 cât ar fi trebuit să aibă. Nu s-au urbanizat forțat orașele, după 1867, acum existând 6,8 milioane locuitori orășeni; românii nu au fost în orașe majoritari, fiind o populație rurală. Nu se pune problema drepturilor egale între maghiari, sași, secui și români, fiindcă acolo unde locuiesc nu sunt teritorii românești, ci propri-*

⁷ „Republica Ardeal”, *ibidem*, f. 63.

⁸ *Ibidem*, f. 11, 13 și 14.

etate comună. Secuții nu recunosc decât declarația republicii maghiare. Nu admit aici o organizare care să știrbească integritatea teritorială⁹.

Presa locală de limbă maghiară din fostele comitate Ciuc, Odorhei și Treiescaune publică pastorală episcopilor ardeleni, document în care se precizează următoarele: „*Mailath Gustav – catolic, Nagy Karoly – reformator, Ferencz Jozsef – unitar, Teutsch Frigyes – ev. Credem că Dumnezeu ne va ajuta în cele mai grele timpuri. Noi respectăm drepturile altora, dar și ale noastre să fie respectate. Rămânem credincioși Ungariei milenare. Avem voința să ne ocupăm locurile în noua lume. Violența nu va înfrânge adevărul. Credem că occidentul pe care l-am apărât nu va permite tăierea noastră în bucăți. Nu este cazul să ne întristăm*”¹⁰.

Pe măsura apropierii datei de 1 decembrie 1918, asistăm la creșterea numărului articolelor în care este acceptată ideea unirii Transilvaniei cu România și, spre deosebire de momentul intrării Armatei Române în Ardeal, din august 1916, când oficialitățile de la Budapesta au încurajat populația maghiară din fostele comitate secuiești să se refugieze, acum, cititorii ziarelor locale sunt îndemnați la resemnare și la un comportament pașnic

⁹ „Răspunsul Secuimii la declarația Comitetului Național”, *ibidem*, f. 24 și 25.

¹⁰ „Pastorală episcopilor Ardeleni”, *ibidem*, f. 26.

față de ostașii români. Astfel, în 16 noiembrie 1918, cotidianul „Szekely Nep” menționează: „Este sigur că armata română va ocupa Ardealul. Să nu mai cercetăm că din vina cui se întâmplă acest lucru. Când a mai intrat armata română în Ardeal nu a produs nicio atrocitate. Nu este cazul să ne neliniștim, întrucât ei vin cu gânduri pașnice”¹¹. „În așteptarea ocupației române să îi primim cu cinste pe cei ce sosesc, ei fiind militari care au luptat cinstit și nu vin ca dușmani. Să ne ferim de dezordinea publică. Această situație nu va ține la nesfârșit. Să nu părăsim locurile de muncă. Acest popor nu va înceta să trăiască, ci își va cere drepturile”¹².

Publiciștii de la „Szekely Nep” avertizează că, în viitor, „în acest fel, iredentismul maghiar va deveni un cuib incendiar în Europa de mijloc, în locul Balcanilor”. „S-a întâmplat. După atâta mizerie de război, trebuie să acceptăm cu bărbăție și această înjosire. Ocupația nu înseamnă invadare și până acum nu avem de ce să ne plângem în legătură cu comportamentul lor. Nu este cazul să ne pierdem speranța, căci deocamdată este vorba de executarea acordului semnat de guvernul maghiar. Conferința de pace în desfășurare va hotărî contra noastră și deci în favoarea României. Aceasta va fi hotărârea forțelor militare și nu a rațiunii de justiție de

¹¹ *Ibidem*, f. 60.

¹² „Ce să facem”, *ibidem*, f. 46.

drept. Dacă se va hotărî în acest fel, iredentismul maghiar va deveni un cuib incendiar în Europa de mijloc, în locul Balcanilor. Nimeni nu neagă dreptul de autoconducere al românilor, dar asta nu înseamnă să se hotărască despre noi, fără ca noi să fim întrebați. Să accepte toată lumea măsurile de ordine impuse de forțele armate. Dușmanul a trimis aici militari care execută ordine pe care noi trebuie să le respectăm. Suntem siguri că va trece de la noi acest pahar amar”¹³.

Urmează, apoi, informații referitoare la intrarea Armatei Române în principalele orașe din fostele comitate secuiești, relatări care pun în evidență comportamentul „prietenos” și „impecabil” al militarilor români față de populația locală, nelipsind nici știri false despre intențiile soldaților români de a părăsi armata și de a pleca acasă. „În 26 nov. 1918, la amiază, un regiment de infanterie român a intrat în M. Ciuc, cu muzică de fanfară. Soldații au fost cazați în cazarma honvezilor și ofițerii în diferite case. Generalul român a fost de acord ca poșta, telegraful și gara să rămână cu vechii funcționari, dar sub control românesc. Alimentația trupelor române se va plăti la prețuri maxime. Peste 3 zile va sosi și trenul din România care va aduce proviziile din țară. Trupele de ocupație se comportă prietenos”¹⁴.

„Peste câteva zile, un ofițer român a apărut acolo și a anunțat că în curând un grup de câteva sute de soldați vor veni de la Miercurea Ciuc în vederea ocupării orașului”¹⁵. „În această noapte (de 7 decembrie 1918 – n.n.) a trecut prin Sf. Gheorghe un tren care transporta doi ofițeri români și unul francez spre Brașov. Personalul de dimineață de la Tg. Mureș nu a mai venit. Soldatele soldaților maghiari din 1 decembrie 1918 vor întârzia să vină din cauza situației complicate, zice ministrul de război. Comportarea trupelor române în județul Ciuc este impecabilă. Trupele române au ajuns la Deda în drum spre Tg. Mureș. Soldații români nu vor să meargă mai departe spre Ungaria, de la Cluj, și de aceea evadează de la cazarmă”¹⁶. „Marți (10 decembrie 1918 – n.n.) au apărut dinspre Reghin trupele de ocupație. Orașenii sunt liniștiți. Nicăieri nu s-au constatat dezordini. Ostașii români au cerut pâine de la locuitori, dar s-au comportat impecabil. Un colonel a condus trupele în Reghin, de unde delegații români deja au plecat spre Alba Iulia. Colonelul român a spus în franceză că se vor proteja toate averile și fiecare să-și vadă de treburile lui. S-a tradus și în maghiară de către un căpitan. Ofițerii s-au cazat la casele de români, frecventează cafeneaua și se comportă frumos. Fanfara militară

¹³ „Ocupația românilor”, *ibidem*, f. 15 și 16.

¹⁴ „Armata română a intrat în Miercurea Ciuc”, *ibidem*, f. 78.

¹⁵ „Ocuparea orașului Tg. Secuiesc”, *ibidem*, f. 60.

¹⁶ „Ocuparea orașului Sf. Gheorghe”, *ibidem*, f. 79.

a cântat duminică în centrul oraşului. Colonelul Generşiu de la Divizia 13 a chemat la Reghin pe reprezentanţii primăriei din Tg. Mureş. Mai multe sute de infanterişti au intrat cu fanfara în Tg. Mureş. Armata română arată prost. Soldaţii români spun că s-au săturat de război şi de Crăciun vor pleca cu toţii acasă. Consiliul Naţional Român din Tg. Mureş s-a alipit de trupe. Ordinea în oraş s-a efectuat de români împreună cu maghiarii. Ofiţerii români au declarat că şi România se va declara republică, precum Ungaria¹⁷.

Totodată, aceeaşi presă informează cititorii şi despre acţiunile împotriva unirii Transilvaniei cu România. Redăm câteva exemple din ziarul „Szekely Nep”: „La Tg. Mureş, la 28 noiembrie 1918, toţi invitaţii din Ardeal şi Secuime au hotărât înfiinţarea Sfatului Ardeleano-Secuiesc şi Maghiar care să reprezinte voinţa maghiară. Cei de altă limbă decât maghiara să-şi trimită delegaţii. Saşii să ia imediat legătura cu noi¹⁸. „Consiliul Naţional al Ardealului a chemat în ziua de 22 din această lună (decembrie – n.n.) populaţia din cele 26 de judeţe care nu vrea să renunţe la apartenenţa la Ungaria şi care au fost alipite României conform hotărârii de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia. Oare administraţia română va permite delegaţilor săi să vină la Cluj, aşa

cum a permis guvernul maghiar românilor să vină la Alba Iulia? Conform dreptului la autodeterminare expus de preşedintele Wilson, avem dreptul să ni se respecte dorinţa de a spune unde vrem să aparţinem. Protestăm faţă de ruperea noastră de la republica maghiară unitară. Dacă nu ni se îndeplineşte dorinţa vom rămâne cu un gust amar¹⁹. „Comisia de organizare a solicitat prezenţa secuilor în 28 decembrie la Tg. Mureş, care să confirme că Ardealul nu se va dezlipi de la Ungaria. Se protestează faţă de anexarea Ardealului la altă ţară²⁰. La „marea adunare populară săcuiască de la Budapesta”, Iancso Benedek a cerut ca toată lumea să rămână calmă până la sfârşitul Conferinţei de pace. În proiectul de hotărâre se stipulează că Săcuimea doreşte să facă parte din Ungaria, iar dacă aceasta nu este posibil, atunci să devină independentă, sub forma de Republică Secuiască”. În Memorandumul Universităţii din Cluj, Csengeri Janos a transmis guvernului de la Budapesta solicitarea „prin care să se lămurească America şi Europa că este o absurditate ca Ardealul să fie rupt de la Ungaria²¹.

După cum se poate observa, ideile bolşevice au prins în secuime şi unii lideri secuici chiar au promovat ideea creării unei Republici secuieşti după

¹⁷ „Ocuparea oraşului Tg. Mureş”, *ibidem*, f. 8-10.

¹⁸ *ibidem*, f.4.

¹⁹ „Marea adunare de la Cluj”, *ibidem*, f. 23.

²⁰ „Marea adunare secuiască”, *ibidem*, f. 68.

²¹ „Memorandumul Universităţii din Cluj”, *ibidem*, f. 69.

model sovietic. Se vehicula ideea realizării unei enclave secuiești în mijlocul României care să facă parte din statul maghiar. Firește că autoritățile române au luat toate măsurile pentru a dejuca aceste acțiuni bolșevice și antiromânești. Autoritățile românești, la fel ca majoritatea Europei, se temeau mai tare de bolșevism decât de naționalismul maghiar. Evident că ele nu sunt pe placul istoricilor secui, care uită să prezinte copiilor care învață după *Manualul de Istoria Secuimii* contextul istoric corect²².

În același timp, apar tot mai multe articole care îndeamnă la calm și răbdare și la combaterea „zvonurilor prostești împotriva autorităților române”. „Lumea este încă în fierbere și Antanta nu are destulă putere să facă ordine, bolșevismul roșu arătându-și forța. Să avem deci răbdare că va sosi și timpul pentru un viitor fericit la adresa secuimii. Mihaly Istvan a încurajat mai mulți cetățeni să atace cu armele pe soldații români. A fost arestat și conducerea militară a dispus măsuri ferme de păstrare a ordinii publice. Să nu mai dăm crezare zvonurilor prostești împotriva autorităților române”²³. Este de apreciat și inițiativa reprezentanților bisericii romano-catolice și a celei ortodoxe din zona Clujului, de a interveni pentru

normalizarea climatului de conviețuire interetnică și interconfesională. „La Cluj, în ziua de 17 noiembrie 1918 s-a organizat Consiliul creștinesc al Ardealului. Participanți episcop Majlath și protoereu Dăianu. Consiliul nu se implică în politică, ci dorește ca toți creștinii să se iubească frățește”²⁴.

Cititorii sunt informați și despre sosirea la București a delegației românilor ardeleni, care au înmânat Regelui Ferdinand Declarația de Unire adoptată la Alba Iulia. „După o călătorie de cinci zile, a ajuns, pe ger, în București, fiind întâmpinată de Prim-Ministrul Brătianu, precum și de o delegație a sașilor, în frunte cu dr. Frank. Trenul a fost remorcat din Sibiu de un mecanic român, în locomotivă maghiară. Ovații puternice au fost când au coborât din tren Miron Cristea, episcop de Caransebeș, episcopul Hossu de Gherla, Vaida Voevod, ministru de externe, și Vasile Goldiș, de la Cultură, luptătorii ardeleni în Parlamentul maghiar. Orașul București primește cu căldură pe frații iubiți care aduc, de dincolo de Carpați, regelui nostru unirea. Miron Cristea aduce mulțumiri Domnului când a văzut Unirea cu patria mamă. După primire, delegații sunt duși, cu mașinile, la palatul regal, unde sunt încartiruiți”²⁵.

²² Ciprian Stoleru, „Copiii secuilor învață la istorie că românii le-au fost slugi”, în *Adevărul*, 14 martie 2013, p. 4.

²³ „Răbdare”, în *Szekely Nep*, ACEDMNC, Colecția de Documente, dos. 923/A, f. 61.

²⁴ „Ședința preoților maghiari și români”, *ibidem*, f. 72.

²⁵ „Delegația românilor ardeleni la București”, *ibidem*, f. 22.

Răspunsurile la îngrijorările, frământările, speranțele populației maghiare din Transilvania sunt prezentate cititorilor ziarelor locale din fostele comitate secuiești prin intermediul unor interviuri cu importante personalități ale vieții publice din România. Iată câteva exemple: „*Erdelyi Janos* (Ioan Ardeleanu – n.n.), *ambasadorul Comitetului Director la Budapesta, a declarat în 12 decembrie 1918: Toate ziarele pot să apară în continuare pentru că la noi există libertatea neîngrădită a presei. Unde există populație maghiară majoritară, administrația și învățământul rămân în continuare maghiare. Acolo, însă, ne vom îngriji ca minoritatea română să aibă și ea școlile ei. (...) Nu vă fie teamă că noi o să oprimăm minoritățile. Parcă noi avem nevoie de iredentism? Vedem ce s-a întâmplat cu Ungaria milenară. Nu dorim asimilarea naționalităților. (...) România mare va acorda Ungariei, fără taxe vamale, tot ce are nevoie*”²⁶. „*Pop Cicio Istvan* (Ștefan Cicio Pop – n.n.), *membru al Comisiei române autonome ardelene* (Consiliul Dirigent – n.n.), *declară că se dorește evitarea tuturor contradicțiilor în teritoriile administrate, privind cu respect toate manifestările naționale. Reciproc, se solicită ca și maghiarii să dovedească respect față de dorințele românilor. Poporul maghiar care a răsturnat regimul aris-*

tocratic privește cu înțelegere toate năzuințele poporului român. Dorește ca poporul maghiar să nu se simtă apatrid în propria sa țară”²⁷. Cu toate aceste asigurări, frustrările, îngrijorările și scepticismul rămân în continuare, și se regăsesc în paginile ziarelor locale de limbă maghiară, precum în articolul următor. „*1 decembrie 1918 reprezintă cea mai dureroasă zi a Ungariei. Ca despărțire ne-au aruncat în obraz cele mai urâte acuzații. Românii ardeleni se află sub protecția armatelor străine. Nu contestăm dreptul lor de separare. Am luat la cunoștință. Mai mult, nu. Maghiarii, germanii, sașii și sârbii nu au votat la Alba Iulia. Majoritatea au aceștia, și nu românii. Iredentiștii români glorioși nu pot să condamne iredentismul maghiar*”²⁸.

2. SELECȚIUNI DIN MASS-MEDIA MAGHIARĂ REFERITOARE LA REVERBERAȚIILE ȘI EVALUĂRILE UNOR ISTORICI ȘI PUBLICIȘTI MAGHIARI DIN ROMÂNIA ȘI UNGARIA ÎN PREAJMA ÎMPLINIRII A 100 DE ANI DE LA MAREA UNIRE

În 18 septembrie 2012, la Consiliul Județean Harghita din Miercurea Ciuc a fost lansat cu mare pompă A székelyiség története, manual de istorie a secuilor, destinat claselor VI-VII din învățământul primar. Oficialitățile

²⁶ „Declarația ambasadorului român despre teritoriile ocupate”, f. 18.

²⁷ *Ibidem*, f. 57.

²⁸ „Românii ardeleni nu reprezintă Ardealul”, *ibidem*, f. 7.

județului și cei unsprezece autori au fost flancați de tineri îmbrăcați în uniforme militare de husari și o mulțime de steaguri secuiești și ale Ungariei, printre care nu se afla niciunul al României. Solemnitatea manifestării sugerează importanța momentului. Manualul este redactat de unsprezece autori, profesori și istorici, și editat în limba maghiară de către Centrul Județean Harghita pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, deci din bani publici. Orice cititor, indiferent cât de avizat este în domeniul istoriei, poate sesiza două direcții fundamentale ale acestui manual: promovarea ideii autonomiei, prin exagerarea intenționată a libertăților secuilor din epoca medievală, și cultivarea unei atitudini antiromânești²⁹.

În anul 2016 a fost lansată ediția a II-a a manualului, cartea fiind difuzată în județul Covasna într-un tiraj de 1.750 de exemplare și distribuită împreună cu un e-book și cu un caiet de lucru. Cu această ocazie, editorii volumului și-au exprimat intenția ca în viitor să fie realizată și o traducere în limba română a volumului, precizând că cel mai important este ca Istoria secuimii să fie predată în cât mai mul-

²⁹ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Vasile Stancu, „Manualul de Istoria Secuilor cultivă lipsa de responsabilitate față de trecut, cu grave consecințe pentru formarea viitoare a tinerilor maghiari. O provocare jignitoare antiromânească pe bani publici”, în *Informația Harghitei*, anul XXIV, nr. 5526, 3 noiembrie 2012, pp. 1, 4-5.

te școli, fie ca materie opțională, fie în cadrul orelor de istorie pentru minorități³⁰.

Lucrarea este redactată din perspectiva istoriografiei maghiare și „eludează sau minimalizează prezența și dăinuirea populației românești” în județele Covasna și Harghita. Autorii volumului redactat au ignorat intenționat folosirea literaturii de specialitate redactate în limba română, invocând insuficiența surselor și literatura de specialitate precară. În aceste condiții, sub presupusa obiectivitate științifică cu care este creditat în mod obișnuit un manual școlar, de fapt se promovează în mod grosier o lucrare de propagandă, pe cât de banală, pe atât de periculoasă pentru deformarea conștiinței tinerilor cărora li se adresează.

Pentru exemplificare, redăm, în continuare, modul cum sunt prezentate evenimentele din anul 1918, din Transilvania. *„Pe data de 1 decembrie 1918, Adunarea națională a românilor de la Alba Iulia a decis unirea Ardealului cu România. Ca urmare a acestei hotărâri, armata română a încălcat linia de demarcație stabilită și a început să invadeze întregul teritoriu al Ardealului. Până la sfârșitul lunii noiembrie, armata română a ocupat județele Ciuc și Treiscaune și la începutul lunii decembrie au intrat în Tg. Mureș și Odorheiu Secuiesc. Pentru*

³⁰ „Istoria secuimii în ediție nouă”, în *Szekely hirmondo*, nr. 16, 25.01.2016.

a nu încălca armistițiul de încetarea focului, Consiliile Naționale Secuiești nu au opus rezistență armată pe toată perioada invadării teritoriului lor. Conducătorii armatei românești ocupante, la început au colaborat cu Consiliile Naționale județene. În scurt timp însă au introdus cenzura, au interzis circulația pe timpul nopții și călătoriile, și, contrar spiritului declarației de la Alba Iulia, au ars presa maghiară, au efectuat percheziții și au interzis inscripțiile în limba maghiară. Funcționarii care au refuzat depunerea jurământului de fidelitate au fost îndepărtați din funcțiile avute și mulți dintre ei au fost hărțuiți³¹. „După ce s-a dovedit că nu este posibilă menținerea integrității unui stat maghiar și nici înfăptuirea unei republici ardelenene, un grup de politicieni secui s-au gândit la realizarea unei republici a secuilor. Pentru realizarea planului a fost desemnat Paál Arpád, președintele Consiliului Național din Odorhei. Proclamarea înființării republicii Secuiești a fost hotărâtă pentru ziua de 10 ianuarie 1919, dar cu o zi înainte, Paál Arpad a fost reținut de către autoritățile române³².

Tot în anul 2016, sub egida Academiei de Științe Ungare, a Centrului de Cercetare Umanistă (MTA BTK) Budapesta, a Asociației Muzeului Ardelean (EME) Cluj-Napoca și a Mu-

³¹ A székelység története (Istoria secuimii), Ediția revizuită și adăugită, Miercurea-Ciuc, 2015, pp. 148-149.

³² Ibidem, p. 49.

zeului „Haaz Rezso” (HRM) Odorheiu Secuiesc, cu susținerea financiară a Consiliului Local Odorheiu Secuiesc, a apărut lucrarea *Istoria Ținutului Secuiesc*, în trei volume, cu peste 2 200 de pagini. La redactarea lucrării au contribuit 22 de autori, coordonați de o „Comisie editorială” compusă din: Egyed Akos (președinte), Bardi Nandor, Hermann Gusztav Mihaly, Kolumban Zsuzsana (secretar), Oboni Terez, Pal Judith, Reisz T. Csaba (corector). „Comisia organizatorică” are ca președinte pe Buta Levente, primarul municipiului Odorheiu Secuiesc³³.

Dar, din consultarea bibliografiei care a stat la baza redactării celor trei volume, rezultă că nu „precaritatea informațiilor oferite de surse și a literaturii de specialitate sporadice” este cauza prezentării superficiale, distorsionate, incomplete – în contradicție evidentă cu adevărul istoric – a „celorlalți locuitori ai Ținutului Secuiesc”, și a modului în care aceștia „și-au lăsat amprenta în istoria acestei regiuni”, ci eludarea voită a surselor care nu corespundeau scopului urmărit de lucrare: prezentarea unui „Ținut secuiesc” locuit doar de secui, respectiv maghiari, o enclavă monoetnică, înconjurată de români „neprieteni”. Cum se poate altfel explica absența, din bibliografia celor trei volume, a lucrărilor fundamentale

³³ A székelység története (Istoria Secuimii), Odorheiu Secuiesc, 2015 (trei volume).

de istorie elaborate de Academia Română, inclusiv cele apărute sub egida Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, cât și toate volumele și studiile referitoare la românii din fostele scaune secuiești, apărute în ultimii 25 de ani, la editurile Eurocarpatica, Grai Românesc, Angvstia ș.a., purtând semnăturile unor distinși cercetători recunoscuți pentru probitatea lor profesională³⁴. „Oricât de detaliată și complexă ar fi prezentarea istoriei secuilor și maghiarilor din spațiul de referință, fără prezentarea cu obiectivitate a istoriei românilor din fostele scaune secuiești și a numeroaselor relații și interferențe ale secuilor cu românii din toate provinciile istorice românești, cele trei volume intitulate Istoria Ținutului Secuiesc, rămân o simplă lucrare de propagandă, periculoasă chiar pentru formarea conștiinței tinerilor cărora li se adresează, și nu o lucrare monografică onestă, așa cum o prezintă autorii, editorii și patronii care au comandat-o”³⁵. Am reținut

³⁴ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, „Istoria Ținutului Secuiesc – o nouă apariție editorială, din perspectiva istoriografiei maghiare”, în *Informația Harghitei*, 7 decembrie 2016, pp. 1-3.

³⁵ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, „O nouă Istorie a Ținutului Secuiesc, în limba maghiară, 3 volume, 2200 p., Odorheiu Secuiesc, 2016”, în *Informația Harghitei*, 7 decembrie 2016, p. 1-3; Bogdan Bolojan, „Istoria ținutului secuiesc contestată de doi cercetători români”, în *D.C.NEWS*, 29 noiembrie 2016, disponibil online la 9 septembrie 2018; Oana Mălina Negrea, „«Istoria Ținutului Secuiesc» apărută sub egida Academiei Ungare de

doar câteva crâmpie referitoare la evenimentele din anul 1918, redată în Anexă. Autorii Ținutului Secuiesc, prezintă evoluția politică din Ungaria, în anul 1918, „ocuparea” Transilvaniei de către Armata Română, în contextul istoric favorabil, încercările de instituționalizare a unor forme de autonomie a „Ținutului Secuiesc”, eventual în cadrul Ungariei, glorificarea luptei Diviziei Secuiești împotriva Armatei Române, suferințele pricinuite populației secuiești/maghiare de către Armata Română și, apoi, de administrația românească instaurată în Transilvania, după 1 Decembrie 1918. În lucrarea menționată se afirmă că, „*începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea Ținutul Secuiesc devine un factor important al strategiilor naționale maghiare și române. După schimbările geo-politice din 1918 – în timp ce problemele modernizării social-economice au rămas aceleași – în noul cadru administrativ, obiectivul naționalismului românesc a fost restructurarea țării pe criterii etnice, omogenizarea națională, iar în acest context, pe lângă orașele transilvănene, Ținutul Secuiesc a devenit cel mai important teritoriu țintit*”³⁶.

Evenimentele premergătoare și cele care au urmat Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 ocupă spații im-

Știință, contestată de cercetători români”, în Agenția *AGERPRES*, 1 septembrie 2016.

³⁶ *Szekelyföld története (Istoria Ținutului Secuiesc)*, Odorheiu Secuiesc, 2016, vol. I, p. 389.

portante în mass-media maghiară din România și Ungaria din perioada premergătoare marcării Centenarului Marii Uniri, din rândul cărora redăm doar câteva exemple. Sunt invocate frecvent proiectul „Republicii Secuiești” și înființarea „Diviziei Secuiești”. *„Când a devenit cunoscut faptul că, potrivit acordului adoptat în cadrul negocierilor privind armistițiul din Belgrad, armata română a avut posibilitatea de a se deplasa până la Mureș, s-a născut proiectul Republicii Secuiești independente. Potrivit acestui proiect, Pământul Secuiesc ar fi creat un mic stat independent în cazul în care ar fi aparținut, din anumite puncte de vedere, de Ungaria. Cei care au ghicit ideea Republicii Secuiești independente au invocat principiul autodeterminării popoarelor, anunțat de președintele Wilson. Nu a existat suficient timp pentru realizarea proiectului. (...) Pentru găsirea unei soluții în situația creată după distrugerea statului maghiar, la Târgu Mureș s-a convocat marea adunare secuiască. Cetățenii, militarii și în general delegații secui au susținut ideea republicii, însă Consiliul Național Maghiar din Cluj și reprezentantul guvernului din Budapesta au adoptat o poziție împotriva acestei idei, deoarece proclamarea Republicii Secuiești a fost considerată lipsită de actualitate. Între timp și la Budapesta a fost creat Consiliul Național Secuiesc, la care au participat personalități precum Jancso Benedek, Sebess De-*

nes, Ugron Gabor, Urmanczy Nandor. Cu ajutorul acestora a fost creată Divizia Secuiască. Pământul Secuiesc, Transilvania au fost invadate de armata română”³⁷.

La fel de des sunt invocate argumentele privind vechimea maghiarilor în Transilvania și, de aici, necesitatea de a asigura pentru maghiarii din Transilvania statutul de conațiuine. *„Ar fi timpul să se înțeleagă și faptul că insistarea asupra unui trecut istoric inventat, prezentarea Transilvaniei ca pământ strămoșesc românesc provoacă mari daune în privința respectului reciproc dintre cele două popoare. Istoria reală a Transilvaniei sugerează că problema maghiară transilvăneană poate fi soluționată cu o singură condiție: asigurarea, pentru maghiarii din Transilvania, a statutului de conațiuine, cu drepturi identice cu cele ale românilor”³⁸.* *„Transilvania a fost sursa conflictelor, atât în ultima parte a celui de-al Doilea Război Mondial, cât și în timpul destrămării din 1918. Marile puteri care au decis destinul lumii au aruncat – relativ repede – destinul Transilvaniei din coșul relațiilor și colaborărilor lor”³⁹.* Unele puncte de

³⁷ Egyed Akos, „Despre originea și stabilirea secuilor”, în *Haromszek*, nr. 5298, 9 februarie 2008.

³⁸ Kadar Gyula, „Mesajul istoriei Transilvaniei”, în *Szekely hirmondo*, nr. 29, 24-30 iulie 2009.

³⁹ Beke Gyorgy, „Schimbare de destin în Transilvania în 1944 / Iluzia granițelor «transparente»”, în *Haromszek*, nr. 4693, 9 februarie 2006.

vedere pun în evidență și contextul geo-politic în care s-au desfășurat evenimentele din anul 1918: „Învingerea Monarhiei Austro-Ungare i-a oferit României posibilitatea de a-și realiza planul pe termen lung, adică obținerea Transilvaniei, pe care mulți români o consideră leagănul culturii națiunii române. Cândva, zona a fost nucleul imperiului dacic cucerit de împăratul roman Traian și mulți români o consideră pământ natal. Nu este surprinzător că Ungaria a respins ideea pierderii Transilvaniei, având în vedere numărul însemnat al locuitorilor maghiari. Trupele române au ocupat Budapesta (august-noiembrie 1919, însă la presiunea aliaților au părăsit-o, acceptând granițele stabilite de pacea de la Saint-Germain (1919) și de cea de la Trianon (1920)⁴⁰. (...) „Trebuie luat la cunoștință faptul că, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia a avut loc o adunare națională românească în cadrul căreia s-a adoptat o hotărâre privind unirea României cu Transilvania. Totodată, trebuie luat la cunoștință și faptul că doar acest lucru în sine nu ar fi fost suficient pentru ca Transilvania să ajungă să aparțină României. Pentru aceasta erau necesare voința marilor puteri și armata română care intra în Transilvania. Aici intervine subiectivismul: în timp ce istoricul român

⁴⁰ „Rozsa Flores Eduardo: și a venit timpul războiului – Război pentru Transilvania – Partea a II-a – Fond istoric”, în *Europai-Idő*, nr. 13, iunie 2006.

apreciază ca fiind un lucru pozitiv, o dreptate istorică, maghiarul îl interpretează ca pe un eveniment tragic. Deci, istoriografia este parțial știință, parțial beletristică sau ficțiune. Acest lucru trebuie luat la cunoștință”⁴¹.

În alte articole sunt reluate argumentele din presa de acum 100 de ani, referitoare la faptul că celelalte naționalități conlocuitoare din Transilvania nu au fost consultate, în 1918, cu privire la unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, invocându-se și așa-zisa diferență care ar fi existat între românii ardeleni și cei din Regat privind educația, idei care au stat la baza elaborării teoriei transilvanismului de către Kos Karoly, în perioada interbelică. „Armata regală română, care a invadat – în 1916, în 1918 – teritoriul milenar al Ungariei (Transilvaniei), nu a fost deranjată de faptul că pe teritoriile revendicate, care se întindeau până la Tisa, procentul românilor era de doar 43%. Scopul lor nu era eliberarea teritoriilor locuite de români, ci dobândirea de teritorii. Mai târziu, nu a generat mustrări de conștiință nici faptul că pe teritoriile dobândite la Trianon (1920) procentul românilor era de doar 53,8%. Nu a existat curaj în vederea organizării referendumului. Se știa foarte bine că România boie-

⁴¹ Biro Blanka, „Discuție cu istoricul Romics Ignac din Ungaria / Istoria nu poate fi jucată din nou”, în *Kronika*, nr. 234, 30 noiembrie 2007.

rească de odinioară, rămasă în urmă, nu putea fi atractivă pentru românii transilvăneni mai inteligenți, educați într-o democrație civică! Până la mijlocul anilor 1930, Partidul Comunist Român a considerat teritoriile anexate în jurul anului 1920 drept o cucerire imperialistă”⁴².

Ideea privind superioritatea economică și culturală a maghiarilor față de români este actualizată și completată cu acuze grave aduse la adresa statului român, care ar avea ca politică „distrugerea maghiarilor”. „Formarea conștiinței naționale a maghiarimii transilvănene a avut loc în condiții grele, deoarece până la Crăciunul din 1918, ba chiar până la semnarea Tratatului de pace de la Trianon, nimeni nu se gândise că maghiarii, de o mie de ani indigeni și creatori de stat, cu o forță economică și culturală indiscutabil mai mare decât a românilor, vor avea o soartă de minoritar și vor ajunge sub puterea unui stat străin, care se străduiește să îi distrugă complet economic și spiritual, apoi să îi asimileze și care duce o politică dușmănoasă la adresa lor”⁴³.

În presa actuală de limbă maghiară sunt reluate și cunoscutele aprecieri potrivit cărora, la 1 decembrie 1918, guvernul de la Budapesta a asigurat „trenuri separate delegaților

români care au călătorit la Alba Iulia”, informațiile despre „adunare națională a maghiarilor, din 22 decembrie 1918, de la Cluj” și despre „nedreptatea pricinuită maghiarilor prin dictatul de la Trianon”. „La 1 decembrie 1918, profitând de haosul ce a urmat Primului Război Mondial, respectiv de naivitatea statului ungar, beneficiind de prezența armatei române care în ultima clipă și-a trădat aliații militari și politici, câteva zeci de mii de reprezentanți ai românilor au organizat la Alba Iulia o așa-numită adunare națională, în cadrul căreia și-au exprimat doleanța ca Transilvania, locuită de alte etnii într-un procent de aproape 50%, să se unească cu Regatul Român. Această dorință a lor s-a împlinit prin dictatul de la Trianon din 4 iunie 1920. În 22 decembrie 1918 și maghiarii transilvăneni au organizat o adunare națională la Cluj, exprimându-și dorința de a rămâne în cadrul statului ungar, dar nimeni nu a mai ținut cont de acest lucru. Viitorul Transilvaniei a fost definit de ocuparea militară românească și de îngâmfarea marilor puteri victorioase. Guvernul ungar de atunci (al lui Karolyi Mihaly), al cărui ministru al armatei (horribile dictu!) a declarat că nu vrea să vadă militari, nu numai că nu a fost în stare să apere Transilvania, ci a asigurat trenuri separate delegaților români care au călătorit la Alba Iulia!”⁴⁴.

⁴² Kadar Gyula, „Înainte de 1 decembrie”, în *Haromszek*, nr. 5242, 29 noiembrie 2007.

⁴³ Albert Egon, „Teritoriul este divizibil, națiunea nu”, în *Erdővidek*, nr. 22, 6-12 iunie 2008.

⁴⁴ „În urmă cu 90 de ani, la Alba Iulia s-a hotărât unirea Transilvaniei cu România / La

Înființarea și funcționarea unor proiecte nostalgice și neorevizioniste, precum Consiliul Național Secuiesc, organizație nerecunoscută juridic în România, sunt argumentate cu unele asemănătoare, de acum 100 de ani: „În 19 noiembrie 2010, în cadrul ședinței ce a avut loc în Parlamentul Ungar, Consiliul Național Secuiesc a pronunțat continuitatea istorică dintre Consiliul Național Secuiesc înființat la Budapesta în 19 noiembrie 1918 și Consiliul Național Secuiesc înființat la Sfântu Gheorghe în 26 octombrie 2003 prin voința comunităților din orașele și satele secuiești. Hotărârea a stabilit 19 noiembrie 1918 ca fiind ziua fondării Consiliului Național Secuiesc, acea zi când contele Bethlen Istvan a inițiat constituirea Consiliului Național Secuiesc din Transilvania”⁴⁵.

De spații mari în paginile presei maghiare se bucură unii istorici maghiari și români, precum Raffay Ernő și Lucian Boia, care prezintă evenimentele de acum 100 de ani din Transilvania din perspectiva istoriografiei maghiare: „Regatul Ungariei a pierdut războiul și a pierdut și pacea, în timp ce Regatul României a pierdut războiul și a câștigat pacea”, a

spus istoricul Raffay Ernő⁴⁶. Lucian Boia (în volumul *În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități*, Editura Humanitas, 2017, tradus în limba maghiară de Rostas Peter Istvan – n.n.) spune că „în 1918 nu a fost vorba de fapt despre Marea Unire, deoarece aceasta s-a produs în 1859, când Țara Românească s-a unit cu Moldova, respectiv s-a fondat prima formă a statului român, la care în 1918 s-a anexat și Ardealul. Boia oferă și o explicație, spunând că atributul Mare a fost utilizat de către istoricii ceaușiști, pentru că la vremea respectivă nu se putea pronunța că Ardealul s-a unit cu Regatul”⁴⁷.

Prin intermediul mass-media, publicul din România a luat la cunoștință de evaluarea de către liderii politici, civici și de opinie maghiari din România și Ungaria, potrivit căreia ziua de 1 Decembrie, Ziua Națională a României, pentru maghiari reprezintă o „zi de doliu”. Se cunoaște dispoziția guvernului de la Budapesta de a interzice ambasadurilor statului maghiar de a participa la manifestările oficiale consacrate acestei zile. Aceeași presă scrie și despre dezideratele separatiste și autonomiste care, în viziunea liderilor maghiari, ar constitui o reparație a nedreptății făcută maghiarilor prin Pacea de la Trianon. „Pen-

1 Decembrie vom sărbători împreună?”, în *Szekely hirmondo*, nr. 47, 28 noiembrie – 4 decembrie 2008.

⁴⁵ „Pregătiri pentru comemorarea a 100 de ani de la strădania autodeterminării secuiești”, în www.szekelyfold.ma, 16 iulie 2017.

⁴⁶ „O pace rea este mai rea decât războiul”, în *Szatmari friss ujsag*, 6 iunie 2018.

⁴⁷ Szilagy Szabolcs, „Astăzi dimineața”, în *M1*, 20 aprilie 2018.

*tru noi, această zi va rămâne o zi de doliu atât timp cât suntem tolerați pe propriul pământ natal, atât timp cât pe clădiri publice pot flutura doar drapele străine, atât timp cât dreptul nostru la autoguvernare, la autonomie teritorială este tratat cu cinism*⁴⁸. „Ar fi timpul să se înțeleagă și faptul că insistarea asupra unui trecut istoric inventat, prezentarea Transilvaniei ca pământ strămoșesc românesc, provoacă mari daune în privința respectului reciproc dintre cele două popoare. Istoria reală a Transilvaniei sugerează că problema maghiară transilvăneană poate fi soluționată, cu o singură condiție: asigurarea, pentru maghiarii din Transilvania, a statutului de conațione, cu drepturi identice cu cele ale românilor”⁴⁹.

În data de 1 decembrie 2017, pe raza municipiului Odorheiu Secuiesc a fost distribuită o publicație tipărită în limba maghiară cu 12 pagini, intitulată *1000 de ani în Transilvania, 100 de ani în România*, editată de Fundația Eurotrans, în colaborare cu președinția executivă a UDMR și FUEN. Pe prima pagină scrie: „Noi, maghiarii, trăim în Transilvania de o mie de ani, îmbogățim această țară cu valorile noastre de o sută de ani. Nu vrem să plecăm, nu renunțăm la drep-

*turile care ni se cuvin! În anul Centenarului nu avem voie să ne temem, să ne izolăm. Trebuie să arătăm că noi, maghiarii, nu suntem cetățeni de rangul al doilea pentru România, ci creatori de valoare, astfel că și nouă ni se cuvine respect*⁵⁰. „Românii trebuie să accepte că maghiarimea din Transilvania nu va putea și nici nu vrea să sărbătorească 1918. Kelemen Hunor a declarat acest lucru recent într-un interviu pentru cotidianul clujean Szabadsag”⁵¹.

Un interes deosebit a suscitât, atât în presa maghiară, cât și în cea românească, înființarea, de către autoritățile de la Budapesta, a „Departamentului de cercetare Trianon 100”, și reacția mediului academic românesc față de acest proiect, așa cum rezultă din exemplele următoare: „Departamentul de cercetare Trianon 100 a fost declarat de către mass-media de la București ca fiind un departament antiromân de propagandă, acest proiect a fost inițiat de către Academia Maghiară de Științe (MTA) pentru tinerii cercetători, proiect care a primit un sprijin din partea guvernului în valoare de 30 de milioane de forinți, pentru realizarea de studii, cercetări, difuzarea tratatului de la Trianon, proiect ce se va desfășura pe perioada a cinci ani. În presa din România din

⁴⁸ Kadar Gyula, „1 decembrie și autodeterminarea”, în *Haromszek*, nr. 5545, 29 noiembrie 2008.

⁴⁹ Kadar Gyula, „Mesajul istoriei Transilvaniei”, în *Szekely hirmondo*, nr. 29, 24-30 iulie 2009.

⁵⁰ „1000 de ani în Transilvania, 100 de ani în România”, în www.bardoszsolt.com, accesat la 1 decembrie 2017.

⁵¹ „Kelemen Hunor extremistul”, în magyaridok.hu, accesat la 17 august 2017.

data de 02.05.2017 a început să apară ecoul analizei realizate la finele săptămânii trecute de către istoricul Ioan-Aurel Pop, rector al Universității «Babeș-Bolyai» din Cluj-Napoca, și inițiativa acestuia la Academia Română de a prezenta – LARICS (Laboratorul de Analiză a Războiului Informațional și Comunicării Strategice – centru care se ocupă mai mult cu amenințările din Rusia). Rectorul clujean a declarat în prezentarea sa că România se află într-un război informațional cu un vecin al acesteia, Ungaria, iar Budapesta, din bugetul propriu, a înființat Departamentul de cercetare Trianon 100, în timp ce România nu a acordat separat niciun fond pentru departamentul Centenarului⁵².

De data aceasta, mass-media românească a informat pe larg publicul interesat de istoria României despre activitatea și obiectivele acestui „departament de cercetare” înființat de guvernul de la Budapesta și despre proiectele asemănătoare inițiate de mediul academic românesc. „Academia Română a lansat miercuri Laboratorul de Analiză a Războiului Informațional și Comunicare Strategică (LARICS), în care un grup de cercetători aflați în coordonarea profesorului Dan Dungaci, din care fac parte și mai mulți experți apropiați zonei de

securitate națională și de comunicare, vor diseca mesajele și strategiile de propagandă folosite în spațiul românesc și european, de către Rusia, dar și de către Ungaria, după cum a arătat academicianul Ion-Aurel Pop. (...) Pop a exemplificat foarte multe discursuri și adevăruri folosite de Ungaria într-un veritabil război comunicațional și de informare pe care îl poartă cu România, în contextul în care România se pregătește să aniverseze în 2018 Centenarul Marii Unirii, iar Ungaria a înființat un departament de stat pentru organizarea în 2020 a centenarului Tratatului de la Trianon, care a trasat granițele Ungariei de astăzi. (...) Ei folosesc în acest moment aspecte care privesc identitatea Transilvaniei – ardelenismul și modalitatea de a construi o nouă țară pe temeuri istorice, invocându-se existența principatului autonom al Transilvaniei. Dintre aceste, câteva m-au frapat, a arătat Ion-Aurel Pop, care a înșirat multe dintre conceptele folosite tot mai insistent de Budapesta la adresa României în acest război informațional⁵³.

Din prezentarea conținutului articolelor apărute în mass-media de limbă maghiară din județele Covasna și Harghita și în unele lucrări de istorie locală referitoare la Istoria României reiese faptul că atât acum 100 de

⁵² „Echipă de cercetare academică investighează circumstanțele dictatului de la Trianon – Sperăm să nu lase acest lucru în seama evreilor”, în www.kuruc.hu, accesat la 8 februarie 2017.

⁵³ Andrei Luca Popescu, „Cum se vede de la București propaganda Ungariei și a Rusiei?”, în <http://foter.ro>, accesat la 2 mai 2017.

ani, cât și în perioada actuală se vehiculau și de vehiculează câteva linii de conduită permanente: contestarea unor teme de bază ale istoriografiei românești, cum sunt cele privind continuitatea, caracterul unitar și valorile identitare ale statului roman; abordarea, dintr-o perspectivă diametral opusă istoriografiei românești, a unor evenimente și momente istorice importante din istoria comună, cum ar fi: revoluția condusă de Horia, Cloșca și Crișan, revoluția de la 1848/1849 din Transilvania, Unirea de la 1 Decembrie 1918; prezența sistematică a unor teme din istoria modernă și contemporană, cum ar fi „nedreptatea Trianonului”, „cuceririle etnice” românești a Transilvaniei, prin fluxuri migratorii extracarpaticе; „cucerirea Pământului Secuiesc” prin „expansiunea Bisericii ortodoxe”, laitmotivul discriminării etnice a minorității maghiare; ignorarea interferențelor româno-maghiare și, în general, tot ceea ce apropie cele două națiuni; folosirea unui ton arogant, lip-

sit de respect față de istoria, cultura și civilizația românilor; folosirea istoriei pentru formularea unor deziderate politice actuale, precum autonomia teritorială și drepturile colective; aprobarea limbii maghiare ca limbă oficială în „Ținutul Secuiesc”, alături de limba română; reactualizarea doctrinei transilvanismului, prin inițierea unor noi proiecte regionale transilvane etc.⁵⁴.

De remarcat, asemănarea dintre discursul istoric al cercetătorilor din domeniul istoriei, al liderilor politici, civici și al publiciștilor maghiari, spațiul mare acordat subiectelor pe teme istorice în mass-media maghiară, inițierea și susținerea financiară a echipei de cercetare academică ce investighează circumstanțele „dictatului de la Trianon” din 1920, precum și lipsa aproape totală a dialogului dintre istoricii români și maghiari pe tema Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 și, în general, pe temele principale de interes comun româno-maghiar.

⁵⁴ Ioan Lăcătușu, *Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, Ed. Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006 și *Idem, Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, vol. II, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2009.

ANEXĂ

SFÂRȘITUL RĂZBOIULUI ȘI PERIOADA REVOLUȚIILOR

Szekelyföld története (Istoria Ținutului Secuiesc), Odorheiu Secuiesc, 2016, vol. I, p. 391-392

În noiembrie 1918 s-a încheiat la Belgrad o convenție militară prin care se puteau stabili noi tratate ce priveau problemele mai grave decât cele de până la acel moment. Noua linie de demarcație (noua graniță) a Ardealului a devenit râul Mureș. De asemenea, s-a stabilit și forțele militare permise Ungariei, între care și divizia secuiască. Următoarele acțiuni ale guvernului au urmărit să reorganizeze armata în urma eșecului, în care un rol important l-a avut ministru apărării, Ludex Bella, care a spus că nu mai vrea să vadă soldați. Conducerea ungară s-a bizuit pe Antanta și a adoptat o politică antimilitaristă, ale cărei urmări au fost că părți din țară au ajuns sub ocupație străină.

Greutățile populației din Ținutul Secuiesc au crescut în anul 1918. Chiar dacă România a semnat în decembrie 1917 un pact privind încetarea focului, după care în 7 mai 1918 a semnat un tratat de pace separat, prin care a încălcat cele stabilite cu puterile Antantei în 1916. În județele de graniță staționau și pe mai departe unități austro-ungare. Cele 30 de batalioane, 12 baterii de artilerie și 2 escadroane s-au stabilit în Gheorgheni, Ciuc și Trei

Scaune. Staționarea acestor unități a îngreunat viața populației locale, care încă nu-și revenise după prezența forțelor armate române. Întoarcerea acasă a soldaților secuici, după tratatul din 8 martie 1918, a dus la probleme alimentare și de siguranță publică.

Rusia a semnat în 3 martie tratatul de pace de la Brest-Litovsk, prin care a încetat războiul. Soldații s-au retras spre casele lor, înarmați, creând noi probleme de siguranță publică, în drum spre casă jefuind și devenind sursa a noi tragedii. Toate acestea au fost agravate de pericolul unei noi invazii românești, care nu a așteptat prea mult și la 7-10 noiembrie 1918 s-au raportat primele grupe mici din cadrul trupelor militare românești în zonele Gheorgheni și Borsec. În 13 noiembrie au ocupat zona Ghimeș și Sânmartin. În zilele următoare au fost semnalate trupe în trecătorile de la Oituz, Ghimeș și Tulgheș. Conducerea era neajutorată, maghiarii protestând în scris la conducerea Antantei. Soldații români nu au fost împiedicați de nimeni să ocupe teritoriul, ocupație care s-a desfășurat cu tot mai multe atrocități. În 25 noiembrie, Borsecul a ajuns în mâinile românilor și trupele mai înaintate au ajuns pe linia Mureș.

Comandanții trupelor românești ar fi trebuit să facă eforturi ca trupele românești să nu se ciocnească cu localnicii secuici, pentru a fi cât mai rapidă și fără probleme ocupația, dar aceasta nu s-a întâmplat în cele mai multe

locuri. Soldații români, prost echipați și înfomețați, nu au întâmpinat piedici și totuși nenumărate atrocități au avut loc pe drumul lor, au jefuit și furat, împotriva rezistenței localnicilor. În zona Ghimeș, soldații români au avut ciocniri cu paznici locali. Rezistența locală nu putea fi încununată de succes împotriva unor militari, mai ales fără coordonare. În lupta lor fără speranță, localnicii așteptau ajutor de la Budapesta. După câștigarea teritorială a românilor, în Ținutul Secuiesc a urmat preluarea cu forța a administrației, acțiune ce era neconformă cu Tratatul de la Belgrad. Prefecții trebuiau să-și arate loialitatea, cine nu, era luat prizonier. În ianuarie, Consiliul Dirigent a stabilit programul de administrare. Conform acestora, județele au ajuns subprefecturi; pentru început, toată lumea și-a păstrat slujbele, mai ales cei care au acceptat să depună jurământul, iar limba oficială a devenit limba română. Interesele Secuimii ar fi trebuit să fie reprezentate de Consiliul Național Secuiesc, care, în noiembrie, în Cluj, în orașele secuiești și la Budapesta au fost constituite. Membrii Consiliului au avut ca obiective autonomia și autogovernarea.

Tratatul de la Belgrad permitea ca secuii, aflați dincolo de granița de pe Mureș, să aibă o republică independentă. Acest obiectiv a fost unul din cele pe care președintele american Thomas F. Wilson le avea în vedere, cu toate acestea nu erau șanse re-

ale de realizare. Pentru clarificarea situației, în 28 noiembrie, la Tg. Mureș, s-a convocat Consiliul Național Secuiesc. Cei mai mulți participanți au fost de acord cu ideea acestei republici. Din Cluj, Consiliul Național Maghiar și reprezentanții unguri ai guvernului de la Budapesta au urmărit etapele, astfel încât să nu fie împiedicată soluționarea pașnică, după război. Totuși, aceștia nu au putut asigura ajutor ca românii să fie îndepărtați din Ținutul Secuiesc. Guvernul ungar a făcut trimiteri la tratatul de la Belgrad, dar francezii nu au luat în considerare acest fapt. Trimișii militari unguri la sediul Antantei au stabilit în 12 decembrie 1918 ca zonele strategice și domeniile specifice să fie păstrate, românii recunoscând drepturile guvernului maghiar în punctele strategice prevăzute în tratatul de la Belgrad. În paralel, trupele românești au continuat înaintarea, fapt cu care politica externă a Franței nu a fost de acord, dar conducătorii militari francezi sprijineau acest fapt. Singura forță militară care a încercat să se opună trupelor românești a fost Divizia Secuiască.

Districtul Militar Ardelean a avut o nouă conducere în 26 noiembrie 1918, prin col. Kratocvill Karoly, care a trebuit să reorganizeze diviziile militare de honvezi (nr. 38). Împreună cu Fiedricle Istvan, secretar de stat în Ministerul de Interne, a elaborat un proiect în conformitate cu cele permise de tratatul de la Belgrad.

A stabilit unități în Cluj, Zalău, Satu Mare și Dej, dar a căror eficiență a fost scăzută. Comandanții au crezut că unitățile vor fi completate de secui care aveau dorința să elibereze teritoriul lor. Organizarea a început în Trei Scaune, Ciuc și în zona Baraolt, la sfârșitul lunii noiembrie. Rezultatele au fost slabe din cauza administrației fragile, a pozițiilor imprevizibile ale acestora în fața trupelor românești și a autorităților române. Cu toate acestea, recrutarea a avut succes, la Cluj înregistrându-se rezultate bune materiale și având un nivel politic bun pentru pregătiri de război.

În Budapesta, Consiliul Național Secuiesc a constituit un birou de coordonare secuiesc și s-a grăbit să trimită în principalele orașe din Ardeal soldați secuici sosiți de pe front. Până la mijlocul lunii decembrie, col. Kratochvil se putea baza pe 2-3000 de soldați. Au fost ulterior integrați în Divizia Secuiască. Soldații români au ocupat Clujul înainte de Crăciun. Divizia secuiască, în fața forței mult mai mari, a avut eșecuri în a respinge atacurile, dar a împiedicat, cât a fost posibil, înaintarea. Divizia a luptat cu succes în 14 și 20 ianuarie 1919 la Zalău și Hunedoara. Dar și așa, românii au ajuns la începutul lunii februarie la hotarele vestice istorice ale Ardealului, unde au staționat pentru o lungă perioadă de timp. Pe această linie, timp de două luni și jumătate, unitățile secuiești au respins cu succes atacu-

rile, ba chiar, în 22 februarie, câteva zile au recuperat Zalăul. Luptele Diviziei secuiești nu au fost sprijinite de Budapesta, ba mai mult, au fost împiedicate. Guvernul maghiar a adoptat în 20 martie o hotărâre prin care a retras trupele maghiare pe o nouă linie de demarcație aflată la 100 de kilometri de Satu Mare – Arad.

Lista de eșecuri ale guvernului ungur s-a completat cu cele ale politicii interne, ceea ce a condus la demisia și predarea conducerii partidelor de stânga. În ziua următoare a fost proclamată noua republică și a început activitatea Consiliului Comandamentului Revoluției. Noile autorități nu au sprijinit Divizia Secuiască și mult timp nu i-au acordat atenție. Chiar dacă era singura forță militară care se opunea românilor, nu a primit ajutor decât două escadroane de avioane și două trenuri blindate. La ofensiva românească din 16 aprilie, col. Kratochvil a ajuns în regiunea Mateszalka și Nyirseg, unde a mai împiedicat înaintarea. Cartierul general comunist maghiar a dispus ca, la 25 aprilie 1919, divizia secuiască să se alăture flancului stâng la unitățile de pe Tisa. Col. Kratochvil nu a fost de acord să servească noua putere bolșevică și a depus armele, împreună cu divizia, în 27 aprilie 1919. Ținutul Secuiesc a devenit în 4 iunie 1920, ca urmare a Tratatului de pace de la Trianon, un teritoriu al României.

Atitudini și reacții ale minorităților naționale față de Unirea Basarabiei cu România: bulgarii și găgăuzii

*Nicolae ȚÎBRIGAN

INGINERIA IDENTITARĂ ÎN BASARABIA – RUSIFICAREA

În prezent, termenul de Basarabia se referă, sub aspect politico-administrativ, la actuala Republică Moldova (chiar dacă aceasta reprezintă acum 66,8% din teritoriul fostei Basarabii, lipsindu-i județele Cetatea Albă și Ismail, precum și partea de nord a județului Hotin). Granițele fusese trasate în 1940, iar teritoriile sus-menționate, fiind încorporate în RSS Ucraineană de atunci, aparținând acum Ucrainei. În trecut, până în 1812, Basarabia reprezenta doar zona de sud ce corespundea vechilor raiale turcești stabilite din 1538 (acoperind fostele județe românești

Cetatea-Albă, Ismail, Cahul și parțial Tighina)¹.

Anexarea în 1812 a regiunii Moldovei dintre Prut și Nistru (*Moldova de răsărit* – n.r.) de către Imperiul Țarist a însemnat și implementarea unui *proiect identitar rusesc*. Procesul a început chiar în timpul desfășurării războiului ruso-turc (1806-1812) cu o intensitate, desigur, mai redusă, având-i drept coordonatori pe generali și principii ruși, continuând apoi după anexarea din 1812 a Basarabiei. Pentru a atrage de partea sa popoarele din Imperiul Otoman, mai ales cele slave și ortodoxe, Imperiul Rus s-a angrenat în campanii mili-

¹ I. Zaborovschi, „Istoria” în Ștefan Ciobanu (coord.), *Basarabia. Monografie*, Ediția expoziției, Imprimeria Statului din Chișinău, 1926, p. 104.

tare împotriva otomanilor, susținând deschis mișcările de eliberare a acestor popoare și formarea de noi state naționale independente în Balcani. În realitate, Sankt Petersburgul nu dorea altceva decât să-și asigure ieșirea la gurile Dunării și strâmtoarele Bosfor și Dardanele, pentru a avea acces la Marea Mediterană și Oceanul Atlantic prin Marea Neagră. Așadar, apelul rușilor a declanșat un val de simpatie față de țară în rândul popoarelor balcanice, inclusiv în principatele dunărene.

Administrația țaristă extinde denumirea de Basarabia pe întreg teritoriul anexat, pentru a oferi provinciei o individualitate politico-administrativă distinctă de cea a Moldovei de peste Prut și a demonstra Europei „că nu a știrbit din integritatea Moldovei”². Suprafața noii provincii anexate era de 45.630 km², cu 5 cetăți, 17 orașe, 685 sate și o populație de aproximativ 490.000 locuitori.

Toate evoluțiile politico-sociale au dus la o ruralizare și la defavorizarea populației majoritare, în raport cu minoritățile repatriate în târgurile și orașele provinciei. În 1912, din totalul de 468 de familii nobiliare, doar 137 mai erau din nobilimea veche românească. În 1897 populația urbană din provincie avea următoarea compoziție etnică: 37,2% evrei, 24,4% ruși, 15,8% ucraineni și doar

14,2% români³. Cu alte cuvinte, rolul românilor în viața politico-administrativă a provinciei era redus, prin orașele Basarabiei de atunci se vorbea mai mult în limba rusă, reprezentând modelul ingineriei etno-politice a administrației țariste. Tot în 1897, *structura ocupațională* a populației din gubernie arăta astfel:

STRUCTURA POPULAȚIEI BASARABIEI ÎN 1897

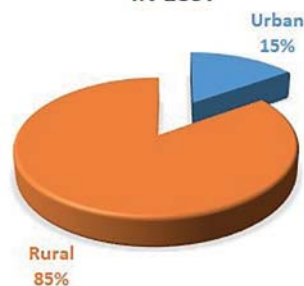

Fig. 1. *Structura populației Basarabiei după mediul de rezidență (urban/rural) conform recensământului din 1897 efectuat de autoritățile țariste*

Iată cum descria istoricul Ștefan Ciobanu orașele: „Creații artificiale ale regimului rus, marea majoritate a orașelor din Basarabia sunt în completa contradicție cu viața satelor din jurul lor. [...] Populația comercială și industrială a orașelor basarabene, compusă dintr-un conglomerat de naționalități, din evrei, armeni, greci, bulgari, ruși etc., nu are un aspect precis etnografic. Peste aceste

² Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei*, sl., Semne, 2011, p. 10.

³ *Idem*, p. 34.

naționalități a trecut adstratul culturii rusești, iar ele și-au pierdut identitatea lor națională, dar nici nu s-au putut ridica la nivelul adevăratei culturii rusești”⁴.

Ulterior, evoluțiile rural/urban au dus la configurarea a două identități provinciale distincte ale Basarabiei, diferite din punctul de vedere al caracteristicilor:

Caracteristici „identitare” ale Basarabiei sub administrația țaristă	
Urban	Rural
eterogenă din punct de vedere etnic	relativ omogenă din punct de vedere etnic
activă ideologic și politic	amorfă ideologic și politic
cosmopolită	conservatoare
superioară	inferioară

Tab. 1. Câteva caracteristici ale celor două „identități” basarabene

Dacă satul a constituit dintotdeauna „sursa primară” a dezvoltării orașului, acesta din urmă a reprezentat mereu „leagănul” naționalismului modern și al naționalităților. Materia era preponderent „rurală”, însă mișcările sociale (ca revoluțiile, mișcările studențești, loviturile de stat etc.) au fost duse de intelectualii urbani, unii dintre aceștia născuți și crescuți în medii rurale.

⁴ Ștefan Ciobanu (coord.), *op. cit.*, pp. 76-77.

Deveniți „naționaliștii urbani”, parafrazându-l pe Smith.

COLONIȘTII GĂGĂUZI ȘI BULGARI DIN BUGEAC

Teritoriul din sudul Basarabiei – *Bugeac* („unghi”, „colț”) (Figura 2) fusese părăsit de majoritatea populației tătare, loiale Imperiului Otoman, pe tot parcursul războaielor ruso-turce. De aceea, autoritățile țariste s-au grăbit să treacă în posesia statului aceste teritorii „libere” pentru a continua politica de colonizare și realocare a populațiilor.

Fig. 2. Harta Bugeacului realizată de Aleksandr Veltman în 1827. Valurile lui Traian au fost marcate prin linii

„Așezământul” Basarabiei din 1818 prevedea următoarele drepturi pentru viitorii coloniști: „bejănarii străini, sub numirea de coloniști se vor primi spre

a se statornici cu locuința în oblastia Basarabiei pe temeiul prăvililor ce se păzesc în Rusia și se vor folosi cu o politicească și personalicească slobozenie supt apărarea ocârmuirii și haznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei, așîșderea și a havalelor (sarcinilor) pământești, în curgere de patru ani din vremea ce se vor așeza”⁵, mai ales că aceste *teritorii libere* date spre folosință coloniștilor din Bugeac servea ca *monedă de schimb* pentru supunerea și loialitatea față de țarul Rusiei. Toate aceste facilități, scutiri de taxe și servicii erau destul de tentante pentru diverse comunități etnice, cum ar fi românii, ruși, ucraineni, cazaci, bulgari, germani și găgăuzi. Tot acest mic „cazan etnic” și localități disparate de coloniști putea fi ușor de condus, depinzând doar de bunăvoința autorităților care dăruiseră toate aceste proprietăți.

Politica rusă de colonizare în regiunea Mării Negre la începutul secolului al XIX-lea avea drept obiectiv popularea și valorificarea economică a provinciilor recent cucerite, precum și securizarea granițelor de sud-vest cu populații loiale Rusiei.

Despre primii *coloniști bulgari în Basarabia* se amintește prima dată în timpul celui de-al cincilea război turcesc (1768-1774). Ne vom referi la bulgari deoarece comunitățile de

găgăuzi se aflau deja în peninsula Balcanică, în special în nordul Macedoniei, Bulgaria și Dobrogea de Nord, unde mai erau cunoscuți sub numele de *Keykavus Gagauz*. Convertirea la Creștinism a acestor populații, spun istoricii, s-ar fi produs începând cu secolul al XII-lea, iar începând cu secolul al XV-lea găgăuzii devin supuși ai otomanilor după ocuparea Bulgariei (1397) și a Dobrogei (1417) de către Mehmed I. Sub conducerea otomană, comunitățile de găgăuzi își duceau existența în așa-numitele *milleturi*, diferite de conceptul modern de „națiune”. Acestea reprezentau mai degrabă comunități confesionale din Imperiul Otoman, conduse după o „lege personală” sub care fiecare comunitate avea permisiunea să se autoguverneze⁶.

Colonizarea lor în Basarabia a început simultan cu cea a bulgarilor și se pare că știau să vorbească bine atât în limba bulgară, cât și română. De cele mai multe ori, autoritățile apelau la găgăuzi pentru a le facilita comunicarea cu alte comunități din zonă. Iată de ce și în recensămintele țariste până în 1897 găgăuzii fuseseră incluși la categoria de bulgari (Tabelul 2).

⁵ Apud Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Cartea moldovenească, p. 205.

⁶ Tudor Angheli, *Kratkaia istoria gagauzov*, Chișinău, Î.S. F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2010, p. 87.

Etnia	1817		1856		1897	
	Mii	%	Mii	%	Mii	%
Bulgari	25,2	5,11	48,2	4,86	103,5	5,35
Găgăuzi					57	2,95

Tab. 2. *Structura etnică a Basarabiei (bulgarii și găgăuzii) în anii 1817-1897*

Desigur că procesul colonizării a durat pe parcursul întregului secol al XIX-lea, mai ales în timpul războaielor ruso-turce (1806-1812) și (1828-1834), când populațiile ortodoxe, îndemnate de apelul țarilor ruși de „eliberare” de sub jugul otoman, fraternizau cu armata rusă, iar după retragerea acesteia, mulți dintre ei, de frica persecuțiilor otomane, urmau calea pribegiei alături de trupele rusești în retragere. O parte dintre aceștia rămăneau în principate, iar alții se stabileau în Basarabia sau pătrundeau chiar pe teritoriul rusesc, al stepelor din regiunea Volgăi. Ultimul val de colonizare a găgăuzilor și bulgarilor în sudul Basarabiei fusese atestat în timpul războiului ruso-turc din 1853-1856 (circa 4500 de persoane, conform statisticii țariste), deși o parte dintre aceștia s-au reîntors ulterior în Bulgaria, ajutați de misiunea diplomatică engleză din București⁷.

Un alt factor important de atragere a coloniștilor l-a constituit „nakazul” țarinei Ecaterina din 1767 privind ega-

litatea tuturor în fața legii, abolirea pedepsei capitale și a torturei, reprezentând un cod de legi inspirat de „Spiritul legilor” al lui Montesquieu⁸.

Datele din recensăminte arătau că în 1817 în Bugeac se stabilise circa 1.205 de găgăuzi (0,25% din populația Basarabiei), 108.318 în 1930 și 115.683 în 1941.

Fiind o populație preponderent rurală (în 1897 90% din găgăuzi trăiau din agricultură), găgăuzii n-au avut inițial un centru al lor, decât după 1830, când localitatea Comrat este transformată într-un târg regional al comunităților de găgăuzi, bulgari, români, ruși etc. Subdezvoltarea acestei comunități, aflată în continuare la periferia Imperiului, nu a permis apariția unei mici elite intelectuale, și nici dezvoltarea limbii găgăuze, aceasta rămânând o limbă turcică, al cărei lexic era împrumutat din mai multe limbi slave (bulgară, ucraineană și rusă), tătară, arabă, română și greacă.

⁷ Ion Nistor, „Așezările bulgare și găgăuțe din Basarabia”, în *Analele Academiei Române memoriiile secțiunii istorice*, seria III, tomul XXVI, memoriul 13, București, 1944, p. 36.

⁸ Martin Sixsmith, *Rusia: un mileniu de istorie*, trad. Eugen Popa și Justina Bandol, București, Humanitas, 2016, pp. 106-107.

GĂGĂUZII ȘI BULGARII ÎN PRAJMA UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

1918 a reprezentat pentru România un an cu totul excepțional. E vorba de anul când a pierdut războiul în fața Puterilor Centrale, în chipul cel mai dezastruos cu putință, dar și anul „orei astrale”, dacă e să-l parafrazăm pe Stefan Zweig, prin faptul că reintră și câștigă războiul în mod categoric nu datorită propriilor eforturi, ci pentru că Antanta ieșise învingătoare. Mergând alături de Antantă, România demonstrase că Transilvania era preferată Basarabiei, inclusiv Bucovinei, dar nu neapărat în întregime. Or, Basarabia nu ocupa pe atunci un rol important în imaginarul național românesc, la fel cum nici nu figura public vreun proiect al unirii Basarabiei cu România. Mult mai importantă era din acest punct de vedere Transilvania – teritoriul vechii Dacii asociat în imaginarul colectiv cu România întregită.

Revenind la actul unirii primei provincii românești cu România, sosirea în dimineața zilei de 26 martie/8 aprilie a prim-ministrului A. Marghiloman a reprezentat momentul hotărâtor în decizia Sfatului Țării de a adopta unirea condiționată a Republicii Democratice Moldovenești (R.D.M.) cu România.

Cei cărora astăzi nu le convine actul istoric din 1918 insistă asupra faptului că votul fusese „smuls” sub presiunea „baionetelor române” și, mai nou, ar fi fost îndreptat împotriva minorităților din Basarabia. Dar ace-

tea sunt pure speculații care pot fi ușor de combătut cu documente din arhivele vremii.

De fapt procesul-verbal al ședinței din 27 martie 1918 ne spune altceva: *„La orele 4 după amiază primul ministru, dl. Al. Marghiloman, însoțit de ministrul de război, general Hârjeu, și numai de funcționari administrativi civili, a fost primit în plină ședință a Sfatului și de la tribuna parlamentului a expus punctul de vedere al guvernului român [...] Primul ministru a declarat pe dată că, împreună cu reprezentanții guvernului român, se retrage din incinta adunării pentru ca deliberațiunea care va urma să se facă, în afară de orice sugestiu sau impunere, de Sfat. Miniștrii români s-au retras în mijlocul aclamațiilor”*⁹.

Mărturii despre dorința grupurilor minoritare din Basarabia de a deveni cetățeni cu drepturi depline ai României sunt *proclamațiile zemstvelor* din Bălți (3 martie 1918) și Soroca (13 martie 1918). De asemenea, o delegație a proprietarilor agricoli neromâni, condusă de P.V. Sinadino, se prezintă pe 6 martie la Regele Ferdinand I și cere unirea imediată a provinciei cu Țara Mamă. La fel și ucraineanul Podlesnîi, președintele asociației institutorilor din ținutul

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 309 din 30 martie/12 aprilie 1918, pp. 3.769-3.770.

Lăpușna, înaintează la sfârșitul lunii ianuarie 1918 o declarație de unire¹⁰.

Chiar și la nivelul singurului organ legiuitor și reprezentativ al populației din Basarabia – Sfatul Țării, interesele minorităților naționale din provincie erau reprezentate de deputați de diferite origini etnice: bulgari, ruși, ucraineni, găgăuzi, polonezi etc., reprezentând o pondere de 24% (33 de deputați din 136).

Unirea a fost votată de 86 de deputați, 3 se pronunță contra și 36 se abțin, iar 13 au fost absenți. Deși pe 27 martie/9 aprilie 1918 majoritatea acestora s-au abținut de la votul pentru unirea Basarabiei cu România, deputații minorităților naționale n-au creat un front comun anti-unionist, nici măcar în anii următori de după unire. Mai ales că atunci Rusia abandonase mica Republică Moldovenească Democratică în fața revizionismului Radei de la Kiev, iar în memoria recentă a respectivilor deputați încă mai erau vii imaginile dezastrului provocat de grupările bolșevizate ale armatei țariste aflate în retragere dezorganizată, acestea fiind ulterior alungate peste Nistru de diviziile generalului Broșteanu în ianuarie-februarie 1918. Totodată, trebuie să subliniez încă un aspect destul de important: deputații care s-au abținut de la vot nu au fost împotriva, ci pur și simplu nu primiseră

mandat să-și exprime poziția din partea congreselor regionale. Unirea fusese primită de deputații minorităților naționale drept „un fapt împlinit” sau „dat istoric”.

Evident că atitudinea minorităților naționale față de actul unirii provinciei cu România nu era unitară, ci mai degrabă ambivalentă, fiind semnalate și cazuri de opoziție clară. Dar dacă vom cerceta mai cu atenție documentele epocii, vom constata că acele mișcări aveau mai degrabă o nuanță pur ideologică/artificială, nefiind o caracteristică elementară pentru toate minoritățile naționale din Basarabia. În acest sens, la 7 martie 1919, congresul coloniștilor germani din Basarabia, ținut la Tarutino, hotărăște solemn: „Coloniștii germani basarabeni ca cetățeni ai statului român vor fi totdeauna credincioși Tronului și Statului”¹¹.

¹⁰ Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Editura „Știința”, Chișinău, 1992, p. 71.

¹¹ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, București, 1929, pp. 258-260.

Familii de găgăuzi din comuna Beșalma, sfârșitul secolului al XIX-lea
 Sursa: Mihail Ciachir, *Istoria găgăuzilor din Basarabia*, Chișinău, s.n., 1933, p. 16.

Printre aceste minorități în sudul Basarabiei întâlnim comunitățile etnice bulgară și găgăuză, încorporate în 1917 în componența Republicii Autonome Democratice a Moldovei (Basarabia), Republicii Democratice Moldovenești și mai apoi în componența României prin decizia Sfatului Țării, unde minoritatea găgăuză fusese reprezentată doar prin doi deputați, iar cea bulgară prin opt deputați. Singura voce discordantă fusese doar cea a unui comitet de bulgari și găgăuzi bolșevizați din Tighina care doreau să constituie o așa-numită „Republică a Bugeacului”, solicitând, în același timp, ca Basarabia să rămână în dependența directă

a Rusiei¹². În aceste condiții, nu putem întrevedea niciun fel de mișcare cu caracter „național” sau „cultural-istoric” a comunităților găgăuze; unii reprezentanți ai acesteia, provenind din mediile urbane și alfabetizați, manifestau mai mult preferințe pentru mișcările ideologice ale vremii, decât să schițeze noi proiecte politice (statale sau descentralizatoare) în favoarea găgăuzilor din Bugeac.

Aici trebuie să menționez și un alt episod important, și anume rezoluția zemstvei de la Akkerman (Cetatea Albă) de a alipi regiunea în componența Republicii Ucraina drept componentă constitutivă a unei Re-

¹² S. Bulgar, *Istoria i kultura gagauzov*, Chișinău, Pontos, 2006, pp. 292-293.

publici ruse și democratice. În cadrul congresului, găgăuzul V. N. Iskimji propusese crearea Republicii Autonome Bugeac în componența Rusiei, propunere de altfel respinsă din cauza abținerii reprezentanților populației germane din ținut¹³. Conceptul de Republica „Bugeac” este preluat ulterior de bolșevici în propaganda lor împotriva Sfatului Țării. Așa se explică și de ce ziarul de propagandă sovietică „Krassnaia Bessarabia” („Basarabia Roșie”) din RASSM scria în 1926 că „Bugeac nu recunoaște Sfatul Țării și Republica Moldovenească Democratică autonomă – se spunea în rezoluția adoptată de zemstva de la Akkerman care reunise reprezentanți ai așezămintelor țărănești, orășănești și de zemstvă – protestând împotriva intervenției militare a României în Basarabia, declarăm că Bugeacul va rămâne pentru totdeauna ca parte componentă a Rusiei, oricare va fi statutul ei de viitor, sub regim sovietic sau de alt tip”¹⁴. Desigur că vom constata și o contradicție în declarații, deoarece autonomia „Bugeac” nu avea cum să se materializeze fără o susținere a zemstvei de la Akkerman. Totodată, la nivelul comunităților bulgaro-găgăuze nu se întrevedeau atitudini și mișcări secesioniste sau iredentiste.

¹³ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei: acte și documente*, București, s.n., 1929, p. 215.

¹⁴ Feodor Angheli, *Ocerki istorii gagauzov – potomkov oguzov (seredina VIII – nacealo XXI vv.)*, Chișinău, s.n., 2007, p. 375.

Tot în sudul Basarabiei, câțiva soldați revoluționari de origine găgăuză se întorseseră în 1917 la vetre, încercând să-și promoveze ideile utopice în rândul populației din localitățile Bugeacului. De exemplu, în 1917 soldatul N. Filipov, originar din Vulcănești, alături de alți camarazi de front a organizat detașamente de țărani pe care îi instigase să confişte pământurile moșierilor pentru a le reîmpărți. Un alt personaj, A. Aleksandrov, de data aceasta membru al organizației eserilor, desfășura agitație ideologică în Comrat și Ceadâr-Lunga în octombrie 1917. Dacă în Comrat, populația se dovedise mult mai receptivă la mesajele sale politice, în Ceadâr-Lunga constată că găgăuzii, deși sunt un „popor harnic și serios”, din punct de vedere politic „... sunt ca niște copii. Cred în orice și oricine”¹⁵.

Constatăm astfel că „situația revoluționară” se prezentase cu totul diferit la nivelul comunităților găgăuze din sudul Basarabiei, unde influența curentelor ideologice era destul de diminuată, din cauza caracterului conservator și a lipsei alfabetizării. Tocmai de aceea, liderii revoluționari nu percutau cu nevoile și aspirațiile comunității, care își dorra mai mult să fie lăsată în pace, având o vie memorie privind repercusiunile războaielor ruso-turce de la sfârșitul secolului XIX.

¹⁵ S. Bulgar, *Istoria i kultura gagauzov*, Chișinău, Pontos, 2006, pp. 290-291.

Onisifor Ghibu avea să constate: „În lipsa unei pătri conducătoare naționale, conștiente de chemarea ei diriguitoare a destinului poporului «moldovenesc», aproape singurul factor care a determinat viața acestuia a fost, așadar, religia – în vreme ce în Vechiul Regat, în Transilvania și în Bucovina, în ultimele trei sferturi de veac, viața a fost determinată în partea cea mai mare de identitatea națională – culturală, politică și economică. [...] Basarabienii au fost preocupați exclusive de grijiile momentului, de mântuirea sufletului, de dobândirea păcii creștinești. În locul unui creștinism militant pus în slujba intereselor de viață din această lume, moldovenii au fost stăpâniți de un creștinism contemplativ, resemnat, plutind într-o vagă atmosferă de frăție generală și de transcendentalism fără înțelegere pentru marile probleme ale vieții moderne”¹⁶.

Vedem cum această „apatie politică” era identificată de corifeul ardelean la nivelul întregii populații din Basarabia, mai ales în rândul populației rurale. Parafrazându-l pe Mircea Vulcănescu, am putea constata că și la nivelul provinciei dintre Prut și Nistru exista „două Basarabii” – una rurală, majoritar românească (exceptând coloniile din sud) și una urbană (ete-

rogenă din punct de vedere etnic și cosmopolită).

În timpul acțiunilor militare de restabilire a ordinii duse de Armata Română, în zonele localităților Chislița-Prut, Cubei, Dezghingea, Bolgrad și Ismail sunt organizate detașamente de partizani conduse de lideri bulgari și găgăuzi. Aceste focare de revoltă sunt lichidate în scurt timp de către Divizia a XIII-a a armatei române, fără prea multe dificultăți. Cele mai crâncene lupte s-au dat pe străzile Tighinei, grupările bolșevice militarizate fiind respinse dincolo de Nistru peste trei zile.

Astfel, într-o notă informativă a poliției, din 7 iunie 1919, se menționează faptul că au fost descoperite organizații comuniste clandestine în județele Bender (Tighina), Cahul și Orhei¹⁷. În acest context, pot fi menționate și organizațiile comuniste din localitățile găgăuze ale județului Bender. De exemplu, în comuna Comrat fuseseră arestați 19 membri ai organizației comuniste, printre care se mai aflau foști ofițeri ai armatei ruse de origine rusă și moldovenească, precum și locuitori ai acestei comune, etnici ruși, găgăuzi și bulgari. Printre cei arestați din comuna Ceadâr-Lunga se număra și angajatul de la telegraf, care fusese

¹⁶ Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. I. Cluj, s.n., 1926, p. 187.

¹⁷ I. M. Bobeiko, *Kommunisticeskoe podpolie v Bessarabii 1918-1940. Sbornik dokumentov i materialov*, tomul 1. Chișinău, s.n. 1987, p. 112.

însărcinat să anunțe începutul unei răscoale țărănești antiguvernamentale. De asemenea, au mai fost descoperite și alte organizații clandestine în comunele Chirsovo, Beșalma, Cazacilia, Gaidari etc. Drept rezultat al măsurilor întreprinse de poliție, mișcarea bolșevică în comunitățile populate de găgăuzi fusese practic anihilată din fașă.

Un exemplu elocvent în această privință ne este oferit de procesul intentat participanților la revolta organizată de Uniunea Sovietică la Tatar-Bunar. Evident că primii pași ai operațiunii fuseseră reprezentați de crearea unor celule comuniste în sudul Basarabiei, devenind ulterior veritabile rețele de spionaj pe teritoriul României.

În perioada interbelică, propaganda sovietică avea câteva categorii-țintă de potențiali aderenți: muncitori, lucrători, meseriași, funcționari comerciali și chiar mici comercianți¹⁸. Motivele care-i determinau să se orienteze spre astfel de mișcări socio-politice țineau și de atitudinile antiromânești și de dorințele revanșarde față de statutul de „dominați”, fiind cândva „dominanți” în provinciile alipite (mai ales rușii, bulgarii și ucrainenii din Basarabia). În unele cazuri, mesajele

ideologice comuniste erau penetrante mai ales în rândul țăranilor lipsiți complet de mijloace de prelucrare agricolă, sau chiar de terenuri arabile, inclusiv țărani șomeri din mediile urbane, marginalizați de societatea românească. „Refugiul” ideologic trebuia să țină locul frustrărilor, de aceea „agitatorii” și „colportorii” comuniști trebuiau să fie cât mai persuasivi și să le vorbească grupurilor-țintă pe limbajul lor¹⁹. Totuși, în rândul comunităților găgăuze, categoriile sus-menționate reprezentau mai degrabă excepții și consider că, tocmai de aceea, printre minoritarii găgăuzi se găseau foarte puțini aderenți ai mișcărilor și organizațiilor politice de stânga, cu atât mai mult cu cât în spiritul populației găgăuze era adânc înrădăcinat sentimentul proprietății individuale – situație diferită oarecum de spiritul „colectivist” al țăranului rus, care era obișnuit cu un pământ ce aparținea comunității rurale, aceasta având sarcina să-l împartă membrilor săi (organizare comunitară cunoscută și ca „mirul rusesc”)²⁰. Mai mult, locuitorii din județe sudice ale Basarabiei erau bine informați și

¹⁹ Aici vorbesc despre limbajul specific utilizat de propagandiștii comuniști în timpul adresărilor către mase.

²⁰ „Mirul ruses” reprezintă un model de organizare rusească, de unde fusese extins în cadrul experienței comuniste asupra întregii Europe de Sud-Est. Despre conceptul de „comunism de stepă” folosit de E. Demolins; vezi Ilie Bădescu, *Istoria Sociologiei: perioada marilor sisteme*, Galați, Editura Porto-Franco, 1994, pp. 146-149.

¹⁸ Este foarte probabil ca un număr destul de neînsemnat de mici comercianți din Basarabia să fi simpatizat cu ideile comuniste din varii motive, în acest sens având exemplul Rusiei înainte de Revoluția bolșevică din octombrie 1917.

cu privire la colectivizările forțate de URSS, manifestând o atitudine reticentă față de orice idei de renunțare la propriile terenuri²¹.

CÂTEVA CONCLUZII

Desigur că, la nivelul comunităților rurale găgăuze și bulgare, legăturile primordiale (etnosimbolurile) se transmiteau în continuare pe cale orală, dar acestea nu au reușit să genereze o mișcare națională „de eliberare”. În primul rând, din cauza statutului lor de „coloniști pe pământurile țariste”, ceea ce presupune și existența unui sentiment mai puternic de loialitate față de autoritățile țariste, comparativ cu românii autohtoni, mult mai reticenți față de politicile autorităților. În al doilea rând, procesul de rusificare promovat de autorități (în toate cele trei nivele) prinsese rădăcini în aceste comunități, ceea ce a lăsat limba găgăuză pe planul doi; și să nu uităm că acea „conștiință și identitate comună” erau cu atât mai greu de constituit din moment ce lipsea așa-numitul „motor

²¹ În general, nici ideile partidelor de stânga nu au reușit să capete vreo importanță pe scena politicii. Drept dovadă, putem aduce rezultatele electorale ale Partidului Social Democrat în perioada interbelică: 1,81% în 1927, 3,25% în 1931 (+ șase deputați în Parlament), 3,38% în 1932 (+ șapte deputați), 1,26% în 1933 și 1,42% în 1937. Vezi Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Humanitas, 1999, pp. 474-478.

etnosimbolic” al statalității pre-moderne. Găgăuzii fuseseră permanent în contact cu alte grupuri etnice, ceea ce le-a diminuat destul de mult „conștiința insecurității societale”, acceptând tot mai mult „împrumuturi” de obiceiuri, cuvinte, arhitectură etc. Autoritățile țariste au reușit să le imprime *adstratul* național rusesc, afectându-le în mod substanțial identitatea găgăuză. Dar nici statul român nu avea structurat un „proiect politic” de integrare a acestor minorități, preferând în schimb politica de „românizare prin derusificare” prin intermediul școlii, armatei și a bisericii. Situația era și mai complicată în condițiile în care administratorii care ajung în Basarabia (fiind de trei tipuri – apostolii, aventurierii și pedepsiții) nu cunoșteau prea bine realitățile de pe teren, considerând Basarabia drept un teritoriu „rusc” sau „bolșevic”²², iar interacțiunea cu populația locală varia de la amicitie la inamicitate, înregistrându-se și o serie de abuzuri din partea autorităților române.

În final, trebuie să subliniez că găgăuzii, la fel ca bulgarii, manifestau mai degrabă o loialitate relativă față de statul român, fiind nemulțumiți de anumite excese de zel manifestate de unii reprezentanți ai autorităților pe parcursul perioadei interbelice. Astfel, interbelicul românesc, în raport cu populațiile găgăuză și bulgară, nu

²² Dan Dungaciu, *Basarabia după Unire. Un exercițiu de deconstrucție*, Historia, An XVI, nr. 170, martie 2016, pp. 24-31.

trebuie nici idealizat și nici prezentat în tușe negre. A prezenta realitățile vieții sociale, narativele identităților naționale, precum și secvențele procesului de „nation-building” într-o ma-

nieră cât mai neutră din punct de vedere axiologic este, probabil, cea mai bună abordare a oricărui cercetător preocupat de acest subiect.

***Nicolae Țibrigan** este doctor în sociologie, absolvent al masterului de Studii de securitate din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București. Începând cu 2017 este expert în cadrul Chamber of Excellence in International Affairs (CEIA) și asistent de cercetare la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

- „Monitorul Oficial”, nr. 309 din 30 martie/12 aprilie 1918, 3.769-3.770.
- Angheli, T. (2010). *Kratkaia istoria gagauzov* [Scurtă istorie a găgăuzilor]. Chișinău: Î.S. F.E.-P „Tipografia Centrală”.
- Bădescu, I. (1994). *Istoria Sociologiei: perioada marilor sisteme*. Galați, Ed. Porto-Franco.
- Bobeko, I. M. (1987). *Kommunisticeskoe podpolie v Bessarabii 1918-1940. Sbornik dokumentov i materialov* [Illegaliștii comuniști din Basarabia 1918-1940. Colecție de documente și materiale], tomul 1. Chișinău: s.n.
- Bulgar, S. (2006). *Istoria i kultura gagauzov* [Istoria și cultura găgăuzilor]. Chișinău, Ed. Pontos.
- Ciachir, M. (1933). *Istoria găgăuzilor din Basarabia*. Chișinău: s.n.
- Ciobanu, Șt. (1929). *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*. București: s.n.
- Ciobanu, Șt. (1992). *Basarabia. Populația, istoria, cultura*. Chișinău: Ed. „Știința”.
- Ciobanu, Șt. (coord.) (1926). *Basarabia. Monografie*, Ediția expoziției. Chișinău, Ed. Imprimeria Statului din Chișinău.
- Dungaciu, D. (2016). *Basarabia după Unire. Un exercițiu de deconstrucție*, Historia, An XVI, nr. 170, martie 2016, 24-31.
- Ghibu, O. (1926). *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*. vol. I., Cluj: s.n.
- Heinen, A. (1999). *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*. București, Ed. Humanitas.
- Nistor, I. (1944). „Așezările bulgare și găgăuțe din Basarabia”, în *Analele Academiei Române memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul XXVI, memoriul 13, București.
- Nistor, I. (1991). *Istoria Basarabiei*. Chișinău, Ed. Cartea moldovenească.
- Purici, Șt. (2011). *Istoria Basarabiei*. s.l.: Semne.
- Sixsmith, M. (2016). *Rusia: un mileniu de istorie*, trad. Eugen Popa și Justina Bandol. București, Ed. Humanitas.

Fondul și forma

„Caietele negre” ale lui Heidegger

Andrei MARGA

Filosofia lui Heidegger se bucură de multă vreme de notorietate universală. Piesele ei de rezistență – interogarea sensului structurii logice a gândirii, recuperarea unor abordări clasice ale sensului, readucerea în actualitate a privirii vieții pe linia împlinirii ei, inițiată de apostolul Pavel, punerea în valoare a metodei fenomenologice a lui Husserl, tematizarea din nou a ființei, originala examinare a existenței umane, reasumarea finitudinii în conceperea sensului vieții, chestionarea istoriei metafizicii, interogarea impactului tehnicii moderne asupra vieții oamenilor, restabilirea poeziei ca substanță a operei de artă – nu sunt puține. Ele au devenit între timp repere ale culturii. Dacă ar fi să identificăm personalitățile care alimentează în ultimă analiză reflecțiile filosofice de astăzi, atunci, alături de apostolul Pavel, Confucius, Toma, Kant, Hegel, Marx, Kierkegaard, Nietzsche, Peirce, Husserl, Wittgenstein și inițiatorii dataismului de dată recentă, se află și Heidegger.

De acest ansamblu a rămas legată, însă, participarea filosofului la o politică ce a țintit la destrucția democrației moderne. Se știa de mult că Heidegger a exprimat cu diferite prilejuri idei convergente cu Hitler, deja în anii douăzeci. El a fost instalat ca rector al Universității din Freiburg im Breisgau de către naziști. Discursul său la preluarea funcției, *Die Selbstbeauptung der deutschen Universität* (1933), își asumă teme ale propagandei naziste. Se mai știe că Heidegger a elogiât în termeni exaltați național-socialismul lui Hitler, că l-a susținut pe Führer în campania electorală și a chemat studențimea și populația să-l urmeze. Heidegger a părăsit funcția de rector nu din alt motiv decât cel al nepriceperii administrative. El s-a retras în catedră, dar a pledat continuu pentru național-socialism și a plătit cotizația de membru al partidului până în 1945, la prăbușirea Germaniei hitleriste. Când, după război, a fost intervievat, a exprimat, la un moment dat, opinia că nu ar mai subscrie în favoarea nazismului, dar a refuzat să retracteze

ceva. Și-a retipărit scrieri ale anilor treizeci refuzând orice notă critică.

Mai cu seamă în anii optzeci a avut loc un nou val al discuției internaționale pe întrebarea: cum se conciliază o filosofie de referință universală cu adeziunea la o politică ce a trimis de la început oponenții politici în lagăre, iar apoi a diabolizat o întreagă comunitate și a trimis-o la exterminare. Lagărele organizate în acest scop au și rămas cea mai industrializată omorâre de ființe umane din istorie.

Și atunci și mai târziu s-au confruntat două interpretări: una crede că este vorba de un pasaj neglijabil din evoluția unui mare filosof, a cărui filosofie ar fi fost neatinsă de tribulațiile politice, alta consideră că întreaga filosofie a lui Heidegger este străbătută de teme și rezolvări tipice național-socialismului lui Hitler. Unii absolvă filosofia lui Heidegger – cum se petrec lucrurile în preluarea, prea puțin informată, de la noi, unde se mai operează cu iluzia filosofării rupte de restul activităților umane – alții o incriminează total și inflexibil.

O ieșire bine așezată pe date din controversa celor doi poli am dat mai demult (vezi și Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Compania, București, 2016, pp. 354-362). Cel mai recent am arătat că cine compară cu scrupulozitate „apărarea” lui Heidegger din interviul din 1966 și din textul *Rectoratul* cu reconstituirile exacte, operate între timp

de istorici demni de încredere, poate ușor sesiza contradicții. „Este probabil ca cercetările de arhivă să aducă într-o bună zi lumină deplină asupra faptelor aflate în litigiu. Un lucru este însă limpede: implicarea lui Heidegger în politica și ideologia național-socialismului a fost mai mult decât «pasageră» și, în general, mai mult decât au sugerat unele afirmații ale sale. Implicarea sa ideologică a fost de durată și profundă, chiar dacă Heidegger, în mod clar, nu poate fi pus în vreun fel pe același plan cu un Bäumler, Krieck și alți «filosofi» ai partidului”. Am mai spus că „tocmai în virtutea mijloacilor ce intervin inevitabil în unitatea dintre gândire și acțiune, nu putem preciza, fără resturi, semnificația unei filosofii pe planul acțiunii nemijlocite a autorului ei. ...semnificația filosofiei sale nu se lasă nicidecum epuizată în [acțiuni], după cum nici invers: nu putem lua această semnificație de-a dreptul ca dispensă de la a reține datele incomode ale biografiei sale”.

Iată însă că cercetările de arhivă la care trimiteam au venit, cel puțin în mare parte! Au venit din abundență, peste orice așteptare, încât multe nedumeriri și îndoieli s-au risipit. Au venit odată cu publicarea, începând cu 2014, a *Caietelor negre* ale lui Heidegger – foarte probabil cea mai amplă scriere a filosofului (ea va ocupa aproape opt volume!) și una dintre scrierile neobișnuite al filosofiei dintotdeauna (în care un autor își

explicitatează pe larg opțiunile!). În nici o altă scriere Heidegger nu s-a exprimat mai detaliat asupra poziționării filosofiei față de evenimentele timpului în care a trăit. În nici o altă scriere el nu a legat mai direct filosofarea sa de ceea ce se petrecea în viața societății. În nici o altă scriere el nu a solidarizat mai strâns filosofia cu acțiunea. În nici o altă scriere Heidegger nu a prezentat mai net afilierea sa la național-socialism și sprijinirea directă a acțiunii Führerului. În nici o altă scriere nu este mai vastă supraputerea filosofării sale cu temele propagandei național-socialismului – incluzând, desigur, cartea de căpătâi a acesteia, *Mein Kampf* (1923), a lui Hitler.

Acum, după publicarea *Caietelor negre*, urcă pe scenă întrebarea dacă filosofia lui Heidegger a evoluat, înainte și după legătura cu național-socialismul, și cum a făcut-o. Profilul său de gânditor se lămurește, însă, fără echivoc. După apariția *Caietelor negre* devine limpede că Heidegger este filosoful reactiv la slăbirea componentei greco-presocratice, odată cu ascensiunea iudeo-creștinismului în Europa, din perspectiva unei filosofii a scoaterii din uitare a „ființei”, care atacă modernismul, creștinismul, iudaismul și americanismul și-și elaborează o „meta-politică” ce ia național-socialismul anilor treizeci ca subiect al unei noi politici. Adam Smith a luat liberalii, Hegel rațiunea umană, Marx

proletariatul, Husserl intelectualii, Dewey cetățenii ca subiecți capabili să scoată societatea modernă din crize. Heidegger îmbrățișează evident național-socialismul fasonat de universități.

Pentru a da seama de anvergura noutăților pe care *Caietele negre* le-au adus pe scena actualității, este destul să spunem că, imediat după apariția acestei scrieri necunoscute, s-a trăit un șoc. Precaut, editorul a publicat o carte (Peter Trawny, *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, 2014) de explicitare a situației din anii treizeci, când începea scrierea *Caietelor negre*. În 2014 președintele societății internaționale „Heidegger”, actualul titular al filosofiei de la Tübingen, Günther Figal, și-a depus demisia și a luat distanță de Heidegger. La Freiburg im Breisgau se discută schimbarea denumirii catedrei pe care a ocupat-o filosoful. Editura Vittorio Klostermann se simte înșelată. Editori din diferite țări ai lui Heidegger și-au schimbat opiniile. În Franța, de pildă, după ce s-a publicat o carte de elogiere a lui Heidegger (Philippe Arjakovsky, Francois Fedier, Hadrien France-Lanord, eds, *Dictionary Martin Heidegger: Vocabulaire polyphonique de sa pensee*, Paris, 2013), autorii sunt stupefiați să vadă că Heidegger a creditat încropeli ale serviciilor secrete țariste. Heideggerieni de marcă se simt datori să ia poziții. În SUA, Germania și Franța au avut deja

loc reuniuni speciale: în 2014, la New York, sesiunea *Heidegger's Black Notebooks*, organizată de Richard Wolin; în 2015, în Wuppertal, în organizarea lui Peter Trawny, conferința *Heidegger und die Juden*; în 2015, la Paris, în organizarea lui Bernard-Henry Levy, dezbaterea *Heidegger et les Juifs*, pentru a lămuri lucrurile. În Germania s-au publicat deja volume de analiză precisă și completă (de pildă, Marion Heinz, Sidonie Keller, Hrsg., *Martin Heideggers „Schwarze Hefte”. Eine philosophisch-politische Debatte*, 2016). Unii filosofi de azi consideră *Caietele negre* drept „cea mai importantă operă” a lui Heidegger în succesiunea lui Nietzsche, cu toate implicațiile distanței în istorie. Iar intervențiile continuă.

Ce s-a întâmplat de fapt? Despre ce este vorba?

Se știe că, prin decizia aliaților, în urma capitulării necondiționate a Germaniei hitleriste, din 1945, Heidegger a fost scos de la catedră și că, abia la intervenția unor Sartre, Hannah Arendt și a altor admiratori, celebrul filosof a fost scutit de a compărea într-un tribunal ce-i judeca pe susținătorii care au justificat nazismul prin scrieri influente. Într-un moment de nemulțumire, Heidegger a mărturisit asistenților săi că „la un moment dat va da drumul pisicii din sac”. Probabil, se referea la *Caietele negre*!

La începutul anilor șaptezeci, filosoful a inițiat și a orientat el însuși

ediția operelor sale, acum mult citată *Gesamtausgabe*. Intenția sa, după ani de izolare de viața publică, nu era un secret: Heidegger voia să aducă filosofia sa, ca explorare a cursului lumii, cu toate datele ce o însoțesc, în avanscena culturii mondiale, publicându-și întreaga operă. Rezonanța mondială a lucrării *Ființă și timp* și a altor scrieri era, desigur, promisiunea unui nou succes.

Sesizând anvergura neobișnuită a proiectului *Gesamtausgabe*, Ernst Jünger, cu care Heidegger a avut, cum se știe, poziții comune în anii treizeci, l-a felicitat, în 1974, pentru *opusul magnum* al vieții lui, care urma să-l plaseze în centrul interesului. Având ascendență în inițiativa autorului, ediția, trebuie spus, nu este o ediție critică, cum se face de obicei cu operele trecutului. Heidegger nu ar fi acceptat. El a cerut ca în ultimele volume din *Gesamtausgabe* să se publice *Caietele negre*, o carte elaborată pe parcursul aproape tuturor anilor săi de viață filosofică.

Caietele negre sunt o carte, trebuie accentuat, scrisă de Heidegger, nu compusă ulterior, de alții, cum s-au petrecut lucrurile la Nietzsche, cu *Voința de putere*. O carte, așadar, autorizată de Heidegger și care este de luat ca atare, ca expresie a ceea ce a gândit, chiar dacă, în fața aserțiunilor ei, multe interpretări cad.

Fiul lui Heidegger, ca legatar al lăsamântului acestuia, a decis însă, în

anii din urmă, să publice fără amânare *Caietele negre*. Deja unele fragmente ajunseseră la cunoștința publicului, încât amânarea publicării nu mai avea rost. Ca urmare, *Caietele negre* se pun la dispoziția cititorilor, în premieră, odată cu volumele de la 94 la 101 din impozanta *Gesamtausgabe*.

Heidegger însuși a pus reflecțiile sale, consemnate în caiete de note învelite în mușama neagră, sub titlul *Caiete negre (Schwarze Hefte)*. Este greu de stabilit, chiar și după citirea lor, despre ce fel de însemnări este vorba – filosoful vorbind de „valuri (Winke)”, „instrucțiuni (Anweisungen)”, „reflecții (Überlegungen)”, „notații (Anmerkungen)” și ordonând reflecțiile sale cronologic și numerotându-le, aidoma lui Nietzsche. Trei volume de caiete sunt din 1931-1941 și formează materia volumelor 94-96 din *Gesamtausgabe*. Volumul 97 din *Gesamtausgabe* conține al patrulea caiet, cu însemnările din 1942-1948. Caietele de după 1948 vor ocupa volumele 98-101 din *Gesamtausgabe*. Nu este deocamdată clarificată situația caietului prim, cel din 1930-1931.

Caietele negre sunt texte pregătite pentru tipar deja de Heidegger însuși. Filosoful nu a acceptat că ar fi vorba de aforisme sau de altceva în categoriile uzuale ale scrisului, ci le-a catalogat drept „gândire a istoriei ființei (seyngeschichtliches Denken)” – o categorie nouă a scriiturii filosofice și

larg culturale, pe care vrea să o creeze și să o propună.

Se cuvine precizat că aceste caiete nu sunt singura sursă nouă, ce se adaugă șirului de scrieri deja consacrate, cu privire la gândirea lui Heidegger, și care se cuvin parcurse de cel care vrea să se exprime la obiect. Unii (Hassan Givsan, *Heidegger – das Denken der Inhumanität. Eine ontologische Auseinandersetzung mit Heideggers Denken*, 1998) chiar spun că aproape tot ce este în *Caietele negre* se află în prelegerile deja publicate ale lui Heidegger. Este adevărat, dar în *Caietele negre* raportarea la evenimente este mai directă și mult mai amplă, din unghiuri multiple. Prelegerile nu epuizează *Caietele negre*.

Se cuvine menționat, de asemenea, faptul că nu se mai poate face abstracție de extraordinar de voluminoasa și îngrijita corespondență a lui Heidegger, care, la rândul ei, lămurește, nu odată intuitiv, cu forța exemplurilor concrete, ce a gândit și felul în care a gândit. Este vorba, până în clipa de față, de volume precum: J. Storck, Hg., *Martin Heidegger, Elisabeth Blochmann, Briefwechsel 1918-1969* (1989) – în care filosoful se lansează în atacarea catolicismului; U. Ludz, Hg., *Hannah Arendt, Martin Heidegger, Briefe 1925-1975* (1998) – care lămurește un capitol de istorie trăită a filosofilor; Gertrud Heidegger, Hg., «*Mein liebes Seelschen!*» *Briefe Martin Heideggers*

an seine Frau Elfriede 1915-1970 (2005) – care aruncă lumină asupra exprimărilor în viața privată, filosofic relevante, ale celebrului autor; Martin Heidegger, Kurt Bauch, *Briefwechsel 1932-1975* (2010) – în care Heidegger recunoaște că a folosit uneori termenii filosofici centrali, precum „ființă (Sein)” și „existent (Seienden)”, numai ca „acoperire” a unor conținuturi concrete; Marion Heinz, *Geheimen Briefe*, în „Hohe Luft”, 3, 2015, care cuprinde scrisoarea în care, în 1931, Martin Heidegger recomanda stăruitor fratelui său să citească *Mein Kampf* și să creadă în Führer. Și aceste volume de corespondență se află deja în dezbaterile internaționale asupra gândirii heideggeriene și sunt indispensabile în efortul de înțelegere a acesteia.

Caietele negre permit, în orice caz, o privire mai amplă și mai precisă în „laboratorul” gândirii lui Heidegger și înțelegerea mai exactă a tezelor sale, fie și numai detaliindu-le sau indicând contextul ce le conferă sensul. A fost un fapt de cultură foarte important că și la noi s-a tradus scrierea majoră a lui Heidegger – începând cu ediția lui Dorin Tîlincă și Mircea Arman din 1986, autorizată de legatarul moștenirii heideggeriene. Între timp, însă, mulți se încumetă să-l reia pe Heidegger comentând superficial, traducând aproximativ, interpretând arbitrar lucrări. Lecturile fiind parțiale și cam aleatoare, nu se dă o imagine fidelă gândirii acestuia. Se înțelege,

nu tot ceea ce s-a scris în timp despre Heidegger trebuie revizuit, căci au fost multe comentarii care, fie și necunoscând *Caietele negre*, care stăteau în arhivele de stat de la Marbach, au înțeles substanța filosofică, orizontul istoric și politic al filosofiei lui Heidegger și l-au explicat fără rețineri. Dar foarte multe comentarii, traduceri, interpretări nu au dat seama de acestea și, prin forța lucrurilor, rămân la distanță de efectivul Heidegger.

În ceea ce s-a publicat până acum din *Caietele negre* (suntem la volumul 98 din *Gesamtausgabe!*) sunt conturate cu destulă energie o seamă de teze sau, mai curând, complexe de teze. Fiecare se adaugă sau măcar adaugă ceva deja cunoscutei filosofării a autorului scrierii *Sein und Zeit* (1927) – pe care cel mai impozant filosof de astăzi, Habermas, o socotea „principalul produs filosofic” al secolului anterior. Aceste scrieri le-am examinat într-un studiu monografic (vezi Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, 2017) și nu le reiau. Socotindu-le cunoscute, aici mă refer doar la zece complexe de teze, care sunt coloana vertebrală a *Caietelor negre* publicate până în acest moment, care particularizează filosofia heideggeriană și care, prin forța lucrurilor, provoacă reacții și astăzi. Reacții filosofice, dar și reacții politice, civice, etice.

Primul complex de teze privește filosofia ca disciplină. Nu evoc aici

ceea ce se știa din scrierile anterioare ale lui Heidegger, incluzând *Sein und Zeit* (1927), cu privire la conceperea filosofiei. Este de observat, însă, că în *Caietele negre* prevalează și mai mult voința de delimitare a filosofiei proprii pe harta istoriei filosofiei și a gândirii contemporane. Această voință pleacă de la o diagnoză netă. „Ce este omul astăzi? Este, cât el valorează. Iar el valorează atât cât dă suma extrasă din răspunsurile la multe chestionare despre el – omul este rezultatul unui sistem de calcul (Verrechnung) uriaș, lățit asupra lui – victimă a cartotecii. Poate fi încă împins acest om la un Dumnezeu, sau mai clar întrebat: se vrea încă să se ajungă la un Dumnezeu în cercul ceșos al acestui om?” (GA 94, p. 392). Cu această situație critică are a se confrunta filosofia.

Drept consecință, ea, filosofia, se află în fața unor „mari decizii spirituale: confruntarea cu creștinismul și întreaga filosofie occidentală și o clară atitudine față de ele; confruntarea cu Nietzsche; relația creativă – nu doar organizatoare, cu tehnica; noua lume europeană; lumea Pământului ca atare. Toate aceste cinci decizii sunt una, a ființei (Seins), care este, în același timp, cea care privește întreaga istorie occidentală. Domeniul deciziei abia trebuie creat” (GA 94, pp.178-179). Filosofia are astfel a se ocupa de evenimentele ce se petrec în lumea din jur. „Filosofarea: disoluția formativă a evenimentelor lumii” (GA

94, p.29). Numai o asemenea filosofie mai este actuală.

Înainte de orice, filosofarea are oricum de rupt (abbrechen) cu tradiția, căci aceasta nu este nicidecum la nivelul noilor nevoi. „Spunem prea mult despre dezmembrarea neesențialului, spunem prea puțin despre afirmarea puterii (Ermächtigung) esenței” (GA 94, p. 76). În fapt, se trăiește în „uitarea ființei”, și chiar din această „uitare”. De aceea, „adevărul filosofiei – inclusiv ca posibilitate – a dispărut complet din ființarea umană actuală” (GA 94, p.235). S-a pierdut legătura cu „pământul” pe care se trăiește, situația fiind de „absență a pământului propriu (Bodenlosigkeit)”, iar filosofia este chemată să aducă situația la normal stârnind reflecția istorică.

Aceasta, „reflecția istorică (geschichtliche Besinnung), este efectivă desprindere de ceea ce este istoric exterior (Historischen)” (GA 94, p. 398). „Filosofia” ce se face în timpul nostru este doar o folosire abuzivă a termenului de filosofie. Ea nu este decât „prelucrarea doctă, epigonală a ceea ce a fost până acum”, „romantică ce slăbește” energiile, „scolastică de partid”, fără aderență la ființă și la istoricitatea ființării umane (GA 94, p.405). Filosofia are de oferit acum „gândire (Denken)” pentru un „nou început” – acesta este imperativul sub care stă.

Al doilea este complexul ce începe cu teza că s-a ajuns într-o „situație” is-

torică de disoluție gravă, în care omul încă nu s-a regăsit pe sine. Suntem, ca oameni, după o lungă „uitare a ființei (Seinsvergessenheit)” (GA 97, p. 164). Iar această „uitare a ființei” a antrenat cu sine „uitarea vieții” și „uitarea lumii”. „Omul trebuie să revină la sine!” proclamă Heidegger (GA, 94, p. 5).

Dacă, așa cum se știe, la Kant întrebările erau: ce pot să cunosc? ce trebuie să fac? ce-mi este îngăduit să sper? ce este omul?, la Heidegger întrebările filosofiei sunt alte patru: cine suntem noi? de ce ar trebui să fim? ce este existentul (Seiende)? de ce se petrece ființarea (Sein)? (GA 94, p5). Filosoful reafirmă și în *Caietele negre* că în scrierea sa majoră, *Sein und Zeit*, este vorba de „o încercare cu totul neîncheiată de a ajunge la temporalitatea ființării umane (Dasein) pentru a relua problema ființei ce ne vine de la Parmenide” (GA 94, p.9). A o relua, dar cu o perspectivă nouă – cea a „afirmării puterii ființei (Ermächtigung)” – este un alt imperativ pentru filosofie.

Al treilea complex pleacă de la teza că s-a intrat în „reconstrucția lumii”. „Die Welt ist im Umbau” (GA 94, p. 26) – acesta devine leitmotivul lui Heidegger deja înainte de anii treizeci. Nu se poate concepe altfel lumea, în cea mai largă accepțiune, decât ca o „lume a lumilor (eine Welt der Welten)”, iar acum ne aflăm în începutul uneia, la „al doilea început”,

care ne repune în „relație cu istoria” (GA 94, p. 210). Căci nu mai avem „zei (Göttern)” și nici „lume”. Suntem, de fapt, într-o „nonlume”, din care este cazul să ieșim printr-o „distrugere (Destruktion)” a ceea ce este. „Această transformare destructivă («Destruktion») trebuie să treacă mai presus de orice printr-o altă confruntare cu ceea ce este creștin și modern și cu primul «sfârșit», dar și cu marele joc intermediar (Kierkegaard și Nietzsche) – căci aici este înrădăcinat totul” (GA 94, p. 213). Trebuie bine înțeleasă relația: „Epoca nu este fără zei deoarece noi am devenit prea lumești și, de aceea, fără Dumnezeu, ci pentru că nu avem o lume, ci numai o confuzie a ființei (Seins). O concepție asupra lumii (Weltanschauung) nu este decât un expedient și trebuie să se destrame dacă nu devine întemeiere a lumii” (GA 94, p. 218). Avem acum nevoie de „o întemeiere gânditor-poetică a ființării umane (eine denkerisch-dichterischen Gründung des Daseins) – singura care ne scoate din imperiul doar al „posibilităților”, la care le îndeamnă mereu gândirea calculator-matematică dominantă, și ne poate reda siguranțele (GA 94, p. 224).

Deocamdată „totul este fără pământ sub picioare și fără scop; dacă în general un pământ și un scop pot cu adevărat exista și aștepta” (GA 94, p. 235). Nu se poate merge înapoi, în trecut, ci doar înainte, cu schimbările cele mai radicale, punând în față

„ceea ce ajută la unitatea poporului” (GA 94, p. 236). Ființarea umană nu este detașabilă de „popor”, căci „ființa” ei este astfel alcătuită. Heidegger ne cheamă „să nu mergem mai departe pe calea decesului, dar nici înapoi în ceva anterior, ci să ieșim cu totul de pe calea actuală cu un al doilea început – în secretul, simplitatea și «sfârșitul» său” (GA 94, p. 236). Chiar Europa resimte această nevoie.

Al patrulea complex are în față teza că filosofi, cercetătorii, cei angajați în decizii politice „uită ființa (Sein)”. Toți sunt acaparați de datele „existentului (Seiend)” până la a pierde din vedere „ființa”. În chiar felul lor de a proceda este angajată „uitarea ființării”, inclusiv a „ființării umane”. „Uitarea ființei este drapelul neînhibat prin care totul lărgește golul” (GA 94, p. 76).

Mișcându-se fără ezitare pe terenul politicii timpului, Heidegger consideră, în *Caietele negre*, că toate curentele de viață modernă trăiesc, ca și filosofii existente, din resturile metafizicii occidentale intrată, deja cu Nietzsche, în iremediabil declin. „Ceea ce este astăzi – cu această expresie nu gândim o anumită «concepție» politică generală sau vreo «politică culturală» – ci situația europeană în ansamblul ei, în curentele și contracurentele ei. Iar hotărâtor este faptul că peste tot are loc o prăbușire în «metafizica» de până acum, iar formula omului ca *animal rationale* – ca animal înzestrat

cu rațiune, este reafirmată (rasă și rațiune)” (GA 94, p. 370).

Lui Heidegger, din *Caietele negre*, îi este proprie aducerea la același numitor a curentelor polare: și creștinismul și rasismul, și romanticismul slăbit și „afaceriștii” cu produse spirituale (GA 94, p. 371), și recursul la istorie și invocarea tehnicii (GA 95 p. 100), și istorismul lui Hegel și filosofia „voinței de putere” a lui Nietzsche (p. 310), și liberalismul și comunismul (p. 154), și bolșevismul și socialismul autoritar al nazismului și fascismului italian (GA 96, p. 109), și jonglerii financiare din Republica de la Weimar și propagandistii național-socialismului (p. 234) trăiesc din resturile metafizicii. Heidegger câștigă o radicalitate neobișnuită a abordării trecând peste diferențe, oarecum în spatele lor, socotindu-le doar resturi ale unei metafizici epuizate.

Al cincilea complex de teze privește nevoia unei „metapolitici” – a unei discipline noi pe harta filosofării. „Metafizică drept metapolitică” (GA 94 p. 116) este linia căutărilor lui Heidegger din *Caietele negre*. „Metafizica ființării umane trebuie să fie adâncită conform structurii ei lăuntrice și extinsă într-o metapolitică a poporului istoric (geschichtlichen Volkes)” (GA 94, p. 124). Heidegger este de părere că explorarea „ființării umane (Dasein)” duce în mod necesar la „metapolitică” și că aceasta din urmă este încheierea obligatorie a filosofiei. El vorbește

despre „sfârșitul filosofiei. Noi trebuie să aducem filosofia la sfârșit și, cu aceasta, să pregătim ceva cu totul diferit – metapolitica. Corespunzător, trebuie să se petreacă schimbarea științei” (GA 94, p. 115).

În *Caietele negre* este vorba de o disciplină, „metapolitica”, care-și asumă rezultatele noii abordări a ființei (Sein) din *Sein und Zeit*, plecând de la ființarea specific umană (Dasein) și de la plasarea acesteia în orizontul temporalității, și care părăsește energetic ceea ce s-a conceput până acum. „Proiectul ființei ca timp depășește tot ceea ce a fost până acum în ființare și gândire; nu idee, ci sarcină; nu soluție, ci legătură. Proiectul nu devine spirit pur, ci deschide și leagă mai întâi sângele și pământul cu disponibilitatea la acțiune și capacitatea de a face cu capacitatea operei” (GA 94, p. 127). Universitatea însăși este chemată să exprime această schimbare de proporții istorice (GA 94 p. 126), care este sinonimă cu denunțarea fără ezitare a două linii de gândire: cea care „a trivializat” deja „înțelegerea antică a ființei” în concepția creștină și secularizarea acesteia, și cea care a matematizat cunoașterea sub pretextul certitudinii, al demonstrabilității și obiectivității. „Amândouă sunt legate lăuntric și doar filosofia le poate arunca în aer din temelie și înlocui în mod productiv” (GA 94, p. 55). Ora este a unei conceperii a ființei ca potențare,

ca „afirmare a acesteia ca putere (Ermächtigung)” (GA 94, pp. 39-47).

Programul practic conceput de Heidegger arată astfel: „scopul propriu-zis, dar cel mai îndepărtat: măreția istorică a poporului în obținerea și formarea puterilor ființei. Scopul mai apropiat: revenirea la sine a poporului din rădăcina sa și din preluarea sarcinii sale de către stat. Scopul cel mai apropiat: crearea provizorie a comunității poporului – drept sinele poporului. Muncă și conducere. Scopul cel mai imediat: capacitatea de ființare umană (Daseinsfähigkeit) și capacitatea de muncă a tuturor compatrioților (Volksgenossen) – crearea bucuriei muncii și a noii voințe de a munci” (GA 94, p. 136).

Al șasea complex de teze este cel al revenirii de la istoria risipirii în lucruri (Histoire) la istoria proprie (Geschichte) ca prelungire a „ființării umane (Dasein)”. „Cel mai adânc temei al stării actuale a lumii, determinate occidental, a mobilizării fără țel, încurcate în sine, fără scrupule, vânând «mobilizarea» din progres în progres a ceea ce este dat și a cuprinderii întregii ființări umane în aceasta – este abandonul ființei – trecerea pe lângă adevărul ființei...” (GA 94, p. 339). Tocmai cu „abandonul ființei (Seinsverlassenheit)” avem de a face în istorie, iar revenirea la istoria proprie (Geschichte) este imperativă. „Noi suntem slăbiți, necreativi și fără curaj sau am devenit imitativi exteri-

or ca urmare a istoriei (Histoire) – noi mai putem fi salvați doar prin ceea ce se opune falsificării – prin istorie proprie (Geschichte) – și, de aceea, trebuie să lăsăm aceasta să devină mai întâi putere ce acționează în prealabil. Aceasta este ea însăși o creație – care în istorie (Geschichte) – nu doar în simplul trecut – aduce să lumineze un nou soare” (GA 94, p. 267).

Lipsesc deocamdată „marii corupători (Verführers) ai spiritului”, dar cei mijlocii, precum Romano Guardini, scrie Heidegger, se joacă cu posibilitățile spiritului în manieră „modernă”, fără să pună vreo „întrebare esențială”. Se confirmă astfel că „există chiar la cei de mărime medie printre leneșii și oboșiții gândirii aparența «creativității», dar totul nu este în cele din urmă decât o imitare foarte nimerită a ceea ce au «practicat» în felul lor deja părinții bisericii și apologeții primelor secole creștine (GA 94, p. 345). Se trăiește pe scară mare de fapt din mărunțisuri și din aranjamente de pe o zi pe alta. „Această epocă nu este sub nici un aspect măreață – dar înfricoșător și unic este evenimentul ascuns cu care trebuie să se articuleze toate mașinațiile (Machenschaften) sale. Măreț este în această ascundere faptul că o istorie împinge la sfârșit și cere trecerea punții” (GA 94, p. 351).

Au loc progrese în jur, desigur, dar acestea stau pe ceva de la început fragil. „Progresul se sprijină pe

uitarea crescândă a ființei pe baza exploatării mereu mai descurcărețe și mai arbitrar calculatoare a naturii; curând și natura vie va deveni atât de îndepărtată, încât va fi preluată în cleștele planificării și distrusă” (GA 94, p. 388). S-a ajuns la expansiunea „mașinațiilor (Machenschaften)” pe seama realizărilor propriu-zise ale oamenilor și în dauna conștiinței istorice. „Mașina și mașinația nu cunosc nici memoria și nici amintirea. Acolo unde domnește mașinația – iar aceasta domnește cel mai puternic și mai mult acolo unde ființarea umană (Dasein) trebuie să fie preluată și dusă înainte prin «concepții despre lume» – se extinde mai curând aparența amintirii istorice” (GA 94, p. 296). „Mașinațiile” înlocuiesc marile „decizii” de viziune, spirituale.

Al șaptelea complex de teze din *Caielele negre* privește poziția „poporului”. Teza lui Heidegger este că „ființarea umană (Dasein)” este cuprinsă în „popor (Volk)” și determinată de acesta. La Heidegger „ființarea umană (Dasein)” este în „popor”, este cu „poporul”, este „völkisch” sub orice aspect. Desigur, „poporul” este o chestiune nu de număr, ci de desfășurare a „adevărului ființei (Wahrheit des Seyns)” și de configurare în raport cu acest adevăr. Nu de altceva – biologie sau interese (GA 94 pp. 337-338)! Un popor presupune un „acord fundamental” plecând de la „starea de necesitate (Not)” în care

se află. Fiecare membru al comunității care este „poporul” trebuie să cunoască această necesitate așa cum este și să o facă accesibilă fiecăruia din jur. Acesta este primul pas al eliberării pentru ieșirea din „uitarea ființei (Sein)”.

Cei care „poetizează gânditor și gândesc poetic (Dichten-Denkenden și Denken-Dichtende)” au rolul determinant pentru un „popor”. Trebuie gândit ca unul, nu ca altul (GA 94, p. 28). „Gândirea este gândire abia atunci când a devenit insensibilă contra științelor și a oricărui fel de arte. Căci ambele depind de metafizică” (GA 97, p. 298). Hölderlin întruchipează cel mai bine ceea ce contează cu adevărat în istorie.

Mulțimea oamenilor face indispensabile, desigur, sisteme juridice și morale în societate, dar hotărâtoare pentru „popor” rămâne asumarea „adevărului ființei (Sein)”. Democrația se realizează cu „ființe care vor să trăiască (Lebenswesen)”, dar mai este de urcat o treaptă – cea a „ființelor care-și asumă ființa (Seinswesen)”. Acestea sunt la un etaj deasupra democrației.

Al optulea complex de teze se referă la relația intimă a ființei cu „istoria proprie (Geschichte)” a oamenilor. „Ființarea (Sein)” se petrece prin „existent (Seienden)”, adică trece în condițiile spațiului și timpului și urcă la conștiința istorică a unui „popor”. Heidegger leagă conștiința istorică, unitatea cu pământul propriu și reflecția

într-un întreg pe care îl folosește pentru a adresa o critică modernității. El acuză lipsa conștiinței istorice (Geschichtlosigkeit), absența legăturii cu pământul (Bodenslosigkeit) și amputarea reflecției (Besinnungslosigkeit) (GA96, pp. 131, 159) ca tot atâtea lacune antrenate de „istorie (Histoire)”, tot mai acut în epoca modernă. Grave sunt fiecare, dar Heidegger insistă în *Caietele negre* asupra „legăturii prin naștere cu pământul (Bodenständigkeit)” – a „celui care vine din acel pământ, se hrănește și stă pe el” (GA 94, p. 38). El folosește în descriere termenii „sânge (Blut)” și „pământ (Boden)” din terminologia național-socialismului și pune propria filosofie din *Sein und Zeit* în slujba unei revelații a „adevărului ființei” ce merge până la a face temă din „sânge” și „pământ”. Ocazional el este ironic la adresa folosirii celor doi termeni, dar fundamental și-i asumă.

Mai mult, Heidegger vede în „rasă” o „condiție necesară și exprimată nemijlocit a ființării umane istorice” (GA 94, p. 189) și își însușește și mai larg viziunea național socialistă a timpului. Tot ocazional el ironizează excesele biologiste (GA 94, p. 233), dar nu iese în fapt dintr-un orizont rasist. El consideră că popoarele trăiesc inexorabil după „principiul rasial” (GA 96, p. 56), după ce leagă „rasa” de „sânge” și „pământ” și de „istorie (Geschichte)” și caută să o repereze în decizii politice. El dă o conceptualizare a isto-

riei ce rupe evident cu iluminismul și separă printre cetățenii țărilor diferite „rase”. Unii sunt, prin „sânge”, adică prin continuitate biologică și istorică, legați de „pământ” și au anumite manifestări, alții au venit pe acel pământ și au alte manifestări. În *Caietele negre* Heidegger trasează astfel de linii despărțitoare de câte ori are ocazia.

Heidegger contrapune „existentul (Seiende)” și „ființa (Seyn)” și caracterizează popoarele din perspectiva asumării unuia sau alteia. În această caracterizare *Caietele negre* introduc termenii „nihilare (Vernichtung)”, „neputință a existentului”, „putere a ființei”, „afirmare a puterii ființei (Ermächtigung)”, „jertfă” în descrierea istorică. Preocuparea sa este să lege „ființa (Sein)”, „ființarea umană (Dasein)”, „voința de putere” și „istoria (Geschichte)”.

Un termen cu mai mare greutate în caracterizarea modernității este, însă, odată cu *Caietele negre*, „mașinația (Machenschaft)”, „făcătura”, am mai putea spune. Sub acest termen, Heidegger are în vedere produsul, rezultatul facerii, al abordării lumii din jur doar ca material pentru obținere de ceva. „Mașinația” este fără „memorie” și fără „amintire” (GA 94, p. 296) și stă pe ignorarea diferenței dintre „existent” și „ființă” și a faptului că „istoria își are temeiul în ființarea umană (Dasein)” (GA 94, p. 331). Ea presupune „uitarea ființei”. „Tehnică” este „ultima

și extrema formă a mașinației” (GA 96, p. 274).

Heidegger contrapune apelului la „ființă”, „mașinația”, ca un fel de aranjament global al cuiva pentru a submina un popor. El vorbește de „dușman (Feind)”, pe care îl identifică în „neesența existentului, care există negându-se (GA 94, p. 474) și căruia îi promite „nihilarea (Vernichtung)”. Tăioasa delimitare a lui Carl Schmitt între „amic (Freund)” și „inamic (Feind)” și conceperea politicii pe baza ei este și a lui Heidegger. La rândul său, filosoful arată cu degetul spre „dușmanul interior (innerer Feind)”. Heidegger a citat cândva falsele „Protocoloale ale înțelepților Sionului” și, după cum arată cei care s-au ocupat complet de acest aspect al manifestărilor sale, nu a încetat să le ia ca adevăr. În *Caietele negre* el pune „evreimea mondială (Weltjudentum)” (GS 96, p.243) la originea acelei „abandonări a ființei (Seinsverlassenheit)” ce ia forma „mașinației”.

Al nouălea complex de teze organizatoare ale *Caietelor negre* referă la evrei și la iudaism. Dacă de la Kant și Mendelssohn filosofia germană reprezentativă a integrat, în mare, oamenii de diverse proveniențe, Heidegger este explicit preocupat să restabilească și să adâncească diferențele. Cu câțiva ani în urmă, Norbert Lohfink vorbea de „antisemitismul clandestin” – conștând în aceea că se lasă la o parte

recunoașterea ascendenței iudaice a lui Isus și se prezintă creștinismul în opoziție cu iudaismul. Se vorbește, de asemenea, de „antisemitismul etiologic” al lui Carl Schmitt – constând în acuzarea unui comportament aparte al evreilor, care ar ținti la ruina statului german. Heidegger dă contururi unui alt antisemitism – un „antisemitism al istoriei ființei”, cum l-au numit pe drept comentatorii. Filosofarea sa asupra ființei culminează, de altfel, cu un atac plin de prejudecăți la adresa evreilor și iudaismului și intră astfel pe un teren degradant pentru un filosof cu pretenții. Pentru Heidegger istoria este mai nou teren al „înstrăinării (Entfremdung)” către „alții” și se cere corectată energic!

Heidegger a acuzat deja la Descartes că subiectul său, *ego cogitans*, este fără conexiuni cu „lumea” și lipsit de „pământ” sub picioare. În *Caietele negre* el atacă evreii, inclusiv în 1938-1939, ca fiind caracterizați de lipsa legăturii cu „lumea” și cu „pământul” – „Weltlosigkeit” și „Bodenlosigkeit” (GA 95, p. 96 și urm.). Ei nu ar fi legați de nimic, dar și-ar pune totul în slujba lor. Acestea ar fi efectul „raționalității goale și capacității de calculare” a „rasei evreilor” (GA 96, p. 46), respectiv al caracterului de „veniți” din altă parte a lumii. Prin capacitate de calculare nu se înțelege aici, în *Caietele negre*, doar cunoscuta operare cu cifrele, ci ceva mai mult – plasarea „adevărului” în cifrele

însele, care ajung să substituie realitatea. „Mașinația” este tocmai ceea ce generează subiectul ce se înțelege pe sine drept simplu calculator, iar realitatea ca ceva calculabil (GA 96, p. 94). Heidegger pune „mașinația (Machenschaft)” în seama evreilor. În concepția sa, „puterea temporară pe care evreimea a dobândit-o în lume... își are temeiul în aceea că metafizica Occidentului, cel puțin în desfășurarea ei din epoca modernă, a oferit puncte de sprijin pentru extinderea unei raționalități și capacități de calculare altfel goale” (GA 96, p. 46).

Atacarea de către Heidegger a evreilor are un leitmotiv năucitor: evreii ar aplica „principiul rasei”, dar se opun aplicării generalizate a acestuia (GA 96, p. 56). Nici nu este sigur că ei știu cu ce se joacă. Dar, continuă Heidegger, „întrebarea privind rolul istoric al evreimii nu este una rasistă, ci este întrebarea metafizică cu privire la felul de a fi uman (Menschentumlichkeit)” în care „dezrădăcinarea întregului existent din ființă poate prelua o sarcină de istorie mondială” (GA 96, p. 243). În joc aici este un fel de „adevăr”, care nu mai este relativ la rasă.

Dar atacul lui Heidegger merge mai departe. „Evreimea – susținea el în *Caietele negre* (1942) – este în spațiul temporal al Occidentului creștin, adică al metafizicii, principiul distrugerii” (GA 97, p. 20). Heidegger invocă drept „probe” mișcări care ar pune societatea în funcție doar de

economie și, prin acest intermediar, de biologie, în detrimentul spiritului (Geist) – ceea ce, evident, este din capul locului simplă propagandă a timpului.

În sfârșit, al zecelea complex de teze ale lui Heidegger se referă la relația sa cu național-socialismul lui Hitler. Chiar după scoaterea lui din Rectorat, în *Caietele negre* (1938), el consideră că, dincolo de persoanele și politicile care l-au reprezentat, național-socialismul rămâne ceva de aprobat („die Notwendigkeit seiner Bejahung”), și aceasta „chiar din temeiuri ale gândirii (denkerischen Grunden)”. Astfel este spus totodată că această «mișcare» rămâne independentă de forma ei respectivă contemporană și de durata tocmai a acestor forme sesizabile” (GA 95, p. 408). Valabilitatea național-socialismului transcende astfel epoca apariției sale. Heidegger își propunea, relativ la „mișcarea și forța direcției ei”, să „lucreze la a pregăti posibilitățile de a imprima forme lumii și de a se dezvolta” (GA 94, p. 134). El vorbește la un moment dat de o tendință de „îmburghezire a mișcării”, dar nu vede în ea un pericol, „național-socialismul spiritual” având oricum capacitatea de a-i rezista (GA 94, p. 136). Soarta practică a național-socialismului depinde, în concepția lui Heidegger, de capacitatea lui de „a elibera și pregăti un adevăr original” (GA 94, p. 190).

Nu este nici acum, după publicarea primelor patru volume din *Caietele negre*, destul de clar ce a vrut de fapt Heidegger: să ofere filosofia care să justifice național-socialismul, aflat în ascensiune în anii douăzeci-treizeci, sau ca național-socialismul să fie oarecum convertirea în realitatea vieții oamenilor a filosofiei sale? Aserțiunile sale duc, unele, la prima interpretare, altele la a doua. Poate că volumele următoare ale *Caietelor negre* vor permite un răspuns univoc. Dincoace, însă, de acest aspect, este clară solidaritatea lui Heidegger, chiar a filosofiei sale, cu „istorica deschidere”, cum numea filosoful preluarea puterii de către național-socialism în 1933.

Pe parcursul anilor treizeci Heidegger a exprimat așteptarea ca național-socialismul să nu se oprească la ceea ce a realizat dintru început: „acesta trebuie ca el însuși să cunoască devenirea și să dea formă viitorului” (GA 94, p. 114 și urm.), drept condiție a înaintării sale. Preluarea puterii nu este totul. Heidegger a prevenit contemporanii contra alunecării în biologism, care „este din temelie negerman” (GA 94, p. 233). „Național-socialismul este un principiu barbar. Acesta este esențialul său și măreția lui posibilă. Pericolul nu este el însuși – ci ca el să devină trivializat într-o predică a adevărului, binelui, frumosului (ca la o seară de școlire). Și ca acela care vrea să facă filosofia lui să nu pună în joc altceva

decât logica moștenită a gândirii comune și a științei exacte, în loc să înțeleagă că acum tocmai logica intră iarăși în situația de nevoie și de necesitate și din nou trebuie să se formeze” (GA 94, p. 194). În mai multe locuri din *Caietele negre* Heidegger cere recunoașterea nevoii unei logici noi – a național-socialismului.

Heidegger a vorbit în termeni univoci despre meritul istoric al Führerului. Preluarea puterii de către Hitler el o salută: Hitler ar fi „potrivit (ver-kommen)” (GA 97, p. 150) situației. În 1933, tot în *Caietele negre*, Heidegger nota „marea experiență și norocul ce a venit prin aceea că Führerul a deșteptat o nouă realitate, care oferă gândirii noastre calea dreaptă și propulsia. Altfel, orice temeinicie ar fi rămas pierdută la sine și nu ar fi găsit decât anevoios efectul. Existența literară este la capăt” (GA 94, p. 111). Din această perspectivă, el critică curente, abordări, personalități pe un spectru larg, întocmai ca propaganda național-socialismului: „toate învățăturile despre om (creștin-iudaice, de exemplu)... sunt antropologice” (GA 95, p. 322) și, deci, „uită ființa”.

Nu mai puțin năucitoare este explicarea de către Heidegger a crimelor nazismului. Din capul locului el împinge responsabilitatea spre victime. „Atunci când ceea ce este în esență «iudaic» în sensul metafizic luptă cu iudaicul se atinge punctul înalt al au-

todistrugerii în istorie; fiind orientat spre preluarea deplină a controlului peste tot, și combaterea «iudaicului» ajunge mai întâi, supus, la aceasta” (GA 97, p. 20). Deoarece s-au opus național-socialismului evreii au primit replica acestuia și ar fi cei vinovați. Iar după 1945, când au devenit tot mai evidente lagărele de exterminare și întregul Shoah al evreilor, Heidegger a schimbat subiectul și a acuzat aliații. Heidegger a vorbit de „fascismul mare (Grossfaschismus)” al puterilor învingătoare în politica lor europeană. „Răspunderea pentru asemenea lipsă de idei... depășește cu multe mii de grade lipsa de esență iresponsabilă cu care Hitler a îngrozit Europa” (GA 97, pp. 247-249). Iar la urmă, Heidegger proferează aceeași acuzație: „sistemele moderne ale dictaturii totale provin din monoteismul iudeo-creștin” (GA 97, p. 438), care ar fi umbrit, în geneza europenității, moștenirea greacă, mai exact moștenirea presocraticilor.

Vinovățiile istorice nu se opresc, însă, aici pentru Heidegger. Doar că după 1945 el schimbă placa și privește oarecum diferit național-socialismul. În opinia sa, americanii și sovieticii, care au preluat controlul după înfrângerea Germaniei naziste, nu ar face decât să pună în aplicare aceeași metafizică intrată în descompunere. Germanii au astfel parte, și după război, tot de aplicări ale metafizicii (GA 97, p. 445) epuizate. Heidegger acuză, evi-

dent fără probe, că americanii ar fi „co-organizat” de fapt național-socialismul în intenția de a „deșertifica Germania” (GA97, p. 148). Iar readucerea Germaniei printre democrații după 1945 nu ar fi decât tot printr-o violențare. „Să observăm că acum poporul german și țara este un unic lagăr de concentrare, așa cum lumea, în orice caz, nu a văzut încă și nici nu va vedea – această ne-voință care este mai plină de voință decât lipsa noastră de voință (Willenlosigkeit) contra sălbăticitii național-socialismului” (GA 97, p. 100). „Sălbăticitia național-socialismului (Verwilderung des Nationalsozialismus)” este ceea ce Heidegger acum recunoaște, dar trimite săgețile în cu totul altă parte!

Crimele nazismului Heidegger le pune în seama „tehnicii”, care ar fi devenit forța copleșitoare, hotărâtoare a istoriei, ce trage după ea restul activităților umane. Nazismul nu s-ar deosebi de bolșevism și de liberalism – toate trei nu ar fi decât „fațade”. Nazismul nu ar fi începutul unui proces, ci ar surveni la culminația procesului de extindere a „mașinației (Machenschaft)” și are aceeași funcție în istorie ca și comunismul (GA 96, p. 128).

Încă înainte de încheierea războiului, Heidegger considera că „odată cu cea mai înaltă împlinire a tehnicii, pământul însuși va sări în aer, iar actuala umanitate dispăre”. Nu ar fi aici motiv de nefericire, ci doar „prima curățare

a ființei de cea mai adâncă desfigurare a ei prin puterea predominantă a existentului” (GA, 96, p. 238). Cam la nivelul anilor 2300 umanitatea va fi în stare să apuce o altă cale.

Începând deja cu 1944 Heidegger a schimbat și alte plăci. El s-a opus clișeului care asimilează rușii cu „cei veniți din stepele Asiei”: „pătrunderea la noi a stepei asiatice? Nu!” (GA97, p. 37). Pentru Heidegger de acum, „odată cu Rusia vine nu ceva străin, ci noi înșine în forma epocii moderne depline și necondiționate și a europenității conform «Vestului»” (GA 97, p. 53). Fiind, foarte probabil, la curent cu aspirația lui Hitler de a se înțelege cu Stalin în dauna aliaților occidentali, Heidegger face noi distincții și asocieri: el distinge între Rusia și bolșevism, între Europa și Occident și leagă conceptual America și „evreimea mondială”.

Se poate observa, peste toate, că Heidegger evită să discute crimele celui de al Doilea Război Mondial. Atunci când vine vorba de aceste crime el mută discuția în două direcții. Pe de o parte, spre politica aliaților de după capitularea Germaniei hitleriste. Pe aceasta o vede în consecința „iudeo-creștinismului”, ca „voință de nimicire (Vernichtungswille)”. Pe de altă parte, spre acuzarea abandonării eforturilor de străpungere a „existentului (Seiende)” spre a regăsi „ființa (Sein)” și de „scoatere din uitare a ființei”. Heidegger nu numai că pune

tragediile celui de al doilea război mondial în seama victimelor, dar impinge discuția dinspre fapte spre interpretări filosofice și îi vede pe cei atacați de Hitler vinovați de perpetuarea resturilor metafizicii.

La nivelul anului 1948, Heidegger afirma că în discursul rectoral *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität* (1933) a avut dreptate să cheme la o „deșteptare a poporului” (GA 97, p. 98) și că greșeala sa consta în aceea că discursul s-a produs „prea devreme” (GA 97, p. 130), când forțele existente nu erau încă pregătite. Nepregătirea era sub trei aspecte: situația posibilităților în național-socialism; momentul istoric; și adecvarea gândirii pentru acțiune administrativă într-o instituție a învățământului public (GA 97, p. 127). Așa se întâmplă, de altfel, în istorie, spune Heidegger, când „gândirea cuprinzătoare a istoriei universale (weltgeschichtliche Denken)” întâlnește împrejurări neprielnice (GA 97, p. 148). Dar vine o zi în care această gândire va inspira o „mare politică”. În 1933 Heidegger s-a plasat în succesiunea lui Hölderlin, Richard Wagner și Nietzsche ca deschizători de epocă și consemnează ca ultimă cotitură a istoriei gândirii data nașterii sale (GA 94, p. 523). De aici, sugerează el, pleacă de fapt o nouă abordare a lumii.

Are plauzibilitate, cel puțin până la publicarea celorlalte volume din *Caietele negre*, ipoteza că Heidegger

a luat inițiativa de a publica *Gesamtausgabe* într-un efort de a arăta lumii nu numai ceea ce a gândit, ci și cât de esențial pentru lume este ceea ce a gândit. Ediția *Gesamtausgabe* este rezultatul unei voințe de rară forță de a intra plenar în actualitate. Dacă a reușit sau nu vom putea stabili mai târziu.

Cu cele patru volume deja publicate, *Caietele negre* stârnesc de pe acum opinii definitive, cu toate că mai sunt măcar patru volume în așteptare. Bunăoară, un admirator al lui Heidegger scrie că acum este clar că Heidegger, „prin forța supranaturală a autochemării sale a trădat viața umană și moartea umană” (Rainer Marten, în Marion Heinz, Sidonie Kellerer, Hg., op.cit., p. 58). În opinia unui critic statornic, „în mod evident Heidegger se folosește de limbajul filosofiei, ca și de autoritatea filosofiei ca disciplină academică, pentru a distribui și legitima un program metapolitic în sensul național-socialismului, care năzuiește la distrugerea oricărei filosofii” (Emmanuel Faye, *Idem*, p. 120). Un bun cunoscător scrie: „*Caietele negre* ale anilor treizeci aduc în fața ochilor și detaliază, ca nici un alt text al lui Heidegger, proiectul unei revoluții în filosofie prin temporalizarea ființei, care se împlinește în revoluția politică a unui național socialism spiritual. Cu aceasta, strategia de apărare până acum uzuală, ce se întemeiază pe separarea dintre gândire și politică, de-

vine superfluă, chiar validitatea acesteia abordări fiind de acum îndoielnică” (Marion Heinz, *Idem*, p. 138). Un prestigios istoric englez scrie: „Filosofia lui Heidegger este neîndoielnic afectată de un antisemitism cras, încărcat de prejudecăți. Totuși, este vorba nu de o stupidă prejudecată de felul celei care a dus la decizia de la Conferința de la Wannsee” (Theodore Kisiel, *Idem*, p. 256). Dincolo de diferențe de evaluare, un fapt se impune cu forța evidenței: interpretarea lui Heidegger nu mai poate rămâne cea de până la publicarea *Caietelor negre*, ea având nevoie de un cadru analitic mai evoluat.

Luând în seamă volumele din *Caietele negre* deja publicate mă incită câteva gânduri.

Primul gând este analogia cu asociatul de la distanță al lui Heidegger în susținerea acțiunii lui Hitler – juristul Carl Schmitt, în opinia mea, alături de Hans Kelsen, cel mai calificat jurist, al secolului al douăzecilea. Carl Schmitt a vrut la un moment dat să dea formă juridică național-socialismului, iar Heidegger să-i dea amploare filosofică, după cum Ernst Jünger l-a sprijinit literar. Primul a trebuit să compară la Tribunalul de la Nürnberg, dar a continuat să susțină seminarii private în locuința sa. A lăsat în urmă memoria (*Glossarium. Die Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951*, 1993) în care a reafirmat idei vechi, infirmate de decenii, precum cea a nevinovăției lui Pilat din

Pont în Crucificare. Al doilea a evitat tribunalul, dar a ținut să reafirme, detaliat, ideile sale din anii treizeci, inclusiv respingerea creștinismului catolic și a creștinismului în general. Discipolii lui Carl Schmitt scot în relief disponibilitatea acestuia de a lua act de fapte istorice. În cazul lui Heidegger, poate și datorită limbajului „de acoperire” ales, planează suspiciunea, iar *Caietele negre* o sporesc categoric.

În centrul *Glossarium*-ului stă tot lupta din 1933 a autorului cu evreii; în centrul *Caietelor negre* la fel. Carl Schmitt privește evreii din perspectiva antiudaismului religios al unui catolicism tradiționalist, Heidegger din perspectiva unei filosofii a „ființării umane” ce se confruntă cu limita. De ce evreii sunt în centrul preocupării târzii și la Carl Schmitt și la Heidegger? Au fost de fapt remușcări? Au simțit cei doi nevoia de a da seama? Ce s-a întâmplat efectiv?

Al doilea gând este interpretarea filosofiei lui Heidegger. Este clar că implicarea lui nu doar în politica, ci și în felul de a gândi al național-socialismului sunt mai extinse și mai profunde decât s-a crezut până la publicarea *Caietelor negre*. Nu a fost în această implicare naivitatea unui intelectual și nici ceva pasager, ținând de contexte, ci o convingere durabilă. Este vreo parte a operei lui Heidegger care să nu fie tributară național-socialismului lui Hitler și, desigur, aripii mai radi-cale, care era cea a lui Ernst Röhm,

repede înlăturată de Führerul însuși? Sunt de părere că există asemenea scrieri. Dar nu altcineva decât Heidegger însuși s-a preocupat să arate, în *Caietele negre* cu deosebire, că deja prin *Sein und Zeit*, prin discursul său rectoral și prin alte scrieri majore, se află pe o direcție convergentă cu Führerul. Această convergență a avut evoluția ei, dar este un fapt.

Al treilea gând este fragilitatea asumării istoriei de către un filosof care a făcut, ca puțini alții, caz de istorie și de cunoașterea istorică. Heidegger l-a preluat vizibil ca reper pe Richard Wagner (*Das Judentum in der Musik*, 1850), apoi pe alții (Hans Blüher, *Die Erhebung Israels gegen die christlichen Güter*, 1931) care au contribuit la demonizarea evreilor în epocă. Faptul că cercetările de istorie spuneau altceva, de pildă că nu se pot separa nicidecum filoanele german și evreiesc din cultura germană, nu a mai contat. Ne așteptam ca Heidegger, cu scrupulul său cunoscut în a accepta ceva, să examineze sursele sale. Istoriografia germană le-a infirmat de mult, nu doar prin noua generație de istorici, cu Martin Broszat, Eberhard Jäckel, Hans Mommsen în frunte, ci în mare măsură prin contemporani ai lui Heidegger. De pildă, prin Rudolf Bultmann teologia germană a dovedit cât de inextricabilă este unitatea dintre creștinism și iudaism și cât de profunde sunt învățăturile ce se desprind din ea. La

Heidegger, spre deosebire de marele său amic, găsim nu cunoașterea unui dosar istoric extraordinar, nici măcar menționarea lui, ci doar atacarea întregului creștinism și, desigur, a sursei sale, care a fost iudaismul. Că evreii nu au adus pe scena istoriei doar economie și biologie, cum se spune în *Caietele negre*, ci și un idealism sănătos – creștinismul, dar și Maimonide, Mendelssohn, Herzl, Rosenzweig, Einstein și mulți alții fiind mărturii, nu a contat la Heidegger, de asemenea.

Există o solidaritate evreiască – impusă de nenumăratele represiuni ce s-au aplicat evreilor. Fiind omească, nu este nici ea o solidaritate cum spune mitul respectiv. O observă nu alții, decât evreii care trăiesc în mijlocul comunității! Marele rabin al Marii Britanii, Jonathan Sacks, amintește, de altfel, că abia după al Doilea Război Mondial și tragedia Shoahului, când au putut să-și restabilească statul propriu, Israelul, evreii și-au depășit divergențele. Pe de altă parte, dacă sunt aranjorii lumii, cum spune tot o mitologie, de ce evreii au plătit cam totdeauna oalele sparte? În orice caz, un filosof cu pretenții nu are voie să se înșele atât de facil luând ca sursă de informare *Protocoalele înțelepților Si-onului*, de mult denunțate de un tânăr cercetător turc ca text confecționat de Ohrana țaristă, după falsificarea unui pamflet francez stârnit de Napoleon al III-lea. Sau ținând trena unei literaturi doar propagandistice a vremii!

Până la urmă tot de propagandă ține și înțelegerea de către Heidegger a culturii americane și a rolului Americii în Europa. Se știe că relația dintre Europa și SUA s-a schimbat profund după Primul Război Mondial și încă o dată după cel de al doilea. Să asimilezi însă, cum face Heidegger, democratizarea postbelică sub impact american cu un „fascism mare” este mai mult decât ignorarea istoriei ce a avut loc – este o distorsionare ținută a faptelor.

Al patrulea gând se referă la secretul succesului lui Heidegger. Este vorba evident de un filosof de anvergură pe scena filosofiei dintotdeauna. Dar succesul său se datorează nu numai calităților profesionale arhicunoscute, ci și unor tehnici eficace în a capta cititorul. Te impresionează, bunăoară, punerea în scenă atentă a problemei și aducerea în față a răspunsului propriu, dar te întrebi: unde sunt alternativele de răspuns? Unde s-a discutat cu ele? Unii au evocat „teutolectica” – adică aducerea șocantă la numitor comun a polilor disputelor, trecând peste diferențe prin simplă postulare, alții folosirea abundentă a superlativelor. Aș mai adăuga, în explicarea succesului amintit, gesticulația de gânditor care știe ultimele lucruri, inspirată sesizabil de Nietzsche, și stilul sentențios al unui radical care nu pierde timp cu compromisul. Aș adăuga, de asemenea, reușita în a crea, după cedarea de multe ori în față unor clișee propagan-

distice și după ce totul este adus la tensiunea conflictului, mai mult sau mai puțin real, aparența cunoașterii.

În sfârșit, al cincilea gând privește impactul politic. Heidegger a avut deja impact mult dincoace de național-socialismul pe care l-a servit. În definitiv, nu poți despărți cu totul mișcarea ecologistă a ultimelor decenii nici de critica sa a lumii tehnicizate, acea lume care convertește natura în simplu material de prelucrat. Nu poți despărți aspirațiile mai noi la o politică dincoace de diviziunile partizane consacrate, nutrită de iluzia „noii politici”, de critica sa a democrației pluraliste! Nu poți despărți de Heidegger lipsa de voință în a recunoaște faptele și disprețul pentru pluralism la epigoni de astăzi. Nu poți despărți nici alte accente din configurația politică actuală de teze ale lui Heidegger.

Se poate anticipa că nici *Caietele negre* nu vor fi fără impact politic. Ele nu vor rămâne simplu document de istorie a filosofiei. Previzibil, impactul lor politic va fi ambiguu: la unii vor consolida conștiința critică asupra istoriei, la alții vor întări prejudecăți privind iudaismul, creștinismul, americanismul. Pentru Europa actuală, cu tragediile trecutului ei, cu nesiguranțele ce o domină astăzi și cu cecitatea unora care o conduc acum, ar trebui să fie, totuși, limpede cum se citesc *Caietele negre* și la ce se folosesc.

Armonizarea neunitară a legislației românești privind drepturile de autor cu directivele europene în materie

Mircea Felix IONESCU MELINEȘTI
Rodica GUIU

Abstract: In this study are presented defining elements of the „copyright” covered by the directive of the European Parliament and of the Council – Directive no.2014/26/EU on the collective management of copyright and related rights and the granting of „multi-territory licenses” for musical works for online use in the internal market.

Proprietatea intelectuală prin componenta drepturilor de autor reprezintă temelia economică a industriei creative, stimulând inovarea, activitatea creativă, investițiile și producția. Astfel că drepturile de autor reprezintă un mijloc important pentru asigurarea recompensării activităților din sectorul creativ.

Normele implementate la nivelul Uniunii Europene în sfera drepturilor de autor și a drepturilor conexe au capacitatea de a oferi prin aplicare un grad ridicat de protecție titularilor de drepturi de autor și drepturi conexe,

prin instituirea unui cadru legal individualizat în fiecare stat membru în care poate avea loc exploatarea conținutului protejat de aceste drepturi.

În anul 2014, instituțiile decizionale europene asigurate prin Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene au adoptat Directiva nr. 2014/26/UE privind gestiunea colectivă a drepturilor de autor și a drepturilor conexe și acordarea de licențe multiteritoriale pentru drepturile asupra operelor muzicale pentru utilizare online pe piața internă. Scopul adoptării acestei directive este crearea unui cadru legal

unitar și coerent, la nivelul întregii Uniuni Europene, cu privire la modul de organizare, funcționare și desfășurare a activității organismelor de gestiune colectivă a drepturilor de autor și a drepturilor conexe.

Asigurând acest cadru legal se urmărește aplicarea cât mai uniformă și integrată a legislației comunitare. Pentru protejarea intereselor titularilor acestor drepturi este nevoie de coordonarea normelor naționale referitoare la gestionarea drepturilor de autor și la acordarea de licențe multiteritoriale pentru drepturile online asupra operelor muzicale.

Utilizarea operelor protejate prin drepturi de autor și drepturi conexe necesită acordarea de licențe de către diferiți titulari ai drepturilor de autor, aceștia având posibilitatea alegerii între gestiunea individuală sau colectivă a drepturilor deținute.

Deși un titular de drepturi poate opta pentru gestionarea individuală a acestora, totuși statutul de membru al unui organism de gestiune colectivă asigură respectarea drepturilor de autor și a drepturilor conexe, colectarea veniturilor provenite din exploatarea acestor drepturi, precum și repartizarea sumelor convenite fiecărui titular de drepturi.

Prin urmare, reglementarea funcționării organismelor de gestiune colectivă de o manieră unitară și coerentă la nivelul întregii Uniuni este o condiție esențială pentru asigurarea trans-

parenței activității acestora și pentru responsabilizarea față de membrii lor și de titularii de drepturi. Pentru protejarea eficientă a intereselor membrilor organismelor de gestiune colectivă, a titularilor de drepturi și a părților terțe este nevoie ca legislațiile statelor membre, referitoare la gestiunea drepturilor de autor și la acordarea de licențe multiteritoriale pentru drepturile online asupra operelor muzicale să fie coordonate, astfel încât să existe garanții echivalente la nivelul întregii Uniuni.

Scopul prezentei directive este de a asigura standarde înalte de guvernare, gestiune financiară, transparență, raportare, precum și crearea cadrului de supraveghere a organismelor de gestiune colectivă.

Ca efect al necesității implementării acestei directive în spațiul românesc, în anul 2017 au avut loc dezbateri pentru modificarea legislației naționale – Legea nr.8/1996, care să includă noile prevederi ale directivei.

Proiectul de act normativ include elemente adiționale și chiar contradictorii directivelor deja transpuse în practică în legislația românească, urmărind totuși doar în linii mari transpunerea Directivei nr. 2014/26/UE privind gestiunea colectivă a drepturilor de autor și a drepturilor conexe și acordarea de licențe multiteritoriale pentru drepturile asupra operelor muzicale pentru utilizare online pe piața internă, având ca obiectiv reglemen-

tarea aspectelor legate de organizarea, funcționarea și activitatea organismelor de gestiune colectivă a drepturilor de autor și a drepturilor conexe. De asemenea, proiectul propune reglementarea modului de obținere și de utilizare a licențelor multiteritoriale pentru drepturile asupra operelor muzicale pentru utilizare online pe piața internă.

Prin adoptarea, la începutul lunii noiembrie 2017, a prezentului proiect de către Senatul României, cameră nedecizională, se urmărește determinarea organismelor de gestiune colectivă de a acționa în interesul colectiv al autorilor și titularilor de drepturi pe care îi reprezintă, spre exemplu, prin prevederea unor sisteme care să permită membrilor unui organism de gestiune colectivă să își exercite drepturile decurgând din statutul de membru prin participarea la procesul decizional al organismului.

Noua propunere legislativă adoptată de Senatul României introduce prevederi mai riguroase referitoare la drepturile autorilor și ale titularilor de drepturi, precum și obligativitatea ca aceste drepturi să fie introduse în statutele organismelor de gestiune colectivă. Prin aceste modificări se urmărește asigurarea unei mai bune informări a membrilor organismului, precum și oferirea posibilității, pentru membri, de a solicita informații relevante pentru ei. Pentru protejarea cât mai eficientă a membrilor și

pentru asigurarea posibilității, pentru aceștia, de a hotărî efectiv cu privire la activitate organismului din care fac parte, s-au introdus prevederi noi referitoare la modul de funcționare și la competențele adunărilor generale ale organismelor. Adoptarea cu celeritate a propunerii legislative de forul nedecizional prin respingerea în bloc a criticilor semnalate de către organismele de gestiune colectivă din România, a amendamentelor temeinic justificate de acestea, precum și recomandările primite asupra faptului că multe din propunerile legislative sunt deja reglementate în legi conexe legislației drepturilor de autor, limitează posibilitatea unei adevărate reformări a legislației române de proprietate intelectuală.

Introducerea în legislația românească a unor noi actori operaționali în sfera gestiunii colective a drepturilor de autor, alții decât organismele de gestiune colectivă, nu este un argument în favoarea sprijinirii capacității de gestiunii colectivă și protejare a titularilor de drepturi. Această premisă asigură posibilitatea erodării, confuzionării și limitării actorilor din piața drepturilor de autor de a-și manifesta pe deplin voința legitimă în valorificarea transparentă a drepturilor de autor și conexe. Practic, titularii de drepturi care în prezent acționează în conformitate cu principiul cofraternității în organismele de gestiune colectivă sunt stimulați în a-și destructura aceste

organisme cu notorietate recunoscută în piața de profil pentru opțiunea ne-reprezentativă și improprie a gestiunii colective prin entități independente care pot fi orice fel de persoane juridice fără experiență în domeniu.

Totodată, adoptarea proiectului fără luarea în considerare a amendamentelor propuse obiectiv, deși justificat de organismele de gestiune colectivă, spre exemplu COPYRO, conduce la nereglementarea și neplata unor drepturi importante convenite autorilor de operă scrisă, autori care încă de la intrarea în vigoare a Legii nr. 8/1996 nu li s-au dat curs propunerilor și inițiativelor de stabilire a cuantumurilor de remunerație în sfera proprie de gestiune colectivă.

Actualizarea cadrului legal al drepturilor de autor în România pe baza Directivei europene a fost pusă în parctică și a intrat în vigoare prin Legea nr. 74/2018 pentru modificarea și completarea Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 268 din 27 martie 2018, dându-se textelor o nouă numerotare.

Astfel, în actuala modificare a legii nu este reglementată plata remunerației pentru împrumutul public, deși COPYRO, organismul cu cel mai mare număr de membri în domeniul operelor scrise din România, a solicitat prin numeroase memorii și propuneri legislative acest lucru pentru

asigurarea unui echilibru în recompensarea creatorilor conform standardelor europene. Prevederile actuale ale art.14⁴ alin. (3) din Legea nr. 8/1996 încalcă prevederile Directivei 92/100/CEE modificată prin Directiva 2006/115/CE deoarece exceptează de la plata remunerației echitabile pentru împrumut public bibliotecile instituțiilor de învățământ și bibliotecile publice cu acces gratuit, ducând astfel la prejudicierea autorilor și editorilor de carte prin neplata renumerațiilor ce li se cuvin. Cu toate acestea, COPYRO, prin inițierea unei licențe neexclusive în domeniul împrumutului public, a reușit, în condițiile actualelor norme restrictive, autorizarea celui mai mare operator de împrumut public de carte privat din România.

Împrumutul public de opere nu și-a găsit o justă implementare în legislația română a drepturilor de autor și nu a fost remunerat pentru utilizare de la intrarea în vigoare a Legii nr. 8/1996 și până în prezent.

În acest sens, practica Curții Europene de Justiție prin hotărârea pronunțată în data de 11 ianuarie 2007 în cauza C-175/05 (2007/C42/06) ce a avut ca părți:

- Reclamantă: Comisia Comunităților Europene
 - Pârâtă: Irlanda
- și obiect: Neîndeplinirea obligațiilor de către stat – Încălcarea art.1 și 5 din Directiva 92/100/CEE a Consiliului din 19 noiembrie 1992 privind dreptul de

închiriere și de împrumut și anumite drepturi conexe dreptului de autor în domeniul proprietății intelectuale – Derogare de la dreptul exclusiv de împrumut public – Condiții de remunerare – Exonerare – Domeniu de aplicare, a statuat că Irlanda, prin exonerarea tuturor categoriilor de entități publice de împrumut de la plata remunerațiilor echitabile către titularii de drepturi de autor, nu și-a îndeplinit obligațiile care îi revin în baza art. 1 și 5 (art. 6 din Directiva 2006/115/CE) din directivă fiind obligată să le îndeplinească.

De asemenea, în actuala modificare a Legii nr. 8/1996 nu se regăsesc și reglementări cu privire la prevederile art. 107² din Legea nr. 8/1996 a dreptului de autor și drepturilor conexe, care la data ultimei actualizări/completări cu legislația UE prin aplicarea defectuoasă a normelor de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative (Legea nr. 24/2000) a abrogat alin. 1 lit. c) din art. 107² ce reglementa dreptul autorilor de opere scrise la remunerația compensatorie pentru copia privată pentru aparate ce permiteau reproducerea operelor scrise înlocuindu-se cu un alineat nou respectiv alin. (1¹) din art. 107².

Prin această abrogare și instituire a unui nou alineat (1¹) la art. 107² s-a omis corelarea lui cu lit. d) din art. 107² alin. (1) care precizează că remunerațiile pentru copiile prin procedeu digital pe orice tip de suport se împart în mod egal fiecărei dintre cele

trei categorii prevăzute la literele a), b), și c).

Logica legislativă trebuia să menționeze în cuprinsul art. 107² alin. (1) lit. d) faptul că aceste remunerații se împart în mod egal celor trei categorii prevăzute la lit. a), b) și alin. (1¹) din art. 107².

În actuala formă a textului legislativ art. 107² alin. (1) lit. d) remunerațiile datorate pentru copiile digitale se împart în mod egal celor trei categorii de beneficiari în condițiile în care beneficiarii cuprinși la lit. c) au fost excluși prin abrogarea lit. c) și neintroducere alin. (1¹) în cuprinsul normei de reglementare.

Această eroare de redactare a normei legislative a făcut ca autorii de operă scrisă din România, începând cu data intrării în vigoare a ultimei modificări a Legii nr. 8/1996 din anul 2006, să nu mai primească remunerațiile ce li se cuvin din copiile digitale reproduse pe orice tip de suport, de aceste remunerații beneficiind doar autorii de muzică, interpreții etc., contrar sensului și scopului urmărit de legiuitor în reglementarea textului normativ în acord cu Directiva 29/CE/2001.

Această eroare de tehnică legislativă a exclus autorii de operă scrisă de la beneficiul plății remunerației compensatorii pentru copia privată pe aparatele și suporturile digitale, lezând însuși dreptul lor de proprietate intelectuală consacrat și garantat

de Constituția României și Legii nr. 8/1996.

Introducerea în legislația română a obligației de plată a drepturilor de autor pentru reproducerea reprografică a operelor scrise în centrele de fotocopiare, drept ce este reglementat deja pe plan internațional, este o cerință obligatorie pe care legislația română pe lângă lipsurile evocate poate reprezenta un nivel superior de reglementare și protecție care să asigure o veritabilă recompensare pentru creatorii de operă scrisă în raport de formele de exploatare și valorificare în spațiul public și privat ale operelor lor.

Conchizând, putem observa în planul reglementării menținerea decalajului de recompensare și plată între categoriile de beneficiari de drepturi de autor și conexe, dar și o supraîncărcare a obligațiilor organismelor de gestiune colectivă în raporturile cu titularii de drepturi. Acest aspect negativ este amplificat și de crearea unor noi entități nedefinite exact în legislație, iar lipsa instrumentelor de supraveghere a utilizatorilor conduce în ultimă instanță la un minus de protecție și plată a drepturilor de autor și conexe în planul românesc.

Limba română în Israel.

Aspecte istorice și bibliografice

Lucian-Zeev HERȘCOVIC

Rezumat: Prezentarea noastră își propune să aducă în fața publicului câteva aspecte referitoare la poziția limbii române în Israel din punct de vedere istoric și bibliografic. Temă care trebuie să nu fie uitată de Ziua Limbii Române, având în vedere situația deosebită a vorbitorilor de limba română din Israel în ultimii circa 140 de ani.

Un prim aspect este faptul că evreii originari din România, stabiliți în Israel, nu au vrut să se despartă de limba și de cultura română. Susținătorii ideii integrării totale și imediate a imigranților din punct de vedere lingvistic și cultural au afirmat că unicul motiv ar fi că un număr mare dintre acești imigranți, ajunși în Israel la vârsta a doua și la vârsta a treia, nu au putut asimila limba ebraică. Această afirmație este adevărată, dar numai parțial. Dovadă că oameni veniți în Israel de tineri, unii chiar elevi de liceu, buni vorbitori de limba ebraică, au păstrat și limba română. Mulți au folosit româna nu numai ca limbă vorbită, ci și pentru necesități intelc-

tuale, scriind în românește în Israel. Putem menționa o afirmație a regretatului poet și publicist Shaul Carmel, fostul secretar al Asociației Scriitorilor Israelieni de Limba Română, el însuși bun cunoscător al limbii și culturii ebraice: patria unui scriitor este limba în care scrie. Părere care a creat o contrapondere celei afirmată de unii scriitori și publiciști ebraici, implicați în viața politică, după care singura limbă și literatură care ar trebui să fie promovate în Israel ar fi ebraica, iar locuitorii evrei ai Israelului ar trebui să vorbească numai această limbă („raq yivriyth”). Acești ideologi teoreticieni cu tendință uniformalistă uitau însă o perioadă istorică lungă din trecutul po-

porului evreu, care nu poate fi neglijată. Fapt care a determinat menținerea limbilor așa-zis „străine” sau „galutiene” în Israel de către primele generații de imigranți evrei. Istoria și tradiția lingvistică au fost mai puternice decât ideologia lingvistică (atenție, nu dorim să criticăm aspectul ei teoretic!, ci doar unele interese politice).

Nu vrem să ne referim decât pe scurt la limba română în Țara Sfântă înaintea primei imigrări evreiești moderne, prima „aliya”. Desigur că printre pelerinii creștini care veneau să viziteze Țara Sfântă erau și vorbitori de limba română. Ca și printre evreii veniți să se stabilească aici sau cel puțin s-o viziteze, în secolele XVI-XIX, înaintea anului 1882. Unii dintre acești evrei, precum rabinul Simha Hes din Zalocze, au povestit ulterior despre călătoria lor prin Moldova, în limba ebraică, în secolul al XVIII-lea. Evreii din perimetrul românesc au păstrat totdeauna legături cu Ereț Israelul. În privința creștinilor, scrieri istorice menționează tribul Djebalya, urmaș al valahilor sud-dunăreni trimiși în Sinai, ca lucrători la mănăstirea Santa Caterina, precum și mănăstirile din Principate închinată mănăstirilor de la locurile sfinte. În privința pelerinilor români creștini ortodocși din secolul al XIX-lea, care au povestit itinerarul lor în scris, putem aminti pe poetul Dimitrie Bolintineanu. Vizitatori români, scriitori care au povestit despre vizita lor în Țara Sfântă, au fost și în seco-

lul al XX-lea: Gala Galaction, Dumitru Stăniloae, Vasile Stanciu, Alexandru Sahia, Panait Istrati, mai târziu Alexandru Rosetti și alții. Consulul român în Palestina mandatară, Marcu Beza, este autorul a două cărți, „Pe tărâmurile biblice” (1934) și „Urme românești în Orient” (1935), care oferă informații asupra limbii și culturii românești în Palestina în acea perioadă. Biserica Românească din Ierusalim, a cărei construcție fusese terminată în perioada interbelică, a fost rechiziționată de autoritățile mandatar britanice ca fiind posesiune a unui stat inamic, iar de pe acoperișul ei se făceau transmisiile în limba română ale postului de radio Londra. Printre redactori și crainici erau George Beza, fiul consulului Marcu Beza; Vasilichia Beza, soția lui George Beza; Michael Solomon, publicist evreu care a revenit în România după cel de al Doilea Război Mondial și ulterior a fost arestat politic, acuzat de spionaj, iar după eliberare a reușit să ajungă în Canada, unde a publicat o carte despre tragedia vasului „Struma”. După întemeierea Statului Israel, Biserica Ortodoxă Română din Ierusalim a rămas închisă, fiind avariata. În anii '60 clădirea a fost reparată cu acordul și ajutorul guvernului israelian, Biserica a fost redeschisă, iar în anul 1975 a fost vizitată de Patriarhul României, Justinian Marina.

În privința evreilor vorbitori de limba română, stabiliți în Ereț Israel, schimbarea a avut loc în timpul primei

„aliyale”, la 1882, atunci când apar grupuri de imigranți stabiliți laolaltă, în colonii agricole întemeiate de ei: Rosh Pinah și Samarin (devenită ulterior Zikhron Iacov), precum și Yesod Hamaalah. Dar evrei din România, vorbitori de limba română, apar și în alte localități, precum colonia Rishon Le-Zion și orașele Haifa, Ierusalim, Jaffo. La școala agricolă „Mikweh Israel” sunt prezenți evrei vorbitori de limba română în perioada 1880-1914, ca elevi, profesori, muncitori agricoli. Mai mult, unul dintre directorii școlii, Samuel Loupo, evreu sefard originar din Rusciuc, era vorbitor de limba română. În anul 1913, liderul evreu din România Adolphe Stern a vizitat Ereț Israelul, comunicând cu Samuel Loupo în limba română. În aceeași limbă a comunicat cu unii elevi ai școlii, bucurându-se că aceștia i s-au adresat în românește, de Pesach, la Rishon Le-Zion, lucru pe care îl povestește în memoriile sale. În arhiva lui Samuel Loupo există scrisori în limba română trimise fie din România, fie din coloniile evreiești ereț-israeliene. Autorii lor, ca și alți evrei din aceste colonii și din orașe foloseau limba română ca mijloc de comunicare între ei. Un caz interesant a fost povestit de scriitorul Moise Ronetti-Roman în eseul „Două măsuri”, publicat în anul 1898: la expoziția agricolă de la Berlin, el a întâlnit doi reprezentanți ai coloniilor agricole evreiești din Ereț Israel, tată și fiu, vorbitori de română, care se in-

teresau de România, deși purtau fesuri turcești, ambii fiind bucuroși să vorbească cu el în limba română, cu toate că plecaseră din România de mai mulți ani, în 1882. Numărul vorbitorilor de limba română crește în perioada interbelică, deoarece crește numărul imigranților din România. Cu tot numărul lor unic comparativ cu al imigranților din alte țări, evreii din România încep să se organizeze. Este întemeiată organizația evreilor originari din România, „Hithachduth Oley Romanyah”, în conducerea căreia apar personalități precum regățeanul doctor în filosofie Shmuel Stern-Kochavi și bucovineanul doctor Meyer Ebner. Apare și o viață culturală în limba română, descrisă parțial de scriitorul I. Ludo în romanul „Mesia poate să aștepte”, după vizita lui în Palestina mandatară, precum și ulterior de actorul N. Stroe (=Israel Nacht), care povestește despre reprezentarea dată de trupa sa de teatru la Tel Aviv în anii '30 în limba română, în memoriile sale („Alo, aici e Stroe”), publicate în 1978, după imigrarea lui în Israel. În perioada interbelică a fost întemeiată și Camera de Comerț Româno-Palestiniană, care a editat două publicații cu caracter economic în limba română. „Buletinul Camerei de Comerț Româno-Palestiniană” (1934-1938) și „Informatorul” (1937). Aceste publicații au apărut la București, dar au fost difuzate și în Palestina mandatară. În mod paralel, la Haifa a apărut revista

economică în limba română „Palestina: organ independent de informațiuni, pentru strângerea relațiilor comerciale și financiare dintre România și Palestina”, în anul 1935, din care au apărut două numere. După cel de al Doilea Război Mondial, când numărul imigranților evrei din România a crescut, către sfârșitul perioadei mandatului britanic, în anul 1947, organizația „Hithachduth Oley Romanyah” a publicat un „Buletin informativ” bilingv, în ebraică și română, precum și un raport de activitate pentru perioada decembrie 1942-iunie 1947. După întemeierea Statului Israel, numărul imigranților evrei din România a crescut simțitor. S-a pus problema integrării lor și a realizării unui dialog cu ei. Deoarece mulți tineri imigranți au fost recrutați în Armata de Apărare a Israelului, pentru educarea lor și explicații asupra serviciului militar, în luna decembrie 1948 a apărut o publicație miitară israeliană în limba română, „Sub drapel”, care a durat până în 1949, în total 14 numere. Începând din anul 1948 au început să apară publicații și cărți oficiale și particulare în limba română. În primul rând, au apărut ziare și reviste: vorbitorii de română trebuiau informați asupra situației din Israel, iar ei înșiși aveau nevoia unei vieți culturale. Temele principale ale acestor publicații erau israeliene, dar și referitoare la România și la trecutul evreilor în această țară, precum și la literatura evreo-ro-

mână și română. Unul dintre cotidienele apărute atunci, devenit semi-oficial al Partidului Muncii, „Viața noastră”, a rezistat aproape 50 de ani. Au apărut și publicații care le continuau pe cele apărute anterior în România, în cadrul unor organizații sioniste, re-născute în Israel, sub conducerea foștilor redactori, precum „Mântuirea”, „Renașterea noastră” și altele. Partidele politice israeliene au editat publicații ale lor în limba română, destinate propagandei: „Glasul poporului” (partidul comunist; ziar care apărea de trei ori pe săptămână și era tipărit la o tipografie donată partidului comunist israelian de guvernul român, cu scopul de a face propagandă, dar care treptat a început să publice și articole de cultură), „Dimineața” (partidul liberal), „Libertatea” (partidul Herut), „Mișmar” (partidul socialist muncitoresc), cu titluri traduse ale publicațiilor paralele ebraice. Ele aveau o frecvență relativă, majoritatea încetându-și apariția ca urmare a crizei economice care a urmat războiului din 1973. De asemenea, au apărut cotidianul „Viața noastră”, dirijat inițial de Meir Lindner, alături de care au apărut săptămânalele „Facla” (inițiat de Moșe Maur-Săvineanu) și ulterior „Revista mea” (inițial particulară, întemeiată de Adrian Zahareanu), precum și săptămânalul „Adevărul”, apropiat de partidul „Likud”, dar întemeiat inițial de foști ziariști de la ziarul românesc interbelic „Adevărul”,

imigrați în Israel. Au apărut și publicații despre stilul de viață, ca și publicații magazin, de valoare inegală. Treptat, odată cu creșterea numărului imigranților, printre care erau și intelectuali, au început să apară și publicații de cultură și literatură. Un exemplu în acest sens este revista lunară „Secolul 20”, editată de George Bogokowsky la Ramat Gan. Editorul ei a întemeiat și o editură cu același nume, de cărți în limba română. Alte edituri de cărți în limba română care au funcționat în Israel în anii '60-'90 ai secolului trecut au fost: „Cultura” (întemeiată și condusă de Virgil Montăureanu, care a publicat cărți bune, atât originale, cât și traduceri din literatura ebraică și din literatura universală, însă nu a reușit, publicul cititor fiind insuficient pentru asemenea lecturi), editura Cenaclului Literar „Menora” (care funcționa la Ierusalim, sub conducerea lui Israel Bar-Avi), editura „Hasefer” (tot la Ierusalim, particulară, a rabinului David Șafran), mai târziu editura „Minimum” (care funcționa împreună cu revista „Minimum” din Tel Aviv, condusă de scriitorul Alexandru Mirodan) și editura „Papyrus” (întemeiată și condusă de publicista Sonia Palty). Aceste ultime edituri publicau, de fapt, celor interesați, care își plăteau singuri cărțile. Alți scriitori își publicau cărțile în regie proprie, uneori menționând apariția lor în cadrul unei „edituri” particulară a lor, precum Marius Mircu (editura „Glob”, el însuși

afirmând, cu mult umor, că această editură este în geanta lui, plecând de la București la Bat Yam), alteori fără a menționa vreo editură, precum poetul Otto Starck, traducător de poezie persană clasică în limba română, a cărui operă deosebit de valoroasă a fost apreciată abia mult mai târziu. La Jaffo a funcționat o tipografie binecunoscută în limba română, „Ijak și fiul”. Ulterior, această tipografie s-a închis, dar au apărut altele, cu o tehnologie nouă. La Tel Aviv a funcționat și o librărie de cărți în limba română, „Le-pac”, având și o sucursală la Haifa, „Haiflepac”. Întemeiată inițial cu ajutorul guvernului român, cu scopul de a difuza cărți din România comunistă în Israel, ulterior această librărie a început să difuzeze și cărți ale scriitorilor israelieni de limba română, alături de cărți valoroase din România, precum și de cărți din URSS și alte țări est-europene. Ea și-a încetat existența după anul 1990. Ministerul Absorbției Imigrării („Misrad HaQlith”) a publicat un ziar ocazional, „Informația pentru noii olim”, precum și o serie de broșuri informative în limba română, editate de Emanuel Aczel. Au existat și publicații locale, scoase de organizații locale de evrei originari din România, la Ierusalim, Tel Aviv, Beer Sheva, Haifa, Natzeret Ilit, Naharyah, Petach Tikwah, unele bilingve română-ebraică, reflectând atât probleme generale și probleme culturale, cât și aspecte cu caracter local. O publicație lunară

la începutul anilor 80, „Ever”, a încercat prezentarea unor aspecte din iudaism: era editată de doctorul în farmacie, fost activist sionist betharist Iacov Kimhi, în colaborare cu rabinul Menachem Gutman, la Ierusalim. Au fost și încercări, reușite în mod parțial, de a edita reviste de istorie a evreilor din România, în limbile română și ebraică, în anii '70: „Toladot” (editată de doctorul în sociologie Theodor Loewenstein-Lavi) și „Shevet Romania” (editată de publicistul Simon Schafferman, cu sprijinul activistului politic Ițhak Korn). O publicație interesantă în limba română, în care apăreau atât articole de istorie a evreilor din România (tema principală fiind istoria sionismului), cât și articole memorialistice, precum și pe teme iudaice, a fost „Buletinul Askanimilor Sioniști din România în Israel”, care și-a schimbat ulterior titlul în „Hatziot” și apărea trimestrial la Tel Aviv, în cadrul sinagogii „Beit Iacov, Iosef, Harav Zvi Gutman” și era condusă de rabinul Efraim Gutman. Această sinagogă a servit, de asemenea (și servește și astăzi), ca un centru cultural-memorialistic al evreimii române, „Yad Zikaron LeYahaduth Romanya”, organizând și comemorări ale victimelor Holocaustului din România și continuând tradiția evreimii române. În anul 1974 a fost întemeiată „Asociația Scriitorilor Israelieni de Limba Română” (ASLIB), condusă de poetul Shaul Carmel. Această asociație a publicat

o revistă literară, „Izvoare”, care există până în prezent și „apare când poate”. În afara de Cenaclul Literar „Menora”, care a funcționat la Ierusalim în locuința conducătorului său, scriitorul și documentaristul Israel Bar-Avi (=Doré Wertenstein), în perioada 1960-1974 (până la decesul acestuia), a existat un cenaclu literar la Tel Aviv, „Punct”, organizat de soții Mariana și Solo Juster în locuința lor. Cercuri culturale ale vorbitorilor de limba română, în cadrul cărora erau organizate conferințe speciale, au existat (și mai există) la Ierusalim, Tel Aviv, Haifa și într-o formă mai restrânsă și în alte orașe. Au mai existat: Comitetul pentru promovarea culturii iudaice în rândul originarilor din România; Asociația Culturală Mondială a Evreilor din Originari din România (ACMEOR), în cadrul căreia funcționa o bibliotecă de împrumut cu cărți românești (la Tel Aviv); precum și alte biblioteci cu cărți de împrumut, printre care la „Biblioteca Arnold Cohen” la Ierusalim. În privința domeniilor cărților apărute în Israel în limba română, majoritatea sunt în domeniul literaturii beletristice originale, în special poezie, romane, proză scurtă. Altă categorie este publicistica adunată în volum, precum și memorialistica. Traducerile sunt în număr mai mic. Printre autorii de satiră și umor s-a remarcat I. Schechter, iar printre esești și autorii de memorialistică Victor Rusu și Meir Rudich. De asemenea, există unele cărți și articole

le de istoria evreilor din România, de obicei sub formă popularizată, alteori academică, precum lucrările lui Israel Bar-Avi, Eliezer Ilan (=Lazăr Rosenbaum), Raul Siniol, Marius Mircu, David Șafran, Moșe Maur-Săvineanu, Theodor Loewenstein-Lavi, Bela Vago, Dora Litman-Litani, Simon Schaferman, Shlomo David, Paltiel Segal, Ițhak Arți, Iosef Voledi-Vardi, Didi Rosenzweig, Theodor Armon, mai recent Șlomo Leibovici-Laiș (de asemenea, autor al unor cărți de iudaism și al unui dicționar bilingv român-ebraic și ebraic-român), Jean Ancel și Leon Volovici, Carol Iancu, Teșu Solomovici-Solon și alții. Există și studii academice de istoria evreilor din România, în limba ebraică și în limba engleză: deși nu sunt scrise în limba română, ele popularizează istoria și cultura evreo-română și cea românească, precum cele de Eliyahu Feldman, Yosef Kohen, Iacov Geller, Theodor Loewenstein-Lavi, Eliezer Ilan, Jean Ancel, Leon Volovici, Liviu Rotman, Ephraim Ophir, Paltiel Segal, Jaffa Cuperman, Zvi Hartman, Baruch Tercatin, Lucian-Zeev Herșcovici și alții. A fost întemeiat și Centrul pentru Studiarea Evreimii Române în cadrul Universității Ebraice din Ierusalim, de către Theodor Loewenstein-Lavi, anterior redactor al Enciclopediei „Pinkas Hakehiloth” la Institutul Yad Vashem. Putem menționa și traduceri din literatura română clasică și contemporană în limba ebraică, printre

traducători remarcându-se criticul literar Avraham Beniamin Joffe, scriitoarea Dora Litani, poetul Yehoshua Tan-Pai, publicistul Shmaya Avny, profesorul Ezra Fleischer, mai recent scriitorul Yotham Reuveny și scriitorul Menachem Falek. Cărți de iudaism în limba română au fost publicate de rabinii Mordechai Burstein, Menachem Gutman, Efraim Gutman, David Șafran, Iosef Wasserman, precum și de Moșe Maur-Săvineanu, Șlomo Leibovici-Laiș, Iacov Kimhi. Biserica Ortodoxă Română din Ierusalim, sub auspiciile Patriarhiei Române, a publicat și ea o revistă, de obicei trimestrială, „Învierea”, de asemenea tipărită la Jaffo, în tipografia „Ijak” (ulterior la altă tipografie), în perioada 1973-1989. Unele publicații, precum lunarul „Minimum” al scriitorului Alexandru Mirodan (precum și cărțile acestui scriitor, printre care „Dicționarul neconvențional al scriitorilor evrei de limba română”, din care au apărut numai primele trei volume), și-au câștigat un prestigiu general. Radiodifuziunea israeliană a lansat și ea o emisiune în limba română, care a funcționat zilnic în perioada 1954-2015, destinată atât informării imigranților și dialogului ei, cât și propagandei israeliene externe.

Termenul „scriitori israelieni de limba română” a fost propus de Israel Bar-Avi și de scriitoarea ebraică Anda Amir, originară din România (Basarabia) în anii '60. Inițial a apărut ca o scuză că acești oameni nu pot scrie

în ebraică, dar că totuși sunt devotați Israelului și sunt israelieni, deși scriu în limba română, „o limbă galutiană”. Ulterior, el a fost preluat de ASLIB și popularizat de poetul Shaul Carmel. Astăzi, în afară de această asociație, mai există încă una, a ziariștilor și oamenilor de cultură israelieni de limba română. Bineînțeles, se pune problema dacă acești scriitori aparțin literaturii israeliene, literaturii evreo-române, literaturii române, sau tuturor acestor literaturi. Cel mai probabil este că aparțin tuturor acestor literaturi, deoarece în majoritatea cazurilor ei și-au început cariera în România și au continuat-o după emigrare, cultivând fie aceleași teme, fie teme diferite, dar fără a neglija temele cărora li se dedicaseră anterior. Ne-am putea gândi eventual la o cultură și o literatură sectorială specifică, ale cărei rădăcini sunt duble, evreiești și românești, căreia i se adaugă aspecte israeliene.

Problema principală de care se loveau scriitorii de limba română era cea a difuzării scrierilor lor. Statul Israel nu încuraja această literatură decât într-o foarte mică măsură, în cazul primei cărți a nou-veniților cunoscuți ca scriitori consacrați. Cu excepția Premiului Groper (dedicat inițial literaturii idiș, ulterior acordat și pentru lucrări de istorie a evreilor din România) și a Premiului Rudich (destinat tot cercetării istoriei evreilor din România), ambele funcționând în

cadrul Universității Ebraice din Ierusalim, sumele plătite laureaților altor premii (Premiul Ianculovici, Premiul Sion, Premiul Arcadia, Premiul Palty, Premiul Brickman) erau modeste, majoritatea acestor premii (cu excepția Premiului Ianculovici) fiind episodice. Altă problemă era că generația nouă, a celor născuți în Israel, îndreptați numai spre limba ebraică israeliană, nu se interesau de această literatură și ironizau generația veche. Unii părinți nici nu au transmis limba română copiilor lor. Dacă numărul cărților și publicațiilor în limba română creștea în perioadele valurilor de imigrație, el scădea în perioadele în care scădea și numărul de imigranți. Afirmatia unui ziarist de limba română era că fiecare anunț mortuar înseamnă un cititor mai puțin. În perioada anterioară anului 1990, intrarea și circulația cărților și publicațiilor israeliene de limba română în România comunistă era imposibilă: ele ajungeau acolo extrem de rar, prin turiști, cu puține excepții: regimul lor era ca și cel al publicațiilor românești de exil. Este cunoscută o butadă a preotului și istoricului bisericesc Gheorghe Cunescu, care trimisese și reușise să publice un articol despre Gala Galaction în revista „Toladot”, butadă transmisă de el redactorului revistei, Theodor Loewenstein-Lavi: „Toladot nu trece Dunărea”. Singurii cititori posibili și abonați sau cumpărători posibili ai tipăriturilor de limba română erau oameni din Israel

sau din țările occidentale și din exilul românesc. Acest lucru afecta și calitatea acestor publicații, autorii și editorii fiind uneori nevoiți să facă concesii, fie grafice, fie chiar de conținut sau de temă. Situația s-a schimbat după 1990, atunci când s-a deschis posibilitatea difuzării în România și a reintrării pe piața literară românească, precum și a publicării și tipăririi în România. Dar „aliyaua” din România practic încetase, iar comunitatea originarilor din România aflați în Israel era deja îmbătrânită.

Nu am putut realiza o listă completă a publicațiilor periodice și a cărților apărute în Israel în limba română, nici a tuturor titlurilor în limba română și pe teme românești existente în colecțiile Bibliotecii Naționale a Israelului de la Ierusalim. Presupunem că ar putea fi vorba – în formă aproximativă – de circa 2000-3000 de titluri și volume. Un rol important îl au dicționarele bilingve ebraic-român și român-ebraic, fie generale, fie specializate în domeniile diferite. În acest domeniu sunt înregistrate 33 de titluri și ediții, unele apărute în Israel și destinate noilor emigranți, altele apărute în România în ultimele decenii. În bibliotecă există și manuale de învățat limba română, precum și un ghid de conversație destinat israelienilor interesați să învețe această limbă pentru a lucra sau a studia în România, sau a pentru a-și

căuta rădăcinile românești (autor: Lucian-Zeev Herșcovici, la editura Zack din Ierusalim, care a și inițiat apariția acestui ghid de conversație). În privința publicațiilor periodice apărute în Israel în limba română, numărul lor (înregistrat în catalogul Bibliotecii lor) este de 67, iar cel al ziarelor (indiferent de perioada apariției) este de 65. Literatura beletristică în limba română în proza (inclusiv cărți apărute în Israel, precum și traduceri) este reprezentată de 711 titluri, poezia de 607 titluri, dramaturgia de 70 de titluri, esteistica de 63 titluri, istoria evreo-română (cărți și periodice în diferite limbi) de 308 titluri, istoria generală a României de 110 titluri, biografiile de evrei din România 96 titluri, separat 52 de titluri de biografiile de rabini din România și 19 titluri de memorialistică ale unor autori evrei din România. Lista este doar parțială. Astăzi, în Israel apar două ziare săptămânale în limba română, două reviste magazin săptămânale, o revistă culturală care apare odată la două luni, funcționează trei edituri (una din ele, Saga, publicând și ediții virtuale). Unii autori își editează cărțile în România.

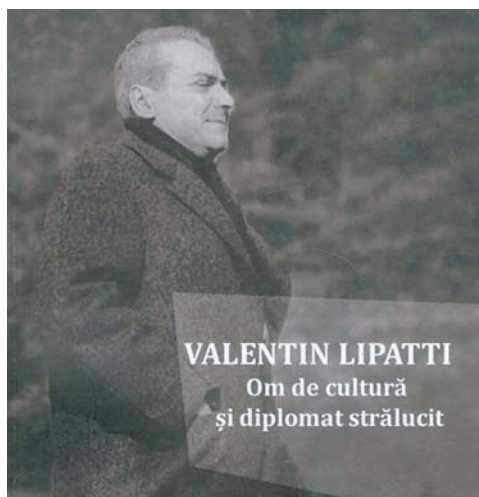
Ce va urma? Nu putem da un răspuns. Sperăm că eforturile pentru promovarea limbii și culturii române în Israel vor continua și vor determina o formă diferită a ei în viitor.

Panteonul Diplomației românești

Valentin Lipatti sau negociatorul prin excelență

George APOSTOIU

Generația care a trecut prin experiența tensionată a Războiului Rece încă își mai aduce aminte de un eveniment capital al anilor '70: Conferința pentru securitate și cooperare în Europa. Dacă l-am mai prețui ar trebui să-l aniversăm la fiecare 1 august, data încununării cu succes a acesteia prin semnarea, la Helsinki, a *Actului final*. Pregătită și finalizată între

1972-1975, Conferința pentru securitate și cooperare a fost la fel de necesară ca și Congresele de la Viena, din 1814/15, sau Berlin, din 1878, care au fixat, pentru un timp, condițiile păcii pe continent. Diplomații și plenipotențiarilor au calmat evoluțiile tot mai belicoase și au oferit șefilor de stat și de guvern din Europa, plus Statele Unite și Canada, posibilitatea să adopte un document de valoare istorică. În acele împrejurări, România s-a făcut remarcată pentru impunerea principiului tratamentului egal al statelor, indiferent de mărimea lor. Între marii negociatori ai păcii de la Helsinki s-a aflat și ambasadorul Valentin Lipatti. Îi consacru rândurile de mai jos cu convingerea că el a contribuit la refacerea numelui bun de țară al României.

Descendent al unei familii cu stare, Valentin Lipatti, născut la 26 martie 1923, își face studiile la Paris și București și, după o carieră didactică uni-

versitară și una scriitoricească, ambele prodigioase, în 1964 intră în diplomație. El părăsise condiția boierească a familiei sale, conacul, moșia și casa de târgoveți din București pentru a trăi într-un univers paralel cu al familiei rămasă în Elveția. Pentru mulți a fost o alegere ciudată. Fratele lui, Dinu, firav și bolnăvicios, talent înnăscut, a fost atras de artă devenind pianist de geniu. Valentin, atletul cu chip de Discobol, a fost tentat de teatru – chiar a urmat doi ani la Conservatorul din Paris – dar va alege cariera universitară. Nici aceasta nu se va dovedi, până la urmă, potrivită cu firea lui. Odată intrat în diplomație, lui Valentin nu-i mai trebuia decât o simplă ocazie pentru a-și valorifica talentul înnăscut de negociator. Două cariere paralele. Dinu, un răsfățat al saloanelor și sălilor de concert, Valentin, un reductabil luptător în tranșeele politice ale Europei, cum singur se definește. Primul, artist indiferent la politică, al doilea, intelectual educat în adolescență și tinerețe în ambianța Parisului, atras de ideile în acțiune (iată o posibilă definiție a politicii) ale stângii franceze. Cu puțin înainte de a părăsi lumea de aici, a ținut să se confeseze: a fost și va muri un intelectual de modă franceză, adică de stânga. O mărturisire asemănătoare o făcea și Camus, pe care Valentin Lipatti l-a cunoscut, cred, doar din lecturi: „Je mourrai à gauche, malgré elle, malgré moi”.

În România comunistă, cartea lui de vizită era, ca a multor intelectuali după război, de om greu asimilabil în sistem. Tradusese în română din Molière, Hugo, Beaumarchais, Balzac, Louis Aragon, Jean Anouilh, Paul Vilar, realizase un volum *Teatrul francez contemporan*, iar din literatura română tradusese în franceză opera lui Caragiale și romanul *Răscoala* al lui Rebreanu. Publicase *Montesquieu, gânditor iluminist*, *Le Dix-huitième siècle français* și două manuale de limbă franceză. Spre deosebire de alți cărturari care au murit în pușcăriile politice în anii '50, el a fost ceva mai norocos: s-a salvat descărcând cartofi prin găurile din București, împreună cu George Macovescu, mărturisire la care am asistat surprins de amuzamentul pe care amintirea le-o provoca la o cafea. Studiile la Paris, pe de o parte, și întâlnirea cu Mihail Ralea îl ajută pe Lipatti să iasă din condiția de „proletar cu carte” și să ocupe funcția de secretar al Comisiei naționale române pentru UNESCO.

Odată cu venirea la conducerea Ministerului de Externe a Anei Pauker, în noiembrie 1948, diplomația românească fusese acaparată de ilegaliști, criteriul de selecție devenind exclusiv fidelitatea față de partidul care urma să se instaleze la putere foarte curând. Au fost mici excepții când regimul comunist a recurs la intelectuali pentru posturile de ambasadori: Mihail Ralea la Washington, Tudor Vianu

la Belgrad, Iorgu Iordan la Moscova, Grigore Moisil la Ankara. Desprinderea de Moscova din anii '60 și orientarea națională a politicii României au redeschis intelectualilor români porțile diplomației. Aceasta este perioada în care Valentin Lipatti își începe cariera diplomatică. Francofon prin instrucție și educație, francofil în tradiția românilor cu școală la Paris, el va fi numit în 1965 delegat permanent al României la Organizația pentru Educație, Știință și Cultură – UNESCO, poziție de pe care, pentru prestigiul pe care și l-a câștigat rapid, va fi ales, în 1976-1980, membru și apoi vicepreședinte al Consiliului Executiv al acestui forum universal. Etapa cea mai prodigioasă a carierei lui diplomatice se va dovedi cea de negociator șef al României la Conferința de la Helsinki și șef al delegațiilor României la reuniunile care au urmat acesteia până când, după dezmembrarea Uniunii Sovietice, *Acordul final* va fi considerat caduc și inoperant pentru evoluțiile de pe continent.

Mă opresc la un episod din timpul negocierilor la Helsinki elocvent pentru tăria convingerilor lui Lipatti. În *Los Angeles Times* din 27 iunie 1975, un ziarist american publica un amplu articol consacrat exclusiv diplomatului român din care reproduc un scurt paragraf: „Un diplomat curajos de dincolo de Cortina de Fier i-a făcut pe ruși să scrâșnească din dinți...România a luptat mai puternic chiar decât puterile apusene pentru acordul Conferinței

pentru securitate cu privire la notificarea prealabilă a manevrelor militare la 150 de mile depărtare de orice frontieră europeană. Statele Unite nu erau deosebit de interesate în legătură cu această problemă, posedând metode de detecție prin satelit pentru supravegherea mișcărilor militare. Pentru români însă, acest lucru era cel puțin o formă de protecție împotriva unei «a doua Pragă» din partea aliatului sovietic” (Valentin Lipatti, *În tranșeele Europei*, 1993). Același ziarist notează: „un diplomat străin afirmă că Lipatti a mers atât de departe încât l-a dojenit odată, mai în glumă, mai în serios, într-o discuție particulară. El i-a spus ceva de genul: «Nu sunteți îngrijorat că vă veți trezi în fața unui pluton de execuție când vă veți întoarce acasă, după felul în care i-ați împuns mereu pe ruși aici?»” (ibid.). Nu, Lipatti nu era timorat, Bucureștii gândea altfel politica decât în vremea când trebuise să descarce cartofi pentru a se salva.

Rămâne de înțeles corect preferința politică a lui Valentin Lipatti. Ca om de stânga, el nu are nici o datorie față de Marx și Engels. În anii ideologiei staliniste, conferențiar la Facultatea de limbi romanice și clasice la Universitatea București, Lipatti a ales să traducă și să publice *Montesquieu, gânditor iluminist și Valori franceze* (1955). Nu a fost și nu putea fi un militant comunist de extracție dogmatică, un proletar care îndeamnă masele la câștigarea puterii politice. Nimic din

biografia lui nu-l recomanda pentru un rol de activist. Se mișca liber în lumea ideilor politice, așa cum se mișca dezinvolt și elegant în lumea elitelor intelectuale. Rămăsese ceea ce fusese: un burghez, sau mai degrabă un boier valah crescut în saloanele pariziene. Era un iscoditor și, după cum mărturisește în volumul confesiv *Strada Povernei, 23*, plăcerile lumii nu i-au fost indiferente. Se amuza pe seama originii lui grecești, probabil nu foarte îndepărtate, și spunea – știu tot dintr-o discuție cu George Macovescu –, că numele lui poate fi și Levantin Vipatti. De la Helsinki, venea frecvent la București pentru a analiza împreună cu ministrul de externe George Macovescu evoluțiile negocierilor la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa. Avea un dar de a face portretul unui personaj pornind chiar și de la ticuri omenești. Unele dintre acestea le-am regăsit în jurnalul lui de negociator. „Delegația Statelor Unite ale Americii era condusă de ambasadorul Arthur Goldberg, iar cea a Uniunii Sovietice de ambasadorul Iuri Voronțov, doi oameni cu reale însușiri, dar făcuți parcă nici să poată, nici să vrea să se înțeleagă. Goldberg era tipul pitoresc al avocatului palavragiu, pe care-l întâlnești adesea în filmele americane. Îl poreclisem «Donald Rățoiul» din pricina mersului pendulat și a comportamentului său gălăgios ori de câte ori se lăuda cu isprăvile sale. Voronțov era, dimpotrivă, o fire măsu-

rată și închisă. Privirea inteligentă și ironică nu-i trăda niciodată gândurile. Îi spuneam «Ocnă». (din vol. *În tranșeele Europei*). O explicație: convenise cu ministrul Macovescu un mod de a vorbi „flecăr” la telefon pentru a relata probleme urgente, iar porecelele aveau rostul lor în această înțelegere. Hazul făcea parte din natura lui Lipatti. L-am auzit amuzându-se pe seama trucului la care recursese pentru a scăpa de capcanele ce i se întindeau, în anii '50, prin obligația de a-și scrie frecvent autobiografia. „Știam că așteptau o inadvertență în scris, îi spunea lui Macovescu; ca să preîntâmpin posibila eroare, mi-am făcut o copie după autobiografie pe care o rescriam fără nici o modificare”. Prin extrapolare, gluma trimitea la una dintre tehnicile de rezistență care îi permiteau să rămână în limitele mandatului. În felul aparent amuzant, vorbea de truda lui de a-și convinge partenerii de negocieri să accepte propunerile românești pentru definirea conceptului de cooperare și securitate în Europa. El este unul dintre cei cărora europenii le datorează, în bună parte, limpezirea principiilor de cooperare în Europa. Împreună cu bătaia pentru impunerea principiului unanimității – calea de a stopa tentațiile dictatoriale ale marilor puteri – convenirea conceptului de cooperare și securitate europeană rămâne una dintre victoriile semnificative ale diplomației românești din anii '70, angajată într-o vastă

acțiune de mediere diplomatică și de negocieri, pe care Lipatti a ilustrat-o, în modul cel mai înalt, cu inteligență și talent. În cartea *În tranșeele Europei* el scria: „Stilul negocierii trebuie să îmbine fermitatea cu flexibilitatea. A nu ceda în problemele esențiale, a face, când e nevoie, concesii care să nu prejudicieze pozițiile de principiu și interesele de fond reprezintă partea cea mai grea a muncii de negociere, în măsura în care trebuie să știi să cedezi cât mai puțin și numai la momentul potrivit”. Lângă Titulescu, cel care a adus în gândirea Societății Națiunilor ideea forței dreptului, alături de Gafencu, cel care l-a înfruntat pe Molotov la Kremlin în condițiile intrării României în război împotriva Uniunii Sovietice, Valentin Lipatti este românul care a contribuit esențial la impunerea principiilor de cooperare între statele europene în vremea războiului

rece. „Când vorbește Lipatti, delegații ascultă”, scria Marsh Clark în *Time*.

Păstrez printre scrisorile mele de preț una în care Lipatti vorbește despre boala care l-a ținut în fotoliu în ultimii ani ai vieții. Reproduc doar partea care prezintă interes pentru biografia lui. „București, 31 august 1997. ... Despre mine, ce să-ți spun? La sfârșitul Conferinței de la Helsinki, am contractat, prin 1975, o boală cumplită – o scleroză în plăci (multiple sclerosis), o boală a măduvei care mi-a afectat treptat mersul. În prezent sunt un handicapat neuromotor, care stă mai tot timpul în pat nemaiputând să meargă. Așa că din globe-trotter diplomatic am ajuns ultimul român cu domiciliul obligatoriu... Providența nu mi-a rezervat un sfârșit de existență prea vesel...”.

Valentin Lipatti moare la 25 martie 1999.

Ion Brad – scriitor, cărturar și diplomat

Nicolae MAREȘ

La numai câteva luni după trecerea la cele veșnice a prietenului nostru Ion Dodu Bălan, a luat drumul veșniciei și statornicul amic și confrate, poetul, romancierul, dramaturgul, eseistul și traducătorul Ion Brad. *Brad cel veșnic chipeș și de-a pururi verde* – cum îmi plăcea să îl alint – reprezentant de seamă al literaturii române și al României întregi, cea pe care a reprezentat-o demn și vertical în lume, ca sol al românității, într-o vreme în care diplomația românească se constituia într-un vector credibil. A avut șansa să fie diplomat în perioada în care liderii mondiali ai vremurilor țineau seama de ceea ce spunea Bucureștii, de la Bonn la New-York sau de la Varșovia și Cairo la Tel Aviv. Ion Brad a slujit România ca ambasador în Elada și în Cipru mai bine de nouă ani, într-una dintre perioadele cele mai grele pentru ciprioți (anii '70-'80), cât și în Centrala Ministerului Afacerilor Externe, ca director, la cârma Direcției Culturale, imediat după întoarcerea sa din misiune, cumva ca răsplată pentru

diplomația culturală pe care a practicat-o. Aveam să mă conving personal despre dăruirea cu care a lucrat în Grecia și în Cipru, direct de la românii de pe acele meleaguri, în anul 1993, când i-am cunoscut pe aceștia la Atena, evocându-mi nu pe diplomații în post de atunci, ci doar pe Brad și Ecobescu.

A avut grijă sensibilul scriitor ca „avatarurile” sale din misiunea respectivă să le prezinte posterității în șase volume, pagini de un farmec aparte, apărute la confluența celor două milenii, și fără cunoașterea căroră istoria raporturilor româno-elene nu poate fi reprodusă la adevărata lor valoare, fără a apela la analizele și prezentarea documentelor respective, elocvent fiind aportul său la strângerea și dezvoltarea conlucrării bilaterale, inclusiv în diplomația economică. Într-o conversație, la cea de-a 85-a aniversare, cu privire la diplomația actuală mi-a răspuns:

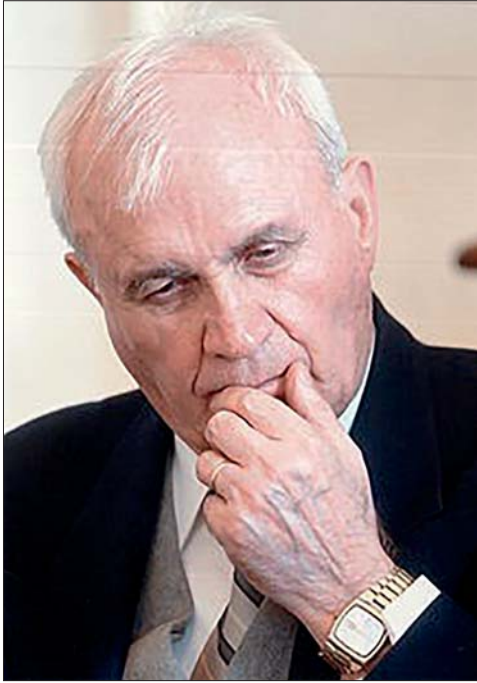
Nicolae Mareș:

– *Ați fost printre diplomații nepereche, ca să folosim o sintagmă argheziană, din perioada anilor '70, atunci când diplomația românească era pe val, când diplomații occidentali, pe care i-am cunoscut și eu, ne căutau, ne curtau, cei socialiști ne invidiau. Cu sânge, imaginație și multă dăruire ați făcut o școală a diplomației culturale. Nu vă doare că am ajuns atât de terfelți în lume? Quo vadis, Domine? Cât mai avem de așteptat, când ne vom reveni?*

Ion Brad:

– Firește că mă dor! Chiar dacă, în mod firesc, dacă facem acum parte din NATO și Uniunea Europeană, cu orientările lor obligatorii și pentru diplomații noștri, prezența lor anemică pe plan internațional, mai ales în domeniul cultural, este îngrijorătoare. Mulți au renunțat prea ușor, din nepricepere sau rea-voință, la specificul și mândria națională, la toate interesele care nu se promovează de la sine, fără competență și chiar talent. Dar să sperăm că și în acest domeniu esențial, o generație nouă, de tineri diplomați, va evada din somnolență și absenteism comod, adevărind încă o dată că românii au talent și în diplomație, după exemplul strălucit al lui Titulescu și urmașilor săi, printre care s-a numărat și Lucian Blaga.

Personal, încă din anii '70 ai secolului trecut am văzut în autorul volumului de poeme: *Transilvane cetăți fără somn* /1977/ o întruchipare a modestiei și a dăruirii necondiționate pe care numai cel care a cunoscut nemijlocit glia strămoșească, personal dând noi dimensiuni liricii marilor poeți și diplomați transilvani: Octavian Goga, Lucian Blaga și Aron Cotruș. Acesta a fost Poetul și Cetățeanul Ion Brad, care – parafrazându-l pe Coșbuc – a fost: *suflet din sufletul neamului*. De-a lungul anilor m-am convins și statornicia prieteniei sale, în fapt o vocație, care a rămas pentru mine o *rara avis*, cultivată de el în toate împrejurările, cu multă sensibilitate și credință în mai bine. Nu voi uita un episod petrecut în urmă cu patru-cinci ani, când, împreună cu istoricul George G. Potra și frațele său Alexandru Brad, am călătorit în satul natal al poetului, la Pânade, acolo unde scriitorul a văzut lumina zilei, la 8 noiembrie 1929. Aici el ne-a prezentat fiecare din locurile mirifice de care a fost legat încă din copilărie, inclusiv de drumurile pe care le făcea la Școala din Blaj. Era pe la jumătatea lunii mai; nu ne-am putut opri să nu ne întindem la povești pe iarba verde din fața casei, iarbă pe care cu decenii în urmă o călcăse desculț în picioare, dovedindu-ne că știa toate poveștile și pe oamenii locului, ale bunicilor și părinților, a celor apropiați pe care îi evoca cu atâta dragoste și căldură; la fel și Timotei Cipariu și pe corifeii Școlii Ardelene.

Cu mândrie, la Blaj, ne-a dus Ion Brad pe Câmpia Libertății, ne-a arătat clasele „Liceului său” din „Mica Romă”, sălile în care a învățat și a locuit, biblioteca etc. Plină de învățăminte a fost și alocuțiunea rostită la întâlnirea cu foștii colegi, cu un public larg în fața căruia a conferențiat despre istoria școlii, a Blajului și a Ardealul Sfânt, cel pe care l-a venerat o viață întreagă. La fel la o slujbă consacrată Sfântului Ioan Paul al II-lea, cu prilejul canonizării fostului Pontif și marcării momentului respectiv într-o slujbă-conferință înălțătoare săvârșită în lăcașul istoric al vechii Mitropoli, cu participarea a peste șapte sute de persoane.

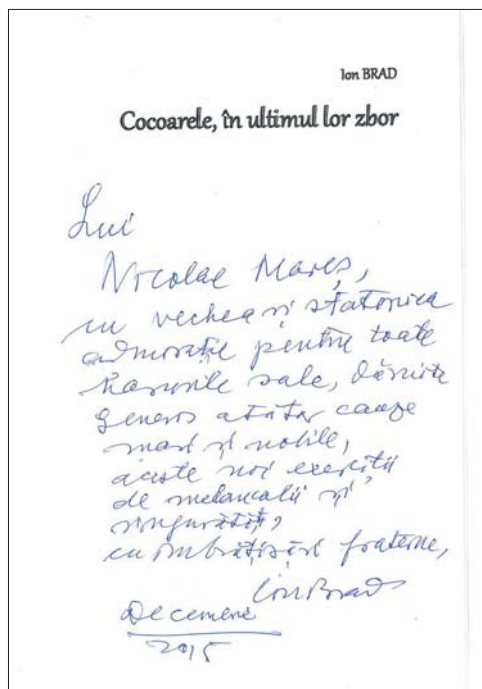
Nu o dată, la Sebeș și Lančrăm, Ion Brad a evocat, ca un veritabil is-

toric literar, relația sa cu Lucian Blaga, contactele avute cu marele poet și filosof, cât și cu alți reprezentanți de seamă ai culturii românești, printre care: Ion Agârbiceanu, Emil Isac, prietenul său, Mircea Zăciu, Aurel Rău și alții.

Și acum regret că fotografiile făcute cu telefonul mobil s-au pierdut în străfunzimele electronice ale buclucașei scule, fără să le mai pot recupera. Stângăcie de începător fără abilități tehnice.

Până la adânci bătrâneți n-a uitat Ion Brad despre prima sa ieșire în lume, la Festivalul internațional al tineretului și studenților de la Varșovia din vara anului 1955, împreună cu Doamna Teatrului Românesc, Lucia Sturdza Bulandra, și pictorul Hatmanu de la Iași, poemele apărute cu un an înainte din florilegiul *Cu sufletul deschis* fiindu-i apreciate de publicul polon cu un premiu. Au urmat: *Cântecele pământului natal* – 1956; *Cu timpul meu* – 1958 /pentru care a primit premiul „George Coșbuc” al Academiei Române în 1959; *Eroii fabulelor* – 1964; *Fântâni și stele* – 1965; *Fiica Dunării și a mării* – 1966; *Poeme* – 1970; *Orga de mesteceni* – 1970; *Cele patru anotimpuri* – 1972; *Zăpezile de acasă* – 1972; *Noaptea cu privighetori* – 1973; *Templul dinafară* – 1975; *Transilvane cetăți fără somn* – 1977; *Războiul cunoașterii* – 1979; *Cartea zodiilor* – 1982; *Oracole* – 1987; *Rădăcinile cerului* – 1989; *Icoana nevă-*

zută – 1996; *Al doilea suflet* – 2000 și sfâșietoarea, ultima culegere lirică: *Cocoarele în ultimul său zbor* – 2015.

De asemenea, Ion Brad s-a impus ca romancier, cu scrierea *Descoperirea familiei* – 1964, care a fost reluată, ulterior, ca o trilogie (devenită în final tetralogie) în: *Romanul de familie* – 1986; *Zăpadia Soare cu dinți*; *În umbra castelului și Thalassa*, dar și romanele – *Ultimul drum* – 1975; *Raiul răspopiților* – 1978; *Muntele*

catârilor – 1980; *Întâlnire periculoasă* – 1985; *Proces în recurs* – 1988; *Muntele* – 1996. Dintre lucrările de memorialistică, în afara celor consacrate Eladei, remarc: *Aicea, printre ardeleni* – și *Dincoace de munți*. De asemenea, dramaturgia i-a fost aproape, fiind câțiva ani directorul Teatrului Nottara din capitală. Dintre piesele de teatru scrise și jucate, amintesc: *Audiență la consul* și *Nu pot să dorm* – ultima evocându-l pe consăteanul său Timotei Cipariu, reprezentant de seamă al românismului în Transilvania.

Prin dispariția, unul după altul, a lui Ion Brad și a lui Ion Dodu Bălan sau Mircea Malița se stinge o generație de creatori și cărturari-patrioți, care s-au dăruit cu har și pricepere Țării, conștiinți – așa cum îmi spuneau ei – că soarta și menirea lor a fost: *să nu se lase înecați de valuri*, având sentimentul optimist al copiilor de țărani de odinioară, acela că: *împlântând bine plugul în brazdă, la răsăritul soarelui, până la apus pot ajunge departe*. Cu talent, dăruire și multă muncă, ei au intrat în conștiința neamului românesc pentru totdeauna.

Lumea cărților

Calitatea vieții. Un proiect pentru România

(Coordonatori: Elena ZAMFIR și Iuliana PRECUPEȚU, Editura Academiei Române, București, 2018, 415 p.)

Dan BANCIU

Calitatea vieții reprezintă o problemă socială, dar și o temă de cercetare cu multiple valențe teoretice, metodologice și aplicative, care preocupă în egală măsură pe specialiștii din domeniul științelor sociale și politice, interesați în identificarea și explicarea dimensiunilor variate și complexe ale acestui concept, definit și estimat printr-o serie de indicatori obiectivi și subiectivi. Ca problemă socială, calitatea vieții a fost și este o temă prioritară de cercetare în cadrul Institutului de Cercetare a Calității vieții (ICCV), fondat încă din anul 1990, sub egida Academiei Române, institut care a derulat de-a lungul timpului o serie de studii și cercetări prestigioase privind stilul de viață al populației din România în condițiile tranziției, ca și diversele aspecte critice cu care se confruntă societatea românească în ultimii 30 de ani, cum ar fi: ocuparea

și sursele de vulnerabilitate, locuirea, bugetul și nivelul de trai în gospodărie, starea de sănătate a populației, sărăcia și politicile de incluziune, starea educației, serviciile publice și de asistență socială etc.

Dintre aceste studii și volume, cel apărut în 2018 în prestigioasa editură a Academiei Române, cu titlul „*Calitatea vieții. Un proiect pentru România*”, sub conducerea prof. univ. dr. Elena Zamfir și dr. Iuliana Precupețu, reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea și derularea politicilor publice privind calitatea vieții, așa cum apar ele în strategiile guvernamentale elaborate în România postdecembristă. Volumul reunește un număr de 18 studii, cercetări și rapoarte dedicate diverselor domenii ale calității vieții, dar și direcțiile de dezvoltare în viitor pentru fiecare dintre acestea, la care au participat (în calitate de autori) 24

de cercetători din cadrul ICCV. Realizarea și publicarea acestui volum a impus un susținut efort științific, în primul rând din partea coordonatorilor, dar și a autorilor, care au reușit să aducă la un numitor comun diversele ipoteze, teorii și puncte de vedere vehiculate în literatura de specialitate din România, dar și din alte țări, și să facă explicită și comparabilă baza de date existentă în statisticile naționale și europene, rapoarte de cercetare și cercetări empirice, scenarii avansate privind direcțiile de dezvoltare în viitor etc.

Volumul nu își propune să realizeze un „inventar” (fie el și incomplet) al diverselor aspecte și fațete ce alcătuiesc calitatea vieții, ci încearcă și reușește să ofere o imagine completă de tip *diagnoză socială* pe diferitele aspecte ale calității vieții sociale, cum ar fi: locuirea, ocuparea, sărăcia, veniturile, educație, sănătate, asistență și servicii sociale, bunăstare, satisfacție față de viață etc. În același timp, volumul se constituie și ca un tip de *prognoză socială*, întrucât studiile elaborate propun regândirea și reorientarea obiectivelor și țăintelor pentru un model de țară, din perspectiva strategiei 2016-2037 avansată spre creșterea calității vieții și stilurilor de viață în societatea românească.

În ciuda diversității de studii reunite, volumul are o structură logică clară, unitară și echilibrată, cuprinzând două părți distincte, care însă

se completează armonios, precum și două studii, unul *introductiv*, dedicat analizei teoretice și explicative a calității vieții, și unul de încheiere, care include o retrospectivă a tematicii calității vieții în cadrul ICCV. Studiul introductiv, intitulat *Calitatea vieții în strategiile de dezvoltare și etica acțiunii sociale* (autor Elena Zamfir), are ca preambul o schemă teoretică de explicație a calității vieții, care este definită ca fiind „calitatea globală, sintetică, a tuturor condițiilor și sferelor din care se compune viața raportată la gradul în care ea produce omului satisfacție” (p. 18). Iar componentele de bază ale calității vieții vizează calitatea sferei economice; calitatea structurii societății; calitatea muncii și a condițiilor de muncă; calitatea serviciilor publice, calitatea mediului uman și a relațiilor interpersonale; calitatea vieții de familie și a vecinătății, calitatea mediului ecologic-natural; climatul socio-moral general al vieții cotidiene (ibidem). Autoarea consideră, pe bună dreptate, că „în dinamica calității vieții se întrepătrund 4 domenii, relativ distincte, care se completează reciproc prin funcțiile lor specifice orientate spre dezvoltarea socială: economia, calitatea guvernării (rolul statului și funcțiile lui sociale), oamenii cu stilul lor individual de viață și calitatea spațiului comunitar” (p. 25). Chiar dacă în România, în perioada tranziției, acești factori cu rol de decizie au urmat trasee separate de dezvoltare,

ei reprezintă indicatori de bază pentru evaluarea calității vieții. Relevând importanța unor indicatori *obiectivi* de estimare a calității vieții (venituri, ocupare, locuire, sărăcie, servicii, sănătate, educație etc.), autoarea evidențiază necesitatea cunoașterii și a indicatorilor *subiectivi*, care măsoară percepția oamenilor asupra propriei vieți, indicatori ce sunt foarte personalizați atunci când indivizii se gândesc la satisfacție, fericire, împlinire (p. 27). Mai mult, autoarea consideră că pentru o corectă estimare a calității vieții este nevoie de o analiză profundă a relației dintre *calitatea vieții, politicile publice și etica acțiunii sociale*, lipsa sau ignorarea acestora din urmă fiind unul dintre motivele de insatisfacție a populației față de instituțiile publice și politice, generată, în principal, de incoerența legislativă, lipsa de transparență a deciziilor politice și de responsabilitate a decidenților politici, creșterea imoralității, corupției și in justiției sociale. Or, din nefericire, „în România, pe toată perioada tranziției au lipsit din politicile publice preocupări explicite pentru reglementări morale (norme, principii, valori), cerute de acțiuni sociale responsabile” (p. 42), etica acțiunii sociale fiind o temă absentă în spațiul politicilor publice, ceea ce a condus, consideră autoarea, la deprecierea calității vieții, justiției și echității sociale, cu consecințe asupra agravării fenomenului de criză în economie, educație, sănătate, administrație publică etc.

Partea I a volumului de studii, intitulată „*Dimensiunile calității vieții*”, reunește șase studii și cercetări privind sistemul de educație din România, starea de sănătate a populației și resursele financiare și umane ale sistemului de sănătate românesc, ocuparea în România, condițiile de locuit și politicile de locuire și calitatea guvernării în România. Studiul privind *Analiza sistemului de educație din România, din perspectiva obiectivelor pe termen mediu și lung* (autor Gabriela Neagu) se focalizează asupra impactului inegalităților economice, sociale și culturale dintre indivizi în fața sistemului educativ, având drept consecință excluderea totală sau prematură din sistemul de învățământ a unui număr important de copii de vârstă școlară din România, în special a celor proveniți din mediul rural (p. 68). Prin urmare, creșterea și adâncirea inegalităților socio-economice între diferitele categorii de populație din România, corelate cu infrastructura educațională precară, calitatea relativ scăzută a educației școlare, au condus, la rândul lor, la schimbarea percepției publice asupra școlii în sens negativ, oamenii considerând că, în prezent, școala nu mai răspunde cerințelor de învățare, de formare de competențe și de asigurare a unui nivel de pregătire capabil să faciliteze integrarea socială și profesională a oamenilor (p. 71). Soluțiile propuse de autoare pentru optimizarea sistemului de educație vizează creșterea sensibilă a investi-

țiilor în educație, concomitent cu trecerea de la educația centrată pe predare la cea centrată pe învățare, ca și promovarea unei educații inclusive la nivelul întregului sistem de învățământ românesc (p. 83).

Starea de sănătate a populației din România a reprezentat obiectul de cercetare al unui studiu întreprins de Iuliana Precupețu și Cosmina-Elena Pop, care reprezintă o diagramă veridică a stării de sănătate a populației, accentuându-se rolul determinant al unor factori sociali în actuala configurație a sistemului de sănătate românesc și în profilul epidemiologic al populației. În pofida unor tendințe pozitive notabile, înregistrate mai ales în ultimele decenii, starea de sănătate rămâne o problemă socială nerezolvată de decidenții politici, care continuă să fie marcată de numeroase inegalități, atât la nivel teritorial, cât și între grupurile sociale, iar aceste inegalități au tendința de a se adânci în timp, mai ales în ceea ce privește grupurile vulnerabile (p. 118). În completarea acestor constatări interesante vine și un alt studiu dedicat analizei resurselor financiare și umane pentru sistemul de sănătate din România (autor Cristina Tomescu), unde se insistă asupra necesității creșterii finanțării sistemului de sănătate, prin finanțare publică, dar și prin cea privată, accentul fiind pus pe utilizarea eficientă a acestor resurse, reducerea „scurgerilor” de resurse prin acte de corupție și

înșelăciune, un control strict al cheltuielilor acestor resurse etc.

Starea de ocupare în România și politica ocupării este abordată de Simona Ilie și Ana-Maria Preoteasa, prin analiza ratei ocupării, agregată și pe forme contractuale, identificându-se astfel diversele surse de vulnerabilitate. Utilizând ca metodă de cercetare analiza secundară de date, seria de indicatori disponibili pe site-ul statistic național și european (INS, Eurostat), precum și o serie de informații recoltate dintr-un sondaj european privind condițiile de muncă (Eurofound), studiul reușește să identifice principalele surse de vulnerabilitate în politicile de ocupare, în funcție de contractul de muncă, nivelul salarial și condițiile de muncă, avansând, în final, o serie de propuneri și soluții de intervenție în politica ocupării din țara noastră, capabile să conducă la diminuarea acestor surse de vulnerabilitate, cum ar fi: creșterea ocupării salariale prin susținerea antreprenoriatelor mici și mijlocii, scăderea vârstei de contact a tinerilor cu piețele muncii, extinderea învățământului profesional, optimizarea calității locului de muncă, extinderea programelor de formare profesională și de reconversie continuă etc. (pp. 162-163).

Un domeniu important al calității vieții, analizat în volumul de față, este cel referitor la condițiile de locuit și calitatea locuirii (autor Cosmin Briciu), capitol la care România

înregistrează cele mai scăzute valori din Uniunea Europeană, chiar dacă, paradoxal, conform Recensământului din 2011, 98,27% dintre locuințe sunt în proprietate privată. Aceste cifre nu relevă însă presiunea extrem de ridicată a cererii pentru locuințe în mediul urban, mai ales în localitățile mari și în cele cu creștere economică, și nici condițiile precare și calitatea scăzută a locuirii sau costurile ridicate ale locuirii, fenomenul zonelor marginalizate, sau problema persoanelor fără adăpost. În consecință, se impune o regândire radicală a politicilor de locuire, prin creșterea fondului de locuințe sociale, reabilitarea și valorificarea deplină și eficientă a fondului de locuințe existent, asigurarea unor stocuri de locuințe de urgență, stoparea evacuarilor forțate, adăposturi de noapte și programe de asistență și recuperare pentru „oamenii străzii”, regenerarea urbană a zonelor defavorizate și marginalizate etc. (pp. 185-186).

Ultimul studiu din această parte a volumului tratează „Calitatea guvernării în România” (autori: Monica Marin, Adriana Neaguț, Claudia Petrescu, Iulian Stănescu, Manuela Sofia Stănculescu), accentul fiind pus pe calitatea administrației publice, considerată ca o precondiție pentru calitatea guvernării. Aceasta din urmă include capacitatea guvernului de a formula și implementa politici sociale, procesul prin care guvernele sunt selectate, monitorizate și înlocuite și respectul

cetățenilor și al statului pentru instituțiile care guvernează interacțiunile sociale și economice dintre ei (p. 190). Deși datele prezentate în studiu atestă o îmbunătățire a calității guvernării în România, între 1996-2013, țara noastră înregistrează încă valori scăzute cu privire la eficacitatea guvernării, stabilitatea politicii și controlul corupției. În același timp, eficiența guvernării este influențată sensibil de elaborarea și implementarea politicilor publice, managementul resurselor umane și e-guvernarea, înțelegând ca un proces de îmbunătățire a serviciilor publice furnizate cetățenilor și a creșterii participării acestora la guvernare. Nu în ultimul rând, consideră autorii, promovarea eticii și mecanismelor anticorupție trebuie să devină obiective prioritare pentru Guvernul României. Iar soluțiile propuse pentru optimizarea calității guvernării trebuie să se axeze pe: stimularea creării de parteneriate între administrația publică și actorii locali interesați, prin finanțarea, cu precădere, a proiectelor de dezvoltare derulate în parteneriat la nivel microregional și descentralizarea fiscală și administrativă, prin creșterea puterii autorităților publice locale.

Cea de-a doua parte a volumului analizează pe larg o serie de *indicați obiectivi ai calității vieții în România*, identificând principalele probleme sociale critice cu care se confruntă societatea românească, între care cele privind sărăcia, inegalitatea venituri-

lor, consumul mediu scăzut, serviciile publice de asistență socială subfinanțate, conturează imaginea unei societăți cu un standard de viață modest și chiar scăzut. Dintre aceste probleme sociale, *sărăcia* este analizată, în toate dimensiunile ei, în două studii: primul, intitulat „O analiză comparabilă a pragurilor de sărăcie” (autor Adina Mihăilescu), iar cel de-al doilea, dedicat dinamicii sărăciei, „Sărăcia în România” (autor Mihnea Preotesi). Utilizând ca metodă de cercetare metoda normativă, care oferă rigurozitate și obiectivitate în calcularea nivelurilor de consum, este analizat minimul de trai decent și de subzistență pentru o serie de categorii de familii (salariați cu doi copii în întreținere, urban și rural, cuplul de vârstnici din urban și rural), concluzia este îngrijorătoare în ceea ce privește majoritatea familiilor, care au un consum ce se situează mult sub nivelul de trai minim decent. Mai mult, rata actuală a sărăciei în România este mare și în contextul UE, dar și comparativ cu grupul de țări fost comuniste, ea fiind generată, între altele, de: veniturile primare scăzute și ocuparea precară, precaritatea veniturilor bugetului central, dublată de precaritatea bugetelor locale (în special în localitățile rurale), impactul scăzut la transformărilor sociale, corupție, ineficiența programelor sociale etc. (p. 276). În acest context, se impune adoptarea unor măsuri care pot contribui la reducerea sărăciei, cum ar

fi: politici de stimulare a ocupării forței de muncă și a veniturilor obținute din muncă, reducerea impozitării pe forța de muncă, mai ales pe segmentul veniturilor mici, aplicarea unor principii ale justiției sociale în privința legislației muncii, fiscalitate, locuire, sănătate, educație, protecție socială etc.

Alte trei studii ale volumului de față abordează probleme ce țin de nivelul de trai și bugetul în gospodărie (autor Simona Ilie), consumul mediu în România în perspectiva europeană (autor Maria-Lavinia Ștefănescu) și inegalitățile de venituri (autori Ionuț-Marian Anghel și Elena Tudor). Primul dintre acestea analizează dinamica riscului de sărăcie sub impactul principalelor categorii de venituri ale populației, caracteristici ale sărăciei, aspecte ale deprivării materiale și profilul bugetului de cheltuieli, concluzia fiind că nivelul sărăciei din România este puternic condiționat de veniturile salariale. Cel de al doilea studiu relevă existența unei puternice dependențe între structura consumului și nivelul de sărăcie al unei țări, România situându-se pe ultimul loc (în 2005 și 2011) în privința consumului mediu pe locuitor, chiar dacă în anumite perioade a înregistrat o rată anuală de creștere a consumului mediu simțitor mai mare. Ultimul studiu arată în mod clar cum se prezintă inegalitățile de venituri din România, în comparație cu celelalte țări ale Uniunii Europene, datele prezentate și comentate evi-

dențiind creșterea continuă a acestor inegalități la nivelul României. Iar direcțiile de acțiune care pot conduce la diminuarea acestor inegalități constau în creșterea ocupării salariale în sectorul agricol și scăderea disparităților salariale existente, în prezent, între diferitele sectoare de activitate, precum și taxarea progresivă a veniturilor mari din sectoarele financiare, telecomunicații, energie și industria extractivă, administrație publică și apărare.

Ultimul grupaj de studii incluse în acest volum abordează problema protecției și asistenței sociale în România, în special a celei comunitare sau centrate pe familie și copii, ele realizând și o radiografie științifică a serviciilor sociale din România, caracterizate încă de o subfinanțare cronică din partea statului și de o lipsă de evaluare și monitorizare a persoanelor beneficiare de asistență. Modalitățile și formele de intervenție prin care serviciile sociale pot contribui la asigurarea unei calități a vieții decente, mai ales pentru grupurile și persoanele vulnerabile sau aflate în dificultate, sunt analizate pe larg în studiul intitulat „Spre un sistem integrat de servicii publice în asistența socială” (autor Elena Zamfir), în care se pledează pentru dezvoltarea și în România a unui sistem integrat de servicii publice de asistență socială, complementar cu serviciile comunitare moderne existente în majoritatea statelor europene. Aceste servicii trebuie

să reprezinte partea specializată a programelor de ajutor, având „o triplă funcție pentru beneficiar: de suport urgent în situațiile de criză/dificultate, de recuperare în timp și de prevenire sau reducere a riscurilor viitoare” (p. 310). Din nefericire, în România, absența unui pachet integral de servicii specializate pentru prevenirea și reducerea riscurilor sociale a avut drept consecință gravă creșterea rapidă a unor inegalități sociale profunde și multiplicarea riscurilor de sărăcie pentru o masă importantă a populației. De aceea, direcțiile de acțiune viitoare referitoare la prevenirea marginalizării și excluziunii sociale vor trebui orientate, prioritar, spre creșterea calității și funcționalității serviciilor sociale *integrate* și de asistență, care pot apropia treptat România de standardele europene ale țărilor dezvoltate, cu tradiție pentru creșterea calității vieții.

Un alt studiu, complementar cu cel anterior, încearcă și reușește să identifice „Direcțiile în protecția socială” (autori: Simona Ilie, Sorin Căce), în care se face o retrospectivă a evoluției diferitelor modele de protecție sociale experimentate de-a lungul timpului într-o serie de țări din întreaga lume. De asemenea, studiul aduce în discuție posibilele opțiuni pentru un model al statului bunăstării și în România, evidențiind ca direcții de acțiune posibile reconstrucția coerenței sociale și realizarea unui echilibru regional al dezvoltării. Aceste deziderate sunt

reluat și în studiul privind „beneficiile sociale” (autori: Daniel Arpinte, Sorin Cace, Alexandra Deliu), în care sunt evaluate științific cheltuielile guvernamentale destinate protecției sociale a populației, comparativ cu același tip de cheltuieli alocate asistenței sociale, concluzia fiind aceea că nivelul redus al finanțării sistemului de beneficii de asistență socială se reflectă în eficiența redusă a sistemului de protecție și incluziune socială a persoanelor vulnerabile, astfel încât categorii largi de persoane primesc un suport insuficient pentru a duce un trai decent. În vederea diminuării acestor disparități, se impune adoptarea unor măsuri legislative, care să vizeze, în principal: modernizarea și informatizarea sistemului actual de evidență a beneficiarilor de asistență socială, extinderea formelor de suport non-monetar pentru categorii vulnerabile social, expuse riscului dependenței de beneficii, redefinirea formelor de suport pentru copii și pentru familiile cu copii, ca și simplificarea accesului la beneficii de asistență socială (pp. 303-304). Imaginea despre modul cum funcționează asistența socială în România este prezentată într-un studiu dedicat persoanelor vârstnice (autori: Mariana Stanciu și Adina Mihăilescu), în care sunt analizate problemele vârstnicilor și formele de suport prin sistemul public de pensii, sistemul de asistență socială și cel de servicii medicale. Întrucât calitatea vieții persoanelor

vârstnice depinde fundamental de nivelul de finanțare existent, politicile de protecție și asistență socială a persoanelor vârstnice din România vizează trei dimensiuni principale: protejarea venitului, îngrijirea medicală și asistența în vederea integrării sociale (p. 341).

Finalul acestui volum include două studii complementare, care radiografiază evoluția tematicii calității vieții în literatura și cercetările sociologice din România și diverse țări (autor acad. prof. dr. Cătălin Zamfir), evaluând, totodată, activitatea Institutului de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) și a temelor de cercetare derulate de acest prestigios institut academic, de la înființarea lui în ianuarie 1990 și până în prezent (autori: Cătălin Zamfir și Alin Casapu). Lectura acestor studii relevă faptul că, încă de la sfârșitul anilor '70, în România a fost lansat, pentru prima dată, un program de cercetare pe tema calității vieții și a stilurilor de viață, organizat de prof. dr. Cătălin Zamfir, bazat pe o participare voluntară, la care au aderat și o serie de sociologi, fiind întreprinse o serie de cercetări empirice, dar și studii teoretice și metodologice, consemnate într-o serie de publicații. Aceste preocupări constante pentru cunoașterea și cercetarea temei calității vieții vor dobândi și o recunoaștere instituțională prin înființarea ICCV, în anul 1990, institut care a lansat chiar de la începutul activității sale trei programe majore, axa-

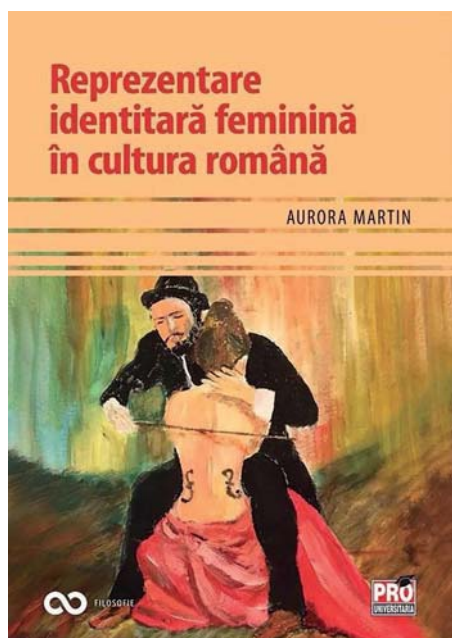
te prioritar pe: diagnoza calității vieții, standardul de viață și estimarea sărăciei și politici sociale de promovare a calității vieții. Acest institut, care în opinia autorilor studiului este singurul institut din lume cu acest profil, cu o orientare multidisciplinară (sociologie, economie, psihologie socială, istorie, asistență socială etc.), s-a bazat pe o nouă paradigmă, și anume *schimbare socială proiectată*, având ca obiective științifice fundamentale: „diagnoza opțiunilor strategice, monitorizarea și evaluarea problemelor societății românești și a procesului istoric al României” (p. 385), ca și politicile sociale de promovare a calității vieții ce vizează ocuparea, veniturile, locuirea, sărăcia, educația, sănătatea, situația copiilor, vârstnicilor și a romilor. Toate aceste deziderate teoretice nu se pot însă realiza în condițiile unei subfinanțări cronice a cercetării, birocratizării excesive și menținerii unor criterii distorsionate de evaluare a activității institutelor din Academia Română (p. 388). De aceea este crucial ca „Academia Română să-și asume un set de proiecte prioritare de interes național

și să acționeze pentru obținerea finanțării lor” (p. 389).

Studiile reunite în cadrul acestui volum sunt redactate într-un stil științific elevat, dar accesibil lecturării, fiind însoțite de o iconografie lămuritoare și convingătoare (tabele, grafice, diagrame) și bazate pe o solidă, bogată și diversificată bibliografie de specialitate din literatura din țară și străinătate. Ele conțin o serie de contribuții științifice notabile ale autorilor, incluzând multe observații și note personale originale, care atestă pe lângă serioasa lor pregătire profesională și un profund spirit critic și deontologie profesională. Reprezentând un reper științific valoros dedicat analizei problematicii complexe a calității vieții în România, volumul conține suficiente repere tematice și aplicative extrem de utile pentru specialiștii din domeniul științelor sociale, dar și pentru decidenții politici abilitați cu elaborarea politicilor de promovare a calității vieții și protecției sociale, constituindu-se ca un ghid explicativ pentru toți cei interesați de cunoașterea acestor probleme.

„Aurora Martin, *Reprezentare identitară feminină în cultura română*”, ediția a II-a revizuită, Editura Pro Universitaria, București, 2018

*Florin GRECU

Lucrarea autoarei Aurora Martin, „Reprezentarea identitară feminină în cultura română”, încadrată în aria tematică a studiilor de gen, a apărut la editura Pro Universitaria în anul 2018 și reprezintă publicarea în volum a tezei de doctorat, susținută în anul 2013 la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București. Volumul pune în lumină dimensiunile prin care este reprezentată femeia în cultura română, în literatură, în mass-media și în realitatea socială, lucrarea fiind structurată pe două părți, respectiv șapte capitole.

Abordarea este analitică, dar nu exclude soluțiile practice, exegeza și

finalitatea practică împletindu-se, în intenția de a atinge cele trei dimensiuni propuse încă de la început, și anume analiza reprezentării identitare feminine în cultura română și identificarea particularităților rolurilor de gen, definirea și analiza reperelor unei reprezentări identitare feminine alterate și identificarea unor instrumente care să ajute femeile să conștientizeze și să depășească statutul de victimă, găsind repere care să vizeze empowerment-ul feminin.

Pornind de la tipologia lui Gilles Lipovetsky și de la cele trei paradigme ale feminismului, paradigma egalității, a diferenței și cea deconstructivistă, autoarea scanează realități ale societății românești în diferite etape istorice. În cele trei abordări, accentul se pune pe ipostaza de victimă a femeii, pe care mass-media o scoate în evidență, în virtutea păstrării audienței în zona senzaționalului, chiar dacă asta prejudiciază imaginea femeii prin propagarea stereotipurilor de gen. Analiza demonstrează că sursele alterării fundamentelor interacțiunii femeii cu spațiul public, în societatea românească, sunt reprezentate de o serie de manifestări cu caracter violent, deviant, atât în sfera realității imediate, cât și în cea simbolică, respectiv violența, avortul, concubinajul și prostituția.

Pornind de la ideea că violența poate fi directă, realizată prin intimidare și reprimare, dar și structurală și

culturală, se constată că, în anumite circumstanțe, violența împotriva femeilor derivă din feminizarea sărăciei, fapt care dezvoltă acest fenomen (p. 22). Prostituția, fenomen ținut sub acoperire în perioada comunistă, a explodat după 1989. Abordarea prostituției, pe de o parte, pune în discuție o multitudine de aspecte morale, juridice, religioase, medicale, economice și culturale, pe de altă parte, aduce în spațiul public imoralitatea prin comercializarea sexului, cu scopul exploatarei corpului femeii în beneficiul bărbatului. Corespondentul simbolic al prostituției este pornografia. Aurora Martin, analizând o serie de concepte și autori, semnalează faptul că „expunerea prelungită la pornografie conduce la o mai mare acceptare a promiscuității, atât la bărbați, cât și la femei, efectul constând în scăderea loialității față de parteneri. Majoritatea materialelor pornografice le înfățișează pe femei ca simple obiecte de consum, al căror scop este să satisfacă dorințele sexuale ale bărbaților”.

Aurora Martin analizează reprezentarea femeii în perioada interbelică, precum și autoarele epocii. Astfel, romancierile interbelice urmăresc procesul prin care identitatea unei femei se construiește prin raportarea la un bărbat, raportare în urma căreia iau naștere anumite tipuri sau „stări de femeie”: tânără fată de măritat, amantă, soție și mamă, fostă nevastă, metresă, fată bătrână. În romanul tra-

dițional, căsătoria nu se făcea din dragoste, ci reprezenta o afacere; pentru afirmarea sexualității, o femeie trebuia să se căsătorească, dar ca să se căsătorească, trebuia să aibă o situație materială; atunci când își câștigau singure existența – este cazul guvernantelor – nu se măritau. În romanul modern, femeile au o independență materială și sexuală, și, în construirea identității, vor să se rupă de raportarea la un bărbat (p. 53).

Autoarea este de părere că, pe fondul eforturilor de a conferi veridicitate știrilor sau comentariilor, jurnaliștii merg până la descrierea în detaliată, de tip cancanistic. O exacerbare a acestui tip de descriere o constituie articolele sau emisiunile șocante, în care sunt relatate diverse tipuri de accidente, unde corpul este „brutalizat”. Un alt exemplu de exacerbare îl constituie etalarea nudității, în ipostaze care evidențiază promiscuitatea, nu esteticul, astfel de imagini vânzând unele produse. „Alterarea” corpului – tatuajul, anorexia, bulimia, chirurgia plastică – este prezentată pe larg în canalele media din zilele noastre, determinând, în majoritatea cazurilor, „alterarea” mentalității receptorilor. „Mitul frumuseții” încurajează femeile să recurgă la diverse metode și tehnici de înfrumusețare – cosmetice, haine și accesorii, înfometare, exerciții fizice sau proceduri riscante, dure-roase și costisitoare de chirurgie estetică (p.77). Aurora Martin subliniază

faptul că „mitul frumuseții” a generat o obsesie generală generatoare de depresii și de probleme fiziologice în rândul femeilor. Sub apanajul promovării eternei perfecțiuni ce trebuie atinsă de către femei, mari corporații internaționale au construit adevărate imperii profitabile, având ca obiecte ale tranzacțiilor produsele cosmetice și vestimentare, operațiile estetice sau chiar medicamentele de slăbit, ceea ce face ca din ce în ce mai multe femei să cadă victime unor depresii grave, rămânând cu traume fizice și psihice grave. În „decăderea” femeii, consideră Aurora Martin, în raport cu „mitul al frumuseții”, mass-media este principala sursă a insatisfacției femeilor față de propriul corp, oferind modele al căror fizic este „prelucrat” prin intermediul unor tehnici care țin de intervenții directe, cum ar fi machiajul sau indirecte, precum photoshop. Astfel, televiziunile excelează în emisiuni de divertisment cu femei în rol „decorativ”, îmbrăcate sumar și provocator, concursuri de frumusețe sau emisiuni care promovează diete serioase și defilări de modă. De asemenea, ziarele conțin imagini cu aceleași „decorațiuni”, revistele promovează cosmetice și cluburi de întreținere corporală, iar panourile publicitare consfințesc imaginea sexy și provocatoare a femeii, indiferent dacă este vorba de țigări, mașini sau bunuri de larg consum. Femeile, „bombardate” zilnic cu astfel de imagini, își vor construi viața având

ca obiectiv central atingerea „perfecțiunii” corporale, conform standardelor promovate de către „piață”. De la obsesia pentru un corp perfect până la pornografie și prostituție nu este decât un pas, facilitat de „necesitățile” de natură financiară, pentru a „susține” perfecțiunea. Pe lângă frumusețe, sexualitatea este cea care plasează femeia în zona consumistă, punând permanent în prim-plan redescoperirea corpului. În acest sens, mass-media are o influență covârșitoare atât asupra corpului femeii, cât și asupra comportamentelor specifice de gen (p.78). Mass-media joacă un rol important în mediatizarea și problematizarea violenței sexuale. Promovarea negativă a imaginii femeii ca fiind vulnerabilă este de natură să contribuie la „consolidarea violenței împotriva femeii”, mass-media perpetuând violența de ordin simbolic asupra femeilor.

În concepția autoarei, raportarea femeilor la puterea politică evidențiază trei tipuri de relații: puterea bărbaților asupra femeilor (patriarhatul), puterea femeilor ca rezistență și puterea femeilor de promovare a propriilor interese (empowerment/ capacitate). Cele trei tipuri de relații au fost evidențiate în contextul celui de-al doilea val al feminismului (anii '70), orientat, de altfel, asupra analizei relațiilor de putere în toate sferile societății – atât relațiile generale din cadrul unei familii, cât și cele intime sunt relații de putere care fundamentează inegali-

tatea dintre sexe. Astfel, promotorii feminismului au evidențiat că puterea de gen alimentează toate celelalte tipuri de putere. Indiferent de gradul de intimitate al relațiilor din cadrul familiei, acestea pot fi transformate în relații de exploatare sau opresiune, având ca finalitate controlul asupra bunurilor. În contextul feminismului, aceste relații de putere în sfera privată au fost catalogate ca relații de putere patriarhală. Modelul patriarhal își are originile în modelul familiei evreiești descrisă în Vechiul Testament, aflate sub autoritatea necondiționată a tatălui. Ulterior, vechiul concept de patriarhat a fost adoptat de filosofia feministă, care l-a definit ca „sistem masculin de opresiune a femeilor”. Conceptul de patriarhat a fost definit ca având la bază puterea unui bărbat atât asupra soției, cât și asupra copiilor. Astfel, patriarhatul poate fi perceput ca formă de autoritate tradițională, în care tatăl exercită puterea asupra celorlalți membri ai familiei. Femeile din gospodărie, precum și fiii neînșurați ai „capului” familiei sau servitorii sunt subiecți asupra cărora acționează puterea tatălui, care nu are o bază instituțional-legală, ci obiceiuri și tradiții destul de vechi. Orice formă a modelului patriarhal implică ideea de dominație, în special dominația bărbatului asupra femeii (pp. 91-92).

Un alt aspect analizat de Aurora Martin este cel al discriminării. Potrivit autoarei, unele grupuri sunt discrimi-

nate permanent (homosexualii, femeile, romii, săracii sau membrii unor culte religioase), în timp ce alte grupuri sunt discriminate în mod ocazional, în situații particulare (femei însărcinate, persoanele în vârstă, persoanele cu dizabilități). Există și cazuri de discriminare multiplă – femeia vârstnică, săracă și singură sau adolescenta de etnie romă, fără soț, pe cale de a deveni mamă (p. 97). Pe fondul discriminării de gen, în spațiul politic, tipurile identitare feminine sunt în principal cele definite de evoluția feminismului. Politica a fost percepută ca un domeniu exclusiv masculin de-a lungul istoriei, inaccesibil femeilor, întrucât acestea erau considerate slabe, emotive, lipsite de autonomie sau chiar de raționalitate. Participarea femeilor la luarea deciziilor, atât în ceea ce privește societatea în care trăiau, cât și propria viață, a fost limitată, teoreticienii de gen ai vremii trasând o distincție clară între sfera publică și cea privată. Teoria feministă politizează socialul atât prin interogarea dihotomiei public-privat, evidențiind că politica secolului XX are nevoie de o regândire fundamentală a acestei distincții, cât și prin introducerea ideilor de: drepturi egale între femei și bărbați, parteneriat sau autonomie. Astfel, odată cu dezvoltarea teoriilor politice feministe, relațiile de familie, sexualitatea femeilor, relațiile inegale în școală sau la locul de muncă sunt interpretate ca relații politice. Feminismul a pledat

pentru intervenția politică, în vederea eliminării diferențelor și inegalităților sociale de gen, propunând noi politici pentru implementarea unor concepțe precum egalitatea și echitatea de gen. Abordarea unor teme, precum contractul social sau drepturile omului în literatura feministă, a condus la reperarea și demontarea discriminărilor de gen, apreciindu-se că, de fapt, drepturile omului sunt ale celor care le-au articulat, respectiv ale bărbaților, „stăpânii” necontestăți ai arenei publice, unde se dezbat și se iau deciziile politice (p. 98).

Gândirea post-feministă este caracterizată prin diversitate și flexibilitate, în opoziție cu constrângerile feministe ale anilor '60. În acest context, postfeminismul proiectează o nouă perspectivă asupra femeilor și situației acestora, aducând în discuție ideea că victimizarea scade șansele de autoafirmare, având în vedere că, odată ce sunt considerate victime, femeile sunt tratate ca atare. Mass-media a creat și a promovat pe piață alte două idei care își au sorginea în teorii postfeministe – pornografia nu trebuie condamnată, fiind considerată o formă de liberă exprimare și de libertate sexuală, iar hărțuirea sexuală, de asemenea, nu trebuie incriminată, incriminarea ei generând inhibiții și conducând, în ultimă instanță, la încălcarea libertății de exprimare (p.103).

În continuarea analizei, Aurora Martin teoretizează aspecte legate

de violența domestică în spațiul românesc, abordând fenomenul ca pe o inegalitate de gen identificată drept o formă de violență invizibilă, menținând tipare sociale violente, care restricționează alegerile, oportunitățile, dezvoltarea femeilor și participarea lor la viața socială, împiedicând realizarea pe deplin a potențialului lor în societate (p. 117). Pericolul acestor traume individuale cu efecte sociale, transmise, într-o spirală a violenței, pe mai multe generații, se resimte la nivelul familiei, erodând echilibrul psihologic al individului, dar are consecințe la nivelul raportării la grup, condiționând indirect comportamentul social (p. 124). Violența domestică este un tip de violență care străbate transversal societatea și societățile, la toate nivelele, pentru că violența domestică nu cunoaște diferențieri de vârstă sau de categorie socială. Cultural, o serie de stereotipuri și prejudecăți acționează ca un inhibitor natural în intenția de a vorbi în public despre violența din familie: femeia trebuie să fie supusă bărbatului, bărbatul este capul familiei, femeia divorțată este vinovată și responsabilă pentru eșecul mariajului, este jenant să se știe că soțul bea și o bate, punând asta pe seama incapacității personale în alegerea unui soț bun și făcând-o să se culpabilizeze pentru eșecul personal și să aibă mai puțină încredere în valoarea personală” (p. 127).

Teza lucrării de față este reprezentată de afirmația că „vizionarea” violenței de către generațiile tinere – în special prin promovarea de către mass-media – conduce la interiorizarea și acceptarea acesteia ca pe o formă legitimă de „luptă” pentru diverse avantaje (p. 128). Puterea violenței simbolice rezidă în capacitatea acesteia de a se perpetua, subiecții nepercepând efectul ei „coroziv”, întrucât rezultatul nu este vizibil imediat: nu există vânătași, nu există sânge, nu există șocul agresiunii directe. În cazul femeii, violența simbolică ucide feminitatea, iar violența simbolică se materializează în violență fizică (p. 128).

O altă analiză substanțială a autoarei Aurora Martin se referă la concubinaj. În pofida proliferării concubinajului ca alternativă a căsătoriei, în ultima perioadă, această evoluție reprezintă una dintre sursele alterării reprezentării feminine în spațiul social românesc și, implicit, a interiorizării și asumării ipostazei de victimă de către femei. După Aurora Martin, ar fi necesară evidențierea atitudinilor tinerilor față de concubinaj, întrucât răspândirea uniunii libere în România ar trebui analizată în special acolo unde se identifică primele indicii ale apariției și existenței sale. Creșterea numărului de uniuni libere în România nu reprezintă decât o etapă în evoluția mai vechilor modele familiale, apărând, totodată, ca o dovadă a schimbărilor de la

nivelul întregii societăți. O mare parte dintre cuplurile tinere coabitante necăsătorite, în ciuda creșterii numărului lor, sunt doar „uniuni temporare” sau „mariaje de probă”. Respingerea definitivă a ideii de căsătorie este un fenomen tipic occidental, cu impact încă limitat în România (p. 155). România nu se arăta pregătită, deocamdată, să accepte mental concubinajul, acest model de conviețuire fiind considerat împotriva bunelor moravuri. Mai mult, concubinajul nu oferă o serie de drepturi și obligații, precum obligația de fidelitate, sprijin reciproc, dreptul de a purta un nume comun (p. 161).

Faptul că prostituția este percepută doar prin acuzarea femeii, fără a se pune în discuție moralitatea bărbatului care solicită servicii sexuale, aruncă încă o lumină negativă asupra femeii. Prostituția poate fi abordată prin prisma tranziției de la spațiul real la spațiul virtual, conform autoarei volumului. Percepțiile asupra prostituției au acoperit o gamă largă de manifestări, de la fenomenul comercializării efective a corpului la asocierea acesteia cu contractarea unei căsătorii din rațiuni economice. În cazul prostituției, femeia oferă servicii sexuale și este plătită de mai mulți bărbați, având loc un proces de negociere completă, pe când în cazul căsătoriei femeia este plătită de un singur bărbat, dar are mai multe obligații, fiind dependentă de „capul familiei”, care câștigă mai bine.

Un alt fenomen analizat de Aurora Martin este felul în care răspândirea și dezvoltarea pornografiei marchează „transpunerea” prostituției în plan virtual. „Virtualizarea” prostituției constituie doar o cale de a accentua și mai mult imaginea negativă a femeii, așa cum este promovată în sectorul prostituției (p. 165). Sexualitatea este profund influențată de factori sociali și culturali, dar, dată fiind diversitatea culturală, nu se poate stabili un model cultural unic al sexualității umane, chiar în cadrul aceleiași societăți manifestându-se diverse forme de sexualitate și grade de toleranță diferite față de abaterile de la modelul acceptat social. Pornografia, ca transpunere a prostituției în spațiul virtual, devine o profesie, degradantă, din punct de vedere identitar și cu implicații sociale semnificative (dependența conduce la manifestări violente, violuri, consum de alcool etc.). În plus, în timp ce prostituția se desfășoară cumva într-un spațiu „invizibil”, dar previzibil al societății, pornografia ne invadează mentalul prin intermediul mass-media și Internetului, desfășurându-se în zone greu accesibile supravegherii (p. 166). Prostituția este determinată de cauze externe persoanei, femeile care se prostituează sunt considerate sursa problemei. Miza financiară este prea mare, pentru a se recurge la „provocări” și problematizări legate de industria sexului și de „comunită-

țile” consumatorilor de sex comercial (p. 172).

După decembrie 1989, prostituția a cunoscut o largă expansiune. Astfel s-a „construit” o adevărată „industrie a sexului” circumscrisă, în majoritatea cazurilor, rețelei hoteliere românești, mai ales în unitățile hoteliere situate în zone cu trafic turistic sau în marile orașe. Pe acest fond, au pătruns în România rețele internaționale de trafic de carne vie, care, sub „acoperirea” inofensivă a unor firme, recrutează dansatoare sau manechine (p. 173). Pornografia, considerată drept libertate sexuală, este susținută de voci care aparțin directorilor unor reviste de profil, ce și-au construit adevărate imperii în urma comercializării imaginilor și materialelor cu caracter pornografic (p. 174). Pornografia a demonetizat femeia, prin accentuarea valențelor pur sexuale.

Autoarea volumului „Reprezentarea identitară feminină în cultura română” atrage atenția asupra faptului că expunerea la pornografie crește susceptibilitatea subiecților masculini la violență împotriva femeilor, conduce la creșterea semnificativă a insensibilității sexuale a acestora și diminuează compasiunea lor pentru femeile violate, inducând, în același timp, intensificarea manifestărilor instinctuale spre o mai mare dorință de viol și atitudini sexiste la adresa femeilor și fetelor. Pornografia aduce în atenție dezbaterea erotism-sexualitate, pe

fondul căreia se dezvoltă imaginea femeii-obiect, centrată pe frumusețea corpului, cu adânci conotații sexuale (p. 175). Promovarea imaginii trupului în ipostaze degradante poate avea un efect mult mai puternic decât prostituția în sine, datorită numărului de subiecți ce pot fi expuși la aceasta într-un timp scurt, pe fondul dezvoltării tehnologiei de comunicare în masă (p. 177). Protagonistele materialelor porno, cât și restul femeilor care nu au legătură cu pornografia sunt constant stigmatizate și considerate ținte ușoare ale dominației masculine. Pornografia generează dependență, având un impact ridicat asupra comportamentului uman. Aurora Martin își susține teza prin citarea psihiatrului american Douglas Reed, care a evidențiat că mulți parafili (deviați sexual cu manifestări violente) invocă frecvent utilizarea materialelor pornografice (p. 178). În concluzie, expunerea prelungită la pornografie conduce la scăderea nivelului de satisfacere sexuală cu partenerii sexuali tradiționali.

Victime ale acestui tip de comportament, pornografic și/sau obscen, cad fetele și băieții expuși la materiale pornografice la o vârstă fragedă, femeile hărțuite și abuzate sexual, tinerele care urmează modelele impuse de media și sunt atrase în această industrie, care le exploatează, în fapt, potențialul, reducându-le la simple obiecte sexuale, în speranța unui trai mai bun și, poate cel mai grav, o so-

cietate insensibilă și dependentă de imaginile încărcate sexual (p. 182). După Aurora Martin, pasul dinspre pornografie spre prostituție este foarte mic și din ce în ce mai des urmat de tinerele care caută o viață mai bună. „Virtualizarea” prostituției are drept vector pornografia, cu efecte pe termen mediu și lung asupra societății. Dezvoltarea accelerată a mass-media și tehnologiei informației prefigurează o identificare a expunerii la materiale pornografice, indiferent de dorința utilizatorului de a le accesa. Prostituția și pornografia orientează atenția tot spre femeia depreciată, accentuând latura sexuală și „potențialul” femeii ca obiect sexual, limitând astfel accesul acesteia la un statut superior în societate și diminuând dorința ei de autorealizare (p. 183).

Volumul „Reprezentarea identității feminine în cultura română”, scris de Aurora Martin, reprezintă o lectură necesară pentru orice student sau cercetător, având în vedere că teza domniei sale de doctorat are un aparat critic bogat, precum și un cadru teoretic cu trimiteri bibliografice de ac-

tualitate. Lucrarea este una originală prin analiza comparată a studiilor de gen. Prezenta lucrare pune în lumină de o manieră academică aportul tehnologiei în promovarea și întreținerea pornografiei, prostituției și a imaginii femeii-obiect în modernitatea digitalizată, dominată de imagini și de concepte care sunt induse tinerilor, iar efectele imaginilor construiesc comportamente pline de dispreț și intoleranță la adresa femeilor, acestea fiind tratate în funcție de imaginile pe care tinerii le-au vizualizat în adolescență și pe care le aplică atunci când devin adulți.

De o valoare indiscutabilă, în această lucrare, este contextualizarea influențelor sistemelor sociale, culturale, organizaționale, instituționale sau educaționale asupra modelelor de rol și a felului în care se definesc rolurile sociale de gen, care arată cum comportamentul social diferențiat pe criterii de gen poate duce la o anumită structurare sau la o anumită dinamică a sistemelor sociale care l-au construit.

* **FLORIN GRECU** este doctor în științe politice, 2011, Facultatea de Științe

Politice, Universitatea din București. Lector Univ. Dr., 2012, Universitatea Hyperion din București, Facultatea de Științe Sociale, Umaniste și ale Naturii, Specializarea Științe Politice. A scris volumul „Construcția unui partid unic: Frontul Renașterii Naționale”, Editura Enciclopedică, București, 2012, și a publicat mai multe articole despre monarhia autoritară, precum și de analiză electorală în revistele *Sfera Politicii*, *Polis* și *South-East European Journal of Political Science*.

Eveniment

Pactul Mondial privind Dreptul la Mediu – Cadrul juridic global unic pentru protejarea mediului

Irina MOROIANU ZLĂTESCU

Dacă dreptul la mediu este recunoscut ca drept fundamental al omului, garantarea respectării acestuia la nivel mondial, regional sau național este încă departe de a deveni o realitate. Dovada o reprezintă edificiul juridic al standardelor de drepturile omului, clădit de principalul autor și redactor al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948, eminentul jurist René Cassin. Această construcție a fost consolidată de prof. univ. dr. Karel Vasak prin stabilirea celor trei generații de drepturi ale omului, drepturile civile și politice (prima generație), drepturile economice, sociale și culturale (a doua generație) și dreptul la pace, la mediu și la dezvoltare (a treia generație). Dacă pentru primele două generații de drepturi, așa

cum arătam și cu alte ocazii¹, au fost adoptate încă din 1966 instrumente globale, și anume Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice și, respectiv, Pactul Internațional privind Drepturile Economice Sociale și Culturale, a trebuit să treacă o jumătate de secol ca omenirea să acționeze prin drept pentru planetă și să ia în discuție în cadrul Adunării Generale a ONU, la 19 septembrie 2017, adoptarea unui Pact privind dreptul la un mediu sănătos, într-o lume în dezvoltare în condiții de pace. Evident că numai așa vom mai putea vorbi despre generațiile viitoare, prin prezervarea drepturilor fundamentale ale omului, pentru acestea. Iată că, la opt luni după acest moment, au fost lansate, la 10 mai 2018, prin votul Adu-

¹ A se vedea Irina Moroianu Zlătescu, Spre un Pact Mondial Privind Dreptul la Mediu, în „Punctul critic” nr. 3/2017.

nării Generale a ONU, discuțiile dintre state asupra Proiectului prezentat de președintele Franței Emmanuel Macron la sesiunea Adunării Generale a ONU mai sus-amintită. Recent, la 6 februarie 2019, dezbaterile au fost deschise și la nivelul Uniunii Europene printr-o Conferință organizată de membrii Parlamentului European Pascal Durand, Gerben-Jan Gerbrandy, Jo Leinin și Sirpa Pietikäinen. În cuvântul său de deschidere, fostul premier francez, fost președinte al COP21, Laurent Fabius², a atras atenția asupra importanței pe care ar putea să o aibă, pentru adoptarea Pactului pentru Mediu, o poziție europeană puternică și unită, Europa fiind „unul din rarii actori care pot salva mediul înconjurător”. Proiectul a fost susținut în acest cadru și de Daniel Calleia Crespo, directorul general pentru mediu al Comisiei Europene.

Este interesant de menționat abordarea pluridisciplinară a subiectului în această reuniune, la care au participat eminente juriști, economiști, alături de membri ai unor ONG-uri reprezentative. În acest cadru, s-a evidențiat

interesul pe care trebuie să îl prezinte pentru judecători un astfel de Pact și că se impune cu necesitate ca acesta să devină un instrument juridic unic care să regrupeze toate principiile directoare de protejare a mediului înconjurător.

Este demn de remarcat și cuvântul de închidere al Conferinței, care a aparținut europarlamentarului Pascal Durand. El a atras atenția că „Europa nu își poate permite să treacă pe lângă această oportunitate” pe care o reprezintă pentru omenire un Pact la Mediu.

Desigur, ne referim deocamdată la un Proiect de Pact, dar cred că depinde de noi toți să ne exprimăm susținerea pentru ca acest instrument juridic care va reuni într-un singur tratat internațional marile principii generale care trebuie să stea la baza oricărei acțiuni în materie, într-un mod care să pună la îndemâna celor interesați un cadru juridic global unic, care să protejeze mai bine mediul înconjurător.

² Președinte al Consiliului Constituțional francez.

Cea de-a doua Conferință mondială consacrată jurnalismului constructiv

Irina MOROIANU ZLĂTESCU

Declarația Universală a Drepturilor Omului, de la a cărei adoptare s-au împlinit, la 10 decembrie 2018, 70 ani, prevede în articolul 19 dreptul oricărei persoane la libertatea de opinie și de expresie care implică libertatea de a avea opinie fără amestec din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a difuza, fără a ține cont de frontiere, informații și idei prin orice mijloace.

Dar libertatea de informare și dreptul de a ști adevărul nu sunt respectate întotdeauna. Oriunde, în orice țară, mass-media poate fi supusă manipulării, în numele unor interese partizane. Din această cauză, este adesea condamnată să fie doar o reflectare, mai mult sau mai puțin fidelă, a intereselor puterii sau ale opoziției dintr-o țară sau a intereselor unui stat sau ale unui grup de state. Aceasta înseamnă că opinia publică poate fi orientată prin informații trunchiate sau false, într-o direcție sau alta, fiind conside-

rată incapabilă de a avea o judecată personală. Evident, foarte mulți sunt cei care vor să știe, în mod real, că sunt obiectiv informați asupra unor evenimente ce se produc în lume, ceea ce implică obligația jurnalistului de a prezenta informații corecte, ceea ce presupune și asumarea riscului pe care-l implică profesia de jurnalist. În aceste condiții, a apărut necesitatea organizării unor conferințe, dezbateri, mese rotunde care să trateze cu seriozitate și obiectivitate aspecte legate de dreptul la informare.

În acest context, menționăm cea de-a doua Conferință Mondială privind Jurnalismul Constructiv, intitulată sugestiv „Jurnalism mai responsabil pentru mâine”. Lucrările s-au desfășurat la 18 ianuarie 2019, la Institutul Universitar de Studii Internaționale și Dezvoltare de la Geneva, în organizarea acestuia și a Institutului Constructiv privind Jurnalismul pentru mâine.

În cadrul Conferinței au fost abordate teme care au încercat să răspundă unor întrebări cum ar fi modul în care poate deveni mai responsabil jurnalismul, cum ar putea acesta să contribuie la reconstruirea societăților post-conflict, dacă trebuie regândite criteriile de știri, cum se poate face un jurnalism mai relevant, de mai mare încredere și orientat spre viitor și dacă ar trebui ca accesul la informațiile de încredere să devină un drept al omului.

Au impresionat, prin ținuta rapoartelor prezentate, profesorul Johan Galtung, principalul fondator al studiilor de pace și pionier în teoretizarea studierii conflictului, care, de altfel, a primit încă din 1987 Premiul Nobel Alternativ, Richard Gingras, vicepreședinte al News la Google ș.a.

În cadrul reuniunii s-au făcut referiri la criteriile de știri, la reînnoirea jurn-

nalismului pentru a fi mai de încredere și mai apreciat, la modul în care poate deveni jurnalismul mai responsabil și cum poate duce la angajamente mai profunde și la venituri mai mari.

Evident, de un interes special s-au bucurat temele în cadrul cărora a fost analizat accesul la informația de încredere ca drept al omului și cele care au abordat, în general, aspecte legate de dreptul umanitar și drepturile omului. De asemenea, în cadrul reuniunii, un loc aparte l-au ocupat dezbaterile legate de bunele practici în domeniile amintite.

Ne-a reținut atenția preocuparea existentă în cadrul Conferinței față de jurnalismul din societățile post-conflict și apelul mondial pentru un jurnalism responsabil.